Т. ШЕВЧЕНКО

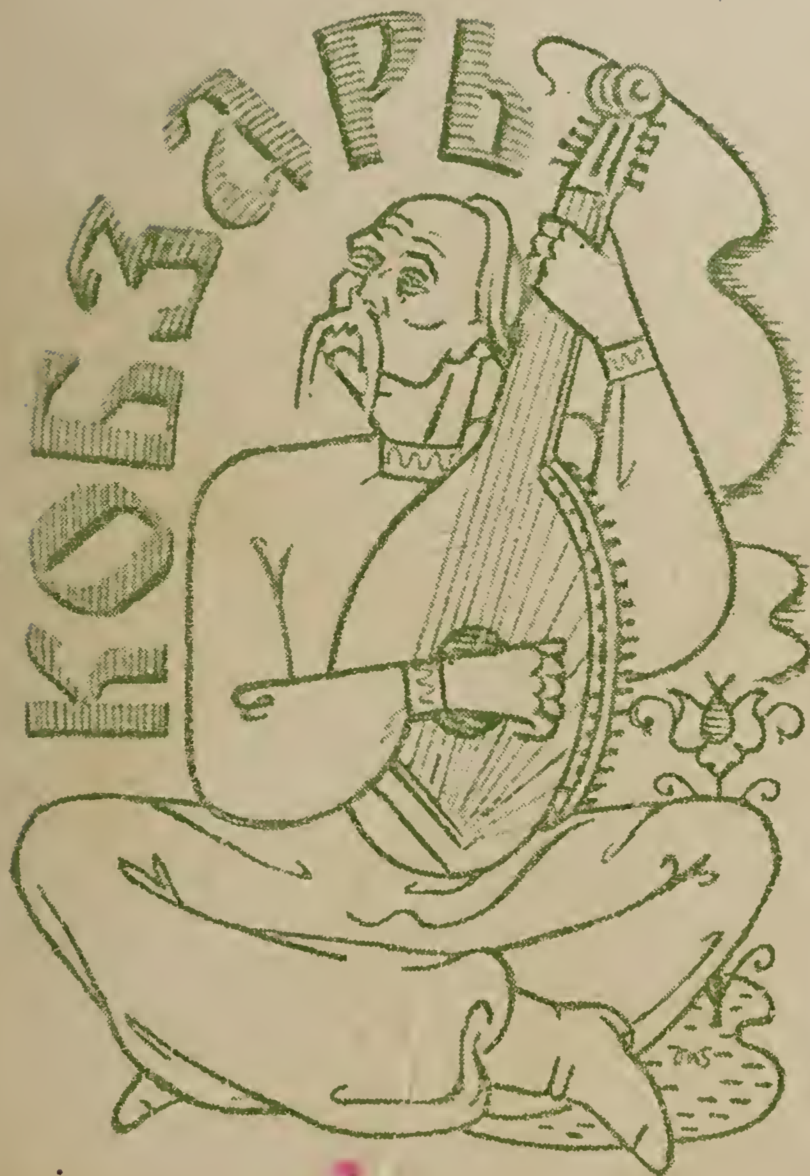

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

КОБЗАРЬ

Повне видання

ТОМ I

ПЕРЕДРУК з
UKRAÏNIAN PUBL.
WINNIPEG, MAN.

ЗМІСТ КНИЖКИ.

Стр.

С

Стр.

············⁂············

ХРОНОЛЬОҐІЧНИЙ ЗМІСТ

»КОБЗАРЯ.«

ПРИЧИННА.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До-долу верби гне високі,
Горáми хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пóру
Із хмари де-де виглядав,—
Ненáче чóвен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може вийшла русалонька
Матері шукати,
А може жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає:
То дівчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,

Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя о-півночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіцявся вернутися,
Та, мабуть, і згинув!

Не китайкою покрились
Козацькії очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли—
Така його доля!

Дарма що-ніч дівчинонька
Його виглядає...
Не вернеться чорнобривий
Тай не привітає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не завяже,
Не на ліжко,—в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля... О, Боже мій милий!
За що-ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькії очі? Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли-ж Ти їй долю, вона молоденька,—
Бо люди чужії її засміють.
Чи винна-ж голубка, що голуба любить?

Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума́—заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога—милого питать.
Кого-ж сиротина, кого запитає?
І хто їй роскаже, і хто теє зна,
Де милий ночує: чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напува?
Чи може з друго́ю, другу́ю кохає,
Її чорноброву уже забува?
Як-би то дали́ся орли́нії крила—
За синім би морем милого найшла:
Живого-б любила, другу-б задушила,
А до неживого у яму-б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділиться,
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журиться.
»Журись!« каже думка, жалю завдає.
О, Боже мій милий! Така Твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари,—
Широкий Дніпр не гомонить;
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить;
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить...
Аж гульк—з Дніпра повиринали
Малії діти сміючи́сь.
»Ходімо гріться!«—закричали:
»Зійшло вже сонце!« (Голі скрізь,
З осоки коси, бо дівчата.)
»Чи всі ви тута?« кличе мати:
»Ходім шукати вечеряти.

Пограємось, погуляймо,
Та пісеньку заспіваймо!«
»Ух! ух!
Соломяний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.
Місяченьку!
Наш голубоньку!
Ходи до нас вечеряти:
У нас козак в очереті,
В очереті в осоці,
Срібний перстень на руці;
Молоденький, чорнобровий,—
Знайшли вчора у діброві.
Світи довше в чистім полі,
Щоб нагулятись доволі!
Поки відьми ще літають,
Поки півні не співають,
Посвіти нам!...
Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!
Ух, ух!
Соломяний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила«.

Зареготались нехрещені...
Гай обізвався; галас, зик,
Ордá мов ріже. Мов скажені,
Летять до дуба... ні-чичирк!

Схаменулись нехрещені,
Дивляться: мелькáє,
Щось лізе вверх по стовбуру
До самого краю.
Отто-ж тая дівчинонька,

Що сонна блудила:
Оттаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гилляці
Стала—в серце коле.
Подивилась на всі боки,
Та й лізе до-долу.
Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її, сердешную,
Тай залоскотали.
Довго, довго дивувались
На її уроду...
Треті півні: »кукуріку!«—
Шелеснули в воду.

Защебетав жайворонок,
У-гору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидючи;
Защебетав соловейко,
Пішла луна гаєм;
Червоніє за горою;
Плугатар співає.
Чорніє гай над водою,
Де Ляхи ходили;
Засиніли по-над Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві,
Шепчуть густі лози;
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать, добре спить, що не чує,
Як кує зозуля,
Що не лічить, чи довго жить...
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїзжає;
Під ним коник вороненький
На-силу ступає.
»Ізнемігся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може вже одчинила
Не мені,—другóму...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай до-дому!«

Утомився вороненький,
Іде, спотикнеться;
Коло серця козацького
Як гадина вється.
»Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Боже милий!
Бач, заснула виглядавши,
Моя сизокрила!«
Кинув коня та до неї:
»Боже ти мій, Боже!«
Кличе її та цілує...
Ні, вже не поможе!
»За що-ж вони розлучили
Мене із тобою?«
Зареготавсь, розігнався—
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
Та знай співають ідучи́,
Як провожала сина мати,
Як бивсь Татáрин у-ночи́.
Ідуть... Під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,

А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (нігде правди діти!)
Підкралися, щоб ізлякать;
Коли подивляться, що вбитий,—
З переполоху ну втікать!

Збіралися подруженьки—
Слізоньки втирають;
Збіралися товариші,
Та ями копають.
Прийшли попи з корувгами,
Задзвонили дзвони;
Поховали громадою,
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі;
Нема кому запитати,
За-що їх убито.
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.
Прилітає зозуленька
Над ними кувати;
Прилітає соловейко
Що-ніч щебетати;
Виспівує та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тії русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

[1838]
Петербург.

Перводрук: Ластôвка Е. Гребенки
С. П. Б. 1841, стр. 230—242.

Вітре буйний, вітре буйний!
    Ти з морем говориш:
Збуди його, заграй ти з ним,
    Спитай синє море.
Воно знає, де мій милий,
    Бо його носило;
Воно скаже, синє море,
    Де його поділо.

Коли милого втопило—
    Розбий синє море!
Піду шукать миленького,
    Втоплю своє горе.
Найду його—пригорнуся,
    На серці зомлію.
Тоді, хвиле, неси з милим,
    Куди вітер віє!

Коли-ж милий на тім боці,—
    Буйнесенький знаєш,
Де він ходить, що він робить:
    Ти з ним розмовляєш.
Коли плаче, то й я плачу;
    Коли ні—співаю;
Коли-ж згинув чорнобровий,
    То й я погибаю.

Тоді неси мою душу
    Туди, де мій милий;
Червоною калиною
    Постав на могилі!
Буде легше в чужім полі
    Сироті лежати:
Буде над ним його мила
    Квіткою стояти.

І квіткою й калиною
    Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло́ чуже сонце,
    Не топтали люди.
У-вечері посумую,
    А в-ранці поплачу;
Зійде сонце—утру сльози,
    Ніхто й не побачить.

Вітре буйний, вітре буйний!
    Ти з морем говориш;
Збуди його, заграй ти з ким,
    Спитай синє море!...

[1838]
Петербург.

Перводрук: Ластôвка Е. Гребенки С. П. Б. 1841, стр. 23—25.

..........⁂..........

На вічну память

КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину.
На калині одиноке
Гніздéчко гойдáє.
А де́-ж дівся соловейко?
Не питай: не знає!
Згадай лихо, то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добре, серце вяне,
Чому не осталось?

Ото-ж гляну та й згадаю:
Було, як смеркає,
Защебече на калині,
Ніхто не минає.
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убірає, доглядає,
Не мине калину;
Чи сирота, що до-світа
Встає працювати,—
Опиниться, послухає,
Мов батько та мати
Роспитують, розмовляють:
Серце бється, любо,
І світ божий, як Великдень,
І люди, як люди!
Чи дівчина, що милого
Що-день виглядає,
Вяне, сохне сиротою,
Де дітись, не знає,—
Піде на шлях подивитись,
Поплакати в лози:
Защебече соловейко—
Сохнуть дрібні сльози;
Послухає, усміхнеться,
Піде темним гаєм,—
Ніби з милим розмовляла...
А він, знай, співає,
Та дрібно, та рівно, як Бога благає.
Поки вийде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві—піде луна гаєм,
Піде та й замовкне: на-що щебетать?
Запеклую душу злодія не спинить,
Тілько стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголовя ворон прокричить.

Засне долина, на калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, божа мова.
Встануть сердеги працювать,
Підуть корови на діброви,
Дівчата вийдуть воду брать,
І сонце гляне—рай та й годі!
Верба сміється, свято скрізь!
Заплаче злодій, лютий злодій.

Було так перш,—тепер дивись:

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де-ж дівся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський оттак щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше вітав,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою.
Все осталось, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує,—тілько слава
Сонцем засіяла;
Не вмре кобзар, бо на віки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,

Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Праведная душе! прийми мою мову,
Немудру та щиру,—прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку, за словом єдиним,
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю;
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив-би на той бік,—човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю, заплачу, як тая дитина;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічого не бачу,
Злая доля, може, по тім боці плаче?
Сироту усюди люди осміють!
Нехай-би сміялись, та там море грає,
Там сонце, там місяць ясніще сія,
Там з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий був-би з нею й я.
Праведная душе! прийми мою мову,
Немудру та щиру,—прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово
Та про Україну мені заспівай!

[1838]
Петербург.

Перводрук: Ластôвка Е. Гребенки
С. П. Б. 1841, стр. 306—312.

Тече вода в синє море,
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,—
Грає серце козацькеє,
А думка говорить:

»Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку стареньку,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити;
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.«

Сидить козак на тім боці,—
Грає синє море.
Думав: доля зострінеться,—
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
На той бік ключами.
Плаче козак—шляхи биті
Заросли тернами.

[1838]
Петербург.

Перводрук: Ластôвка Е. Гребенки
С. П. Б. 1841, стр. 312—313.

·········❖··········

КАТЕРИНА.

(Василю Андрієвичу Жуковському на память 22 квітня 1838 р.)

I.

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі—чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.
Як-би сама, ще-б нічого,
А то й стара мати,
Що родила на світ божий,
Мусить погибати.
Серце в'яне співаючи,
Коли знає, за-що;
Люди серця не спитають,
А скажуть: »ледащо!«
Кохайтеся-ж, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі чужі люди,
Сміються над вами.

Не слухала Катерина
Ні батька ні неньки,
Полюбила Москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Так занапастила.

Кличе мати вечеряти,
А донька не чує:
Де жартує з Москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі злії люди,
Що хотять, говорять:
Вона любить, і не чує,
Що вкралося горе.

Прийшли вісти недобрії,—
В поход затрубили;
Пішов Москаль в Туреччину,—
Катрусю накрили.
Не счулася, тай байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співають,
Любо й потужити.
Обіщався чорнобривий,
Коли не загине,
Обіщався вернутися,—
Тоді Катерина
Буде собі Московкою,
Забудеться горе;
А поки-що, нехай люди,
Що хотять, говорять.
Не журиться Катерина—
Слізоньки втирає,
Що дівчата на улиці
Без неї співають.
Не журиться Катерина—
Вмиється сльозою,
Візьме відра о-півночі,

Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває »Гриця«.
Виспівує, вимовляє,
Аж калина плаче.
Вернулася—і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журиться Катерина?
І гадки не має!
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина...
Минуло пів року,—
Занудило коло серця,
Закололо в боку:
Нездужає Катерина,
Ледве-ледве дише...
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матері глузують,
Що Москалі вертаються
Та в неї ночують:
—»В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку
Московського сина...
Чорнобривого придбала...
Мабуть, сама вчила...«
Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побили,
Як ту матір, що вам на сміх
Сина породила!

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто спитає, привітає
Без милого в світі?
Батько-мати—чужі люди,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина;
Одсуне кватирку,
Поглядає на улицю,
Колише дитинку:
Поглядає—нема, нема!
Чи то-ж і не буде?
Пішла-б в садок поплакати,
Так дивляться люде.
Зайде сонце—Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
»Оттут з'муштри виглядала,
Оттут розмовляла,
А там... а там... сину, сину!«
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як Москаля молодого
В вишник дожидала.
Не співає чорнобрива,
Клене свою долю;

А тим часом вороженьки
Чинять свою волю,—
Кують речі недобрії.
Що має робити?
    Як-би милий, чорнобривий,
    Умів-би спинити...
    Так далеко чорнобривий,
    Не чує, не бачить,
    Як вороги сміються їй,
    Як Катруся плаче.
    Може вбитий чорнобривий
    За тихим Дунáєм;
    А може—вже в Московщині
    Другую кохає!
    Ні, чорнявий не убитий,
    Він живий, здоровий...
    А де-ж найде такі очі,
    Такі чорні брови?
    На край світа, в Московщині,
    По тім боці моря,
    Нема ніде Катерини,—
    Та здалась на горе!...
    Вміла мати брови дати,
    Карі оченята,
    Та не вміла на сім світі
    Щастя-долі дати.
    А без долі біле личко—
    Як квітка на полі:
    Пече сонце, гойда вітер,
    Рве всякий по волі.
    Умивай же біле личко
    Дрібними сльозами!
    Бо вернулись москалики
    Иншими шляхами.

II.

Сидить батько кінець сто́ла,
На руки схилився,
Не дивиться на світ божий:
Тяжко зажурився.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве-ледве
Вимовляє доні:

»Що, весілля, доню моя?
А де-ж твоя пара?
Де світилки з друженьками,
Старости, бояра?
В Московщині, доню моя!
Іди-ж їх шукати!
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Як-би знала, до схід сонця
Була-б утопила:
Здалась тоді-б ти гадині,
Тепер—Москалеви...
Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як ягідку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенько... Доню моя!
Що ти наробила?...
Оддячила!... Іди-ж, шукай
У Москві свекрухи!
Не слухала моїх речей,
То її послухай!
Іди, доню, найди її,

Найди, привітайся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
З далекого краю!...
А хто-ж мою головоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
Дитя моє любе!
Іди од нас!«...
Ледве-ледве
Поблагословила:
»Бог з тобою!«—та, як мертва,
На діл повалилась.

Обізвався старий батько:
»Чого ждеш, небого?«
Заридала Катерина,
Та бух йому в ноги:
»Прости мені, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мені, мій голубе,
Мій соколе милий!«
— »Нехай тебе Бог прощає
Та добрії люде!
Молись Богу та йди собі -
Мені легше буде.«

Ледве встала, поклонилась,
Вийшла мовчки з хати,

Осталися сиротами
Старий батько й мати.
Пішла в садок у вишневий,
Богу помолилась;
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила;
Промовила: »Не вернуся!
В далекому краю
В чужу землю чужі люди
Мене заховають;
А своєї ця крихотка
Надо мною ляже,
Та про долю, моє горе,
Чужим людям скаже...
Не росказуй, голубонько,
Де-б не заховали,
Щоб грішної на сім світі
Люди не займали!
Ти не скажеш... ось хто скаже,
Що я його мати!
Боже ти мій! лихо моє!
Де мені сховатись?
Заховаюсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуєш
В людях сиротою,
Безбатьченком!...«

Пішла селом,
Плаче Катерина;
На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села—серце ниє;
Назад подивилась,
Покивала головою,
Тай заголосила.

Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози.
За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
Тілько сина пригортає,
Цілує та плаче.
А воно, як янголятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
Пазухи шукає.

Сіло сонце, з-за діброви
Небо червоніє;
Утерлася, повернулась,
Пішла... тілько мріє.
В селі довго говорили
Де-чого багато,
Та не чули вже тих річей
Ні батько, ні мати...

Оттаке-то на сім світі
Роблять людям люди!
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за-віщо? Святий знає!
Світ, бач-ся, широкий,
Та нема де прихилитись
В світі одиноким.
Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховають.
Де-ж ті люди, де-ж ті добрі,

Що серце збіралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люди на світі—
Сріблом-злотом сяють;
Здається, панують,
А долі не знають,—
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати—сором.
Возьміть срібло, злото,
Та будьте багаті,
А я возьму сльози—
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

III.

Кричать сови, спить діброва,
Зіроньки сіяють;
По-над шляхом, щирицею,
Ховрашки гуляють.

Спочивають добрі люди;
Що кого втомило:
Кого щастя, кого сльози,—
Все нічка покрила,
Всіх покрила темнісінька,
Як діточок мати.
Де-ж Катрусю пригорнула?
Чи в лісі, чи в хаті?
Чи на полі під копою
Сина забавляє?
Чи в діброві з-під колоди
Вовка виглядає?
Бодай-же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що дальше спіткається?
Буде лихо, буде!
Зострінуться жовті піски
І чужії люде,
Зострінеться зіма люта...
А той—чи зостріне,
Що пізнає Катерину,
Привітає сина?
З ним забула-б чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він, як мати, привітає,
Як брат заговорить...

*

Побачимо, почуємо...
А поки—спочину,
Та тим часом роспитаю
Шлях на Московщину.
Далекий шлях, пани-брати!
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,

Як його згадаю.
Попоміряв і я колись—
Щоб його не мірять!...
Росказав-би про те лихо,
Та чи то-ж повірять?
»Бреше«, скажуть, »сякий-такий!
(Звичайно, не в очи)
А так тілько псує мову
Та людий морочить.«
Правда ваша, правда, люди!
Та й на-що те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
На-що воно? У всякого
І свогó чимáло.
Цур же йому!..! А тим часом
Ке-те лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились;
А то лихо росказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий візьме!
Лучше-ж поміркую,
Де-то моя Катерина
З Івасем мандрує.

За Києвом та за Дніпром,
По-під темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
»Пугача« співають.
Іде шляхом молодиця,—
Мусить бути, з прощі.
Чого-ж смутна, невесела,
Заплакані очі?
У латаній свитиночці,
На плечах торбина,

В руці ціпок, а на другій
Заснула дитина.
Зострілася в чумаками,
Закрила дитину,
Питається: »Люди добрі!
Де шлях в Московщину?«
— »В Московщину? Оцей самий.
Далеко, небого?«
— »В саму Москву. Христа ради
Дайте на дорогу!«
Бере шага, аж труситься:
Тяжко його брати!
Та й на-віщо?... А дитина!
Вона-ж його мати...
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях спочила,
Та синові за гіркого
Медяни́к купила...
Довго-довго сердешная
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тином
З сином ночувала...

Бач, на-що здали́ся карі оченята:
Щоб під чужим тином сльози виливать!
Ото-ж то дивіться та кайтесь, дівчата,
Щоб не довело́ся Москаля шукать,
Щоб не довелося, як Катря шукає...
Тоді-не питайте, за-що люди лають,
За-що не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люди не знають;
Кого Бог кара́ на світі,
То й вони карають...
Люди гнуться, як ті лози,

Куди вітер віє;
Сиротині сонце світить—
Світить, та не гріє...
Люди-б сонце заступили,
Як-би мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А за-віщо, Боже милий?
За-що світом нудить?
Що зробила вона людям!
Чого хотять люди?
Щоб плакала... Серце моє!
Не плач, Катерино!
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
До схід сонця, в темнім лісі
Умийся сльозами!
Умиєшся—не побачать,
То й не засміються;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллються.

— — — — — — — — — —

Оттаке-то лихо, бачите, дівчата!
Жартуючи кинув Катрусю Москаль.
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люди хоч бачать, та людям не жаль.
»Нехай«, кажуть, »гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать!«
Шануйтеся-ж, любі, в недобру годину,
Щоб не довелося Москаля шукать!

Де-ж Катруся блудить?
По-під тинню ночувала,
Раненько вставала,

Поспішала в Московщину;
Аж гульк—зіма впала.
Свище полем заверюха;
Іде Катерина
У дичаках—лихо тяжке!—
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандибає;
Дивиться—щось мріє...
Либонь, ідуть москалики...
Лихо!... серце мліє...
Полетіла, зострілася,
Пита: »Чи немає
Мого Йвана чорнявого?«
А ті: *»Ми не знаєм«*.
І, звичайно, як Москалі,
Сміються, жартують:
»Ай да баба! ай да наші!
Каво нє надуют!«.
Подивилась Катерина:
»І ви, бачу, люде!
Не плач, сину, моє лихо,—
Що буде, то й буде!
Піду дальше,—більш ходила...
А, може, й зостріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама—загину!«

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стоїть Катря серед поля,
Дала сльозам волю.
Утомилась заверюха,
Де-де позіхає;
Ще-б плакала Катерина,
Та сліз більш немає.
Подивилась на дитину:

Умите сльозою
Червоніє, як квіточка
В-ранці під росою.
Усміхнулась Катерина,
Тяжко усміхнулась:
Коло серця, як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;
Бачить: ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь, курінь мріє.
»Ходім, сину! смеркається...
Коли пустять в хату;
А не пустять, то й на дворі
Будем ночувати.
Під хатою заночуєм,
Сину мій, Іване!
Де-ж ти будеш ночувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку.
Кохайся на дворі!
Собаки злі—покусають,
Та не заговорять,
Не роскажуть сміючися...
З псами їсти й пити!...
Бідна моя головонько,
Що мені робити?«

Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його бють і лають, закують в неволю.
Та ніхто про матір на сміх не спита.
А Йвася спитають, зарання спитають,
Не дадуть до мови дитині дожить.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?

Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля—чорні бровенята,
Та й тих люди заздрі не дають носить.

IV.

По-під горою яром-долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби́ з гетьма́нщини стоять;
В яру гребелька, верби в-ряд,
Ставок під кригою в неволі,
І ополонка—воду брать.
Мов покотило червоніє,
Крізь хмару сонце занялось;
Надувся вітер,—як повіє,
Нема нічого, скрізь біліє,
Та тілько лісом загуло́.

Реве, свище завірюха,
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.
Вийшов з хати карбівничий,
Щоб ліс оглядіти,
Та де тобі! таке лихо,
Що не видно й світа.
»Еге, бачу, яка фуґа!
Цур-же йому з лісом!
Піти в хату... Що там таке?
От їх до-сто-біса!
Недобра їх розносила,
Мов справді за ділом.
Ничипоре! дивись лишень,
Які побілілі!«

—»Що? Москалі? де Москалі?«
—»Що ти? схаменися!«
—»Де Москалі—лебедики?«
—»Та он, подивися!«
Полетіла Катерина
І не одяглáся.
»Мабуть, добре Московщина
В тямку їй далася!
Бо у-ночі тілько й знає,
Що Москаля кличе.«
Через пеньки, заметами
Летить, ледве дише.
Боса стала серед шляху,
Втерлась рукавами.
А Москалі їй на-зустріч,
Як оден, верхами.
»Лихо моє! доле моя!«
До їх... коли гляне,—
Попереду старший їде!
»Любий мій, Іване!
Серце моє коханеє!
Де-ж ти так барився?«
Та до його... за стремéна...
А він—подивився,
Та шпорами коня в боки.
»Чого-ж утікаєш?
Хіба забув Катерину?
Хіба не пізнаєш?
Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:
Я—Катруся твоя люба!
На-що рвеш стремéна?«
А він коня поганяє,
Ніби-то й не бачить.
»Пострівай же, мій голубе!

Дивись,—я не плачу.
Ти не пізнав мене, Йване?
Серце, подивися!
Їй же Богу, я—Катруся!«
—»*Дура, отвяжісь!*
Вазьмітє проч безумную!«
—»Боже мій! Івасю!
І ти мене покидаєш?!
А ти-ж присягався?«
—»*Вазьмітє проч! Что-ж ви сталі?*«
—»Кого? мене взяти?
За-що-ж? скажи, мій голубе?
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цурайся!
Наймичкою тобі стану...
З другою кохайся,
З цілим світом!... Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала...
Покриткою... який сором!
І за що я гину?
Покинь мене, забудь мене,
Та не кидай сина!
Не покинеш? Серце моє!
Не втікай од мене!...
Я винесу тобі сина.«
Кинула стремена,
Та в хатину.

Вертається,
Несе йому сина;
Несповита, заплакана
Сердешна дитина.
»Ось-де воно, подивися!
Де-ж ти заховався?
Утік!... нема!... Сина, сина
Батько одцурався!
Боже ти мій!... Дитя моє!
Де дінусь з тобою?
Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Воно сиротина;
Возьміть його та оддайте
Старшому за сина!
Возьміть його!... бо покину,
Як батько покинув,—
Бодай його не кидала
Лихая година!
Гріхом тебе на світ божий
Мать породила,—
Виростай же на сміх людям!«
На шлях положила.
»Оставайся шукать батька,
А я вже шукала«...
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталось,
Плаче, бідне... А Москалям
Байдуже,—минули.
Воно й добре,—та на лихо
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Івана,

То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить,—серед ставу
Мовчки опинилась.
»Прийми, Боже, мою душу,
А ти—моє тіло!«
Шубовсть в воду!... Йо-під ледом
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над ставом —
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмірає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:
Їм зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засміються злії люди
Малій сиротині,—
Виллє сльози на могилу,
Серденько спочине.
А тому, тому на світі,
Щò йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...

Панське личко, чорні брови—
На-що? Щоб пізнали!
Змалювала, не сховала...
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзар до Києва
Та сів спочивати;
Торбинками обвішаний
Його поводатий;
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
»*Ісуса*« співає.
Хто їде, їде,—не минає:
Хто—бублик, хто—гроші;
Хто старому, а дівчата
Шажо́к міхоноші.
Задивляться чорнобриві:
І босе і голе.
»Дала«, кажуть, »бровенята,
Та не дала долі!«

Їде шляхом до Києва
Берли́н шестернею,
А в берли́ні господиня
З паном і сіме́ю.
Опинився проти ста́рців—
Ку́рява лягає.
Побіг Івась, бо з віконця
Рукою махає.
Дає гроші Івасеві,
Дивується пані.

А пан глянув—одвернувся...
Пізнав препоганий,
Пізнав тиї карі очі,
Чорні бровенята,
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита́ пані, як зоветься?
»Івась«.—»*Какой мілай!*«
Берлин рушив, а Івася
Ку́рява покрила...
Полічили, що достали,
Встали сіромахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли по-над шля́хом.

[1838]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 21—67.
Окремою брошурою: Петербург 1840,
сторін. 32, 12°. Автоґрафа нема.

ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Мартосу.)

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата—
Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами,
Як Москалі, Орда́, Ляхи
Бились з козаками;
Як збіралась громадонька

В неділеньку в-ранці,
Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспівує,
Аж лихо сміється:

»Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись панували,
Та більше не будем...
Тії слави козацької
По-вік не забудем!
Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ізгоріло?
А чи затопило
Сине море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же, море! Мовчіть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькії!
Така ваша доля!

»Встає хмара з-за Лиману,
А другая з поля:
Зажурилась Україна—

Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не ратує...
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
Немає де дітись....
Виростають нехрещені
Козацькії діти,
Кохаються невінчані,
Без попа ховають;
Запродана Жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле криє,
Ляхи, уніяти
Налітають,—нема кому
Порадоньки дати.
Обізвався Наливайко—
Не стало кравчини!
Обізвавсь козак Павлюга
За нею полинув.
Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими сльозами:
«Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами....«
Обізвавсь Тарас Трясило
Віру ратувати,
Обізвався орел сизий—
Та й дав Ляхам знати!
Обізвався пан Трясило:
»А годі журиться,
А ходім лиш, пани-брати,
З Поляками биться!«

»Вже не три дні, не три ночі
Бється пан Трясило;

Од Лимана до Трубежу
Трупом поле вкрилось.
Ізнемігся козаченько,
Тяжко зажурився,
А поганий Конецпольський
Дуже звеселився;
Зібрав шляхту всю до-купи,
Та й ну частувати!
Зібрав Тарас козаченьків
Поради прохати:
—»Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку:
Що будем робити?
Бенкетують вражі Ляхи,
Наше безголовя...«
»Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоровя!
Нехай, кляті, бенкетують,
Поки сонце зайде,
А ніч-мати дасть пораду:
Козак Ляха знайде.«

Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,
А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшки-панки —
Нікуди втікати!
Прокинулись Ляшки-панки
Та й не повставали:
Зійшло сонце, до одного
Покотом лежали.

Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні крюки
Вельможних будити;
Зібралося козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали козаченьки
Пісню тії ночі,—
Тії ночі крівавої,
Що славою стала
Тарасові, козачеству,
Ляхів що приспала.

Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая,
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилі,
Та з голоду кряче...
Згада козак Гетьманщину,
Згада, та й заплаче.
»Була колись козацькая
І слава і воля,—
Слава сяє, а воленьку
Спіткала недоля.
Було колись панували,
Та більше не будем,
Тії-ж слави козацької
По вік не забудем!«

Умовк кобзар сумуючи:
Щось руки не грають!

Кругом хлопці та дівчата
Слізоньки втирають.

Пішов кобзар по улиці,
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:

»Нехай буде оттакечки!
Сидіть, діти, у запічку,
А я з'журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.«

[6. XI. 1838]
Петербург

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 105—114.
Повний текст: Женева 1890, стр. 4—10

ДУМКА.

На-що мені чорні брови
На-що карі очі?
На-що літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце вяне, нудить світом,
Як пташка без волі.
На що-ж мені краса моя,
Коли нема долі?

Тяжко мені сиротою
  На сім світі жити:
Свої люди—як чужії,
  Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
  Чого плачуть очі?
Нема кому розказати,
  Чого серце хоче.
Чого серце, як голубка,
  День і ніч воркує?
Ніхто його не питає,
  Не знає, не чує;
Чужі люди не спитають—
  Та й на-що питати?
Нехай плаче сиротина,
  Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі,
  Поки не заснули,
Голосніще, жалібніще,
  Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
  За синєє море—
Чорнявому, зрадливому
  На лютеє горе!

[1839]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 83—87.

ІВАН ПІДКОВА.

(В. І. Штернбергу.)

I.

Було́ колись в Україні—
Ревіли гармати;
Було колись—Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю,—
Минулося, осталися
Могили по полю!
Високії ті могили,
Де лягло спочити
Козацькеє біле тіло,
В китайку повите.
Високії ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави, дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Було колись—в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! може, серце
Хоч трохи спочине.

———

II.

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце криє;
Синє море звірюкою
То стогне, то виє,
Дніпра гирло затопило.
»А ну-те, хлопята,
На байдаки! Море грає,
Ходім погуляти!«

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
»Грай же, море!«—заспівали,
Залінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тілько й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попéреду отáман
Веде, куди знає.
Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті:
Поглядає сюди-туди,
Де-то буть роботі?
Закрутивши чорні уси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку—човни стали.
»Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!«
—»Добре, батьку отамане!«

Кругом заревіло.
»Спасибі вам!«
Надів шапку.
Знову закипіло
Синє море. Вздовж байдака
Знову похожає
Пан отаман, та на хвилю
Мовчки поглядає.

[1839]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 97—103.

ТОПОЛЯ.

(П. С. Петровській.)

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий—
Марне зеленіє.
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.
Чумак іде, подивиться,
Та й голову схилить;
Чабан в-ранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться—серце ниє:
Кругом ні билини!
Одна—одна, як сирота
На чужині гине!

Хто-ж викохав тонку, гнучку
В степу погибати?
Пострівайте, все розкажу,
Слухайте-ж, дівчата!

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила—не спинила:
Пішов, та й загинув.
Як-би знала, що покине,
Була-б не любила;
Як-би знала, що загине,
Була-б не пустила;
Як-би знала—не ходила-б
Пізно за водою,
Не стояла-б до північи
З милим під вербою;
Як-би знала!...

І то лихо
Попереду знати,
Що нам в світі зострінеться.
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!
Само серце знає,
Кого любить. Нехай вяне,
Поки закопають!
Бо не довго, чорнобриві,
Карі оченята,
Біле личко червоніє—
Не довго, дівчата!
До полудня, та й завяне,
Брови полиняють...
Кохайтеся-ж, любітеся,
Як серденько знає.

Защебече соловейко
В лузі на калині,
Заспіває козаченько,
Ходя́ по долині.
Виспівує, поки вийде
Чорнобрива з хати,
А він її запитає:
»Чи не била мати?«
Стануть собі, обіймуться;
Співа соловейко;
Послухають, розійдуться—
Обоє раденькі.
Ніхто того не побачить,
Ніхто не спитає:
»Де ти була? що робила?«
Сама собі знає...
Любилася, кохалася,
А серденько мліло:
Чуло серце недоленьку,
Сказати—не вміло.
Не сказало, осталася,
День і ніч воркує,
Як голубка без голуба,
А ніхто не чує.

Не щебече соловейко
В лузі над водою,
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою;
Не співає, як сирота
Білим світом нудить.
Без милого батько, мати—
Як чужії люди;
Без милого сонце світить—
Як ворог сміється;

Без милого скрізь могила,
А серденько бється!

Минув і рік, минув другий,
Козака немає;
Сохне вона, як квіточка,—
Мати не питає.
»Чого вянеш, моя доню?«
Стара не спитала,
За сивого, багатого
Нищечком єднала.
»Іди, доню!« каже мати:
»Не вік дівувати.
Він багатий, одинокий,
Будеш панувати!«
—»Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму!
Нехай попи заспівають,
А дружки заплачуть:
Легше, мамо, в труні лежать,
Ніж його побачить.«

Не слухала стара мати,
Робила, що знала;
Дивилася чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла в ночі до ворожки,
Щоб поворожити,
Чи довго їй, одинокій,
На сім світі жити?
»Бабусенько, голубонько,
Серце моє, ненько!
Скажи мені щиру правду,
Де милий-серденько?

Чи жив здоров? чи він любить?
Чи забув, покинув?
Скажи-ж мені, де мій милий?
Край світа полину!
Бабусенько, голубонько!
Скажи,—бо ти знаєш!
Хоче дати мене мати
За старого заміж.
Любить його, моя сиза,—
Серце не навчити.
Пішла-б же я утопилась—
Жаль душу згубити.
Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб до-дому не вернулась...
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи-ж мою долю!«
—»Добре, доню! Спочинь трошки!
Чини-ж мою волю!
Сама колись дівувала,
Теє лихо знаю;
Минулося-навчилася,
Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Для того придбала.«

Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
»Ось на тобі сього дива!
Піди до криниці,
Поки півні не співали,
Умийся водою,
Випий трошки сього зілля—

Все лихо загоїть.
Випєш—біжи, яко мога;
Що-б там не кричало,
Не оглянься, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш. А як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз! не прийде —
В-третє випить треба.
За перший раз, як за тої рік,
Будеш ти такою;
А за другий, серед степу
Тупне кінь ногою.
Коли живий козаченько,
То зараз прибуде,
А за третій—моя доню,
Не питай, що буде!
Та ще, чуєш, не хрестися!
Бо все піде в воду.
Тепер же йди, подивися
На торішню вроду!«

Взяла зілля, поклонилась:
»Спасибі, бабусю!«
Вийшла з хати: »Чи йти, чи ні?
Ні, вже не вернуся!«
Пішла, вмилась, напилася,
Мов не своя стала;
В-друге, в-третє, та, мов сонна,
В степу заспівала:

»Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рости, рости, тополенько,
Все в-гору та в-гору!
Рости гнучка та висока

До самої хмари,
Спитай Бога: чи дiжду я,
Чи не дiжду пари?
Рости, рости, подивися
За синєє море:
По тiм боцi—моя доля,
По сiм боцi—горе!
Там десь милий чорнобривий
По полю гуляє,
А я плачу, лiта трачу,
Його виглядаю..
Скажи йому, моє серце,
Що смiються люде;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати...
А хто-ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старiсть поможе?
Мамо моя! доле моя!
Боже милий, Боже!
    Подивися, тополенько!
Як нема—заплачеш
До схiд сонця, ранесенько,
Щоб нiхто не бачив.
Рости-ж, серце-тополенько,
Все в-гору та в-гору!
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!«

Таку пiсню чорнобрива
В степу заспiвала,
Зiлля дива наробило

Тополею стала.
Не вернулася до дому,
Не діждала пари:
Тонка, гнучка та висока
До самої хмари.

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

[1839]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 71—82.
Окремою брошурою: Петербург 1860.
13 стр. 16°.

ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Гребінці.)

Перебендя старий, сліпий,—
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По-під тинню сіромаха
І днює й ночує;
Нема йому в світі хати;
Недоля жартує
Над старою головою,

А йому байдуже!
Сяде собі, заспіває:
»Ой не шуми, луже!«
Заспіває, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тином.

Оттакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває »про Чалого«,
На »Горлицю« зверне;
З дівчатами на вигоні
»Гриця« та »Веснянку«,
А у шинку з парубками
»Сербина«, »Шинкарку«;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая)
»Про тополю—лиху долю«,
А потім—»У гаю«;
На базарі—про »Лазаря«,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
Оттакий-то Перебендя,
Старий та химерний:
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Вітер віє, повіває,
По полю гуляє;
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою—могила,

А там—тілько мріє.
Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває,
То приляже та послуха,
Як кобзар співає,
Як серце сміється, сліпі очі плачуть.
Послуха, повіє...

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули,—бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, гуляє,
Аж небо блакитне широкими бє;
Спочине на сонці, його запитає:
Де воно ночує? як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гору: чому ти німа?
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує,—
Його на сім світі ніхто не прийма!
Оден він між нами, як сонце високе;
Його знають люди, бо носить земля.
А як-би почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля,—
На Божее слово вони-б насміялись,
Дурним би назвали, од себе-б прогнали:
»Нехай по-над морем«, сказали-б, »гуля!«

Добре єси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,

Що співати-розмовляти
На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твоє серце, та виспівуй,
Щоб люди не чули!
А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
»Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий.«

Оттакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває весільної,
А на сльози зверне.

[1839]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 15—20.

ДО ОСНОВЯНЕНКА.

Бють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив...
Нема Січи, пропав і тоїі,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питають:
»Де-то наші діти ділись?
Де вони гуляють?«
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного:
»Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Верніteся! Дивітеся:
Жита похилились,
Де паслися ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Вернітеся!...«
»Не вернуться!«
Загуло, сказало
Синє море: »не вернуться,
На віки пропали!«
Правда, море, правда, синє:
Такая їх доля!
Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля;
Не вернеться козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана, сиротою
По-над Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що сміється.
Смійся, лютий вороже!
Та не дуже, бо все гине,—
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда,

І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...

От де, люди, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку-отамане?
Чи правду співаю?
Ех, як-би то... Та що й казать!
Кебети не маю.
А до того—Московщина,
Кругом чужі люде.
»Не потурай!« може, скажеш;
Та що з того буде?
Насміються на псалом той,
Що виллю сльозами,
Насміються!—Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборовся-б і я, може,
Як-би малось сили;
Заспівав би,—був голосок,
Та позички з'їли.
Оттаке-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
»Ой не шуми, луже!«
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люди поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,

Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку! щоб нехотя
На ввесь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!

Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
»Гриця« заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляжу в чужу землю,
В чужій домовині!

[1839]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 89—96.

..........:.:........

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
На-що стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?

Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?
Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали сльози—чом не затопили?
Не винесли в море, не розмили в полі?
Не питали-б люди, що в мене болить,
Не питали-б, за-що проклинаю долю,
Чого нужу світом... »Нічого робить!«—
Не сказали-б на сміх...

Квіти мої, діти!
На-що вас кохав я, на-що доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може, і вгадав.
Може, найдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на ці думи,—
Я більше не хочу...
Одну сльозу з очей карих,
І—пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову;
Виливало, як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі.
За степи та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотіло
Співать на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі

Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збірать на пораду...
Нехай душі козацькії
В Украйні вітають:
Там широко, там весело
Од краю до краю...
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий—море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили—гори.
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засівала поле.
Засівала трупом поле,
Поки не остило...
Лягла спочить; а тим часом
Виросла могила,
А над нею Орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.
Все співають, як діялось,
Сліпі неборакп,
Бо дотепні. А я?... а я
Тілько вмію плакать,
Тілько сльози за Украйну,
А слова—немає...
А за лихо—та цур йому!
Хто його не знає?!
А надто той, що дивиться
На людий душою—
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбою
Не накличу собі долі,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні,
Я їх заховаю;
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміється...
Нехай думка, як той ворон,
Літає та краче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче
Нишком; люди не побачуть,
То й не засміються...
Не втирайте-ж мої сльози—
Нехай собі ллються,
Чуже поле поливають
Що-дня і що-ночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі...

Оттаке-то! А що робить?
Журба не поможе.
Хто-ж сироті завидує,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас,—
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
По-під тинню сиротами,
А я—тут загину.
Там найдете щире серце

І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще може й славу...

Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

[1839]
Петербург.

Перводрук: Кобзарь 1840,
стр. 5—11.

Н. Маркевичу.

Бандуристе, орле сизий,
Добре тобі, брате!
Маєш крила, маєш силу,
Є коли літати!
Тепер лети в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?

Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого-ж серце бється, рветься?
Я там одинокий!...
Одинокий...? А Вкраїна?
А степи широкі?!

Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить,
Там в широкім полі воля;
Там синєє море
Виграває, хвалить Бога,
Тугу розганяє;
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.

Розмовляють, сумуючи;
Оттака їх мова:
»Було колись, минулося
Не вернеться знова!«
Полетів би я, послухав,
Заплакав би з ними...
Та ба! доля приборкала
Між людьми чужими.

9. V. 1840
Петербург.

Перводрук в »Молодику« 1843, стр. 108—109.

··········⁘··········

На незабудь

В. І. Штернбергу.

Поїдеш далеко,
Побачиш багато;
Задивишся, зажуришся —
Згадай мене, брате!

[Весна 1840]
Петербург.

Перводрук: »Кіевская Старина« 1902, Книжка за лютий, стр. 73.

··········⁘··········

ГАЙДАМАКИ.

(Василю Івановичу Григоровичу на память 22 квітня 1838 р.)

Все йде, все минає і краю немає...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умірає... Одно зацвіло,
А друге завяло, на віки завяло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше плили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний без краю!... Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти-ж нашептав.
Порай мені ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота:
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх: душа жива!
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльози-слова,
Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.
А де вона буде? Химерні слова!

Згадай же хто-небудь її на сім світі,—
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!
Вона вас любила, рожевії квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте діти!
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої, гайдамаки!
Світ широкий, воля!
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі!
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матері
Привітає в світі?
Сини мої! Орли мої!
Летіть в Україну!
Хоч і лихо зострінеться,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погибати;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши, насміються.
Такі, бачте, люди:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять:
»Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і світить;
Оттак, каже, було-б треба...«

Що маєш робити?
Треба слухать, може й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали.
Розумні та й годі!
А що-ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
»Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане
То розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолáх: Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате!
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива;
Співай про »*Матрьошу*«,
Про »*Парашу, радость нашу*«.
Султан, паркет, шпори,—
От де слава! А то співа:
»Грає синє море«,
А сам плаче; за тобою
І твоя громада

У сіряках...«
— Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тілько шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

Вибачайте! Кричіть собі!
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люди,
А я дурень; оден собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридаю,
Як мала дитина.
Заспіваю: море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю: розвернулась
Висока могила,
Аж до моря Запорожці
Степ широкий вкрили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились,
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурюся,
У старих спитаю:
Чого, батьки, сумуєте?
»Не весело, сину!
Дніпро на нас розсердився,

Плаче Україна...«
І я плачу. А тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, всі в золоті.
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Грілися в Скутарі,
Та як, люльки закуривши
В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,
Як бенкетували...
»Грай, кобзарю! лий, шинкарю!«—
Козаки гукали.
Шинкар, знає, наливає
І не схаменеться;
Кобзар вшкварив, а козаки,
Аж Хортиця гнеться,
Метелиці та гопака
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає..
»Гуляй, пане, без жупана!
Гуляй, вітре, полем!
Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
Поки встане доля!«
Взявшись в боки, на-вприсядки
Парубки з дідами:

»Оттак, діти, добре, діти!
Будете панами!«
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Похожають, розмовляють...
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами;
І я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся сльозами.

Дивлюся, сміюся, дрібні утираю:
Я не одинокий, є з ким в світі жить!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько »Гриця« дівчина співає—
Я не одинокий, є з ким вік дожить!

От-де моє добро, гроші,
От-де моя слава!
А за раду—спасибі вам
За раду, лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть, може найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.

Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами!

Оттак, сидя кінець стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? Хто поведе?
На дворі світає,
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одяглися,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як сироти,
Мовчки похилились:
—»Благослови, кажуть, батьку
Поки маєм силу,
Благослови шукать долю -
На широкім світі«
- »Пострівайте! Світ не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Де-чому навчили!
Т м а, м н а знаю, а о к с і ю
Не втну таки й досі.
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросим!

Єсть у мене щирий батько
(Рідного немає),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам, здоров, знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду;
А до того душа щира,
Козацького роду.
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла,
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співає під тином.
Любіть її, думу правди,
Козацькую славу,
Любіть її! Ходім, сини,
На раду ласкаву!
Як-би не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно-б досі заховали
В снігу на чужині;
Заховали-б тай сказали:
»Так якесь ледащо!«
Тяжко-важко нудить світом,
Не знаючи, за що.
Минулося, щоб не снилось!..
Ходімо, хлопята!
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привітає,
Як свою дитину.
А од його, помолившись,
Гайда в Україну!«

Добридень же, тату, в хату!
На твоїм порогу
Благослови моїх діток
В далеку дорогу!

7.-IV. 1841.
Петербург.

I.

Інтродукція.

Була колись шляхетчина,
Вельможная пані,—
Мірялася з Москалями,
З Ордою, з султаном,
З Німотою. Було колись..
Та що не минає?
Було, шляхта знай чваниться,
День і ніч гуляє,
Та королем коверзує—
Не кажу Степаном,
Або Яном Собієським,—
Ті два незвичайні.
А иншими... Небораки
Мовчки панували.
Сейми, сеймики ревіли,—
Сусіди мовчали,
Дивилися, як королі
Із Польщі втікають,
Та слухали, як шляхетство
Навісне гукає:
Niepozwalam! niepozwalam!
Шляхта репетує,
А маґнати палять хати,
Шабельки гартують.

Довго таке творилося,
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський жвавий.

Запанував, та й дўмав шляхту
Приборкать трошки,— не зумів.
Хотів добра, як дітям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдине слово »niepozwalam«
Хотів у шляхти одібрать,
А потім... Польща запалала,
Шляхта сказилася; кричать:
—»Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит Москаля!«
На ґвалт Пулавського і Паца
Вста́є шляхетьская земля,
І — разом сто конфедерацій.[1])

Розбрелись конфедерати
По Польщі, Воли́ні,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні;
Розбрелися, та й забули
Волю ратувати,
Полига́лися з Жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

---

[1]) Энциклопедическій лексиконъ, томъ 5: Барская конфедерація і »Historya królewstwa Polskiego«, G. S. Bandtke, tom 2. (Примітка Шевченка).

II.

Ярема.

„Яремо! герш-ту, хамів сину?
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині,
Та принеси мені води!
Вимети хату! внеси дрова!
Посип індикам! гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме!... Постривай!
Упоравшись, біжи в Вільшану:[1]
Їмості треба. Не барись! —

Пішов Ярема, похиливсь.

Оттак у ранці Жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнувся, бо не знав,
Не знав сіромаха, що виросли крила,
Що неба достане, коли полетить, —
Не знав, нагинався...

О Боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
Хочеться дивитись, як сонечко сяє,
Хочеться послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває...
О Боже мій милий, як весело жить!

---

[1] Вільшана або Ольшана, містечко Київської губернії Звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, де-б то Ярема Байстрюк, а потім Галайда, був у Жида наймитом (од старих людей). (Прим. Шевченка).

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу,
А не клене долю, людий не займа.
Та й за-що їх лають? Хіба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують! У їх доля дбає,
А сироті треба самому придбать.
Трапляється, часом тихенько заплаче,
Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згадає, або що побачить...
Та й знову до праці: оттак треба жить!
На-що батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема, сирота багатий,
Бо є з ким заплакать, є з ким заспівать,
Єсть карії очі, як зіроньки сяють,
Білі рученята мліють, обнімають;
Єсть серце єдине, серденько дівоче,
Що плаче, сміється, як він того хоче;
Що плаче, сміється і мре й оживає,
Святим духом серед ночи по над ним вітає.

Оттакий-то мій Ярема,
Сирота багатий.
Таким і я колись то був...
Минуло, дівчата!
Минулося, розійшлося,
І сліду не стало.
Серце мліє, як згадаю...
Чому не осталось?

Чому не осталось? Чому не вітало?
Легше було-б сльози, журбу виливать.
Люди одібрали, бо їм було мало.

»На-що йому доля? Треба закопать,
Він і так багатий!«

Багатий на лати
Та на дрібні сльози—бодай не втирать!
Доле моя, доле! Де тебе шукать?
Вернися до мене, до моєї хати,
Або хоч приснися... не хочеться спать!

Вибачайте, люди добрі!
Може, не до-ладу,
Та прокляте лихо-злидні
Кому не завадять?
Може ще раз зострінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по світу,
А, може... й не знаю.
Лихо, люди, всюди лихо,
Ніде пригорнуться:
»Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуться,«—
Гнуться мовчки, усміхаться,
Щоб люди не знали,
Що на серці заховано,
Щоб не привітали.
Бо їх ласка—нехай сниться
Тому, в кого доля,
А сироті, щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно розказувать,
А мовчать не вмію.
Виливайся-ж, слово-сльози!
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділюся
Моїми сльозами,
Та не з братом, не з сестрою.

З німими стінами
На чужині... А поки-що
До корчми вернуся,
Що там робиться?

Жидюга
Дріжить, ізігнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно!
Білі рученята
Розкидала, розкрилася,
Як квіточка в гаю
Червоніє; а пазуха...
Пазухи немає,
Розірвана... Мабуть, душно
На перині спати,
Одинокій, молоденькій
Ні з ким розмовляти,
Одна шепче... Несказано
Гарна нехрещена!
Ото дочка, а то батько,
Чортова кишеня.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де-ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

III.

Конфедерати.

—»Одчиняй, проклятий Жиде!
Бо будеш битий! Одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!«

— »Пострівай!
Стрівайте, зараз!«
— »Нагаями
Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що ти хочеш?«
— »Я? З панами?
Крий Боже! Зараз, дайте встать,
Ясновельможні! (нишком — свині!)«
— »Пане полковнику, ламай!«
Упали двері, а нагай
Малює вздовж жидівську спину.
»Здоров, свине! Здоров, Жиде!
Здоров, чортів сину!«
Та нагаєм, та нагаєм.
А Жид зогнув спину:
»Не жартуйте, мості-пане!«
— »Добрий вечір в хату!
Ще раз шельму! ще раз!... годі!
Вибачай, проклятий!
Добрий вечір! А де дочка?«
— »Умерла, панове!«
— »Лжеш, Іудо! нагаями!«
Посипались знову...
»Ой паночки, голубчики,
Єй-Богу, немає!«
— »Брешеш, шельмо!«
— »Коли брешу,
Нехай Бог карає!«
— »Не Бог, а ми. Признавайся!«
— »На-що-б мав ховати,
Як-би жива? Нехай, Боже,
Щоб я був проклятий!...«
»Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,
Літанью співає.
Перехрестись!«
— »Як же воно?

Далебі, не знаю.«
— »Оттак, дивись!«
Лях хрéститься,
А за ним Іуда.
»Браво! браво! охрестили!
Ну, за таке чудо
Могоричу, мості-пане!
Чуєш, охрещений?
Могоричу́!«
— »Зараз, зараз!«
Ревуть, мов скажені;
Ревуть Ляхи, а поставець
По столу гуляє.
»Єще Польща не зґінела!«—
Хто куди гукає.
— »Давай, жиде!«

Охрещений
Із льоху та в хату,
Знай, шмигляє, наливає;
А конфедерати,
Знай, гукають:—»Жиде! меду!«
Жид не схаменеться.
— »Де цимбали? грай, псявіро!«
Аж корчма трясеться—
Краковяка оддирають,
Вальса та мазура.
А Жид гляне та нищечком:
»Шляхетьска натура!«
— »Добре, годі! Тепер співай!«
— »Не вмію, єй-Богу!«
— »Не божись, собача шкуро!«
— »Яку-ж вам? »Небогу«?

»Була собі Гандзя,
»Каліка небога,

»Божилася,
»Молилася,
»Що боліли ноги;
»На панщину не ходила,
»А за парубками
»Тихесенько,
»Гарнесенько
»Поміж бурянами.«

— »Годі! годі! це погана:
Схизмати співають.«[1])
— »Якоі-ж вам? Хіба отсю?
Стрівайте! згадаю...

»Перед паном Хведором
»Ходить Жид, ходором,
»І задком,
»І передком
»Перед паном Хведірком,

— »Добре, годі! Тепер плати!«
— »Жартуєте, пане!
За-що платить?«
— »Що слухали.
Не кривись, поганий!
Не жартую. Давай гроші!«
— »Де мені їх взяти?
Ні шеляга; я паньскою
Ласкою багатий!«
— »Лжеш, собако! Признавайся!
А ну-те, панове,
Батогами!«

Засвистіли,
Хрестять Лейбу знову.

---

[1]) Неунітів Ляхи називали схизматами. (Прим. Шевченка.)

Періщили, періщили,
Аж піря летіло...
— »Єй же Богу, ні шеляга!
Їжте моє тіло!
Ні шеляга! ґвалт, ратуйте!«
— »Ось ми поратуєм!«
— »Пострівайте! Я щось скажу...«
— »Почуєм, почуєм,
Та не бреши! Бо, хоч здохни,
Брехня не поможе.«
— »Ні... в Вільшаній...«
— »Твої гроші?«
— »Мої? Ховай Боже!
Ні, я кажу, що в Вільшаній...
— Вільшанські схизмати«...
»По три семї, по чотири
Живуть в одній хаті?...
Ми це знаєм, бо ми самі
Їх так одчухрали...«
— »Та ні, не те... вибачайте!
Щоб лиха не знали,
Щоб вам гроші приснилися!...
Бачте, у Вільшаній...
У костьолі, у титаря...
А дочка Оксана!
Ховай Боже! Як панночка!
Що-то за хороше!
А червінців! Хоч не його,
Так що? Аби гроші!«
— »Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягайся!«

Поїхали
Ляхи у Вільшану.
Оден тілько під лавою
Конфедерат пяний
Нездужа встать, а курника,
Пяний і веселий:
»Jeszcze, kiedy my żyjemy,
Polska nie zginęła«...

IV.

Титар.

»У, гáю, гáю
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько —
Я виглядаю.
Хоч на годину,
Моя рибчино,
Виглянь, голубко!
Та поворкуєм,
Та посумуєм,
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Моє серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох, тяжко, важко!«

Оттак, ходя по-під гаєм,
Ярема співає,

Виглядає, а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють, серед неба
Світить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивиться в криницю;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивиться, не слухає.

»На-що мені врода,
Коли нема щастя, коли нема долі?
Літа молодії марно пропадуть.
Один я на світі—стебло серед поля,
Його буйні вітри полем рознесуть.
Так і мене люди не знають, де діти.
За-що-ж одцурались? Що я сирота?
Одно було серце, одно на всім світі,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!«

І хлинули сльози.
Поплакав сердега, утер рукавом.
»Оставайсь здорова! В далекій дорозі
Або найду долю, або за Дніпром
Ляжу головою. А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очі, ті очі козачі,
Що ти цілувала, серденько моє!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що кляláся, другóго шукай!
Я тобі не пара, я в сірій свитині,

А ти титарівна! кращого вітай!
Вітай, кого знаєш! така моя доля!
Забудь мене, пташко, забудь, не журись!
А коли почуєш, що на чужім полі
Сховали Ярему—нишком помолись,
Одна, серце, на всім світі
Хоч ти помолися!«
Та й заплакав сіромаха,
На кий похилився.

Плаче собі тихесенько...
Шелесть!... коли гляне:
По-під гаєм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув,—побіг,—обнялися...
— »Серце!«—та й зомліли.

Довго, довго тілько—»серце!«
Та й знову німіли.

— »Годі, пташко!«
— »Ще трошечки,
Ще... ще, сизокрилий!
Вийми душу! Ще раз, ще раз...
Ох, як я втомилась!«
— »Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!«

Послав свитку. Як ясочка,
Усміхнулась, сіла.

— »Сідай же й ти коло мене!«

Сів, та й обнялися.
— »Серце моє, зоре моя,
Де се ти зоріла?«

— »Я сьогодні забарилась:
Батько занедужав,
Коло його все поралась.«

— »А мене й байдуже?«

— »Який бо ти, єй-же Богу!«
І сльози блиснули.

— »Не плач, серце, я жартую.«

— »Жарти!«
Усміхнулась.
Прихилилась головкою,
Та й ніби заснула.

— »Бач, Оксано, я жартую,
А ти й справді плачеш!
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш:
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!
Завтра в-ночі у Чигрині
Свячений достану;
Дасть він мені срібло-злото,
Дасть він мені славу;
Одягну́ тебе, обу́ю,
Посажу́, як паву,
На дзиглику, як гетьманшу́,
Та й дивитись буду...
Поки не вмру, дивитимусь.«
— »А може й забудеш?
Розбага́тієш, у Київ
Поїдеш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку.

Забудеш Оксану!«
— »Хіба краща є за тебе?«
— »Може й є, не знаю.«
— »Гнівиш Бога, моє серце:
Кращої немає
Ні на небі, ні за небом,
Ні за синім морем
Нема кращої од тебе!«
— »Що се ти говориш?
Схаменися!«
— »Правду, рибко!«
Тай знову, тай знову.
Довго вони, як бачите,
Вели таку мову;
Цілувались, обнімались
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Їй Ярема росказував,
Як жить вони будуть,
Як окує всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,
Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обридло слухаючи,
Далебі, дівчата!
»Ото який! Мов і справді
Обридло!«
А мати
Або батько, як побачать,
Що ви, мої любі,
Таке диво читаєте,—
Гріха на всю губу!
Тоді, тоді—та цур йому!

А дуже цікаве!
А надто вам росказать би,
Як козак чорнявий
Під вербою над водою
Обнявшись сумує;
А Оксана, як голубка,
Воркує, цілує,
То заплаче, то зомліє,
Головоньку схилить:
»Серце моє, доле моя!
Соколе мій милий!
Мій...
Аж верби нагинались
На такую мову.
Ото мова! Не роскажу,
Мої чорноброві,
Не роскажу против ночі,
А то ще присниться;
Нехай собі розійдуться
Так, як і зійшлися:
Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі!... Може, ще раз
Вони на сім світі
Зострінуться... Побачимо...

А тим часом світить
З усіх вікон у титаря.
Що-то там твориться?
Треба глянуть та росказать...
Бодай не дивиться!
Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людий сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіться: то конфедерати,

Люди, що зібрались волю боронить![1])
Боронять, прокляті! Будь прóклята мати,
І день, і година, коли понеслá,
Коли породила, на світ привелá!
Дивіться, що роблять у титаря в хаті
Пекельнії діти!

У печі пала
Огонь і світить на всю хату;
В кутку собакою дріжить
Проклятий жид. Конфедерати
Кричать до титаря: »Хоч жить?
Скажи, де гроші!«
Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.
— »Мало мýки,
Давайте приску! Де смола?
Кропи його! Оттак! Холоне?
Мерщій же приском посипай!
Що? Скажеш, шельмо?... І не стогне!
Завзята бестія! Стрівай!«

Насипали в халяви жару...

— »У тімя цвяшок закатай!«
Не витерпів святої кари,
Упав сердега.
Пропадай
Душа без сповіди святої!
— »Оксано, дочко!« тай умер.
Ляхи задумалися стóя,
Хоч і запеклі.

[1]) Про конфедератів так росказують люди, котрі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта, z honorem, без дісціпліни; робить не хочеться, а їсти треба. (Прим. Шевченка.)

— »Що-ж тепер?
Панове, ради! Поміркуєм.
Тепер з ним нічого робить.
Запалим церкву!«
— »Ґвалт! Ратуйте!
Хто в Бога вірує!«— кричить
На дворі голос, що є сили.
Ляхи зомліли.—»Хто такий?«

Оксана в двері—»Вбили! вбили!«
Тай пада крижем.
А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам позаду
Бере зомлілую...

Де-ж ти,
Яремо? де ти? Подивися!

А він мандруючи співа,
Як Наливайко з Ляхом бився.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Біліє місяць; люди сплять,
І тигар спить... Не рано встане!
На-віки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло...
Мертвий мов здрігнув,
І темно, сумно в хаті стало.[1])

[1]) Анахронізм: титаря Ляхи замучили зімою, а не літом. (Прим. Шевченка.)

V.

Свято в Чигирині.

Гетьмани, гетьмани! Як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували,—
Заплакали-б тяжко, бо ви-б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне́ булаво́ю—море закипить;
Закипить, і розлило́ся
Степами, ярами;
Лихо мліє перед ними...
А за козаками...
Та що й казать! Минулося!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почули...
Та й що з того, що згадаєш?
Згадаєш—заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Колись-то козачий.

Із-за лісу, з-за туману,
Місяць випливає,
Червоніє круглолиций,
Горить, а не сяє;
Неначе зна, що не треба
Людям його світу,
Що пожа́ри Україну
Нагріють, освітять.

І смерклося, а в Чигрині,
Як у домовині,

Сумно, сумно (Оттак було
По всій Україні
Против ночі Маковія,
Як ножі святили).
Людий не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
Сова завиває.
А де-ж люди?
Над Тясмином,
У темному гаю,
Зібралися; старий, малий,
Убогий, багатий
Поєднались,—дожидають
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні отаву скубуть;
Осідлані коні, вороні готові.
Куди-то поїдуть? Кого повезуть?
Он кого, дивіться!
Лягли на долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Ото гайдамаки... На ґвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, Жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедрої гостинець пані[1],—
Уміла що кому давать,

[1]) Се-б-то вози з ножами. Гайдамаки вірили, що се був гостинець щедрої пані цариці Катерини II. (Примітка Шевченка.)

Нівроку їй, нехай царствує!
Нехай не вадить, як не чує!...
По-між возами ніде стать:
Неначе в ірій налетіло
З Смілянщин, з Чигирина́,
Просте козацтво, старшина...
На певне діло налетіли.
Козацьке панство походжає
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина первий.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! Сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а подивися—скрізь Головатий. »Коли сам,« каже, »не повершу, то синові передам.«

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострівся з Залізняком; таке розказує про його, що цур йому! »Кошовим«— каже, »буде, та й годі; а може ще й гетьманом, коли теє...«

Старшина другий.

А Гонта на-що? А Залізняк? До Гонти сама... сама писала: »Коли,« каже...

Старшина первий.

Цитьте лишень! Здається, дзвонять.

Старшина другий.

Та ні, то люди гомонять.

Старшина перший.

Гомонять, поки Ляхи почують. Ох, старі голови та розумні! Химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку! Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну—треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що куповали, грошам не пропадать! А то думають-думають, ні в-голос, ні мовчки, а Ляхи догадаються—от тобі й пшик! Що там за рада? Чом попи не дзвонять? Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, слава Богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте, співають?

Старшина третій.

Справді, співа щось; піду, спиню.

Старшина перший.

Не спиняй! Нехай собі співає, аби не голосно!

Старшина другий.

Ото мабуть Волох![1] Не втерпів таки старий дурень; треба та й годі!

Старшина третій.

А мудро співає! Коли не послухаєш, усе иншу. Підкрадемось, братці, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

Старшина перший і другий.

А що-ж? То й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзар співає з повагою і неголосно.)

---

[1]) За гайдамаками ходив кобзар; його називали сліпим Волохом (дід росказував). (Прим. Шевченка.)

Кобзар.

»Ой Волохи, Волохи!
Вас осталося трохи;
І ви, Молдавани,
Тепер ви не пани:
Ваші господарі
Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі-ж, не журіться,
Гарно помоліться,
Братайтеся з нами,
З нами, козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана!
Будете панами,
Та, як ми з ножами,
З ножами святими
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засміється,
Земля затрясеться,
Небо запалає...
Добре погуляєм!«

Запорожець.

Добре погуляєм! Правду старий співа, як не бреше. А що-б то з його за кобзар був, як-би не Волох!

Кобзар.

Та я й не Волох,—так тільки: був колись у Волощині, а люди й зовуть Волохом—і сам не знаю, за-що.

Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь! А ну лишень про батька Максима ушквар!

Гайдамака.

Та не голосно, щоб не почула старшина.

Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі! У нас оден старший—батько Максим; а він як почує, то ще карбованця дасть. Співай, старче божий, не слухай його!

Гайдамака.

Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю, та ось що: не так пани, як підпанки, або—поки сонце зійде, то роса очі виїсть.

Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку знаєш, а то й дзвона не діждемо,—поснемо.

Гуртом.

Справді, поснемо: співай яку-небудь!

Кобзар (співає).

»Літа орел, літа сизий
По-під небесами,—
Гуля Максим, гуля батько
Степами, лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлопята:
Запорожці ті хлопята,
Сини його, діти.

Помиркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, то й ушкварять,
Аж земля трясеться;
Заспіває—заспівають,
Аж лихо сміється.
Горілку, мед не чаркою,
Поставцем черкає,
А ворога, заплющившись,
Ката̀, не минає.
Оттакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює, і гарцює
З усієї сили.
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні ста́ву...
Степ і море—скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся-ж, вражі Ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним шляхом,[1]
За ним гайдамаки.«

Запорожець.

Отсе то так! Вчистив, нічого сказати: і до-ладу, і правда. Добре, далебі добре! Що хоче, то так і втне. Спасибі, спасибі!

Гайдамака.

Я щось не второпав, що він співав про гайдамаків.

---

[1]) Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки і біг через степи запорожські, через воєводства Київське, Подольське і Волинське,—на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву. (Прим. Шевченка.)

Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб Ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залізняк Чорним шляхом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака.

І вішать, і мордувать! Добре, єй-Богу, добре! Ну, се так! Далебі, дав би карбованця, як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара вязне, більше мяса буде. Поборгуй, будь ласкав—завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайдамаків!

Кобзар.

До гроший я не дуже ласий. Аби була ласка слухати,—поки не охрип, співатиму; а охрипну—чарочку, другу тії ледащиці-живиці, як то кажуть, та й знову. Слухайте-ж, панове громадо!

»Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували Ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напили́ся, простягли́ся,
Та й...«

Громада.

Цить лишень! Здається, дзвонять. Чуєш?... ще раз... о!

Кобзар.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гаєм.
Ідіть же ви та молїться,
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі вологі
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:

»Ночували гайдамаки
В зеленій діброві...«
Шкандибає, курникає,
І ннчого не до речі.
—»Ну лиш иншу, старче божий!«
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
—»Добре, хлопці, нате!
Оттак! оттак! добре, хлопці!
А ну-те, хлопята,
Ушкваримо!«
Земля гнеться,
А вони з возами
Так і ріжуть.
Кобзар грає,
Додає словами:

»Ой гоп таки-так!
Кличе Гандзю козак:
»Ходи, Гандзю, пожартую!
»Ходи, Гандзю, поцілую!
»Ходім, Гандзю, до попа
»Богу помолиться;
»Нема жита ні снопа—
»Вари вареницї!«
Оженився, зажурився:
Нічого немає;
У ряднині ростуть діти,
А козак співає:

»І по хаті ти-ни-ни,
»І по сінях ти-ни-ни,
»Вари, жінко, лини!
»Ти-ни-ни, ти-ни-ни!«

—»Добре! добре! ще раз! ще раз!«
Кричать гайдамаки.

—»Ой гоп того дива!
Наварили Ляхи пива,
А ми будем шинкувать,
Ляшків-панків частувать;
Ляшків-панків почастуєм,
З панянками пожартуєм.
Ой гоп таки-так!
Кличе панну козак:
»Панно, пташко моя!
»Панно, доле моя!
»Не соромся, дай рученьку,
»Ходім погуляймо;
»Нехай людям лихо сниться,
»А ми заспіваймо!
»А ми заспіваймо,
»А ми посідаймо,
»Панно, пташко моя!
»Панно, доле моя!«

—»Ще раз, ще раз!«

»Як-би таки, або так, або сяк,
Як-би таки запорожський козак!
Як-би таки молодий, молодий,
Хоч по хаті-б поводив, поводив!
Страх мені не хочеться
З старим дідом морочиться!

Як-би таки...«

—»Цу-цу, скажені, схаменіться!
Бач, розходилися! А ти,
Стара собако, де-б молиться,
Верзеш тут погань! От чорти!«

Кричить отáман.

Опинились;
Аж церков бачать: дяк співа,
Попи в кадилами, з кропилом;
Громада—ніби нежива,
А-ні телень...

По-між возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви неслú,
Як на великдень над пасками.

—»Молітесь, братія, молітесь!«
Так благочинний начина:
»Кругом святого Чигринá
Сторóжа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте
В руках у ката пропадать!
Од Конашевича і досі
Пожáр не гасне, люди мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрéщені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата,
Землі козацької краса,
У Ля́ха вяне, як перш мати,
І непокритая коса
Стидóм січеться; карі очі
В неволі гаснуть; розкувать
Козак сестру свою не хоче,

Сам не соромиться конать
В ярмі у Ляха... Горе, горе!
Молітесь, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть,—
І заридають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряницина стоїть
Хоч-би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.[1])
Де той Богун, де та зіма?
Інгул[2]) що-зіму замерзає,—
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом. Лях гуляє;
Нема Богдана—червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний,—
Нема журбу з ким поділить.
І Альта плаче: »Тяжко жити!
Я сохну, сохну...«
                    Де Тарас?
Нема, не чуть,—не в батька діти!
Не плачте, братія: за нас

---

¹) Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Остряницю, і трийцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зіновій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові, коло Чигрина Чарнецький, коронний ґетьман, не доставши Чигрина, од злости спалив їх мертвих (Георгій Кониський). (Прим. Шевченка.)

²) Полковник Богун потопив Ляхів в Інгулі. Зіновій-Богдан вирізав 40 з чимсь тисяч Ляхів над Росью в Корсуні. Тарас Трясило вирізав Ляхів над Альтою. І та ніч, в котру те трапилось, зоветься Тарасова, або кровава (Бантиш-Каменський). (Прим. Шевченка.)

І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія!«

Молились,
Молились щиро козаки,—
Як діти, щиро; не журились,
Гадали теє... а вробилось—
Над козаками хусточки.

Одно добро, одна слава—
Біліє хустина,
Та й ту знімуть...

А діякон:

—»Нехай ворог гине!
Беріть ножі! Освятили.«
Аж серце холоне.
Ударили в дзвони;
Реве гаєм; »освятили!«
Освятили, освятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали
По всій Україні.[1])

---

[1]) Так про Чигринське свято росказують старі люди. (Прим. Шевченка.)

VI.

Треті півні[1]).

Ще день Украйну катували
Ляхи скажені; ще один;
Один останній сумували
І Україна і Чигрин.
І той минув, день Маковія,
Велике свято в Україні,
Минув,—і Лях, і Жидовин
Горілки, крови упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нічого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.

Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лічать гроші, у-ночі,
Без світла лічать бариші,
Щоб не побачили злі люди;
І ті на золото лягли,
І сном нечистим задрімали.

Дрімають, на-віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядать
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люди, що вони моторять,
Щоб Богові в-рацні тее росказать.
Світить білолиций на всю Україну,
Світить,— а чи бачить мою сиротину,

---

[1]) Треті півні—сігнал. Росказують, що Залізняка есаул, не діждавши третіх півнів, запалив Медведівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою. (Прим. Шевченка.)

Оксану з Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона воркує?
Чи знає Ярема? Чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту,
Не ту заспіваю, иншої заграю:
Лихо, не дівчата, буде танцювать;
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте-ж, щоб дітям потім росказать,
Щоб і діти знали, внукам росказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добрі панувать.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степами
Текла, червоніла.
Текла, текла, та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тілько вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тілько роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умиють. Зійде сонце,
Осушить, пригріє;
А онуки? Їм байдуже,
Жито панам сіють!
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила?
Мученика праведного
Де похоронили?

Залізняк де, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко—важко! Кат панує,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,—
Довго-довго кров степами
Текла, червоніла.
І день і ніч ґвалт, гармати;
Земля стогне, гнеться;
Сумно, страшно, а згадаєш—
Серце усміхнеться.

Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось
І Альту, і Сену:[1]) і там розлилось,
Не знать за-що, крови широкеє море.
А тепер що буде? Сховайся-ж за гори;
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакать!

Сумно, сумно серед неба
Сяє білолиций.
По-над Дніпром козак іде,
Може з вечорниці.
Смутний іде, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може, дівчина не любить
За те, що убогий?

І дівчина його любить,
Хоч лата на латі;

---

[1]) Тарасова і Варфоломієва ночі—одна другої варт на стид Римської тіяри. (Прим. Шевченка.)

Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.
Чого-ж смутний, невеселий
Іде, чуть не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Віщує козаче,
Чуле серце, та не скаже,
Яке лихо буде.
Мине лихо...
Кругом його
Мов вимерли люде.
А-ні півня, ні собаки,
Тілько із-за гаю
Десь далеко сіроманці
Вовки завивають.

Байдуже! Іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досвітки,—
До Ляхів поганих
У Черкаси.
А там третій
Півень заспіває.
А там... а там... їде Ярема,
На Дніпр поглядає.

»Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крови! Ще понесеш, друже!
Червонив ти синє, та не напоїв;
А сю ніч упється; пекельнеє свято
По всій Україні сю ніч заревє;
Потече багато, багато, багато
Шляхетьскої крови. Козак оживе!
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеться доля, козак заспіва:

»Ні жида, ні Ляха!«
А в степах України—
Дай-то Боже милий—блисне булава!«

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з свяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
Підняв гори-хвилі, а в очеретах
Реве, стогне, завиває,
Лози нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.
»Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут, а тут... що ще буде?
Може, ще загину!«

А тим часом з-за байраку
Півень »кукуріку!«

»А, Черкаси! Боже милий,
Не вкороти віку!«

VII.

Червоний бенкет.

(Галайда.)

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:

»Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагрієм!«
Зайнялася Смілянщина,—
Хмара червоніє;
А найперша Медведівка
Небо нагріває.
Горить Сміла—Смілянщина
Кровю підпливає,
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Умань[1]).
По Поділлю
Гонта бенкетує,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску гартує.
У Черкасах, де й Ярема
Пробує свячений.
—»Оттак, оттак! Добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!«
— На базарі
Залізняк гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема—страшно глянути,—
По три, по чотири
Так і кладе.
»Добре, сину!
Матері їх хиря!
Оттак, оттак! В раю будеш,

[1]) Умань—город повітовий губернії Київськоі. (Прим. Шевченка.)

Або есаулом.
Гуляй, сину! Ну-те, діти!«

І діти майнули
По горищах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всіх уклали, все забрали.

—»Тепер, хлопці, буде!
Утомились, одпочиньте!«

Улиці, базáри
Крились трупом, плили кровю.
»Мало клятим кари!
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещені, кляті душі!«
На базар збірались
Гайдамаки.
Йде Ярема,
Залізняк гукає:
»Чуєш, хлопче? Ходи сюди!
Не бійсь, не злякаю.«
»Не боюся!« Знявши шапку,
Став, мов перед паном.
»Відкіля ти? Хто ти такий?«
»Я, пане, з Вільшани.«
»З Вільшаної, де титаря
Пси замордували?«
»Де? Якого?«
—»У Вільшаній...
І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знаєш.«
»Дочку... у. Вільшаній?«
»У титаря, коли знавав.«
»Оксано, Оксано!«

Ледве вимовив Ярема,
Та й упав до-долу.
»Еге! ось що... Шкода хлопця!
Провітри, Миколо!«
Провітрився.—
»Батьку! брате!
Чом я не сторукий?
Дайте ножа, дайте силу,
Муки Ляхам, муки!
Муки страшної, щоб пекло
Трялося та мліло!«
»Добре, сину, ножі будуть
На святеє діло.
Ходім з нами у Лисянку
Ножі гартувати!«
»Ходім, ходім, отамане!
Батьку ти мій, брате
Мій єдиний! На край світа
Полечу́, достану,
З пекла вирву, отамане...
На край світа, пане...
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани!«
—»Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю.«
—»Яремою.«
—»А прізвище?«
—»Прізвища не маю!«
—»Хіба байстрюк? Без прізвища...?
Запиши, Миколо,
У реєстер! Нехай буде...
Нехай буде Голий!
Так і пиши!«
—»Ні, погано!«
—»Ну, хіба Бідою?«
—»І це не так.«

—»Стрівай лишень:
Пиши Галайдою!«
Записано.
—»Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти!
Найдеш долю. А не найдеш...
Рушайте, хлопята!«

І Яремі дали коня
Зайвого з обозу.
Усміхнувся на воронім,
Та й знову у сльози.

Виїхали за царину;
Палають Черкаси...
—»Чи всі, діти?«
— »Усі, батьку!«
—»Гайда!«
Простяглáся
По діброві по-над Дніпром
Козацька ватага.
А за ними кобзар Волох
Переваги-ваги
Шкандибає на конику,
Козакам співає:
»Гайдамаки, гайдамаки!
Залізняк гуляє.«

Поїхали. А Черкаси
Палають, палають.
Байдужé! Ніхто й не гляне!
Сміються та лають
Кляту шляхту; хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залізняк попереду
Нашорошив уха,

Іде собі, люльку курить,
Нікому ні слова;
А за ним німий Ярема.
Зелена діброва
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люди
І лютеє горе—
Все пропало, все!
Нічого
Не знає, не бачить,
Як убитий. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта
Жадна випиває
Його сльози, давить душу,
Серце роздирає.

»Ой ви сльози, дрібні сльози!
Ви змиєте горе;
Змийте його! Тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане!
Занапастить хіба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти? де ти? Подивися,
Моя ти єдина!
Подивися на Ярему!
Де ти? Може, гине;
Може, тяжко клене долю,
Клене, умірає,
Або в пана у кайданах
У склепу конає!
Може, згадує Ярему;
Згадує Вільшану;

Може, каже: »обнімімось,
На віки зомлієм,
Мій соколе! Нехай Ляхи
Знущаються!«
Віє,
Віє вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полі,
І дівчина похилиться,
Куди гне недоля;
Посумує, пожуриться,
Забуде і, може...
У жупані сама пані,
А Лях...
Боже, Боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною!
Та не таким горем
Карай серце! Розірветься,
Роспадеться камінь!
Доле моя, серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти ділася, поділась?«

І хлинули сльози;
Дрібні-дрібні полилися.
Де вони взялися?
А Залізняк гайдамакам
Велить опинитись:

— »У ліс, хлопці! Вже світає,
І коні пристали;
Попасемо!«
І тихенько
У ліс та й сховались.

VIII.

Гупалівщина.

Зійшло сонце. Україна
Де палала, тліла,
А де шляхта, замершися,
У будинках мліла.
Скрізь по селах шибениці:
Навішано трупу
Тілько старших, а так шляхта
Купою на купі
На улицях, на розпуттях;
Собаки, ворони
Їдять шляхту, клюють очі,
Ніхто не боронить.
Та й нікому: осталися
Діти та собаки;
Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за-віщо,
За-що люди гинуть?
Того-ж батька, такі ж діти,
Жити-б та брататься!
Ні! не вміли, не хотіли!
Треба роз'єднаться!
Треба крови, брата крови,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті!
»Убєм брата! Спалим хату!«—
Сказали, і сталось.
Все-б, здається! Ні, на кару
Сироти остались.—

В сльозах росли, та й виросли,
Замучені руки
Розвязались, і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш:
Старих Славян діти
Впились кровю. А хто винен?
Ксьондзи, єзуіти[1]).

Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку, в Вільшану
Приїхали.
— »Хіба спитать,
Спитать про Оксану?
Не спитаю, щоб не знали,
За-що пропадаю.«
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Питається у хлопчика:
»Щò, титаря вбили?«
»Ба ні, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Отті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.«

Не дослухав... »Неси, коню!«
І поводи кинув.

---

[1]) До Унії Козаки з Ляхами мирилися, і як би не єзуіти, то, може-б, і не різалися; Єзуіт Посевин, легат папський, перший начав унію в Україні. (Примітка Шевченка.)

»Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Шукать тебе.
Серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти?«

Замовк, зажурився,
Поїхав ходою.
Тяжко йому, сіромасі,
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають:
Корчма тліє з стодолою,
А Лейби немає.
Усміхнувся мій Ярема,
Тяжко усміхнувся:
»Оттут, оттут позавчора
Перед Жидом гнувся,
А сьогодня!...«
Та й жаль стало,
Що лихо минуло.
Гайдамаки понад яром
З шляху повернули;
Наганяють нів-парубка:
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах,
На плечах торбина.
»Гей, старченя! Стрівай лишень!«
»Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака.«
— »Який же поганий!
Відкіля ти?«

— »З Кирилівки«[1]).
»А Будища знаєш?[2]).
І озеро коло Будищ?«
»І озеро знаю,—
Оттам воно; отсим яром
Втрапите до його.«
»Що, сьогодня Ляхів бачив?«
»Ніде ні одного!
А вчора було багато.—
Вінки не святили,
Не дали Ляхи прокляті.
За-те їх і били!
І я, її батько святим ножем;
А мати не здужа,
А то її вона-б...«
— »Добре, хлопче!
Ось на-ж тобі, друже,
Сей дукачик, та не згуби!«

Узяв золотого[3]),
Подивився:
— »Спасибі вам!«
— »Ну, хлопці, в дорогу!
Та чуєте? Без гомону!
Галайдо, за мною!
В отсім яру є озеро

[1]) Кирилівка (або Коріловка) село Звенигородського повіту. (П. Ш.)

[2]) Село Будища—недалеко од Кирилівки; в яру озеро і над озером ліс невеликий, зоветься Гупалівщиною, за те, що там Залізняк збивав Ляхів з дерева. Льохи, де був захований шляхетський скарб, і досі видно, тілько вже розруйновані. (Примітка Шевченка.)

[3]) Червонець, що дав Залізняк хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, котрому був даний; я сам його бачив. (Примітка Шевченка.)

Й ліс по-під горою,
А в лісі скарб.
Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям!
Може льохи
Стерегти осталась
Яка погань.«

Приїхали,
Стали кругом ліса;
Дивляться: нема нікого.
— »Ту їх до-сто-біса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлопята!
Швидче, швидче! Оттак, оттак!«

І конфедерати
Посипалися до-долу,
Груші гнилобокі.
Позбивали, упорались;
Козакам нівроку!
Найшли льохи, скарб забрали,
У Ляхів кишені
Потрусили, та й потягли
Карати мерзених
У Лисянку [1]).

---

[1]) Лисянка—містечко Звенигородського повіту над річкою Гнилим Тікичом. Тут зійшлися Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом ніби-то будований. (Примітка Шевченка.)

IX.

Бенкет у Лисянці.

(Старосвітський будинок.)

Смеркалося.
Із Лисянки
Кругом засвітило;
Ото Гонта з Залізняком
Люльки закурили,—
З гайдамаками.
Аж страшно!
І в пеклі не вміють
Оттак курить! Гнилий Тикич
Кровю червоніє
Шляхетьскою, жидівською;
А над ним палають
І хатина і будинок:
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базáру
Стоїть Гонта з Залізняком,
Кричать:
»Ляхам кари!
Кари Ляхам, щоб каялись!«
І діти карають.
Стогнуть, плачуть: оден просить,
Другий проклинає;
Той молиться, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбитим.
Не милують,—
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду
Шляхтяночки й жидівочки—

Тече кров у воду.
Ні каліка, а-ні старий,
Ні мала дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години!—
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живої
Не осталось у Лисянці.
А пожáр у-двоє
Розгорівся, розпалався
До сáмої хмари.

А Галайда, знай, гукає:
»Кари Ляхам, кари!«
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, пáлить.
»Дайте Ляха, дайте Жида!
Мало мені, мало!
Дайте Ляха, дайте крови
Наточить з поганих!
Крови море... мало моря!...
Оксано, Оксано!«

Так Галайда кричить, гука
Ляхів по пожáру.
А тим часом гайдамаки
Столи вздовж базару
Поставили, несуть страву,
Де щó запопали,
Щоб за-світла повечерять.
»Гуляй!« загукали.

Вечеряють, а кругом їх
Пекло червоніє.
У полумї, повішані
На крокваx, чорніють

Панські трупи.
Горять крокви
І падають з ними.
»Пийте, діти! Пийте, лийте!
З панами такими,
Може, ще раз зострінемось,
Ще раз погуляєм!«
І поставець одним духом
Залізняк черкає.
»За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще раз випю. Пийте, діти!
Випєм, Гонто, брате!«
»Пострівай, я дожидаю,
Що Ляхи прокляті...«
Ярема встав:
— »Які Ляхи?«
»Отто-бо завзятий!
Пий горілку, мій голубе!«
— »Які Ляхи, брате?«
— »По тім боці, у будинку
Заперлись прокляті.«
— »Розвіємо!« — »Шкода муру:
Старосвітска штука!
А ще гірше, Богданові
Мурували руки!«
— »Богданові? Шкода, шкода
Гетьманської праці!«
— »Я послав сказать проклятим,
Щоб видали Паца:
Помилую! Не видадуть —
Порох засипаю...
Потайники вже зроблені...«
— »І Ляхи гуляють?
Лічать зорі? Добре, брате!
А поки що буде,

Випєм чарку!«—
»Добре, випєм!«
»Пийте, добрі люде!
Та не дуже, бо ще, може,
Не кóнчили кари!«
— »Не кончили!... Пийте, бийте!
Грай, співай, кобзарю!
Не про дідів, бо незгірше
Й ми Ляхів караєм;
Не про лихо, бо ми його
Не знали й не знаем.—
Веселої утни, старче,
Щоб земля ломилась,
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась.«

Кобзар (ґрає й приспівує):

»Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала,
Куплю черевики!
Од села до села
Буду танцювати:
Ні корови, ні вола,
Осталася хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю́, я зроблю́
Яточку під тином;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з парубками.
Ох ви, дітки мої,
Мої голубята!

Не журіться, подивіться,
Як танцює мати!
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!«

»Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!«
Сліпий вшкварив.
Навприсядки
Пішли по базару.
Земля гнеться...
»Ну-мо, Гонто!«
»Ну-м, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!«

»Не дивуйтеся дівчата,
»Що я обідрався;
»Бо мій батько робив гладко,
»То й я в його вдався.«

— »Добре, брате! Єй-же Богу!«
»А ну ти, Максиме!«
»Пострівай лиш!«

»Оттак чини, як я чиню:
»Люби дочку аби-чию,
»Хоч попову,
»Хоч дякову,
»Хоч хорошу мужикову!«

Всі танцють, а Галайда
Не чує, не бачить;
Сидить собі кінець стола,

Тяжко-важко плаче,
Як дитина.
Чого-б, бач ся?
В червонім жупані,
І золото, і слава є...
Та нема Оксани!
Ні з ким долю поділити,
Ні з ким заспівати!
Оден-оден сиротою
Мусить пропадати!
А того́, того́ й не знає,
Що його Оксана
По тім боці за Тікичем
В будинку з панами,
З тими са́мими Ляхами,
Що замордували
Її батька.
Недолюди!
Тепер заховались
За мурами, та дивитесь,
Як Жиди конають,
Брати ваші!
А Оксана
В вікно поглядає
На Лисянку засвічену.
»Де-то мій Ярема?«
Сама ду́має.
Не знає,
Що він коло неї,
У Лисянці,—не в свитині,
Є червонім жупані,
Сидить оден та думає:
»Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?«
Тяжко йому!

A із яру
В киреї козачій
Хтось крадеться.
— »Хто ти такий?«
Галайда питає.
— »Я посланець пана Гонти.
Нехай погуляє,
Я підожду.«
— »Ні, не діждеш,
Жидівська собако!«
— »Ховай Боже! Який я Жид?
Бачиш? Гайдамака!
Ось царицина копійка,
Хіба ти не знаєш?«
— »Знаю, знаю!« і свячений
З халяви виймає.
— »Признавайсь, проклятий Жиде:
Де моя Оксана?«
Та й замахнувсь.
— »Ховай Боже!...
В будинку... з панами...
Вся в золоті...«
— »Виручай же!
Виручай, проклятий!«
— »Добре, добре... Які-ж бо ви,
Яремо, завзяті!
Іду зараз і виручу:
Гроші мур ламають
Скажу Ляхам: замісць Паца...«
— »Добре, добре! знаю.
Іди швидче!«
— »Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів-упруга, а там нехай!
Ідіть же, гуляйте!...
Куди везти?«

— »В Майданівку [1]).
В Майданівку,—чуєш?«
— »Чую, чую.«
І Галайда
З Гонтою танцює.
А Залізняк бере кобзу:
»Потанцюй, кобзарю!
Я заграю.«
Навприсядки
Сліпий по базару
Оддирає постолами,
Додає словами:

»На-вгороді постирнак, постирнак;
Чи я-ж тобі не козак, не козак?
Чи я-ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я-ж тобі черевичків не куплю?
Куплю, куплю, чорнобрива,
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить,
Буду, серце, любить.«

»Ой гоп-гопака!
Полюбила козака,
Та рудого, та старого—
Лиха доля така!
Іди-ж, доле, за журбою,
А ти, старий, за водою!
А я—так до шинку.

Випю чарку, випю другу,
Випю третю на потугу,
Пяту, шосту, та й кінець.
Пішла баба у танець,
А за нею горобець,

[1]) Майданівка—село недалеко од Лисянки. (Прим. Шевченка.)

Викрутасом, вихилясом...
Молодець горобець!
Старий рудий бабу кличе,
А та йому дулю тиче,
»Оженився, сатано,
Заробляй же на пшоно!
»Треба діток годувать,
»Треба діток одягать,
А я буду добувать;
»А ти старий не гріши,
»Та в запічку колиши,
»Та мовчи, не диши!«

»Як була я молодою
преподобницею,
Повісила хвартушину
над віконницею;
Хто їде, не мине,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В кватирочку виглядаю.
Семени, Івани!
Надівайте жупани,
Та ходімо погуляймо,
Та сядемо заспіваймо!«

»Заганяйте квочку в бочку,
А курчата в вершу!
Скажи, скажи, стара суко,
Кому дала спершу?

»І... гу!
Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню,
А ти завяжи, доню!«

»Чи ще? Чи годі?«

— »Ще, ще, хоч погану! Самі ноги носять.«

»Ой сип сирівець
Та криши опеньки!
Дід та баба, то й до ладу
Обоє раденькі.

»Ой сип сирівець
Та криши петрушку!
. . . .
. . . .

»Ой сип сирівець
Та накриши хріну!
Як дід бабі
. . . .«

»Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду!...«

— »Годі, годі!« кричить Гонта:
»Годі! Погасає.
Світла, діти!... А де Лейба!
Ще його немає?
Найти його та повісить!
Петелька свиняча!
Гайда, діти! Погасає
Каганець козачий!«
А Галайда:
»Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись: горить: на базарі
І видко, і гладко.
Потанцюєм. Грай, кобзарю!«

»Не хочу гуляти!
Огню, діти! Дьогтю, клочча!
Давайте гармати!
В потайники пустіть огонь!
Думають: жартую!«

Заревіли гайдамаки:
»Добре, батьку! чуєм!«
Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить:
»Батьку!
Стійте! Пропадаю!
Пострівайте, не вбивайте:
Там моя Оксана!
Годиночку, батьки мої!
Я її достану!«
»Добре, добре! Залізняче,
Гукни, щоб палили!
Преподобиться з Ляхами...
А ти, сизокрилий,
Найдеш другу!«
Оглянувся —
Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок
З Ляхами гуляє
Коло хмари.
Що осталось,
Пеклом запалало...
»Де Галайда?« Максим кличе.
І сліду не стало.

Поки хлопята танцювали,
Ярема з Лейбою прокрались
Аж у будинок, в самий льох;

Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху, та й полинув
У Лебедин...[1])

X.

Лебедин.

»Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабусю!
Батька Ляхи замучили,
А мене—боюся,
Боюсь згадать, моя сиза!—
Узяли з собою.
Не роспитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилась, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла...
Ох! як-би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що обніму знову,
В-двоє, в-троє-б витерпіла
За єдине слово!
Вибачай, моя голубко!
Може я грішила?
Може, Бог за те й карає,
Що я полюбила...
Полюбила стан високий
І карії очі,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька

---

[1]) Лебедин—дівочий манастир між Чигрином і Звенигородкою. (Примітка Шевченка.)

Молилась в неволі,
Ні, бабусю, а за його,
За милого долю.
Карай, Боже! Твою правду
Я витерпіть мушу.
Страшно сказать: я думала
Занапастить душу.
Як-би не він,—може б... може,
І занапастила.
Тяжко було! Я думала·
О Боже мій милий!
Він сирота, хто без мене
Його привітає?
Хто про долю, про недолю,
Як я, розпитає?
Хто обійме, як я, його?
Хто душу покаже?
Хто сироті убогому
Люблю тебе скаже?
Я так думала, бабусю,
І серце сміялось:
Я сирота, без матері,
Без батька осталась,
І він оден на всім світі
Мене вірно любить;
А почує, що я вбилась,
То й себе погубить.

Так я думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема його, не прибуде!
Одна я осталась...«

Та й заплакала.
Черниця,
Стоя коло неї,

Зажурилась. »Бабусенько!
Скажи мені: де я?«
»В Лебедині, моя пташко!
Не вставай ти хвора.«
»В Лебедині? Чи давно я?«
»Ба ні, позавчора.«
»По-за-вчора?...
Стрівай, стрівай!...
Пожáр над водою...
Жид, будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдою...«

»Галайдою Яремою
Себе називає
Той, що привів.«
»Де він, де він?
Тепер же я знаю!...«

»Через тиждень обіцявся
Прийти за тобою.«

»Через тиждень?
Раю мій, покою!
Бабусенько, минулася
Лихая година!
Той Галайда—мій Ярема!...
По всій Україні
Його знають. Я бачила,
Як села горіли;
Я бачила: кати Ляхи
Трусилися, мліли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
Хто такий і відкіля́ він,
І кого шукає!
Мене шукав, мене найшов,

Орел сизокрилий!
Прилітай же, мій соколе,
Мій голубе сизий!
Ох, як ве́село на світі,
Як весело стало!
Через тиждень? Бабусенько?...
Ще три дні осталось.
Ох, як довго!...

»Загрібай, мамо, жар, жар,
»Буде тобі дочки жаль, жаль...«

Ох, як весе́ло на світі!
А тобі, бабусю,
Чи весело?«
—»Я тобою,
Пташко, веселюся.«

»А чом же ти не співаєш?«

»Я вже одспівала...
Піду, дзвонять до вечерні.«

Оксана осталась;
Пожурилась, усміхнулась,
Пала на коліна
І молиться за Ярему
Щиро, як дитина.

Через тиждень в Лебедині.
У церкві співали:
»Ісаія ликуй!«
В-ранці
Ярему вінчали;
А в-вечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,

Покинув Оксану:
Ляхів конча̀. З Залізняком
Весілля справляє,
ВУманщині, на пожа́рах.
Вона виглядає;
Виглядає, чи не їде
З боярами в гості—
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не журися, сподівайся
Та Богу молися!
А мені тепер на Уманъ
Треба подивиться.

XI.

Гонта в Ума́ні.

Хвалилися гайдамаки,
На Умань ідучи:
»Будем драти, пане-брате,
З китайки онучи!«[1])

Минають дні, минає літо,
А Україна, знай, горить;
По селах плачуть голі діти:
Батьків немає.
Шелестить
Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить;
Ніде не чуть людськоі мови;
Звір тілько виє, йде в село,
Де чує трупи.

---

[1]) В перводруку цього епіґрафа нема.

Не ховали,—
Вовків Ляхами годували,
Аж поки снігом занесло
Огризки вовчі.

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
В-ранці зострічають...
Рай та й годі!
А для кого?
Для людий...
А люди?
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть—огудять.
Треба кровю домалювать,
Освітить пожаром;
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!...
Люде, люде!
Коли-то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,
Ні злости людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм—

Так було і в Трої,
Так і буде.

Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть—земля горить;
Кровю підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема,
А щира дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже—лютує:
З ножем в руках, на пожарах
І днює й ночує.
Не милує, не минає
Ніде ні одного;
За титаря Ляхам платить,
За батька святого,
За Оксану...
Та й зомліє,
Згадавши Оксану.
А Залізняк:—»Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!«

Погуляли:
Купою на купі
Од Києва до Умані
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О півночі; до схід сонця
Умань затопили.
Затопили, закричали:

»Карай Ляха знову!«
Покотились по базару
Кінні »narodowi«;[1])
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Ґвалт і галас.
                    На базарі,
Як посеред моря
Крівавого, стоїть Гонта
З Максимом завзятим.
Кричать у-двох:
                    — »Добре, діти!
Оттак їх проклятих!«

    Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза єзуіта
І двох хлопців.
                    — »Гонто, Гонто!
Отсе твої діти!
Ти нас ріжеш—заріж і їх:
Вони католики!
Чого-ж ти став? Чом не ріжеш?
Поки невеликі,
Заріж і їх; бо виростуть,
То тебе заріжуть!«...

»Убийте пса! А собачат
Своєю заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь!
Що ви? католики?«

»Католики, бо нас мати...«

---

[1]) Кінні narodowi [народóві]. »Кавалерія народóва«—так звались польські драгуни; їх було тоді в Умані 3000, і всі були побиті гайдамаками. (Прим. Шевченка.)

»Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!«

Зібралась громада.

»Мої діти—католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різать католика!...
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?...«

»Будем різать, тату!«

»Не будете! Не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше-б гріха:
Ви-б умерли
Не католиками!
А сьогодня, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!«

Махнув ножем—
І дітий немає!
Попадали зарізані.

—»Тату!« белькотали:
—»Тату, тату! ми не Ляхи!
Ми...« та й замовчали.

—»Поховать хиба?«

—»Не треба!
Вони католики...
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?...[1])
Ходім, брате!«

Взяв Максима;
Пішли вздовж базару,
І обидва закричали:
»Кари, Ляхам, кари!«
І карали.
Страшно-страшно
Умань запалала;
Ні в будинку, ні в костьолі,
Ніде не осталось,—
Всі полягли.
Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робилося!
Базиліян школу,
Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйнує:
»Ти поїла моїх діток!«
Гукає, лютує:

[1]) В Умані Гонта убив дітий своїх за те, що їх мати—католичка помогла єзуітам перевести їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив а дзвіниці, як вони умерли, і як школярів базиліянської школи потопив Гонта в криниці. Він багато написав об Гайдамаччині, але друкованого нема нічого. (Прим. Шевченка.)

»Ти поїла невеликих,
Добру не навчила...
Валіть стіни!«

Гайдамаки

Стіни розвалили;
Розвалили, об каміння
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До са́моі ночі Ляхів мордували;
Душі не осталось.
А Гонта кричить:-
»Де ви, людоїди? де ви поховались?
З'їли моїх діток—тяжко мені жить!
Тяжко мені плакать, ні з ким говорить!
Сини мої люби, мої чорноброві!
Де ви поховались?
Крови мені, крови!
Шляхетьскої крови, бо хочеться пить,
Хочеться дивитись, як вона чорніє,
Хочеться напитись! Чом вітер не віє,
Ляхів не навіє?
Тяжко мені жить,
Тяжко мені плакать! Праведнії зорі!
Сховайтесь за хмару, я вас не займав,
Я дітий зарізав!...
Горе мені, горе!
Де я прихилюся?

Так Гонта кричав,
По Умані бігав.
А серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли́

I сіли вечерять.
Остання кара,
Остання вечеря!

»Гуляйте, сини!
Пийте, поки пється! Бийте, поки бється!«
Залізняк гукає: »А ну, навісний,
Ушквар нам що-небудь, нехай земля гнеться,
Нехай погуляють мої козаки!«

I кобзар ушкварив:

»А мій батько орандар,
Чоботар;
Моя мати пряха
Та сваха;
Брати мої, соколи,
Привели
I корову із діброви,
I намиста нанесли.

А я собі Христя
В намисті;
А на лиштві листя
Та листя,
I чоботи і підкови.
Вийду в-ранці до корови,—

Я корову напою,
Подою,
З парубками постою,
Постою.«

»Ой гоп до вечері!
Замикайте, діти, двері!
А ти, стара, не журись
Та до мене пригорнись!«

Всі гуляють. А де-ж Гонта?
Чом він не гуляє?
Чому не пє з козаками?
Чому не співає?

Нема його: тепер йому,
Мабуть, не до неї,
Не до співи!

А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став, розрива купу
Ляхів мертвих, шука когось.
Нагнувся, два трупи
Невеликих взяв на плечі
І, по-зад базару,
Через мертвих переступа,
Криється в пожарі
За костьолом.

Хто-ж се такий?

Гонта, горем битий,
Несе дітий поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітий своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає
І як Гонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляху;
Свячений виймає,

І свяченим копа яму.
А Умань палає,
Світить Гонті до роботи
І на дітий світить.
Неначе сплять одягнені.

Чого-ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде,
Або скарб ховає?
Аж труситься.
Із Умані
Де-де чуть, гукають
Товариші гайдамаки.
Гонта мов не чує,—
Синам хату серед степу
Глибоку будує,
Тай збудував...
Бере синів,
Кладе в темну хату,
Й не дивиться, ніби чує:
»Ми не Ляхи, тату!«
Поклав обох; із кишені
Китайку виймає;
Поцілував мертвих в очі,
Хрестить, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивився...
Тяжко-важко плаче:

»Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Подивіться!
Ви за неї—
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?

На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На що мені дітий дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони-б поховали,
А то я ховаю!«

Поцілував, перехрестив,
Покрив, засипає:
»Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука-мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,
Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарає,
За гріх сей великий!
Простіть, сини!
Я прощаю,
Що ви католики.«

Зрівняв землю, покрив дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
»Спочивайте, виглядайте,—
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде!
І мене вбють... коли-б швидче!
Та хто поховає?

Гайдамаки!... Піду ще раз,
Ще раз погуляю!«

Пішов Гонта, похилившись;
Іде, спотикнеться.
Пожáр світить, Гонта гляне,
Гляне—усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався,
Утер очі...
Тілько мріє
В диму, та й сховався.

XII.

Епілог[1]).

Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людий шукав,
Щоб добру навчили.
Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло.—
Молодеє лихо! Як-би ти вернулось—
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,

---

[1]) В перводруку цього титулу нема, а єсть у виданні 1860 р.

По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта Ляхів покарав...
Столітнії очі, як зорі, сіяли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як Ляхи конали, як Сміла горіла.
Сусіди од страху, од жалю німіли,
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакать.
— І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її унукам тепер розказав!

Вибачайте, люди добрі,
Що козацьку славу
Так навмання розказую,
Без книжньої справи.
Так дід колись розказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним...
Не знав старий,
Що письменні люди
Тії речі прочитають.
Вибачай, дідусю,—
Нехай лають!
А я поки
До своїх вернувся,
Та доведу вже до краю,
Доведу,—спочину,
Та хоч крізь сон подивлюся
На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З святими ножами,

На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кровю напували
Україну, та й замовкли:
Ножі пощербили.
Нема Гонти, нема йому
Хреста, ні могили.
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакать!
Оден тілько брат названий
Остався на всім світі;
Та й той почув, що так страшно
Пекельнії діти
Його брата замучили,—
Залізняк заплакав
В-перше зроду; сльози не втер,
Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила:[1])

---

[1]) Зрадою взяли Ляхи Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський лагер недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рукою; Б[раніцький], польський генерал, так велів зробить, щоб він чого-небудь не сказав на його. Потім кати роздягли його, як мати родила, і посадили на гарячі штаби заліза; потім зняли дванадцять пас з спини шкури. Гонта повів очима і страшно глянув на Б.; той махнув рукою,—і розняли Гонту на четверо, розвезли тіло і поприбивали на середохрестних шляхах. Залізняк, почувши, що так страшно Ляхи замучили Гонту, заплакав, занедужав, та й умер; його гайдамаки поховали в степу над Дністром та й розійшлися. (Прим. Шевченка.)

Така його доля!
Сумно-сумно гайдамаки
Залізную силу
Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшлися,
Відкіля взялися.
Оден тілько мій Ярема
На кий похилився,
Стояв довго.—
»Спочинь, батьку,
На чужому полі!
Бо на своїм нема місця,—
Нема місця волі...
Спи козаче, душе щира!
Хто-небудь згадає.«

Пішов степом сіромаха,
Сльози утирає.
Довго-довго оглядався,
Та й не видко стало;
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла,—
Кривда повиває...
Розійшлися гайдамаки,
Куди який знає:
Хто до-дому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кінчать.

Така й досі
Осталася слава. [1])
А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тілько і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
»Поховали дітий наших,
І нас розривають!«

Ревуть собі і ревтимуть,—
Їх люди минули;
А Україна—на-віки,
На-віки заснула.

З того часу в Україні
Жито зеленіє;
Не чуть плачу, ні гармати,
Тілько вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
На те Божа воля!

Тілько часом у-вечері,
По-над Дніпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:

»А в нашого Галайди
Хата на помості!

---

[1]) Злодій, розбійник, або гайдамака—такими осталися гайдамаки по Коліївщині. Такими їх знають і досі.
(Примітка Шевченка.)

Грай, море! Добре, море!
Добре буде, галай-да!«

Передмова.

По мові передмова,—можна-б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого (тілько бачив, а прочитав дуже небагато), всюди є передслово, а в мене нема.

Як-би я не друкував своїх »Гайдамаків«, то воно-б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й в чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: »От який! Хіба діди та батьки дурніщі були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!«

Так, далебі так, вибачайте! Треба предисловія. Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, не було і правди, а так, як всі предисловія компонуються? Хоч убий, не вмію: треба-б хвалить, так сором, а гудить не хочеться.

Начнем же убо начало книги сице. Весело подивиться на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно ділось, як боролися Ляхи з козаками.

Весело, а все-таки скажеш: »Слава Богу, що минуло!« А надто, як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми—Славяни.

Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться навіки од моря і до моря славянськая земля!

Про те, що ділось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людий: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, здається, і нема нічого.

Галайда в-половину видуманий, а смерть вільшанського титаря—правдива, бо ще є люди, которі його знали.

Гонта і Залізняк, отамани того крівавого діла, може виведені в мене не так, як вони були,—за се не ручаюсь.

Дід мій, нехай здоров буде! коли зачина росказувать щонебудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: »Коли старі люди брешуть, то й я з ними«.

[1841]
Петербург

Перводрук в первому виданні:
Петербург 1841.

Панове субскрібенти!

»Бачимо, бачимо, що одурив, та ще хоче й одбрехаться!« Оттак ви в-слух подумаєте, як прочитаєте мої »Гайдамаки«. Панове громадо! далебі не брешу. Ось бачите що!

Я думав, і дуже хотілось мені надрукувать наші козацькі імена рядочком гарненько; уже було й найшлось їх десятків зо-два, зо три. Слухаю, виходить разномова; оден каже: »треба!« — другий каже: »не треба!« — третій нічого не каже.

Я думав: що тут робить на світі? Взяв та й проциндрив гарненько ті гроші, що треба було заплатить за аркуш надрукованого паперу, а до вас і ну писать отсю цидулу! Все-б то се нічого! Чого не трапляється на віку! Все буває, як на довгій ниві. Та ось лихо мені на безголовя! Єсть ще й такі паничі, що соромились свою благородну фамілію (Кирпа-Гнучкошиєнко-въ) і надрукувать в мужицькій книжці! Далебі правда![1])

•••••••••❖•••••••••

Тяжко—важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться,—
Хоч з гори та в воду!
Утопився-б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопився-б,—тяжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем,
Колоски збірає,

[1]) Надруковано на обгортці першого видання «Гайдамаків« 1841 року. На останній сторінці тої-ж окладинки стоїть: »Продаетца въ книжномъ магазинѣ Ѳ. Базунова въ С. Петербургѣ у Казеннаго моста въ домѣ Имзена; цѣна 5 руб. асс. за екземпляръ.« А нище: »Иногородныя благоволятъ адресоваться въ С. Петербургъ въ Императорскую Академію Художествъ, на имя Тараса Григорьевича Шевченка.« Т. Шевченко.

А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люди знають,
А зо мною зострінуться—
Мов не добачають.
Багатого губатого
Дівчина шанує,
Надо мною, сиротою,
Сміється, кепкує.

»Чи я-ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдався,
Чи не любив тебе щиро,
Чи з тебе сміявся?
Люби-ж собі, моє серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смійся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду кращу, або згину,
Як той лист на сонці.«

Пішов козак сумуючи,
Нікого не кинув;
Шукав долі в чужім полі,
Та там і загинув.
Умираючи дивився,
Де сонечко сяє...
Тяжко-важко умірати
У чужому краю!

Кінець 1841 р.
Петербург.

Перводрук в »Молодику«, Харьковъ 1843, стр. 91—92.

ЧЕРНИЦЯ МАРЯНА.

[Частина поеми.]

[I.]

У неділю на вигоні
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками
Де-які співали
Про досвітки, вечорниці,
Та як била мати,
Щоб з козаком не стояла...
Звичайно — дівчата,
То про своє все й співають,
Яка про що знає.
Аж ось, з хлопцем старий сліпець
В село шкандибає;
В руках чоботи, на плечах
Латана торбина
У старого.
А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве-ледве
Несе ноженята...
Безталанний син Катрусі!
»Дивіться, дівчата,
Кобзар іде! кобзар іде!«
Та всі, яко мога,
Хлопців кинули, побігли
Зострічать сліпого.
»Діду-серце, голубчику!
Заграй нам що-небудь!
Я шага дам, я черешень,
Я напою медом;

А тим часом одпочинеш,
А ми потанцюєм.
Заграй же нам якý-небудь!«
»Чую, любі, чую!
Спасибі вам, мої квіти,
За слово ласкаве!
Заграв би вам, та, бачите,
Справи нема, справи.
Учора був нá базáрі,
Кобза зопсувалась,
Розвалилася....«

»А струни?«

»Тілько три осталось.«

»Та хоч на трьох яку-небудь!«

»На трьох? Ох, дівчата!
І на одній колись-то грав,
Та ба, вже не грати!
Пострівайте-ж, мої любі,
Трошки одпочину...
Сядьмо, хлопче!«
Посідали.
Розвязав торбину,
Вийняв кобзу, разів зо два
Ударив по рваних.
»Що-б вам заграть?
Пострівайте!
Черницю Маряну...
Чи чували, чи не чули?...
Слухайте-ж, дівчата,
Та кайтеся!«

[II.]

Давно колись
Була собі мати;
Був і батько, та не стало:
Осталась вдовою,
Ой осталась удовою,
Та й немолодою,
Із волами, із возами,
З малою дочкою.

Росла дочка Маряна,
А виросла, як панна—
Чорнобрива, уродлива,
Хоч за пана гетьмана!
Стала мати ґадати
Та зятя єднати,
А Маряна не до пана
Виходила стояти.—
Не до пана товстого,
Усатого старого,
До Петруся, в гаю, в лузі
Що вечора святого.
Розмовляла, жартувала,
Обнімала, мліла,
В раю жила... а іноді
Плакала, німіла.

»Чого плачеш, моя пташко?«
Петро запитає.
Вона гляне, усміхнеться:
»І сама не знаю!«

»Може, думаєш, покину?
Ні, моя рибчино!
Буду ходить, буду любить,
Поки не загину.

Хіба було коли в світі,
Щоб ті, що кохались,
Розійшлися, не взялися,
Живими остались?«
»Ти жартуєш, мій голубе!
Ти чув, що співають?....
То кобзарі вигадують,
Бо, сліпі, не знають;
Бо не бачать, що є брови
Чорні й карі очі,
І високий стан козачий,
І гнучкий дівочий;
Що є коси, чорні коси,
Козацька чуприна;
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхнуся, скажу йому:
»Орле сизокрилий!
Люблю тебе й на тім світі,
Як на сім любила.«

Оттак, серце, обнімімось,
Оттак поцілую!
Нехай в-купі заховають!
Умру — не почую...
Не почую...«

Обнялися,
Обнялись, зомліли.
Оттак вони любилися,
Оттак і хотіли,
Щоб на той світ переступить.
Та не по їх стало...
Що-вечора сходилися,
І мати не знала,
Де Маряна до півночи,

З ким вона гуляла.
»Воно мале, ще дитина,
Нічого не знає....«

Угадала стара мати,
Та не все вгадала:
Знать, забула, що колись же
Сама дівувала?

Угадала мати: Маряна — дитина,
Не знала, як треба на сім світі жить;
Думала:—ні люди, ані домовина
З Петром не розлучать, уміла любить;
Думала, що тілько кобзарі співають,
Бо, сліпі, не бачать карих оченят,
Що тілько лякають молодих дівчат...
Лякають, дівчата, правдою лякають!
І я вас лякаю, бо те лихо знаю —
Бодай на сім світі ніколи не знать
Того, що я знаю!...
Минуло, дівчата;
Серце не заснуло, я вас не забув;
Люблю вас і досі, як діточок мати,
Буду вам співати, поки не загину...
Тоді, мої любі, як мене не стане,
Згадайте про мене, про мою Маряну;
Я вам з того світа серцем усміхнусь,
Усміхнуся...«

Та й заплакав.
Дивились дівчата,
Не питали, чого плаче.
Та й на-що питати?
Минулося,—помагало
Ласкаве дівоче
Щире слово...

[III.]

»Вибачайте!«
(Утер сліпі очі)
»Вибачайте, мої любі!
Нехотя журюся...
Так от, бачите, Маряна
З убогим Петрусем
Що-вечора розмовляла,
А мати не знала,
Дивувалась:
»Що се таке
Маряну спіткало?
Чи не пристріт? Сяде шити,—
Не те вишиває;
Замісць, »*Гриця*«, задумавшись,
»*Петруся*« співає;
Часом сонна розмовляє,
Подушку цілує...«
Мати спершу сміялася,
Думала: жартує;
Потім бачить, що не жарти,
Та й каже Маряні:
— »Треба буде старостів ждать,
Та, може, й од пана.
Ти вже виросла — нівроку,
Уже й дівувала;
Я вже думаю, що... бачиш...
(На-силу сказала),
Що вже й заміж, коли теє...«
— »А за кого, мамо?«
— »Хто вподоба, то я й оддам.«

Співає Маряна:

»Минулася твоя доля,
На-віки минула!

Чом ти вчора, як вернулась,
  На-вік не заснула?
Було-б легше в домовині
  Одинокій спати,
Тоді, може-б, над тобою
  Заплакала мати.
Тепер мати не заплаче,
  Та й не заспіває,
А лиха ще буде-буде,
  Поки заховають!«

Оттаке-то, мої любі,
  Бува на сім світі:
Одна дочка у матері,
  Та й тій тяжко жити!...

По садочку похожає,
  Слізоньки втирає;
Поглядає на сонечко:
  Пече, а не сяє;
Стоїть собі серед неба,
  Мов сміється з неї.
Воно не зна, що Маряна
  Рада-б під землею
Заховаться од матері,
  Щоб не почуть знову
Тії мови, що вже чула,
  Проклятої мови.
Воно не зна, що як зайде
  Спочити за гаєм,
Петрусь вийде на долину,
  Петрусь заспіває,
Петрусь її роспитає,
  Як брат заговорить,
Поцілує, роспитає
  Про лютеє горе.

Не знала Маряна, чого серце мліє,
Чого плачуть очі. На-що його знать?
Хилиться тополя, куди вітер віє,
Тяжко одинокій на степу стоять.
Утомиться вітер—тополя спочине:
Оттак і дівоча мине хуртовина.
Тяжко одинокій в степу зострічать,
А ще гірше любій попереду знать,
Де і як спіткає лихая година.

Несподівано Маряна
  Зостріла недолю;
Співа, було, а іноді
  Дає сльозам волю.—
Сама не зна, чого плаче;
  Може, серце й чує,
Та не вміє розказати
  Про те, що віщує.

Раз у-вечері Маряна,
  Як мати заснула,
Пішла слухать соловейка,
  Мов з-роду не чула.
Вийшла в садок, послухала,
  Сама заспівала,
Та й замовкла: під яблуню
  Тихесенько стала;
Заплакала, як дитина
  Без матері плаче...
Петро стоїть перед нею,
  Нічого не бачить.

[IV.]

— »Оддай мене, моя мамо,
  Та не за старого,
Оддай мене, моє серце,

Та за молодого!
Нехай старий бурлакує,
Гроші заробляє,
А молодий мене любить,
Долі не шукає;
Не шукає, не блукає
Чужими степами.
Свої воли, свої вози,
А між парубками,
Як маківка на городі,
Цвіте—процвітає;
Має поле, має волю,
Та долі не має.
Його доля—мої брови,
Мої карі очі;
Моє слово—панство-царство,
Нічого не схоче.
У кайданах, моя сиза,
Та не сиротою,
Тілько, мамо, щоб плакати,
Щоб співать зо мною.—
Оддай...«
Дочко моя, Маряно!
Оддам тебе за пана,
За старого, багатого,
За сотника Йвана.«
»Умру, серце-мамо,
За сотником Йваном!«
»Не вмреш, будем панувати,
Будеш діток годувати!«

Мати галка, мати чорна
Літаючи кряче;
Чорнобрива дівчинонька,
Ходя гаєм, плаче.
Летить галка через балку,

В степу погуляти,
А дівчина нудить світом:
Ні з ким розмовляти.
Не пускає її мати
В-ранці до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать,
Ні на вечорниці,
Де дівчата з парубками
Жартують, співають,
Та про мене, чорнобриву,
Нишком розмовляють:
»Багатого дочка батька,
Шляхетського роду...«
»Тяжко, мамо, важко, мамо!...
На-що дала вроду?
На-що брови змалювала,
Дала карі очі?
Усе дала, тілько долі,
Долі дать не хочеш.
На-що мене годувала,
На-що доглядала?
Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?«

Не слухала стара мати,
Лягла спочивати,
А Маряна заплакала,
Ледве пішла з хати.
»Злякалася,« дума мати:
»Нехай переплаче!«
А Маряна за сльозами
І світу не бачить.
Пішла в садок...
Серце мліє,
Як згадає пана.
Серце моє, рибко моя!

Маряно, Маряно!
Пострівайте!... Заспівала—
Пішла луна гаєм:
Не про *»Гриця«*, про *»Петруся«*
Так і виливає.
Заспіває, опиниться,
Послуха, та знову;
Аж голосок утомився.—
Петрової мови
Не чуть, нема, не гукає,
Не кличе: »Маряно!
Де ти, пташко? Вилинь, серце,
Серденько кохане!«

Нема Петра, не чуть Петра...
Не вже-ж то покинув
Сиротою чорнобриву
При лихій годині?
Побачимо...
А тим часом
По-над темним гаєм,
Як русалка жде місяця,
Маряна блукає.
Не співає чорнобрива,
Тяжко-тяжко плаче.
»Ой вернися, подивися,
Зрадливий козаче!«
Утомилась би Маряна,
Утоми не чує;
Без Петруся в гаю, в лузі
Ходячи ночує.
На схід сонця червоніє,
Ховаються зорі;
Іде дівчина до хати,
Несе своє горе.
Прийшла в хату - спала мати;

Глянула на неї:
»Ой як-би ти, мамо, знала,
Якою змією
Окрутила моє серце,
Рідної дитини!..«
Та й упала на постелю,
Як у домовину!...

[1841]
Петербург.

Перводрук: »Основа« 1861,
Книжка IX, стр. 1—12.

Оксані К......ко.

(На память того, що давно минуло.)

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Так і доля: того лама,
Того нагинає,
Мене котить,—а де спинить,
І сама не знає!
У якому краї мене заховають?
Де я прихилюся, на віки засну?
Коли нема долі, нема талану,
То нікого й кинуть. Ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сміх: »Нехай спочиває!
Тілько його й долі, що рано заснув!...«
Чи правда, Оксано, чужа чорнобрива,
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво—твою красоту;
Кого ти без мови, без слова навчила

Очима, душою, серцем розмовлять,
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любили Петруся співать?
І ти не згадаєш... Оксано! Оксано!
А я й досі плачу і досі журюсь.
Виливаю сльози на мою Маряну —
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай-же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Маряну рястом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись, щаслива,
І хоч так як жарти, колишнє згадай.

22. XI. 1841.
Петербург.

Перводрук: Основа 1861, III, стр. 4. До слів: »рано заснув.« Решта: »Вѣстникъ Европы«, 1914. Ч. II в статті Павла Зайцева про перше кохання Шевченка.

Утоплена.

Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває;
Прокинеться, тихесенько
В осоки питає:
»Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? Хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?«—
Тихесенько
Спитає-повіє,
Та й задріма, поки небо
Не зачервоніє.

»Хто се, хто се?« спитаєте,
Цікаві дівчата:
Ото дочка по сім боці,
По тім боці—мати.

Давно колись те діялось
У нас на Вкраїні.
Серед села вдова жила
У новій хатині,
Білолиця, кароока
І станом висока,
У жупані, кругом пані,
І з-переду й з-боку.
І молода,—нівроку їй!
А за молодою,
А надто ще за вдовою,
Козаки ордою
Так і ходять.
І за нею
Козаки ходили,
Поки вдова без сорома
Дочку породила.
Породила, та й байдуже!
Людям годувати
В чужім селі покинула;
Оттака-то мати!..
Пострівайте, що ще буде!
Годували люде
Дитиночку, а вдовиця,
В неділю і в будень,
З жонатими й з парубками
Пила та гуляла,
Поки лихо не спіткало,
Поки не та стала;
Не счулася, як минули
Літа молодії...

Лихо, лихо! мати вяне,
Дочка червоніє,
Виростає...
Та й виросла
Ганна кароока,
Як тополя серед поля,
Гнучка та висока.
»Я Ганнусі не боюся!«
Співає матуся;
А козаки-молодики
Бються за Ганнусю.
А надто той рибалонька,
Молоденький, жвавий,
Мліє, вяне, як зостріне
Гандзю кучеряву.
Побачила стара мати,
Сказилася люта:
»Чи бач, погань розтріпана,
Байстря необуте!
Ти вже виросла, дівуєш,
З матері глузуєш?
Пострівай же,—ось я тебе,
Голубко, узую
В черевики!..«

І од злости
Зубами скреготче.
Оттака-то бува мати!
Де-ж серце жіноче,
Серце матері?...
Ох, лихо,
Лишенько, дівчата:
Мати стан гнучкий, високий,
А серця не мати!
Ізогнеться стан високий,
Брови полиняють,

І не счуєтесь...
А люди
Сміючись, згадають
Ваші літа молодії,
Та й скажуть: ледащо!

Тяжко плакала Ганнуся,
І не знала, за-що,
За-що мати знущається,
Лає, проклинає,
Своє дитя без сорома
Байстрям нарікає.

Катувала, мордувала,
Та не помагало:
Як маківка на городі,
Ганна розцвітала;
Як калина при долині
В-ранці під росою,
Ганнусенька червоніла,
Милася сльозою.
»Заворожена! стрівай же!«
Шепче люта мати:
»Треба трути роздобути,
Треба йти шукати
Стару відьму!«
Найшла відьму
І трути достала,
І трутою до схід сонця
Дочку напувала.
Не помогло.
Кляне мати
Той час і годину,
Коли на світ породила
Нелюбу дитину.
»Душно мені. Ходім, дочко.

До ставка купаться!«
—»Ходім, мамо!«
На бéрезі
Ганна роздяглáся.
Роздяглася, розкинулась
На білій сорочці;
Рибалонька кучерявий
Мліє на тім боці.
І я колись...
І досі ще
Сором, як згадаю.
Цур же йому!
Калиною
Себе забавляє,
Гне стан гнучий Ганнусенька,
На сонечку гріє.
Мати дивиться на неї,
Од злости німіє,
То жовтіє, то синіє;
Розхрістана, боса,
З роту піна, мов скажена,
Рве на собі коси.
Кинулася до Ганнусі
І в коси впилáся.

»Мамо! мамо! Що ти робиш?«
Хвиля роздалáся,
Закипіла, застогнала,
І обох покрила.

Рибалонька кучерявий
З усієї сили
Кинувсь в воду; пливе, синю
Хвилю роздирає,
Пливе, пливе... от-от доплив!
Пірнув, виринає,

І утоплену Ганнусю
На беріг виносить,
Їз рук матері заклялих
Вириває коси.

»Серце моє! Доле моя!
Розкрий карі очі!
Подивися! Усміхнися!
Не хочеш? Не хочеш?«

Плаче, пада коло неї,
Розкрива, цілує
Мертві очі.
»Подивися!...«
Не чує! не чує!
Лежить собі на пісочку,
Білі рученята
Розкидала; а за нею
Стара люта мати:
Очі вивернуло з лоба,
Од страшної муки
Втеребила в пісок жовтий
Старі сині руки!

Довго плакав рибалонька:
— »Нема в мене роду,
Нема долі на сім світі!
Ходім жити в воду!«
Підняв її, поцілував,
Хвиля застогнала,
Розкрилася, закрилася,
І сліду не стало...

З того часу ставок чистий
Заріс осокою;
Не купаються дівчата,

Обходять горою;
Як углядять, то хрестяться,
І зовуть заклятим.
Сумно, сумно кругом його...
А в ночі, дівчата,
Випливає з води мати,
Сяде по тім боці,
Страшна, синя, розхрістана,
І в мокрій сорочці;
Мовчки дивиться на сей бік,
Рве на собі коси.....
А тим часом синя хвиля
Ганнусю виносить:
Голісінька, стрепенеться,
Сяде на пісочку...
І рибалка випливає,
Несе на сорочку
Баговіння зеленого;
Поцілує в очі—
Та і в воду!
Соромиться
На гнучкий дівочий,
На стан голий подивиться...
І ніхто не знає
Того дива, що твориться
Серед ночі в гаї.

Тілько вітер з осокою
Шепче: »Хто се, хто се
Сидить сумно над водою,
Чеше довгі коси?«

8/XII. 1841. Перводрук Молодик 1843. II, стр. 114—123.
Петербург.

24

Човен.

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокóю,—
Пливе човен по Дунаю
Оден за водою.
Пливе човен води повен—
Ніхто не спиняє;
Може-б спинив рибалонька,
Та його немає.

Гойдається сюди-туди,
Аж серденько мліє!
Без весельця пливе собі,
Куди вітер віє...
Виплив човен в синє море,
А воно заґрало...
Погралися чорні хвилі—
Тай скипок не стало!

Недовгий шлях,—як човнові
До синього моря,—
Сротині на чужину,
А там—і до горя:
Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі,
Поки схочуть, поки стане
В сердешного сили;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче;
Потім спитай—де сирота?
— Не чув і не бачив!

1841 (?)
Петербург.

Перводрук у »Вѣстник-у Европ-и«,
1909, кн. V.

Т. ШЕВЧЕНКО

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

КОБЗАРЬ

Повне видання

ТОМ II

ПЕРЕДРУК з
UKRAÏNIAN PUBL.
WINNIPEG MAN.

25

Гамалія.

»Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати?
Не чуємо на чужині.

»Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

»Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тілько мріють шапки,
Та на сей бік за нами!

»Ой Боже наш, Боже! Хоч і не за нами,
Неси Ти їх з України;
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем!«

Оттак у Скутарі козаки співали,
Співали, сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затрясся, бо з-роду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.

»Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?
Хортице сестро?«
Загула́
Хортиця з Лугом:
»Чую, чую!«
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

»У Туркені, по тім боці,
Хата на помості.
Гай, гай! Море, грай,
Реви, скелі ламай!
Поїдемо в гості.

»У Туркені у кишені
Таляри, дукати.
Не кишені трусить,—
Їдем різать, палить,
Братів визволяти!

»У Туркені яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!«

Пливуть собі співаючи;
Море вітер чує.
Попереду Гамалія
Байдаком керує.

Гамаліє! Серце мліє:
Сказилося море.
Не злякає—
І сховались
За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі, в раю Византія
І Скутар дрімає; Босфор клекотить,
Неначе скажений, то стогне, то виє,
Йому Византію хочеться збудить.
»Не буди, Босфоре, буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,
У мул похowаю!« реве синє море.
»Хіба ти не знаєш, яких я несу
Гостий до султана?«

Так море спиняло
(Любило завзятих, чубатих Славян).
Босфор схаменувся. Туркиня дрімала,
Дрімав у гаремі ледачий султан.
Тілько у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки сердеги.

Чого вони ждуть?
По-свойому Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

»О, милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там—
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти́,
В залізах руки принести́,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові!...«

»Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!«
Кричать за муром.

Хто такий?
Ґамалія! Серце мліє:
Скутар скаженіє!

»Ріжте, бийте!« на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво преться без ваги —
І покотились яничари.

Гамалія по Скутарі,
По пеклу гуляє,
Сам хурдиґу розбиває,
Кайдани ламає.
»Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!«

Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови...
І ніч стрепенулась:
Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень,—
А свято чимале!
Не злодії з Гамалієм
Їдять мовчки сало
Без шашлика.
»Засвітимо!«
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Византія пробуркалась,
Витріщає очи,
Переплива на помогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Византія,
Руками беріг достає;
Достала, викнула, встає—
І на ножах в крові німіє.
Скутар, мов пекло те, палає;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливе літає.
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури; срібло, злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.

Горить Скутар, стиха робота,
І хлопці сходяться; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки—та й потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
Так буцім гуляють,
Та, звичайне—Запорожці,
Пливучи співають:

»Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти;
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару,—

Сидять брати Запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
»Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!«
Вилітали Запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в. копи клали,
Гуртом заспівали:
»Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!«

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеться Византія:
Вона боїться, щоб Чернець
Не засвітив Галату знову,
Або гетьмáн Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.

Пливуть собі...

А із-за хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.

Гамаліє! Вітер віє...
Ось-ось наше море...
І сховалися за хвилі,-
За рожеві гори.

1842 (?)
Петербург.

Перводрук: Окрема брошура, Птрбг 1843.
(Дозвіл цензури 7. марта 1843.)

Розрита могила.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За-що тебе сплюндровали,
За-що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— »Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Своїх діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти,—
Панувала і я колись
На широкім світі.
Панувала...
О Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що колишучи співала
Про свою недолю,
Що співаючи ридала,

Виглядала волю!..
Ой Богдане, Богданочку!
Як-би була знала—
У колисці-б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.

Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає...
А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та поможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати!
Поспішайте-ж, недолюдки,
Матір катувати!«
На четверо розкопана
Розрита могила...
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?
Ех, як-би то...
Як-би то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали-б діти,
Мати-б не ридала.

9 X. 1843.
Березань (у Полтавщині).

Першодрук у виданні Кергарда в Липську 1859, стр. 19—21.

Чигирин.

(М. С. Щепкину.)

Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина лине,
За вітрами холодними
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили,
Твоя слава;—і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв, чого стояв...
І на сміх не скаже!
За-що боролись ми з Ляхами?
За-що ми різались з ордами?
За-що скородили списами
Татарські ребра? Засівали,
І рудою поливали,
І шаблями скородили.
Що-ж на ниві уродило?
Уродила рута, рута,
Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу.
Заснула Вкраїна,
Бурьяном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла

І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала́.

А надію
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить
На неокраянім крилі!
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний!
Проспав-єси степи, ліси
І всю Україну!
Спи-ж, повитий жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Підростуть—гетьмани!

Помолившись, і я-б заснув,
Так думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не паліте!
Може, верну знову
Мою правду безталанну,
Моє тихе слово;
Може, викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги,
Може, з'орю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої сльози,

Мої щирі сльози.
Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крови,
Чистої, святої.
Може, може... а між тими,
Між ножами—рута
І барвінок розівється,
І слово забуте,
Моє слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадається,—і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеться, як рибонька,
І мене згадає...
Слово моє, сльози мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі!

19/II. 1844.
Москва.

Первідрук: Львівське видання
з 1867 р., стр. 62—64.

СОВА.

Породила мати сина
В зеленій діброві,
Дала йому карі очі
І чорнії брови.
Китайкою повивала,
Всіх святих благала,
Та щоб йому всі святії
Талан-долю слали:
»Пошли тобі, Матер Божа,
Тії благодаті,
Всього того, чого мати
Не зуміє дати!«
До схід сонця воду брала,
В барвінку купала,
До півночи колихала,
До світа співала:

»Е... е... лю-лі!...
Питала зозулі,
Зозуля кувала,
Правдоньку казала:
Буду сто літ жити,
Тебе годувати,
В жупані ходити,
Буду панувати.
Ой виростеш, сину,
За півчварта року,
Як княжа дитина,
Як ясень високий,
Гнучкий і дебелий,
Щасливий, веселий
І не одинокий.

Найду тобі рівню,
Хоч за морем синім,
Або крамарівну,
Або сотниківну,
Таки панну, сину,
У червоних черевиках,
В зеленім жупані,
По світлиці похожає,
Як пава, як пані,
Та з тобою розмовляє;
В хаті, як у раї;
А я, сину, на покуті
Тілько поглядаю.

Ой сину, мій сину,
Моя ти дитино!
Чи є кращий на всім світі,
На всій Україні?
Нема кращого й не буде —
Дивуйтеся, люде!
Нема кращого!...
А долю...
Долю роздобуде!...«

Ой зозуле, зозуленько,
На що ти кувала?
На-що ти їй довгі літа,
Сто літ накувала?
Чи є-ж така на сім світі
Слухняная доля?
Ох, як би то!...
Вміла-б мати
З німецького поля

Своїм діточкам закликать
І долю і волю,
Та, ба!...
А зле безталання
Зострінеться всюди—
І на шляху і без шляху—
Усюди, де люди.

Кохалася мати сином,
Як квіткою в гаї,
Кохалася...
А тим часом
Батько умірає.
Осталася удовою,
Хоч і молодою,
І не одна...
Та все ж тяжко...
З горем та нудьгою,
Пішла вона до сусідів
Поради просити...
Присудили сусідоньки
У наймах служити.
Ізнищіла, ізмарніла,
Кинула господу,
Пішла в найми... не минула
Лихої пригоди.
І день і ніч працювала,
Подушне платила...
І синові за три копи
Жупанок купила,
Щоб і воно, удовине,
До школи ходило.

———

Ой талане, талане,
Удовиний поганий!
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний цигане,
З бурлаками гуляєш?
Тече вода і на гору
Багатому в хату,
А вбогому в яру треба
Криницю копати.
У багатих ростуть діти—
Верба при долині;
А у вдови одним-одно,
Та й те, як билина.

Діждалася вдова долі,
Зросту того сина:
І письменний, і вродливий,
Квіточка-дитина!
Як у Бога за дверима,
Вдова панувала,
А дівчата лицялися,
І рушники дбали.
Полюбила багатая
Не поцілувала;
Вишивала шовком хустку
Не подарувала.
Крались злидні із-за моря
В удовину хату,
Та й підкрались... стали хлопців
В кайдани кувати.
Та повезли до прийому
Битими шляхами.
Пішла й вдова з матерями
З дрібними сльозами.
Де на-ніч ставали—
Сторожу давали,

Стару вдову до обозу
Та й не допускали.

Ой привезли до прийому,
Чуприни голити:
Усе дрібні, усе малі,
Все багатих діти.
Той каліка-недоріка,
Той не вміє стати,
Той горбатий, той багатий,
Тих чотири в хаті.
Усі не в-лад, усіх назад,
В усіх доля—мати.
А у вдови оден син,
Тай той як-раз під аршин.

Покинула знову хату,
Синову господу,
Пішла в найми, за хліб черствий,
Жидам носить воду,
Бо хрещені не приймають:
»Стара, кажуть, стала,
Не здужає...«
І огрizок
В вікно подавали
Христа ради...
Не дай, Боже,
Такого дожити!
Не дай, Боже, в багатого
І пить попросити!

По копійці заробляла,
Копу назбірала,
Та до сина лист писала,

У військо послала.
Полегшало.
Минає рік.
І другий минає;
І четвертий, і десятий—
А чутки немає.
Нема чутки.
Що тут робить?
Треба торбу брати
Та йти... іти собак дражнить
Од хати до хати.

Взяла торбу, пішла селом,
На вигоні сіла,
І в село вже не верталась,
День і ніч сиділа
Коло поворот.
А літо
За літом минає.
Помарніла, скалічіла,—
Ніхто й не пізнає.
Та й кому там пізнавати
Каліку убогу!
Сидить собі та дивиться
В поле, на дорогу.
І світає, і смеркає,
А москаля, її сина,
Немає, немає...

По-над ставом у-вечері
Хитається очерет;
Дожидає сина мати
До досвіта вечерять.
По-над ставом у-вечері

Шепочеться осока́.
Дожидає в темнім гаї
Дівчинонька козака.

По-над ста́вом вітер віє,
Лози нагинає;
Плаче мати одна в хаті,
А дівчина в гаї.
Поплакала чорнобрива,
Та й стала співати;
Поплакала стара мати,
Та й ста́ла ридати.
І молилась і ридала,
Кляла все на світі.
Ох, тяжкі ви, безталанні,
У матері діти!

Скалічені старі руки
До Бога здіймала,
Свою долю проклинала,
Сина вимовляла;
То од жалю одходила
І мовчки журилась
Та на шлях то́й недалекий
Крізь сльози дивилась.—
І день і ніч дивилася,
Та й стала питати:
»Чи не чув хто, чи не бачив
Москаля-солдата,
Мого сина?...«
Ніхто не чув,
Ніхто і не бачив.
Сидить вона, не йде в село,
Не пита й не плаче.

Одуріла!...
І цеглину
Муштрує,—то лає,
То годує, як дитину,
Й сином називає
І нищечком—тихесенько,
Крізь сльози, співає:

»Змія хату запалила,
Дітям каші наварила,
Поморщила постоли...
Полетіли москалі,
Сірі гуси в ирій, в ирій,
По чотири, по чотири,
Полетіли—»гел-гел!«—
На могилі орел,
На могилі, серед ночі,
У козака вийма очі,
А дівчина в темнім гаї
Його з війська виглядає«...

В-день лазила по смітниках,
Черепки збірала,
Примовляла; то синові
Гостинця ховала.
А у-ночі розхрістана
І простоволоса
Селом ходить; то співає,
То страшно голосить.
Люди лаяли... бо, бачте,
Спать їм не давала
Та кропиву під їх тином
І буряна топтала.

Діти бігали з паліччям
У-день за вдовою
По вулицях та, сміючись,
Дражнили— Совою...

6/V. 1844.
С. П. Б.

Перводрук: »Нова Громада« 1906,
книжка X.

Дівичії ночі.

Висушили карі очі
Дівичії ночі.
Черниця Маряна.

Розплилася густа коса
Аж до пояса,
Розкрилися, перси-гори—
Хвилі серед моря;
Засіяли карі очі—
Зорі серед ночі,
Білі руки простяглися,—
Так-би й обвилися
Кругом стану,—і в подушку
Холодну впилися
Та й заклякли, тай замерли,
З плачем розняли́ся.

»На-що мені коса-краса,
Очі голубині,
Стан мій гнучий... коли нема
Вірної дружини?
Немає з ким полюбитись,
Серцем поділитись...
Серце моє! Серце моє!

Тяжко тобі битись
Одинокому!
З ким жити,
З ким, світе лукавий,
Скажи мені?...
На-що мені
Тая слава... слава...!
Я любить, я жити хочу,
Серцем—не красою!
А мені ще й завидують,
Гордою і злою
Злії люди нарікають,
А того й не знають,
Щò я в серці заховала...

Нехай нарікають,
Гріх їм буде...
Боже милий!
Чому ти не хочеш
Укоротить свої темні,
Тяжкі мені ночі!
Бо я в-день не одинока,
З полем розмовляю,
Розмовляю і недолю
В полі забуваю.
А в-ночі...«
Та й оніміла.
Сльози полилися...
Білі руки простяглися,
В подушку впилися.

18/V. 1844.
С. П. Б.

Перводрук: »Нова Громада« 1906, книжка X.

..........⁂..........

СОН.

Дѹхъ истины, егоже міръ не может прїати, ꙗкѡ не видитъ его, ниже знаетъ его.

Іоан. гл. XIV, ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою,
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в його хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка, підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки,—
І не благай, не вимовлять
Ні діти, ні жінка;
А той, щедрий та розкішний,
Все храми мурує,
Та »отечество« так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з його, сердешного,
Кров, як воду, точить!...
А братія мовчить собі,

Витріщивши очи,
Як ягнята:
»Нехай каже.—
»Може, так і треба!«

Так і треба! Бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте,
Та якогось раю
На сім світі бажаєте...
Немає! немає!
Шкода й праці!
Схаменіться:
Усі на сім світі,
І царята і старчата,
Адáмові діти!
І той... і той...
А що-ж то я?
Ось-що, добрі люди:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень;
А вам нудно, жалуєтесь...
Їй Богу, не чую
І не кричіть!
Я свою пю,
А не кров людськую.

I.

Оттак, ідучи по-під-тинню
З бенкету пяний, у-ночи,
Я міркував собі йдучи́,
Поки доплентавсь до хатини.

А в мене діти не кричать
І жінка не лає,—
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать:
І в серці, і в хаті.
Ото-ж я ліг і спати;
А вже підпилий як засне,
То хоч коти гармати,
І усом не моргне.

Та й сон-же, сон, на причуд дивний,
Мені приснився:
Найтверезійший би упився,
Скупий жидюга дав би ґривню,
Щоб позирнуть на ті дива;
Та чорта з-два!
Дивлюсь: так, буцім-то сова
Летить лугами, берегами,
Та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками;
А я за нею, та за нею
Лечу й прощаюся з землею:

Прощай, світе! Прощай, земле,
Неприязний краю!
Моє горе, моє люте
В хмари заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О-півночі падатиму

З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога встануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!
Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!«

Лечу... Дивлюся—аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі—на волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранньою росою,
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає—
І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбає
І не розруйнує,
І все то те...
Душè моя!
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая!

Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?
Хіба ти не бачиш?
Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися! А я полечу
Високо-високо за синії хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь, у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обуть
Панят недорослих.
А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію в військо оддають,
Бо його, бач, трохи...
А он-де під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

А он—бачиш?... Очі, очі!
На-що ви здалися?
Чом ви з-малку не висохли,
Слізьми не злилися?
То покритка по-під-тинню
З байстрям шкандибає,
Батько й мати одцурались,
Чужі не пускають,
Старці навіть цураються...
А панич не знає,
З двайцятою, недоліток,
Душі пропиває.

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?

Може, й бачить, та помога,
Як і отті гори
Предковічні, що политі
Кровію людською!...

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упємося отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?

Лети-ж, моя думо, моя люта муко!
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство!
Ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкії руки
Тебе повивали.
Бери-ж їх, лети,
Та по всьому небу орду́ розпусти!

Нехай чорніє, червоніє,
Полумям повіє,
Нехай знову ригá змії,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю,—
Та тим часом пошукаю
На край-світа раю.

II.

Лечу я знов понад землею,
І знов прощаюся я з нею.
Тяжко матір покидати

У безверхій хаті,
А ще гірше дивитися
На сльози та лати.

Лечу, лечу, а вітер віє;
Передо мною сніг біліє;
Кругом борй та болота,
Туман, туман, та пустота...
Людий не чуть, не знать і сліду
Людської страшної ноги...

І вороги й не-вороги,
Прощайте! В гості не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйте!
Я вже не почую;
Оден собі на вік-віки
В снігу заночую.
А поки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна
Неполита слізми, кровю,
То я одпочину,
Одпочину...«

Аж слухаю:
Загули кайдани
Під землею.
Подивився...
О, люде поганий!
Де ти взявся? Що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею?
Ні! Вже, мабуть,
Я не заховаюсь
І на небі!
За що-ж кара?
За-що мені муки?

Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В тілі душу закували,
Серце запалили
І мов тую чорну галич—
Думи розпустили?

За-що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь!
А коли я спокутую?
Коли діжду краю?—
Не бачу й не знаю.

Заворушилася пустиня...
Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не вмерлі, не зариті,
Не суда ідуть просити;
Ні, то люди, живі люди,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому...
То каторжні!
А за-що? Те знає
Вседержитель; а може ще
Й він не добачає!
Он-де злодій штемпований
Кайдани волочить;
Он розбійник катований
Зубами скрегоче,
Недобитка, товариша,
Зарізати хоче.
А між ними, запеклими.

В кайдани убраний,
Цар всесвітній, цар волі, цар
Штемпом увінчаний.
В му́ці, в каторзі—не просить,
Не плаче, не стогне...
Раз добром налите серце
В-вік не прохолоне.

А де-ж твої думи, рожевії квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому-ж ти їх, друже, кому передав?
Чи, може, на-віки в серці поховав?
Ой не ховай, брате! Розсип їх, розкидуй
Зійдуть і ростимуть, і у люди вийдуть.
Чи ще мита́рство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно,—
Мороз розум будить.

III.

І знов лечу. Земля чорніє.
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюсь: хати понад шляхами
То город із стома церквами,
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі.
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштруються.
Ще далі гляну:
Аж у долині, мов у ямі,
На багновищі город мріє;
І хмарою над ним чорніє
Туман холодний...

Долітаю,—
То город без краю.
Чи то турецький?
Чи то німецький?
А може те, що й московський!
Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати!
Смеркалося.
Огонь—огнем
Кругом запалало,
Аж злякався... —»Ура! Ура!
Ура!« закричали.

»Цу-цу, дурні! Схаменіться!
Чого се ви раді?
Що орете?«—
»Экой хохолъ!
Не знаетъ параду!
У насъ парадъ.
Самъ изволитъ
Сєводня гуляти.«
»Та де-ж вона, тая цяця?«
— »*Вонъ—видишь палаты?*«

Штовхаюсь я; аж землячок,
Спасибі, признався,
З цинковими гудзиками:
»*Гдѣ ты здѣсь узялся?*«
»З України«
»Да какъ же ты
Й говорить не вмѣешь
По здѣшнему?« —
»Ба ні, кажу,
Говорить я вмію,
Та не хочу.«—

»Экой чудакъ!
Я всѣ входы знаю;
Я здѣсь служу; коли хочешь,
Въ дворецъ попытаюсь
Ввести тебя. Только, знаешь,
Мы, братъ, просвѣщенны,—
Не поскупись полтинкою!«
— »Цур тобі, мерзений
Каламарю!«

I зробився
Я знову незримий,
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!
Так от-де раї!
. Уже на-що
Золотом обліті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
»Так отсе-то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяце, ні разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм віршомазам!
От-то дурний!
А ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!«

За богами—панства, панства
У сріблі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потіють та товпляться,
Щоб то близче стати
Коло самих: може, вдарять,
Або дулю дати
Благоволять—хоч маленьку,
Хоч пів-дулі, аби тілько
Під самую пику.
І всі у-ряд поставали,
Ніби без'язикі,
А-ні телень!...
Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля на болоті
Скаче, бадьориться.

Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути)—
Об »отечестві«, здається,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новіщих;
А потім цариця
Сіла мовчки на дзиглику.
Дивлюсь: цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Облизався неборака,
Та меншого в пузо—
Аж загуло!...
А той собі
Ще меншого туза

Межи плечі; той—меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
»Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!«

IV.

Зареготався я, та й годі!
А й мене давнули
Таки добре.
Перед світом
Усе те заснуло;
Тілько де-де православні
По кутках стогнали,
Та стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і сльози!
От пішов я
Город озирати.
Там ніч, як день. Дивлюся я:
Палати, палати
По-над тихою рікою,
А беріг обшитий
Увесь каменем.
Дивуюсь,
Мов несамовитий:
Як то воно зробилося
З калюжі такої

Таке диво!
Оттут крови
Пролито людської
І без ножа!
По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивиться,
І дзиґарі теленькають.
От я повертаюсь—
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У свиті—не свиті,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує,—от-от річку,
От-от перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати.
Хто-ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
»Первому Вторая«
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обоє,
Накралися!
А що взяли
На той світ з собою?

Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, заміраю.
А тим часом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:

»Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію.
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом.
О, Боже мій милосердний!
О, царю поганий!
Царю проклятий, несситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками!
Поставив столицю
На їх трупах катованих
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах!...
Царю, царю!
І Бог не розлучить
Нас з тобою: кайданами
Скований зо мною
На вік-віки.
Тяжко мені
Вітать над Невою!
України далекої,
Може, вже немає...

Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може, Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море? розкопала
Високі могили,
Нашу славу?
Боже милий!
Зжалься, Боже милий!«

Та й замовкла. Дивлюся я:
Біла хмара криє
Сіре небо; а в тій хмарі—
Мов звір в гаї виє.
То не хмара, білі птахи
Хмарою спустились
Над царем тим мусянжовим,
І заголосили:

»І ми сковані з тобою,
Людоїде, змию!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очий твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Та й порізав, а з шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими,
І заклав столицю
В новій рясі.
Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий, проклятий!«

V.

Розлетілись, розсипались.
Сонечко вставало;
А я стояв, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
По-край улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до-дому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю:
»Як-то тяжко той насущний
Люди заробляють!«

От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувать, та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячкй
Де-де проглядають;
По-московськи так і чешуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що з-малечку
Цвенькать не навчили
По-німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилі...
Пявки, пявки!
Може, батько
Останню корову

Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом политі,
Московською блекотóю,
В німецьких теплицях
Заглушені.
                    Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!

    Піти лишень, подивиться
До царя в палати:
Що там рóбиться?
                    Прихожу —
Старшина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились —
Неначе з берлога
Ведмідь виліз.
                    Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Його мучило.
                    Як крикне
На самих пузатих, —
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він вилупив баньки з лоба,
І всі затруслись,
Що остались.

Мов скажений,
На менших гукає,—
І ті в землю; він на дрібних,—
І ті пропадають;
Він до челяді і челядь—
І челядь пропала;
До москалів,—москалики
Тілько застогнали,
Пішли в землю!
Диво диво
Сталося на світі!
Дивлюся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедик?
Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де-ж ділася
Ведмежа натура?
Мов кошеня—такий чудний!...
Я, як засміявся!
Він і почув, та як гикне!
Я й перелякався,
Та й прокинувсь.

Оттаке-то
Приснилося диво!
Чудне якесь! Таке тілько
Сниться юродивим
Та пяницям.
Не здивуйте,
Брати мої милі,
Що не своє розказав вам,
А те, що приснилось.

8. VII. 1844.
Петербург.

Перводрук: Окремою книжечкою, заходом Кс. Климковича у Львові 1865.

ХУСТИНА.

У неділю не гуляла—
Та на шовки заробляла,
Та хустину вишивала,
Вишиваючи співала:

»Хустиночко мережана,
Вишиваная!
Вигаптую, подарую,
А він мене поцілує...
Хустино моя
Мальованая!

А я косу розплітаю,
З дружиною похожаю...
Доленько моя,
Матінко моя!

Здивуються в-ранці люде,
Що в сироти хустка буде
Мережаная,
Мальованая.«

Оттак вона вишивала,
У віконце поглядала:
Чи не ревуть круторогі?
Чи не йде чумак з дороги?

Іде чумак з-за Лиману
З чужим добром, безталанний.
Чужі воли поганяє,
Поганяючи співає:

»Доле моя, доле!
Чом ти не такая,
Як доля чужая?
Чи я пю-гуляю?
Чи сили не маю?
Чи до тебе доріженьки
У степу не знаю?
Чи до тебе свої дари
Я не посилаю?
Є у мене дари—
Очі мої карі;
Молодую мою силу
Багаті купили;
Може, й дівчину без мене
З иншим заручили...
Навчи-ж мене, моя доле,
Гуляти навчи!«

Та й заплакав сіромаха,
Степом ідучи...

Ой заплакав сивий пугач
В степу на могилі;
Зажурились чумаченьки,
Тяжко зажурились:
»Благослови, отамане,
Коло села стати,
Та понесем товариша
В село причащати!«

Сповідали, причащали
Й ворожки питали,
Не помогло!...
З несціленим
В дорогу рушали.

Чи то праця задавила
Молодую силу?
Чи то нудьга невсипуща
Його з ніг звалила?
Чи то люди поробили
Йому молодому,
Що привезли його з Дону
На возі до дому?
Благав Бога, щоб дівчину,
Хоч село побачить,
Не доблагав!...
Поховали,
Ніхто й не заплаче...
Поставили громадою
Хрест над сиротою
І розійшлись.
Як билина,
Як лист за водою,
Пішов козак з сього світа,
Все забрав з собою...

А де-ж тая мальована,
Шитая хустина?
А де-ж тая веселая
Дівчина-дитина?

На новому хресті хустку
Вітер розвіває,
А дівчина у черниці
Косу розплітає...

18 X. 1844.
Петербург.

Перводрук: Збірник »Луна«, Київ 1881, сторона 3—6 і »Сьвіт« Львів. Ч. 6, стр. 110.

...........⁂...........

Чого мені тяжко? Чого мені нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне?
Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш? Що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, на віки засни,
Невкрите, розбите... А люд навісний
Нехай скаженіє... Закрий, серце, очі!...

13/XI. 1844.
Петербург.

Перводрук: Основа 1861, кн. II.

Пустка.

(М. С. Щепкину.)

Заворожи мені, волхве,
Друже сивоусий!
Ти вже серце запечатав,
А я—ще боюся...
Боюся ще погорілу
Хату руйнувати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати!...
Може, вернеться надія
З тією водою
Цілющою, живущою,
Дрібною сльозою;
Може, вернеться в некриту
Пустку зимувати,
І укриє і нагріє
Погорілу хату,

І вимете, і вимиє,
І світло засвітить;
Може, ще раз прокинуться
Мої думи-діти;
Може, ще раз пожурюся,
З дітками заплачу;
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу!

Встань-же, брате, хоч одури!
Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тімя розбити?

13/XII. 1844.
Київ.

Перводрук: Основа 1861, кн. I.

Н. В. Гоголю.

(За думою дума.)

За думою дума роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третяя тихо-тихесенько плаче
У са́мому серці—може й Бог не бачить.

Кому-ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли, похилились
В кайданах—байдуже!...
Ти смієшся, а я плачу,

Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Бурян, мабуть, брате!
Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Не заріже: викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві...
Се-б-то, бачиш,
Лепта удовиці
Престолові, »отечеству«
Та Німоті плата...
Нехай, брате!
А ми будем
Сміятись та плакать.

30 XII. 1844.
Петербург.

Перводрук: »Новые стихотворенія Пушкина а Шавченки« 1859, Липськ. стр. 22—23.

..........⁘..........

Не завидуй багатому: багатий не має
Ні приязні, ні любови—він все те наймає.

Не завидуй могучому, бо той заставляє;
Не завидуй і славному: славний добре знає,

Що не його люди люблять, а ту тяжку славу,
Що він кровю та сльозами вилле на забаву.

І молоді, як зійдуться, то любо та тихо,
Як у раю, а дивишся—ворушиться лихо...

Не завидуй же нікому, дивись кругом себе:
Нема раю на всім світі, хіба що на небі!

4 X. 1845.
Миргород.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. III.

....

Не женися на багатій,
Бо вижене з хати;
Не женися на убогій,
Бо не будеш спати.

Оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде—
Чи гола, то й гола!

Та ніхто не докучає
І не розважає;
Чого болить? і де болить?—
Ніхто не питає.

У двох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе.
Не потурай! Легше плакать,
Як ніхто не бачить.

4/X. 1845.
Миргород.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. III.

31

....

»ЄРЕТИК« або »ІВАН ГУС«.
Посланіє славному П. І. Шафарикові.

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Злі сусіди, нагрілися,
Та й полягли спати,
І забули теплий попіл
По полю розвіять.
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
Тліє, не вгасає,
Підпалу жде, як той местник
Часу дожидає,
Злого часу.
Тліла іскра,
Тихо дотлівала
На розпутті широкому,
Та й гаснути стала.

Оттак Німота запалила
Велику хату, і сімю,
Сімю Славян роз'єднила,
І нишком-тихо упустила
Усобищ лютую змію.

Полилися ріки крови,
Пожáр погасили,
А Німчики пожарище
Й сиріт поділили.
Виростали у кайданах

Славянськії діти,
І забули невольники,
Чиї вони діти.
А на давнім пожарищі
Іскра братства тліла,—
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась.
Прозрів єси
В попелі, глибоко
Огонь добрий, смілим серцем,
Смілим орлім оком;
І засвітив, любомудре,
Світоч правди, волі;
І Славян сімю велику
Во тьмі і неволі
Перелічив до одного,
Перелічив трупи,
А не Славян, і став-єси
На великих купах,
На розпутті всесвітньому,
Ієзекіїлем.
І, о диво!
Трупи встали
І очі розкрили;
І брат з братом обнялися,
І проговорили
Слово тихої любови
На віки і віки.
І потекли в одно море
Славянськії ріки.

Слава тобі, любомудре,
Чеху-Славянине,
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині

Нашій правді!
Твоє море
Славянскеє, нове,
Затогó вже буде повне,
І попливе чóвен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливé на вольнім морі,
На широких хвилях.

Слава-ж тобі, Шафарику,
Во-віки і віки,
Що звів-єси в одно море
Славянськії ріки.

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту, думу немудрую
Про Чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче!
А я нишком
Богу помолюся,
Щоб усі Славяне стали
Добрими братами
І синами сонця правди,
І єретиками
Оттакими, як Констанський
Єретик великий!...
Мир мирові подарують
І славу во віки!

22/XI. 1845.

I.

Камень, егоже небрегоша зиждущіи, сей бысть во главу угла: отъ Господа бысть сей, и есть дивенъ въ очесѣхъ нашихъ.

Псалом CXVII, ст. 22, 23.

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
А на апостольськім престолі
Чернець годований сидить,
Людською кровію торгує
І рай у найми оддає.
О, Боже! Суд Твій правий всує,
І всує царствіє Твоє!

Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу
І силу і волю!
Люде стогнуть у кайданах,
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностайне,
Односердне стати
За євангеліє правди,
За темнії люде.
Нема кому!
Боже, Боже!
Чи то-ж і не буде?
Чи настане великий час
Небесної кари?
Чи розломим три корони
На гордій тіярі?

Розломимо!...
Благослови
Не на месть і муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки
Й слово тихеє!
О, Боже!
Чи вони-ж почують?...«
. . . .

Оттак
У келії своїй правдивий
Іван Гус думав розкувать
Народ замучений, і диво
Святеє диво показать
Очам незрячим.
»Поборюсь!
За правду Бог! Да совершиться!...«

І в Вифлеємську каплицю
Пішов молиться вірний Гус.

II.

Папська булла.

»Во імя Господа Христа,
За нас розпятого на древі,
І всіх апостолів святих,
Петра і Павла особливе,
Ми розрішаємо гріхи
Святою буллою цією
Рабині Божії й—оттій,
Що водили по улицях
В Празі позавчора;
Оттій самій, що хилялась

По шинках, по станах,
По чернечих переходах,
По келіях пяна;
Отта сама заробила
Та буллу купила:
Тепер свята!...«
»Боже, Боже,
Великая сило!
Великая славо! Зглянься на людий!
Одпочинь од кари у святому раї!
За-що пропадають, за-що Ти караєш
Своїх і покірних і добрих дітий?

За-що закрив їх добрі очі
І вільний розум окував
Кайданами лихої ночі?!
Прозріте, люди—день настав!
Просніться, Чехи, змийте луду,
Розправте руки, будьте люди,
А не посміщище ченцям!
Розбійники, кати в тіярах,
Все потопили, все взяли,
Мов у Московії Татари,
І нам сліпим передали
Свої доґмати.
Кров, пожари,
Всі зла на світі, войни, чвари,
Пекельних мук безкраїй ряд,
І повен Рим байстрят—
От їх доґмати і їх слава!
Та явна слава!...
А тепер -
Святим положено конклавом:
Хто без святої булли вмер,—
У пекло просто! Хто-ж заплатить
За буллу в-двоє,—ріж хоч брата,

Окроме папи і ченця,
І в рай іди кінець-кінцям!
У злодія вже злодій краде,
Та ще й у церкві.
Гади, гади!
Чи напилися ви, чи ні
Людської крови?! —
Не мені,
Великий господи, простому,
Судить великії діла
Твоєї волі: люті зла
Не дієш без вини нікому!«

І плакав Гус, молитву дія,
І гірко плакав; люд мовчав
І дивувався: що він діяв?
На кого руки піднімав?
»Дивіться, люди! Ось де булла,
Що я читав!« —
І показав
Перед народом.
Всі здрігнули:
Іван Гус буллу розірвав!

III.

Із Вифлеємської каплиці
Аж до всесвітньої столиці
Луна, гогочучи, неслась;
Ченці ховаються; мов кара,
Луна в конклаві оддалась, —
І похилилася тіяра...
Шепочеться Авіньона
З римськими ченцями;
Шепочуться антіпапи,

Аж трясуться стіни
Од шопоту.
Кардинали,
Як гадюки, вються
Круг тіяри та нищечком,
Мов коти гризуться
За мишеня.
Та й як таки?
Однієї шкури
Така сила! А мясива!
Аж здрігнули мури,
Як зачули, що у Празі
Загелкали *гуси*
Та з орлами летять биться...

Конклав схаменувся,
Зібрав раду.
Положили:
Одностайне стати
Проти Гуса, і в Констанцу
Всіх ворон скликати,
Та й стерегти, яко мога,
І з верху і з долу,
Щоб не втікла тая птаха
На славянське поле.

Як та галич поле крила,
Ченці повалили
До Констанци; шляхи, степи,
Мов сарана, вкрили
Барони, герцоги, і дюки,
Псарі, герольди, шинкарі
І трубадури—кобзарі,
І шляхом військо, мов гадюки.
За герцогинями Німота:
Хто з соколами на руках,

Хто пішки, верхи на ослах, —
Так аж кишить!
Все на охоту,
Мов гад у ирій, поспіша.

О, Чеху! Де твоя душа?
Дивись, що сили повалило,
Мов Сарацина воювать
Або великого Аттилу!

IV.

У Празі глухо гомонять,
І цесаря і Вячеслави
І той собор тисячеглавий
У голос лають, — не хотять
Пускать в Констанц Івана Гуса.
»Жив Бог! Жива душа моя!
Браті, я смерти не боюся!
Я докажу оттим зміям!
Я вирву їх несите жало!...«

І Чехи Гуса провожали,
Мов діти батька...

Задзвонили у Констанці
Рано в усі дзвони;
Збіралися кардинали
Гладкі та червоні,
Мов бугаї в загороду,
І прелатів лава.
І три папи, і баронство,
І вінчані глави —

Зібралися, мов Іуди
На суд нечестивий
Против Христа.
Сварп, гомін,
То реве, то виє,
Як та ордá у таборі
Або Жиди в школі...

І—всім разом зацінило!...

Мов кедр серед поля—
Ливанського—у кайданах
Став Гус перед ними!
І окинув нечестивих
Орлями очима.
Затруснлись, побіліли,
Мовчки озирали
Мученика.—
»Чого мене?
Чи на прю позвали?
Чи дивйться на кайдани?»

— »Мовчи, Чеше сміли́й ..«—
Гадюкою зашипіли,
Звірем заревіли.
»Ти еретик! Ти еретик!
Ти сієш розколи,
Усобиця розвіваєш,
Святійшої волі
Не приймаєш!...
Одно слово
Ти Богом проклятий!
Ти еретик! Ти еретик!..
Ревіли прелати,—
»Ти усобник!... Одно слово
Ти всіми проклятий!...«

Подивився Гус на папи,
Та й вийшов з палати!...
»Побороли! Побороли!«—
Мов обеленіли.
— »Автодафе! Автодафе!...«—
Гуртом заревіли.

V.

І цілу ніч бенкетували,
Ченці, барони...—всі пилй
І пяні Гуса проклинали,
Аж поки дзвони загулй.
І світ настав...
Ідуть молиться
Ченці за Гуса.
З-за гори
Червоне сонце аж горить:—
І сонце хоче подивиться,
Що будуть з праведним творить?!..

Задзвонили в усі дзвони,
І повелй Гуса
На Голгофу у кайданах...
І не стрепенувся
Перед огнем, став на йому
І молитву діє:
»О, Господи милосердий!
Що я заподіяв
Оттим людям, твоїм людям?
За-що мене судять?
За-що мене розпинають?
Люде! Добрі люде!
Молітеся! неповинні:
І з вами те буде!
Молітеся!

Люті звірі
Прийшли в овніх шкурах
І пазурі розпустили...
Ні гори, ні мури
Не сховають!
Розіллється
Червонеє море
Крови, крови з дітий ваших...
О, горе! о, горе!
Он-де вони! — в ясних ризах...
Їх лютії очі...
»Пали! пали!«
Уже крови... »пали, пали!...«
— »Крови, крови хочуть!
Крови вашої!«
І димом
Праведного вкрило.

»Молітеся! Молітеся!
Господи, помилуй,
Прости Ти їм, бо не знають...!«
Та й не чути стало!
Мов собаки, коло огню
Кругом ченці стали.
Боялися, щоб не виліз
Гадиною з жару
Та не повис на короні
Або на тіярі.

VI.

Погас огонь; дунув вітер
І попіл розвіяв.
І бачили на тіярі
Червоного змія
Прості люди.

Пішли ченці
Й Te Deum співали;
Розійшлися по трапезах
І трапезували—
І день, і ніч, аж попухли.
Малою сімєю
Зійшлись Чехи.
Взяли землі
З-під костра, і з нею
Пішли в Прагу.
Оттак Гуса
Ченці осудили,
Запалили... та Божого
Слова не спалили,—
Не вгадали, що вилетить
Орел із-за хмари,
Замість *гуся*—і розклює
Високу тіяру.
Байдуже їм!
Розлетілись,
Мов тії ворони,
З кровавого того свята.
Ченці і барони
Розвернулись у будинках,
І гадки не мають:
Бенкетують, та інколи
Te Deum співають.
Все зробили...
Постріваііте,—
Он над головою
Старий Жижка з Таборова
Махнув булавою!

10. X. 1845.
С. Маріїнське.
(в Полтавщині.)

Перводрук: »Основа« 1861, кн. I. Факсіміле у Відні 1863. Від слів: »барони герцоґи« в журналі »Былое« 1906, кн. VI. Цілість у »Кобзарі« Доманицького.

НЕВОЛЬНИК.

ПОСВЯТА.

Думи мої молодії,
Понурії діти,
І ви мене покинули!...
Пустку натопити
Нема кому...
Остався я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодою,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдиная думо
Пречистая!
Ти вітаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Еґерія;
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною,
Ніби заговориш,
Усміхнешся.
Дивлюся я —
Нічого не бачу.
Прокинуся—серце плаче,
І очі заплачуть.

Спасибі, зіронько! Минає
Неясний день мій; вже смеркає.
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар неневний, мовчки скосить!

А там—і слід мій занесе
Холодний вітер.
Все минає!...
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу, і тихими,
Тихими речами
Проговориш: »я любила
Його на сім світі,
Й на тім світі любитиму«

О, мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду вітати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

I.

Той блукає за морями,
Світ переходжає,
Долі, доленьки шукає, —
Немає, немає,
Мов умерла!
А той рветься
З усієї сили
За долею... от-от догнав,
І—бебех в могилу!
А в иншого сіромахи
Ні хати, ні поля,
Тілько торба; а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвертку закладає, —
Ні, не покидає!

Як реп'ях той, учепиться
За латані поли,
Та її збірає колосочки
На чужому полі;
А там снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.

Такая-то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого схоче, — сама найде,
У колисці найде.

Ще на Україні веселі
І вольнії шишались села
Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двоє;
Ще за Гетьманщини старої
Давно се діялось колись.

Так коло полудня, в неділю,
Та на Зелених ще й Святках,
Під хатою в сорочці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козак. —
»І так, і сяк!«
Старий міркує, розмовляє:
»І треба-б,« каже, »й трохи шкода!
А треба буде: два-три года
Нехай по світу погуляє
Та сам своєї пошукає,
Як я шукав колись...

Ярино!
А де Степан?»
»А он під тином,
Неначе вкопаний стоїть!«

»А я й не бачу! А ідіть
Лишень сюди, та йдіть обоє...
А ну-те, діти, оттакої!«

І вшкварив по струнах.
Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грає, примовляє,
Ногами тупцює:
»Як би мені лиха та лиха,
Як-би мені свекрівонька тиха,
Як-би мені чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив!
Ой гоп, чики чики!
Та червоні черевики,
Та троїсті музики, -
Од віку до віку
Я любила б чоловіка!
»Ой гоп, заходивсь,
Зробив хату, оженивсь,
І піч загонив,
І вечерять наварив.

А ну-те, діти, оттакої!

І старий піднявся;
Як ударить, як ушкварить,
Аж у боки взявся!

»Чи так, чи не так,
Уродив постернак.

А петрушку
Криши в юшку—
Буде смак, буде смак!

Ой так—таки так,
Оженився козак,
Кинув хату
І кімнату,
Та й потяг у байрак.

— Ні, не та вже! Підтопталась
Стара моя сила;
Утомився.
А все це ви
Так розворушили.
О, бодай вас! Що-то літа!
Ні вже, не до-ладу...
Минулося!
Іди лишень
Полуднувать лагодь;
Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба з'їсти.
Іди-ж, доню!—
А ти, сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень!

..... Як убили
Твого батька Ивана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане,
Ще й не лазив.»—«То я не син?!
Я чужий вам, тату?!«—
— »Та не чужий! Стривай лишень!
От умерла її мати,
Таки твоя, а я й кажу

Покійній Марині,
Моїй жінці: »А що,—кажу,—
Возьмем за дитину—
Тебе-б отсе...«—»Добре,«—каже
Покойна Марина,—
»Чому не взять?«—
Взяли тебе
Ми тай спарували
З Яриночкою до-купи...
А тепер осталось
Ось що робить: ти на літі,
І Ярина зріє;
Треба буде людий шукать
Та що-небудь діять.
Як ти скажеш?«—
»Я не знаю...
Бо я думав... теє...«

— »Що Ярина сестра тобі?
А воно—не теє,
Воно просто: любітеся,
Та й з Богом до шлюбу!
А поки що, треба буде
І на чужі люди
Подивитись, як там живуть:
Чи орють,
Чи не на ораному сіють,
І просто жнуть,
І немолоченеє віють,
Та як і мелють і їдять,—
Все треба знать.
Так от як, друже: треба в люде
На рік, на два піти
У наймити;
Тоді її побачимо, що буде.

Бо хто не вміє заробить,
То тої не вмітиме й пожить.
А ти як думаєш, небоже?...
Не думай! Коли хочеш знать,
Де лучше лихом торгувать,
Іди ти в Січ.
Як Бог поможе,
Там наїсися всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв—
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш—принесеш,
А коли згубиш—поживеш
Моє добро!
Та хоч звичаю
Козацького наберешся
Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсі,
А живі мисліте
З товариством прочитаєш,
Та по-молодечий
Будеш Богу молитися,
А не по-черничий
Харамаркать.
Оттак, сину!
Помолившись Богу,
Осідлаєм буланого,
Та й гайда в дорогу!
Ходім лишень полуднувать.
Чи ти вже, Ярино,
Змайструвала нам що-небудь?
Оттаке-то, сину!...«
— »Уже, таточку!« озвалась
Із хати Ярина.

II.

Не їсться, не пється, і серце не б'ється,
І очі не бачать, не чуть голови,
Неначе немає, ніби неживий,—
Замість шматка хліба, за кухоль береться.
Дивиться Ярина та нишком сміється:
— »Що се йому стало? Ні їсти, ні пить,
Нічого не хоче!
Чи не занедужав?—
Братіку Степане, що в тебе болить?«
Ярина питає.
Старому байдуже,
Ніби-то й не чує.—
»Чи жать, чи не жать,
А сіяти треба!« старий промовляє,
Ніби-то до себе.
»А ну мо вставать!
До вечерні, може, ще пошкандибаю.
А ти, Степане, ляжеш спать,
Бо завтра рано треба встать
Та коня сідлать.«

»Степаночку, голубчику!
Чого бо ти плачеш?
Усміхнися, подивися!
Хіба ти не бачиш,
Що й я плачу?
Розсердився,
Бог знає на кого,
Та й зо мною не говорить.
Утечу, їй Богу,
Та й сховаюсь у бур'яні...
Скажи бо, Степане:
Може, й справді нездужаєш?
Я зілля достану,

Я побіжу за бабою...
Може, це з пристріту?«
»Ні, Ярино, моє серце,
Мій рожевий квіте!...
Я не брат тобі, Ярино!
Я завтра покину
Тебе й батька,—на чужині
Де-небудь загину;
А ти мене й не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата!«—
»Схаменися!
Їй-Богу, з пристріту!
Я не сестра? Хто-ж отсе я?
О, Боже, мій світе!
Що тут діять? Батька нема,
А він занедужав,
Та ще й умре. О, Боже мій!
А йому й байдуже,-
Мов сміється.
Степаночку!
Хіба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка
І мене не стане?«—
— »Ні, Ярино, я не кину,
Я тільки поїду
Недалеко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостами, за тобою
Та за рушниками.
Чи подаєш?«—
»Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартує...«
»Не жартую.
Їй-Богу, Ярино,

Не жартую!« —
»То це й справді
Ти завтра покинеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи-бо, Степане!
Хіба й справді не сестра я?«
— »Ні, моє кохання,
Моє серце!« —
Боже-ж ти мій!
Чому я йе знала?
Була-б тебе не любила
І не цілувала...
Ой-ой, сором! Геть од мене!
Пусти мене! Бачиш,
Який добрий! Та пусти-бо!
Їй-Богу, заплачу«...
І заплакала Ярина,
Як тая дитина,
І крізь сльози промовляла:
»Покине! покине!«

Як той явір над водою,
Степан похилився;
Щирі сльози козацькії
В серці запеклися,
Мов у пеклі.
А Ярина
То клене, то просить,
То замовкне, подивиться,
І знов заголосить.
Не счулися, як смерклося;
І сестру і брата,
Ніби скованих до-купи,
Застав батько в хаті.

І світ настав, а Ярині
Не спиться, ридає.
Уже Степан із криниці
Коня напуває;
Й вона з відрами побігла,
Ніби за водою
До криниці.
А тим часом
Запорожську зброю
Старий виніс із комори;
Дивиться, радіє,
Приміряє, ніби знову
Старий молодіє,
Та й заплакав. —.
»Зброє моя,
Зброє золотая!
Літа мої молодії,
Сило молодая!
Послужи, моя ти зброє,
Молодій ще силі,
Послужи йому так щиро
Як мені служила!«

Вернулися од криниці,
І Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Й жупан одягає.
А Ярина дає зброю,
На порозі стоя;
Степан її надіває,
Та плачуть обоє.
І шаблюка, мов гадюка,
Й ратище-дрючина,
Й самопал семипядений
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла;

І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.

Веде коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом,
Научає сина:
Як у війську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
— »Нехай тебе Бог заступить!«
Як за селом стали,
Сказав батько, — та всі троє
Разом заридали.
Степан гукнув, і курява
Шляхом піднялася.
— »Не барися, мій синочку!
Швидче повертайся!«
Сказав старий.
А Ярина,
Мов тая ялина
При долині, похилилась.
Мовчала Ярина,
Тілько сльози утирає,
На шлях поглядає;
Із куряви щось виглядає
І знов пропадає;
Ніби шапка через поле
Котиться, чорніє,
Пропадає, мушечкою
Тілько-тілько мріє, —
Та й пропало.
Довго-довго
Стояла Ярина

Та дивилась, чи не вирне
Знову комашкина
Із ку́ряви.
Не ви́рнула, —
Пропала. І знову
Заплакала Яриночка
Тай пішла до-дому.

III.

Минають дні, минає літо,
Настала осінь, шелестить
Пожовкле листя.
Мов убитий,
Старий під хатою сидить:
Дочка нездужає Ярина;
Його єдиная дитина
Покинуть хоче!
З ким дожить,
Добити віку-вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав, — та́ й заплакав
Багатий сивий сирота:
— »В Твоїх руках все на світі
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш, —
Така моя доля!« —
Старий вимовив, і нишком
Богу помолився,
Та й пішов собі з-під хати
В садок походити.

І барвінком, і рутою,
І рястом квітчає
Весна землю, мов дівчину

В зеленому гаї;
І сонечко серед неба
Опинилось—стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати,
На світ божий глянуть—
Ледве вийшла; усміхнеться,
То піде, то стане,
Розглядає, дивується,
Та любо, та тихо,
Ніби вчора народилась...
А лютеє лихо
В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса в-ранці,
Сльози полилися.
Старий батько коло неї,
Як дуб, похилився.

Одужала Яриночка.
Ідуть люди в Київ
Та в Почаїв помолитись,
І вона іде з ними.
У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тричі причащалась;
У Почаєві святому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая
Її хоча приснилась.
Не приснилась!...

Вернулася.

Знову забіліла
Зіма біла.
За зімою
Знов зазеленіла
Весна божа.
Вийшла з хати
На світ дивуватись
Яриночка, та не Бога
Святого благати,
А нищечком у ворожки
Про його спитати.

I ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю та весілля
З воску виливала.
— »Он бачиш, кінь осідланий
Тупає ногою
Під козаком?
А он-де їде
Дідусь з бородою
Аж до колін.
Ото гроші!
Як би догадався
Козак оттой злякать діда...
Злякав!—та й сховався
За могилу, лічить гроші...
А он знову шляхом
Козак їде, ніби старець, —
То, бач, ради страху,
Щоб Ляхи, або Татари
Часом не спіткали.«

I радесенька Ярина
До-дому верталась.

IV.

Уже третій і четвертий
І пятий минає—
Не малий рік, а Степана
Немає, немає!
І стежечка-доріжечка,
Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла́ травою.
Нема його!
У черниці
Косу розплітає
Безталанна; коло неї
Падає, благає
Старий батько, хоч літечко,
Хоч Петра діждати,
Хоч Зеленої неділі...
Діждались, і хату
Уквітчали гарнесенько,
І в сорочках білих
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіли.

Сидять собі та сумують;
Слухають: щось грає,
Мов на кобзі на улиці,
І ніби співає...

Дума.

»У неділю вранці-рано
Синє море грало:
Товариство кошового
На раді прохало:
»Благослови, отамане,

Байдаки спускати,
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати.«
Чайки й байдаки спускали,
Гарматами рештували.
З Дніпрового гирла широкого виплибали.
Серед ночі темної,
На морі синьому,
За островом Тендером потопали,
Пропадали...
Оден потопає,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою махає
І зично гукає:
»Нехай вам, панове товариство, Бог допомагає!«
І в синій хвилі потопає,
Пропадає...

Тілько три чайки, слава Богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Синє море не втопило,
А в турецьку землю агарянську
Без кормиг прибило.
Тоді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого,
Турки-яничари ловили,
З гармати гримали,
В кайдани кували,
В тяжкую неволю завдавали...
Ой, Спасе наш Межигорський,
Чудотворний Спасе,
І лютому ворогові
Не допусти впасти
В турецькую землю, в тяжкую неволю!

Там кайдани по три пуда,
О отаманам—по чотири...
І світа божого не бачать, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіді святої умірають,
Як собаки здихають,
Пропадають.

І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І нерідную сестру Ярину...
Плаче, ридає,
До Бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третьому полі
Турки-яничари догнали,
До стовпа вязали,
Очі виймали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Тай замурували...«

V.

Оттак на улиці, під тином,
Ще молодий кобзар стояв
І про невольника співав.
За тином слухала Ярина,
І, не дослухала—упала.
— »Степаночку! Степаночку!« -
Кричала, ридала:
»Степаночку, моє серце!

Де ти забарився?
Тату! тату! Ідіть сюди,
Ідіть, подивиться!«—
Прийшов старий, розглядає,
І свого Степана
Не пізнає—таке з його
Зробили кайдани!
— »Сину ти мій безталанний!
Моя ти дитино!
Де ти в світі погибаєш,
Сину мій єдиний?«

Плаче старий та ридає,
Й Степан сліпий плаче,
Невидющими очима
Мов сонце побачив.
І беруть його під руки
І ведуть у хату;
І вітає Яриночка,
Мов рідного брата.
І голову йому змила,
І ноги умила,
І в сорочці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
У кімнаті—і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

———

Через тиждень без старостів
За Степáна свата
Старий свою Яриночку,—
І Ярина в хаті...
— »Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино!«

Степан каже.
»Я загинув,
На-віки загинув!
За-що-ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою?...
Ярино!...
Насміються люди,
І Бог святий покарає,
І прожене долю
З цієї хати веселої
На чужеє поле.
Ні, Ярино! Бог не кине
І знайде дружину;
А я піду в Запорожжя:
Там я не загину,—
Нагодують.«
— »Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І Господь тебе покине,
Як ти нас покинеш.
Оставайся, Степаночку!
Коли не хоч братись,
То так будем: я—сестрою,
А ти будеш братом,
І дітьми йому обоє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову!
Не покинеш?...«—
»Ні, Ярино!«
І Степан остався.

Зрадів старий, мов маленький,
Аж за кобзу взявся;
Хотів вшкварить метелицю

З усієї сили,
Та не вшкварив...
Під хатою
Усі троє сіли.

»Роскажи-ж ти нам, Степане,
Про свою недолю;
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволі.«
— »Ото-ж мене, вже сліпого,
На світ випускали
З товариством.
Товариство
На Січ прямувало,
І мене взяли з собою,
І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-Запорожці
І в Січ завертають...
І росказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як Москалі срібло-злото
І свічи забрали
У Покрови; як козаки
В-ночі утікали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Києву
З Нечосом ходила,
І Межигорського Спаса
В-ночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,

На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась;
І як степи запорожські
Тоді поділили,
Та бахурям і байстрюкам
Люд закріпостили;
Як Кирило з старшинами
Пудром обсипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.

Оттак, тату! Я щасливий,
Що очий не маю,—
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...
Ляхи були, усе взяли,
Кров повипивали,
А Москалі і світ божий
В путо закували.

»Оттаке-то! Тяжко, тату,
Із своєї хати
До нехреста поганого
В сусіди прохатись!
Тепер, кажуть, в Слободзеї
Останки збірає
Головатий, та на Кубань
Хлопців підмовляє......
Нехай йому Бог поможе!
А що з того буде—
Святий знає! Почуємо,
Що роскажуть люде.«

Оттак вони що-день божий
У-двох розмовляли
До півночи, а Ярина

Господарювала,
Та святих оттих благала...
Таки-ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
З сліпим своїм...

Такеє-то
Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожевії квіти!
Такеє-то!
Одружились
Мої молодії.
Може воно й не до-ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось?

Рік уже минає,
Уже й другий.
З дружиною
Ярина гуляє
По садочку.
Старий батько
Сидить коло хати,
Та вчить внука пузанчика
Чолом оддавати...

Епілог.

Отсе і вся моя дума...
Не здивуйте, люде!
Те, що було—минулося
І знову не буде!
Минулися мої сльози;

Не рветься, не плаче
Поточене старе серце,
І очі не бачать
Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю;
Ні дівчини молодої
Й малої дитини
Я не бачу щасливої:
Все плаче, все гине!
І рад би я сховатися,
Але де?—Не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають!

Серце вяне, засихає,
Замерзають сльози...
І втомивсь я, одинокий,
На самій дорозі...
Оттаке-то!
Не здивуйте,
Що вóроном крячу:
Хмара сонце заступила,—
Я світа не бачу.
Ледве-ледве о-півночі
Серцем прозираю,
І немощну мою думу
За світ посилаю—
Сцілющої й живущої
Води пошукати;
Як инколи, то й принесе
І покропить в хаті,
І засвітить огонь чистий,
І сумно і тихо

Розказує про весілля,
Звертає на лихо...

Тепер мені про сліпого
Сироту кінчає,
Але як довести краю,
І сама не знає:
Бо не було того дива,
Може, спокон-віку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком!

Отже сталось таке диво!
Год, другий минає,
Як побрались; а дивіться—
В-купочці гуляють
По садочку.
Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука маленького
Чолом оддавати.

16. X. 1845.
С. Маріїнське.

Перводрук: »Основа« 1861, кн. IV і 1862, кн. VI. (Епілог.)

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія.)

Положилъ єси насъ сосѣдомъ нашимъ подражаніє и поруганіє сущимъ окрестъ насъ. Положилъ єси насъ въ притчу во языцѣхъ, покиванію главы въ людехъ.

Псаломъ XLIII. ст. 14—15.

I.

Три душі.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві.—
»Бог простить:
Ми пташки-душі, а не люде!
А відсіля виднійше буде,
Як розкопуватимуть льох.
Коли-б вже швидче розкопали!
Тоді-б у рай нас повпускали;
Бо так сказав Петрові Бог:
»Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає,
Як розкопа Великий льох.«

Перша душа.

»Як була я людиною,
То Прісею звалась;
Я оттутечки й родилась,
Тут і виростала;

Оттут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
З тим Юрусем гетьманенком
У піжмурки граюсь;
А гетьманша, було, вийде
Та й кликне в будинок...
Он-де клуня: отгам мені
І фіґ і родзинок,
Всього мені понадає
І на руках носить.
А до гетьмана як прийдуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють, було́, за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьма́н бере на руки,
Носить і цілує.
Оттак-то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й коха́ли,
І нікому я нічого,
Ні-же злого слова,
Не сказала.
Уродлива
Та й ще чорнобро́ва!
Всі на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як на теє-ж,
І рушники ткались.
От-от була-б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку,
Як-раз у неділю,
Побігла я за водою.
(Вже й криниця тая

Засунулась і висохла,
А я все літаю!)
Дивлюсь: гетьман з старшиною...
Я води набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;
А того́ й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледве я не-ледве
Донесла́ до хати
Отту воду.
Чом я з нею
Відер не поби́ла?...
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за-що́ караюсь,
От за що́ мене, сестри́чки,
І в рай не пускають!«

Друга душа.

»А мене, мої сестри́чки,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва в-ночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сеймі потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазе́пиних.

Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявшися,
Зо мною лежали.
І на-силу то, на-силу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище:
На-силу я сховалася
На тім пожарищі!
Одна тілько і осталась
В Батурині хата,
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертався з-під Полтави.
Я ішла з водою
Повз хатину, а він мені
Махає рукою:
Звелів коня напоїти.
А я й напоїла;
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала...
Цар поїхав в Московщину.
Мене поховала
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та ще й мене привітала
В безверхій хатині.
А на завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,

Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
І сволок з словами
На вугілля попалили,—
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю;
А за-що мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть, за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла.«

Третя душа.

»А я в Каневі родилась;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А я з матерю сиділа
На горі-діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотілось,
Чи, може, що в маленької
На той час боліло?
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері
Князі і всі сили,
Воєводи, а між ними
Цариця сиділа.

Я глянула, усміхнулась—
Та й духу не стало!
Й мати вмерла!
В одній ямі
Обох поховали.
От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За-що мене на митарства
Й досі не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця—
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Смеркається. Полетімо
Ночувати в Чуту:
Як що буде робитися,
Відтіль буде чути!«

Схопилися білесенькі
І в ліс полетіли,
І в купочці на дубочку
Ночувати сіли.

II.

Три Ворони.

Перша. (Українська)

— Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрав.

Друга.

— Я в Парижі була́,
Та три злоті з Радзивилом
Та з Потоцькими пропила́.

Третя.

— Черезъ мостъ идётъ чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ! Быть бѣдѣ!

Отак кричали і летіли
Ворони з трьох сторон, і сіли
На маяку, що на горі,
Посеред лісу, усі три;
Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позирали,
Неначе три сестри́ старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мохом поросли́.

Перша́.

— Отсе тобі, а се тобі!
Я отсе літала
Аж у Сібір, та в одного
Декабриста вкрала
Трохи жовчі.
От, бачите,
Й є чим розговітись!
Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживитись?
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

— Есть, сестрицы, много!
Три указа накракала
На одну дорогу.

Перша.

— На яку се? На ковану?
Ну, вже наробила!

Третя.

— *Да шесть тысячъ въ одной верстѣ*
Душъ передушила.

Перша.

— Та не бреши, бо тілько пять,
Та й то з фоном-Корфом!
Ще й чваниться, показує
На чужу роботу...
Капустниця закурена!
А ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розлили з річку крови
Та в Сібір загнали
Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запишались!
Ач яка вельможна пава!

Друга й третя.

А ти що зробила?

Перша.

А дзуски вам питать мене!
Ви ще й не родились,
Як я оттут шинкувала
Та кров розливала.
Дивись, які!
Карамзина,
Бачиш, прочитали,
Та й думають, що ось-то ми!

Цитьте, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки!

Друга.

— Ото, яка недотика!
Не та рано встала,
Що до-світа упилася,
А та, що й проспалась.

Перша.

— Упилася-б ти без мене
З своїми ксьондзами!
Чорт-ма хисту!
Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетухо,
І досі-б стояла!...
А з вольними козаками
Що я виробляла?!
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живучі-ж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала.
Ні, встали погані
Із шведською приблудою.
Та й тоді-ж творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тілько старшинами
Козацькими, а такими,
Просто козаками,
Фінляндію засіяла,
Насипала бурти

На Орелі; на Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота́ гатила,
І славного Полубо́тка
В тюрмі задушила.
Оттоді-то було свято!
Аж пекло злякалось,
Мати Божа у Іржавці
В-ночі заридала!

Третя.

— И я таки пожила:
Съ Татарами помутила,
Съ Мучителемъ покутила,
Съ Петрухою попила,
Да все Нѣмцамъ продала.

Перша.

— Та й ти добре натворила:
Так Кaца́пів закріпила
У німецькі кайдани́,—
Хоч лягай та і засни!
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають!
Вже-ж і в кріпость завдала́,
І дворянства страшну силу
У мундірах розплодила,
Як тих вошей розвела́:
Все вельможнії байстрята!
Уже й Січ їх біснувата
Німото́ю поросла́,
Та й Москаль—незгірша штука:
Добре вміє гріти руки.
І я люта, а все-таки
Того́ не зумію,

Що Москалі в Україні
З козаками діють!
От-от указ надрукують:
»По милості Божій
І ви—Наші, і все—Наше,
І гоже й не гоже!«
Тепер уже захóдились
»Древности« шукати
У могилах, бо нічого
Уже в хаті взяти.—
Все забрали любісінько!
Та лихий їх знає,
Чого вони з тим поганим
Льохом поспішають.
Трошки-б, трошки підождали,
І церква-б упала;
Тоді-б собі дві руїни
Разом розкопали.

Друга й третя.

Чого-ж ти нас закликала?
Щоб на льох дивиться?

Перша.

Таки й на льох! Та ще буде
Два дива творúться:
Сю ніч будуть в Україні
Родитись близнята.
Оден буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий буде (отсе вже наш!)
Катам помагати,
Він вже в череві кусає...
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!

Усе добре поплюндрує,
Й брата не покине,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут компонують:
На катів та на все добре
Кайдани готують!

Третя.

— *Я золотом розтопленим*
Залью єму очи!...

Перша.

— Ні, він, клятий недовірок,
Золота не схоче!

Третя.

— *Я царевими чинами*
Скручу єму руки!...

Друга.

— А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки!

Перша.

— Ні, сестриці, не так треба:
Поки сліпі люде,
Треба його поховати,
А то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином
Мітла простяглáся
І над Дніпром і Тясми́ном
Земля затряслася.
Чи чуєте?

Застогнала
Гора над Чигрином...
О, сміється і ридає
Уся Украïна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеться, що Йванами
Обох будуть звати.
Полетимо!...«
Полетіли
Й летячи співали:

Перша.

»Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!«

Друга.

»Побіжить наш ярчук
В ирій їсти гадюк
Зо мною.«

Третя.

»Какъ хвачу, да помчу,—
Въ самый адъ полечу
Стрѣлою!«

III.

Три лірники.

Оден сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати.

Перший.

— Що-то, сказано—ворони:
Уже й помостили!
Мов-би для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

— А для кого-ж? Чоловіка,
Певно, не посáдять
Лічить зорі...

Перший.

— Ти-б то кажеш!
А може й посадять
Москалика, або Німця;
А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.

Третій.

— Що се таке верзете́ ви?
Які там ворони,
Та Москалі, та сідало?
Нехай Бог боронить!
Може, ще нестись заста́влять,
Москаля плоди́ти?
Бо є чутка, що цар хоче
Весь світ полонити.

Другий.

— А може й так! Так на чорта-ж
Їх на горах ставить?
Та ще такі височенні,
Що хмари достанеш,
Як ізлізти.

Третій.

— Так отже-ж що!
Ото потóп буде.
Пани туди повилáзять
Та дивитись будуть,
Як мужики тонутимуть.

Перший.

— Розумні ви люде,
Та нічого не знаєте!
То понаставляли
Ті хвигури от для чого:
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь оттам за Тясмином.

Другий.

— Чорт-зна що провадиш!
Нема хисту, то й не бреши!
А що, як присядем
Оттутечки під берестом
Та трохи спочинем?
Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині,
То поснідаєм в пригоді,
Поки сонце встане.
(Посідали).
А хто, братці,
Співа про Богдана?

Третій.

— Я співаю і про Ясси,
І про Жовті-води,
І містечко Берестечко.

Другий.

— В великій пригоді
Нам сьогодні вони стануть:
Бо там коло льоху
Базар люду насхо́дилось,
Та й панства не трохи.
От де нам пожива буде!
А-ну, заспіваєм
Проби ради!

Перший.

— Та цур йому!
Лучше полягаєм
Та виспимось!
День великий:
Ще будем співати.

Третій.

— І я кажу́. Помо́лимось
Та будемо спати.

Старці під берестом заснули.
Ще сонце спить; пташки́ мовчать,
А коло льоху вже проснулись
І заходи́лися копать.

Копають день, копають два,
На третій на-силу
Докопалися до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши караули.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству.

Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: »Треба, каже,
Своди розломати!
Вѣрнѣй дѣло!« Разломали,
Та й перелякались:
Костяки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниле корито
Й костяки в кайданах!
Як-би в форменних, то-б добре:
Вони-б ще здалися!
Засміялись... А ісправник
Трохи не сказився,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він то трудився,
І день і ніч побивався,
Та дурнем убрався.
Як-би йому Богдан отсе
У руки попався,
У москалі заголив би,
Щоб знав, як дурити
Правительство!
Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка[1]) в пику пише,
По-московськи лає
Увесь народ. І на старців
Отих налітає:
— »*Вы что дѣлаете, плуты?*«
— »Та ми, бачте, пане,

[1]) Козака Яременка клуня стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана. (Примітка Шевченка.)

Співаємо про Богдана!«
— »*Я вамъ дамъ Богдана!*
Мошенники, дармоѣды!
И пѣсню сложили
Про такого-жсъ мошенника!«
— »Нас, пане, навчили!«
— »*Я васъ навчу! Завалить имъ!*«
Взяли й завалили,—
Випарили у московській
Бані-прохолоді.

Оттак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!

Так малий льох в Суботові
Москва розкопала,
Великого-ж того льоху
Ще й не дошукалась.

21. X. 1845.
Миргород

Перводрук: Львівське видання 1867, стр. 323—333 (без першого розділу).

·········⁂·········

Суботів.

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока.
Ото церква Богданова;
Там-то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З козаком ділився.

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, що зустріли,
То все очухрáли;
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе-ж і лають,
Що й за труди не нахóдять...
Оттак-то, Богдане!
Занапастив-єси вбогу
Сироту Вкраїну!
За те-ж тобі така дяка...
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавили,
Байструки Єкатерини
Сараною сіли.
Оттаке-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що »все-то те
Таки й було наше,
А що ми тілько наймали
Татарам на пашу
Та Полякам«...
Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Стороннії люди...
Не смійтеся, чужі люди!
Церква-домовина
Розвалиться, а з-під неї

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

21. X. 1845.
Миргород.

Перводрук: »Основа« 1862, кн. 7, стр. 6—7.
Тогож року у »Вечерницях« 1862 №. 39.

НАЙМИЧКА

Пролог

У неділю в-ранці рано
Поле крилося туманом;
У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:
»Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане!
Чому мене не сховаєш
Оттут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку!
Сховай тільки в полі,
Щоб ніхто не знав, не бачив
Моєї недолі!
Я не одна — єсть у мене

І батько і мати...
Єсть у мене,—туманочку,
Туманочку, брате,—
Дитя моє.
Мій синочку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хреститиму
На лиху годину;
Чужі люди хреститимуть,—
Я не буду знати,
Як і зовуть...
Дитя моє!
Я була багата...
Не лай мене! Молитимусь,
Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе!«

Пішла полем ридаючи,
В тумані ховалась,
Та крізь сльози тихесенько
Про вдову співала
Як удова в Дуна́єві
Синів поховала:

»Ой у полі могила;
Там удова ходила,
Там ходила, гуляла,
Трути-зілля шукала.
Трути-зілля не найшла́,
Та синів двох привела́,
В китаєчку повила́
І на Дунай однесла́:
»Тихий, тихий Дунай!
»Моїх діток забавляй.
»Ти, жовтенький пісок!

»Нагодуй моїх діток,
»І скупай, і сповий,
»І собою укрий!««

I.

Був собі дід та баба,
З да́внього да́вна, у гаї над ста́вом,
У-двох собі на хуторі жили́,
Як діточок двоє,
Усюди обоє.
Ще з-малечку у-двох ягнята пасли́,
А потім побра́лися,
Худоби дiжда́лися,
Придбали хутір, став і млин,
Садок у гаї розвели́
І пасіку чима́лу,—
Всього надбали.
Та діточок у їх Біг-ма,
А смерть з косою за плечима.

Хто-ж їх старість привітає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховає?
Хто душу спомя́не?
Хто пожив добро чесно
В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина?...
Тяжко дітий годувати
У безверхій хаті,
А ще гірше старітися
У білих палатах,
Старітися, умірати,

Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сміх, на розтрату!

II.

І дід і баба у неділю
На приспі в-двох собі сиділи
Гарненько, в білих сорочках.
Сіяло сонце в небесах,—
А-ні хмариночки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховалося у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.

В такім раї чого-б, бач ся,
Старим сумувати?
Чи то давнє яке лихо
Прокинулось в хаті?
Чи вчорашнє, задавлене
Знов заворушилось?
Чи ще тільки заклюнулось,
І рай запалило?

Не знаю, щò і після чого
Старі сумують. Може, вже
Отсе збіраються до Бога,
Та хто в далекую дорогу
Їм добре коний запряже?
— »А хто нас, Насте, поховає,
Як помремó?«
— »Й сама не знаю!
Я все отсе міркувала,
Та аж сумно стало:
Одинокі зостарілись...

Кому понадбали
Добра цього?«
— »Стрівай лишень!
Чи чуєш? щось плаче
За ворітьми, мов дитина!
Побіжім лиш! Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!«
І разом схопились,
Та до воріт.
Прибігають,
Мовчки зупинились:
Перед сáмим перелазом
Дитина сповита,
Та не туго, й новенькою
Свитиною вкрита;
Бо то мати сповивала,
І літом укрила
Останньою свитиною!
Дивились, молились
Старі мої.
А сердешне
Неначе благає:
Виручало рученята
Й до їх простягає
Малюсенькі...
І замовкло,
Неначе не плаче,
Тілько пхика.

— »А що, Насте?
Я й казав! От бачиш!
От і талан, от і доля!
І не одинокі!
Бери-ж лишень та сповивай!...
Ач яке, нівроку!
Неси-ж в хату, а я верхи

Кинусь за кумами
В Городище.«

Чудно якось
Діється між нами!
Оден сина проклинає;
З хати виганяє:
Другий свічечку, сердешний,
Пòтом заробляє
Та ридаючи станóвить
Перед образами:
Нема дітий!...
Чудно якось
Діється між нами!

III.

Аж три пари на радощах
Кумів назбірали,
Та в-вечері й охрестили
І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положить
І що з ним робити.
Минає рік.
Росте Марко,
І дійна корова
У рóзкоші купається.
Аж ось чорноброва
Та молода, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благóдатний
У найми проситься.

— »А що-ж?« каже »возьмем, Насте?«
— »Возьмемо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужаєм,
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й підросло,
То все-ж таки треба
Коло його піклуватись.«
— »Та воно-то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожив, слава Богу,
Підтоптався. Так що-ж тепер,
Що візьмеш, небого?
За рік, чи як?«

— »А, що дасте...«
— »Е, ні! треба знати,—
Треба, дочко, лічить плату,
Зароблену плату;
Бо сказано: хто не лічить,
То той і не має.
Так оттак хіба, небого:
Ні ти нас не знаєш,
Ні ми тебе; а поживеш,
Роздивишся в хаті,
Та й ми тебе побачимо,—
Оттоді й за плату.
Чи так, дочко?«
— »Добре, дядьку!«
— »Просимо-ж у хату!«

Поєднались.
Молодиця
Рада та весела,
Ніби з паном повінчалась,
Закупила села.
І у хаті, і на дворі,

І коло скотини,
У-вечері і в-досвіта;
А коло дитини
Так і пáда, ніби мати!
В будень і в неділю
Головоньку йому змиє,
Й сорочечку білу
Що-день божий надіває;
Грається, співає,
Робить вóзики, а в свято
То й з рук не спускає.
Дивуються старі мої
Та моляться Богу.
А наймичка невсипуща
Що-вечір, небога,
Свою долю проклинає,
Тяжко-важко плаче;
І ніхто того не чує,
Не знає й не бачить,
Опріч Мáрка маленького.
Так воно не знає,
Чого наймичка сльозами
Його умиває.
Не зна Марко, чого вона
Так його цілує,
Сама не з'їсть і не доп'є,
Його нагодує.
Не зна Марко, як в колисці
Часом серед ночі
Прокинеться, ворухнеться,
То вона вже скочить,
І укриє й перехрéстить,
Тихо заколише:
Вона чує з тії хати,
Як дитина дише.
В-ранці Марко до наймички

Ручки простягає,
І »мамою« невсипущу
Ганну величає.

Не зна Марко, росте собі,
Росте, виростає.

IV.

Чимáло літ перевернулось,
Води чимáло утеклó;
І в хутір лихо завернуло,
І сліз чимáло принеслó.
Бабусю Настю поховали
І ледве-ледве одволали
Трохима діда.
Прогулó
Прокляте лихо, та й заснуло.
На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулась
До діда в хату спочивать.

Уже Марко чумакує
І в-осени не ночує
Ні під хатою, ні в хаті—
Кого-нéбудь треба сватать.
»Кого-ж би тут?« старий дума
І просить поради
У наймички.
А наймичка
До царівни-б рада
Слать старости: »Треба Марка
Самого спитати.«
— »Добре, дочко! спитаємо,
Та й будемо сватать.«

Розпитали, порадились,
Та й за старостами
Пішов Марко.
Вернулися
Люди з рушниками,
З святим хлібом обміненим.
Панну у жупані,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором.
Оттаке-то
Диво запопали!

— »Спасибі вам!« старий каже.
»Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весілля!
Та ще ось-що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя Настя!..«
Та й заливсь сльозами.
А наймичка у порогу
Вхопилась руками
За одвірок, та й зомліла.
Тихо стало в хаті;
Тілько наймичка шептала:
»Мати... мати... мати!«

V.

Через тиждень молодиці
Коровай місили
На хуторі.

Старий батько
З усієї сили
З молодицями танцює,
Та двір вимітає,
Та прохожих, проїзжачих
У двір закликає,
Та вареною частує,
На весілля просить.
Знай біґає, а самого
Ледве ноги носять.
Скрізь гармидер та реготня
В хаті і на дво́рі,
І жолоби викотили
З нової комори.
Скрізь порання: печуть, варять,
Вимітають, миють...
Та все чужі.
Де-ж наймичка?
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старий,
А Марко аж плакав,
Щоб була вона за матір.
— »Ні, Марку! ніяко
Мені матірю сидіти:
То баґаті люди,
А я наймичка; ще й з тебе
Сміятися будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Піду по́молю́ся
Усім святим у Києві,
Та й знову верну́ся
В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудитимусь.«
Чистим серцем
Поблагословила

Свого Марка, заплакала
Й пішла за ворота.

Розвернулося весілля,
Музикам робота
І підковам.
Вареною
Столи й лави миють.
А наймичка шкандибає,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Найнялася носить воду,
Бо гроший не стало
На молебствіє Варварі.
Носила, носила,
Кіп із вісім заробила,
Й Маркові купила
Святу шапочку в печерах
У Йвана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варвари
Невістці достала,
І, всім святим поклонившись,
До-дому верталась.

Вернулася. Катерина
І Марко зостріли
За ворітьми, ввели в хату
Й за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
Одпочить послала.

»За-що вони мене люблять?
За-що поважають?
О, Боже мій милосердний!
Може, вони знають?
Може, вони догадались?...
Ні, не догадались.
Вони добрі...«
І наймичка
Тяжко зaридáла.

VI.

Тричі крига замерзала,
Тричі розтавала,—
Тричі наймичку у Київ
Катря провожала,
Так як матір.
І в четвертий
Провелá небогу
Аж у поле, до мóгили,
І молила Бога,
Щоб швиденько верталася,
Бо без неї в хаті
Якось сумно, ніби мати
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,
Та після першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилі, на присні.
Перед ним
З собакою унучок грався,
А внучка в юнку одяглась

У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості.
Засміявся
Старий і внучку привітав,
Неначе справді молодицю.
— »А де-ж ти діла паляницю?
Чи, може, в лісі хто одняв?
Чи по́-просту—забула взяти?
Чи, може, ще й не на́пекла?
Е, сором, сором! лепська мати!«
Аж зирк!—і наймичка ввійшла
На двір.
Побіг старий стрічати
З онуками свою Ганну.
— »А Марко в дорозі?«
Ганна діда питалася.
— »В дорозі ще й досі.«
— »А я ледве додибала
До вашої хати.
Не хотілось на чужині
Одній умірати!
Коли-б Марка діждатися!
Так щось тяжко стало...«
І внучатам із клуночка
Гостинці виймала:
І хрестики, й дукачики,
Й намиста разочок
Орилочці, і червоний
З фольги образочок;
А Карпові соловейка
Та коників пару;
І четвертий уже перстень
Святої Варвари
Катерині; а дідові
Із воску святого
Три свічечки; а Маркові

I собі нічого
Не принеслá: не купила,
Бо гроший не стало,
А заробить нездужала.
»А ось ще осталось
Пів-бубличка!«
Й по шматочку
Дітям розділила.

VII.

Ввійшли в хату. Катерина
Її ноги умила
Й полуднувать посадила.
Не пила й не їла
Стара Ганна.
— »Катерино!
Коли в нас неділя?«
— »Після-завтра.«
— »Треба буде
Акафист найняти
Миколаєві святому
Й на часточку дати,
Бо щось Марко забарився...
Може, де в дорозі
Занедужав, сохрань-Боже!«
Й покапали сльози
З старих очий замучених.
Ледве-ледве встала
Із-за стола.
»Катерино!
Не та вже я стала:
Зледащіла, нездужаю
I на ноги встати.
Тяжкó, Катре, умірати
В чужій, теплій хаті!«

Занедужала небога.
Уже й причащали,
Й маслосвятіє служили,—
Ні, не помагало!
Старий Трохим по надвіррю
Мов убитий ходить;
Катерина з болящої
І очий не зводить,—
Катерина коло неї
І днює й ночує.
А тим часом сичі в-ночі
Недобре віщують
На коморі.
Болящая
Що-день, що-година,
Ледве чути, питається:
»Доню Катерино!
Чи ще Марко не приїхав?
Ох, як-би я знала,
Що діждуся, що побачу,
То ще-б підождала!«

VIII.

Іде Марко з чумаками;
Ідучи співає,
Не поспіша до ґосподи,
Воли попасає.
Везе Марко Катерині
Сукна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного,
А наймичці на очіпок
Парчі золотої
І червону добру хустку

З білою габою,
А діточкам черевички,
Фіґ та винограду,
А всім вкупі червоного
Вина з Цариграду
Відер з троє у барилі,
І кавяру з Дону,—
Всього везе, та не знає,
Що діється дома!

Іде Марко, не журиться.
Прийшов, слава Богу!
І ворота одчиняє,
І молиться Богу.
»Чи чуєш ти, Катерино?
Біжи зустрічати!
Уже прийшов! Біжи швидче,
Швидче веди в хату!
Слава Тобі, Спасителю!
На-силу діждала!«
І »Отче наш« тихо-тихо,
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягає,
Занози ховає
Мережані, а Катруся
Марка оглядає.
— »А де-ж Ганна, Катерино?
Я пак і байдуже!
Чи не вмерла?«
— »Ні, не вмерла,
А дуже нездужа.
Ходім лишень в малу хату,
Поки випрягає
Воли батько; вона тебе,
Марку, дожидає.«

Ввійшов Марко в малу хату
І став у порогу...
Аж злякався.
Ганна шепче:
»Слава, слава Богу!
Ходи сюди, не лякайся!...
Вийди, Катре, з хати!
Я щось маю розпитати,
Де-що росказати.«

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймички у голови.
»Марку! Подивися,
Подивися ти на мене!
Бач, як я змарніла?
Я не Ганна, не наймичка,
Я......«
Тай заніміла.
Марко плакав, дивувався.
Знов очі одкрила,
Пильно-пильно подивилась,—
Й сльози покотились.
»Прости мене! Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати!«
Тай замовкла...

Зомлів Марко,
Й земля задріжала.
Прокинувся... до матері—
А мати вже спала!

13/XI. 1845.
Переяслав.

Перводрук: »Записки о Южной Руси.« Петербург 1857, т. 2, стор. 149—168 (безіменно).

··········⁂··········

КАВКАЗ.

(Искренному моему Якову де Бальмену.)

„Кто дастъ главѣ моей воду и очамъ моимъ источникъ слезъ, и поплачуся день и нощь о побиенныхъ.“

Іеремія, гл. IX, ст. 1.

За горами гори, хмáрами повиті,
Засіяні горем, крóвію политі;
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що-день божий довбе рéбра
Й серце розбиває;
Розбиває, та не випє
Живущої крови,
Воно знову оживає,
І сміється знову.
Не вмірає душа наша,
Не вмірає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого
Не понесé слави Бога,
Великого Бóга.

Не нам на прю з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тілько плакать, плакать, плакать,
І хліб насущний замісить
Кровавим потом і сльозами.

Кати знущаються над нами,
А правда наша пяна спить!
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силі
І Слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Помоляться всі язики
Во віки і віки.
А поки що—течуть ріки,
Кровавії ріки!...

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі!
Оттам-то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю
Тай цькуємо...
Лягло́ кістьми
Людий муштрованих чимало.
А сліз? а крови?
Напоїть,
Всіх імпера́торів би стало
З дітьми й внучатами втопить
В сльозах удовіх...
А дівочих,
Пролитих нишком серед ночи?
А матерніх гарячих сльоз
А батьківських, старих, крівавих?
Не ріки,—море розлилось,
Огненне море!...
Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям,

І нашим батюшкам-царям!
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
І вам лицарі великі,
Богом незабуті!
Борітеся—поборете!
Вам Бог помогає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

»Чурек і сакля—все твоє:—
Воно не прошене й не дане,—
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
У нас.—На те письменні ми,
Читаєм Божії глаголи,
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті—і голі.
До нас в науку!
Ми навчим,
По-чому хліб і сіль по-чім...
Ми, крий нас Боже, не погани,
Ми настоящі християни:
У нас і храми і ікони
І все добро—сам Бог у нас!
Нам тілько сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам
Чурек-же ваш, та так не кинем,
Як тій собаці? Й чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Тай тілько-ж то!...
Ми малим ситі!—

А за те,
Як-би ви з нами подружились,
Багато-б де-чого навчились.
У нас же й світа як на те:
Одна Сібір неісходима!
А тюрм? а люду? Що й лічить!
Од Молдава́нина до Фінна—
На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствує!...
У нас
Святую біблію читає
Святий чернець, і научає,
Що цар якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив—тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні.
Догматами не просвіщенні!
У нас навчіться!
В нас дери,
Дери та дай,
І прямо в рай.
Хоть і рідню всю забери!
У нас—чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм, продаєм
Або у карти програєм
Людий,—не Негрів, а таких,
Таки хрещених, та—простих.
Ми не Гішпани! Крий нас, Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті Жиди: ми по закону!«...

По закону апостола
Ви любите брата?
Суєслови, лицеміри,

Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону:
Дочці на придане,
Байстрюкові на кожушок,
Жінці на патинки,
Собі-ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!
За кого-ж Ти розпинався,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? чи, може,
Щоб ми в Тебе посміялись?
Воно-ж так і сталось!
Храми, каплиці і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомимії поклони
За кражу, за війну, за кров:
Щоб братню кров пролити, просим,
А потім в дар Тобі приносим
З пожару вкрадений покров...

Просвітились!... Та ще хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем, тілько дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми муровати,
Кайдани кувати,
Як їх носить і як плести
Кнути узловаті.—
Всьому навчим, тілько дайте

Взяти свої горя,
Останнії, бо взялй вже
І поле, і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий!
Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну; довелось запить
З московської чаші московську отруту.
О, друже, мій добрий, друже незабутий!
Живою душою в Україні вітай;
Літай з козаками по-над берегами,
Розриті могили в степу назирай,
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки-що—мої думи,
Моє люте горе,
Сіятиму: нехай ростуть
Та з вітром говорять...
Вітер тихий з України
Понесе з росою,
Тії думи аж до тебе;
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, гори,
І мене згадаєш.

18/XI. 1845. Перводрук: »Новыя стихотворенія А. Пушкина
Переяслав. и Т. Шавченко.« Липськ 1859.

··········⁘·········

І мертвим і живим і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні, моє дружное посланіє.

Аще кто речетъ, яко люблю Бога, а брата своего ненавидитъ, ложь есть.

Соборн. посланіє апостола Іоанна, гл. IV, ст. 20.

I.

І світає, і смеркає,
День божий минає,
І знову люд потомлений,
І все спочиває.
Тілько я, мов окаянний,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгують,
І Господа зневажають,—
Людий запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить?
Побачите,
Які будуть жнива!

Схаменіться, недолюдки,
Діти юродиві!

Подивіться на рай тихий,
На свою Вкраїну;
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тілько
На чужому полі...
В своїй хаті—своя правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви претéся на чужи́ну
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього...
Найшли,
Несли́, несли́ з чужого поля,
І в Україну принесли́
Великих слів велику силу,
Тай більш нічого...
Кричитé,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді покланялись,
І хилитесь, як і хилялись,
І знову шкуру деретé
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця правди дозрівать
В німецькі землі, у чужії,
Претéся знову.
Як-би взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,

Тоді-б зостався сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, як би-то сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали-б діти, мати-б не ридала,
Не чули-б у Бога вашої хули;
І сонце-б не гріло смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люди-б не знали, що ви за орли,
І не покивали-б на вас головою...

Схаменіться! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люде;
Настане суд!
Заговорить
І Дніпро, і гори,
І потече сто ріками
Кров у синє море
Дітий ваших... і не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на-віки прокленетесь
Своїми синами.
Умийтеся! образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітий ваших,
Що вони на світі
На те тілько, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу

Глибоко, глибоко...
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять,—і премудрих
Немудрі одурять.

II.

Як-би ви вчились так, як треба,
То й мудрость би булá своя;
А то залізете на небо:
»І ми—не ми, і я—не я!
І все те бачив, все те знаю:
Немає пекла, а-ні раю,
Немає й Бога, тілько я,
Та куций Німець узловатий
А більш нічого...«
— »Добре, брате!
Що-ж ти таке?«
— »Я не знаю—
Нехай Німець скаже!«

Оттак то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: »Ви Моголи«.
— »Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі!«
Німець скаже: »Ви Славяне«.
— »Славяне, Славяне;
Славних прадідів великих
Правнуки погані!«
І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,

І в славянофили
Так і прегесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг!—
»Колись будем
І по свойому глаголать,
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Оттоді ми заходимось!«

Добре заходились
По німецькому показу
Тай заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люди.
А гвалту! а крику!
»І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія?—Поема
Вольного народу...
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що—не Брути!...
У нас Брути і Коклеси
Славні, незабуті!...
У нас воля виростала.
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась!«
Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!...

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знова
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте а-ні титла,
Ніже тії коми,
Все розберіть, та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї діти? яких батьків?
Ким, за-що закуті?
Та й побачите, що ось-що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чого-ж ви чванитеся,—ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!

Може чванитесь, що братство
Віру заступило?
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
І на Січі мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Їсте на здоровя,
Та славите Запорожжя.
А чиєю кровю
Отта земля напоєна,
Що картоплю родить?

Вам байдуже — аби добра
Була для го́роду!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!..
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздави́ла.

Так ось-як кров свою лили́
Батьки за Москву і Варшаву,
І нам, синам, передали́
Свої кайдани, свою славу!

III.

Доборолась Україна
До са́мого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають;
Замість пива — праведную
Кров із ребер точуть, —
Просвітити, кажуть, хочуть
Материнські очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчається, як дітий тих
Нових доглядати!
Показуйте!
За науку
Не торгуйтесь! буде
Материнська добра плата:
Розпадеться луда

На очах ваших несситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих!...

Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,—
Свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цураються,
В хату не пускають,
Свої діти, як чужії,
І немає злому
На всій землі безконечній
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших: тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину...

Оттака-то наша слава,
Слава України!...
Оттак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
И за-що розпинали?...

Обніміте-ж, брати мої,
Найменшого брата,—
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!
Благословіть дітий своїх
Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Давняя година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній,
Новий засіяє...
Обнімiться-ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

14/XII. 1845.
Вюница.

Перводрук: »Новыя стихотворенія Пушкина і Шавченко.« Липськ 1859, стор. 24—34.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

У всякаго своє лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не своє, позичене,
А все-таки лихо.
На-що-б, бач-ся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...

Хоть би й Яр той!
Вже до його
І стежки малої
Не осталось, і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, а згадаєш,
То була й дорóга
З манастиря Мóтриного
До Яру страшного.
В Яру колись гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр колись сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином,
І брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Де-ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним гаєм?
Чи то засадили
Нові кати, щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Нóвими Ляхами?
Не сховаєте: над Яром
Залізняк вітає,
Та на Умань позирає,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте

Святого закона
Не зовіте преподобним
Лютого—Нерона!
Не славтеся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять,
А кричите, що несете
І душу і шкуру
»За отечество«!
Єй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
Й сам не знає, за-що,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо!
»Гайдамаки—не воины,—
Разбойники, воры,
Пятно въ нашей исторіи!«
Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Розбійник не встане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розібє живе серце
За свою Вкраїну!
Ви—розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте?

Стережіться-ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо.»
Дуріть дітий
І брата сліпого,
Дуріть себе, чужих людий,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости над вами
Розпадеться кара,
І повіє новий огонь
З Холодного Яра!

17/XII. 1845. Вюнища.

Перводрук: »Новыя стихотворенія Пушкина и Шавченко.« 1859.

·········❖·········

Псалми Давидові.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається; і стане він,
Як на добрім полі,
Над водою посажене,
Древо; зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.

А лукавих, нечестивих,
І слід пропадає;
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих обновляться,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
На-вік забуваєш?
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?
Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
»Я його подужав!«
І всі злії посміються,
Як упаду в руки,
В руки вражі.
Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене!
Помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні криваві
Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою возхвалили
Твої люди і в покої,
В добрі одпочили,
Слáвя Господа.
А нині
Покрив-єси знову
Срамотою свої люди,
І вороги нóві
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть...
Без плати
І без ціни оддав-єси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головáми;
І всякий день перед нами
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Не молимось чужим богам,
А Тебе благаєм:

Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютійшу.
Встань же, Боже—
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, -поможи нам,
Встань на ката знову!

LII.

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивиться: чи є ще
Взискающий Бога?
Нема добре творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?
Їдять люди замість хліба,
Бога не згадають.
Там бояться, лякаються,
Де страху й не буде,—
Так самі себе бояться
Лукавії люде.
Хто-ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?

Колись Бог нам верне волю,
Розібє неволю.

Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков.

LIII.

Боже! Спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молю́сь, Господи, внуши́ їм
Уст моїх глаголи!
Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрять Бога над собою,
Не знають, що діють.
А Бог мені помогає,
Мене заступає,
І їм правдою своєю
Вертає їх злая.

Помолю́ся Господе́ві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій
Став земни́х владик судити
Небесний Владика.

»Доко́лі бу́дете стяжати
І кров невинну розливать
Людий убогих, а багатим
Судо́м лукавим помагать?
Вдові убогій поможіте,
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти́
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих!«—
Не хотять
Познать, розбити тьму неволі,—
І всує—Господа глаголи,
І всує плачеться земля.

Царі, раби—одна́кові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.

Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

XCIII.

Господь Бог лихих карає,—
Душа моя знає.
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо-високо,
Закрий славою своєю
Сліпе, горде око.
Доки, Господи, лукаві

Хваляться, доколі
Неправдою?
Твої люди
Во тьмі і в неволі
Закували, добро Твоє
Кровю затопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: »Не зрить Господь,
Ні-же теє знає«.
Умудрітеся, немудрі!
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає
І думи лукаві.
Дивітеся ділам Його,
Його вічній славі!

Благо тому, кого Господь
Карає між нами,—
Не допуска, поки злому
Ізриється яма.

Господь любить свої люди,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.

Хто-б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Як-би не Бог поміг мені,
То душа-б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.

Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити,

Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш;
І пребуде Твоя воля
І труд Твій не всує.
Вловять душу праведничу,
Кров добру осудять.

Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Криваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

CXXXII.

Чи є що краще, лучше в світі,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити?
Яко міро доброво̂нне
З голови честлбї
На бороду Аароню
Спадає росою,
На гаптовані омети
Ризи дорогої;
Або роси Єрмонськії
На святії гори
Високії Сіонськії
Спадають і творять
Добро тварям земнородним,
І землі, і людям,—
Оттак братів благих своїх
Господь не забуде.

Воцариться в дому тихім,
В семї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

CXXXVI.

На ріка́х круг Вавило́на,
Під ве́рбами в полі,
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,
І на вербах повішали
Органи глухії,
І нам стали сміятися
Едомляни злії:
»Роскажіть нам пісню вашу:
Може й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!«
— »Якої-ж ми заспіваєм
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволї.
І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині!
І язик мій онiміє,
Висохне лукавий,
Як забуду помянути
Тебе, наша славо!
І Госпо́дь наш вас помя́не,
Едомськії діти,
Як кричали ви: »Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте

Сіон святий!«

Вавилоня

Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплáтить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радості застане
І розібє дітий твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом нóвий Господеві
І нóвую славу
Воспоéм честни́м собором,
Серцем нелукавим!
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог карà неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славослóвлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє неправди
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять неправедних

Судóм своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!

19/XII. 1845.
Вюнища.

Перводрук: Кобзар 1860, стор. 223—244.

Маленькій Маряні.

Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвивайся, коли твоє
Серце не розбите.
Поки люди не дознали
Тихої долини!...
Дознаються—пограються,
Засушать тай кинуть.
А-ні літа молодії,
Повиті красою,
Ні карії оченята,
Умиті сльозою,
А-ні серце твоє тихе
Добреє дівоче
Не заступить, не закриє
Неситії очі.
Найдуть злії, та й окрáдуть...
І тебе убогу
Кинуть в пекло...
Замучишся
І прокленеш Бога.

Не цвіти-ж, мій цвіте новий,
Нерозвитий цвіте!
Зовянь тихо, поки твоє
Серце не розбите!

20/XII. 1845. Перводрук: Петербурське видання 1907.
Вюнища.

* * *

Минають, дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить.
І все заснуло,—і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочу́сь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнило́ю коло́дою
По світу валятись;
А дай жити, серцем жити
І людий любити,
А коли ні,—то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умірать в неволі,

А ще гірше—спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого: однáково—
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякóї!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

1845. 21/XII.
Вюница.

Перводрук: »Основа« 1861, кн. III, стор. 1—2.

Три літа.

І день—не день, і йде—не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забірають
Все добре з собою,
Окрадають добрі думи,
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають áмінь.—
Амінь всему веселому
Од нині до віку,
І кидають на розпутті
Сліпого каліку.
Невеликії три літа
Марно пролетіли...
А багато в моїй хаті
Лиха наробили.

Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом-димом
Тії добрі сльози,
Що лилися з Катрусею
В московській дорозі,
Що молились з козаками
В турецькій неволі,
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що-день Божий умивали,
Поки не підкрались
Злії літа,—та все теє
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,
І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину;
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті!
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереться,
А вона другому
За три шаги продається
Та з його й сміється.
От де лихо! от де серце
Разом розірветься!

Оттаке то злеє лихо
Й зо мною спіткалось:
Серце люди полюбило

І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Гралися, хвалили...
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любови...
І я прозрівати
Став потроху... доглядаюсь—
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії...
І засохли мої сльози—
Сльози молодії.
І тепер я розбитеє
Серце ядом гою—
І не плачу й не співаю,
А вию совою.
Оттаке-то!
Що хочете,
То те і робіте—
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи,—однаково,
Не вернуться знову
Літа мої молодії,
Веселеє слово
Не вернеться!...
І я серцем
До вас не вернуся,
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?
Думи мої! літа мої,

Тяжкії три літа!
До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хилітесь ні до кого,
Ляжте дома спати;
А я піду четвертий год
Нóвий зустрічати.
Добрийдень же, новий годе,
В торішній свитині!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
»Благоденствіє, укáзом
Новеньким повите?...«
Іди-ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись!

22/XII. 1845.
Вюница.

Перводрук: »Былое« 1906,
книжка за липень.

Т. ШЕВЧЕНКО

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

КОБЗАРЬ

Повне видання

ТОМ III

ПЕРЕДРУК з
UKRAÏNIAN PUBL.
WINNIPEG MAN.

45

ЗАПОВІТ.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу,—оттоді я

І лани і гори,
Все покину і полину
До са́мого Бога
Молитися.
А поки що —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімї великій,
В сімї вольній, новій,
Не забудьте помянути
Незлим, тихим словом!

25/XII. 1845.
Переяслав.

Перводрук: »Новыя стихотворенія Пушкина и Шавченка«. Липськ 1859 п. з. »Думка«.

Лілея.

»За-що мене, як росла́ я,
Люди не любили?
За-що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За-що-ж вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очий не спускають,
З мого цвіту, дивуються,
Не знають, де діти?
Скажи-ж мені, мій братіку.

Королевий цвіте!«
— »Я не знаю, моя сестро!«

І цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червено-рожеву
До білого, пониклого
Личенька лілеї.
Сам Господь вітав над ними
І творив святеє
Землі грішній...
І лілéя
Росою-сльозою
Заплакала і сказала:

— »Брате мій! З тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась...
Моя мати—чогось вона
Сердешна журилась,
І на мене, на дитину,
Дивилась-дивилась
І плакала.
Я не знаю,
Мій брате єдиний,
Хто їй лихо заподіяв...
Я була дитина....
Я гралася, забавлялась;
А вона все вяла,
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала,
Та й умерла.
А пан оттой
Взяв догодувати

Мене малу. Я виросла
У білих палатах,
І не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Він поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І проклялѝ його люди,
Будинок спалили,
А мене... не знаю за-що,
Убили—не вбили,
Тілько мої довгі коси
Остригли; накрили
Остриженну ганчіркою,
Та ще й реготались;
Жиди навіть нечестиві
На мене плювали.
Оттаке-то, мій братіку,
Було меті в світі!
Молодого, короткого
Не далѝ дожити
Люди віку...
Я умерла
Зімою під тином,
А весною процвілá я
Цвітом при долині,—
Цвітом білим, як сніг білим,
Гай возвеселила.
І ті-ж люди, і ті-ж пани,
Що зімою вбили,
Поприхóдили весною
Дивом дивувались,
Дівчаточка заквітчались,
І почали звати
Лілеєю-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гáї, і в теплиці,

І в білих палатах...
Скажи-ж мені, мій братіку,
Королевий цвіте:
На-що мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людий я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?!
Милосердний,
Святий, Боже милий!...«

І заплакала лілея.
А цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білеє, пониклеє
Личенько лілеї.

25 VII. 1846. Київ.

Перводрук: »Слово« (Львів) 1862. №

Русалка.

»Породила мене мати
В високих палатах,
Та й понесла серед ночі
У Дніпро купати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною малою:
— »Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
Завтра серед ночі;

Я виведу гулять пана,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, моє серце,—
Нехай не сміється
Надо мною, молодою;
Нехай пе—уцється
Не моїми кров-сльозами,—
Синьою водою
Дніпровою; нехай собі
Гуляє з дочкою!
Пливи-ж, моя єдиная!
Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку!«
І заголосила,
Тай побігла.
А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зустріли,
Не взялй з собою.
Уже з тиждень, як росту я,
З сéстрами гуляю
О-півночі, та з будинку
Батька виглядаю...
А може вже—поєдналась
З паном у палатах?
Може, знову роскошує
Моя грішна мати?«
Тай замовкла русалонька,
В Дніпро поринула,
Мов пліточка, а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,
Не спиться в палатах;
Пана Яна нема дома
Ні з ким розмовляти.

А як прийшла до берега,
То й дочку згада́ла,
Нагадала, як купала
І як примовляла.
Та й байдуже́!
Пішла собі
У палати спати...
Та не дійшла: довело́ся
В Дніпрі ночувати.

Вискочили регочучи
Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухопили,
Тай й ну лоскотати!
»Сестри, сестри, не лоскочіть,
Бо се моя мати!«
Сестри раді, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,
Та й зареготались...

Одна тілько русалонька
Не зареготалась.

9/VIII. 1846.
Київ.

Перводрук: »Вечерниці« 1862, ч. 22, стор. 185.

ВІДЬМА.

(Осика.)

„Да приидетъ-же смерть на ня, и да снидутъ во адъ живи, яко лукавство въ жилищахъ ихъ посредѣ ихъ.“

Псалом.

Молю́ся, внову уповаю,
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою́
Німим стіна́м передаю́.
Озовітеся-ж, заплачте,
Німії, зо мною
Над неправдою людсько́ю,
Над долею злою,
Озовітесь!
А за вами,
Може, озоветься
Безталання невсипуще,
І нам усміхнеться,
Поєднає з недолею
І з людьми, і скаже
Спасибі нам; помолиться,
Й тихо спати ляже.

І примире́нному присняться
І люди добрі, і любов,
І все добро.
І встане рано
Веселий, і забуде знов
Свою недолю; і в неволі

Познає рай, познає волю
І всетворящую любов.
Така моя рада, незнаємий брате:
Смирись перед Богом, людий не займай,
Шукай собі, брата в палатах і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай!
Бо вона не спинить віку молодого,
Не верне з-за літа нашої весни.
Оттак то, мій друже! Молись, брате, Богу
І мене в молитвах своїх помяни.

I.

Росте в полі на могилі
Осика заклята;
Оттам відьма похована,—
Хрестітесь, дівчата!
Хрестітеся... і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете, осміяні,
Наробите слави,
Злої слави на сім світі,
А на тім...!
Крий, Боже!
За гріхи такі великі
Сам Бог не поможе.
Нехай пани знущаються,
Братами торгують
Та сльозами кровавими
Сатану частують,—
Їх вже душі запродані,
То їм і байдуже,
А вам треба стерегтися.
Стерегтись—тай дуже!
Стережіться-ж!

Кохайтеся
Хоч із наймитами,
З ким хочете, мої любі,
Тілько не з панами!

Коло осіннього Миколи,
Обідрані, трохи́ не голі,
Бендерським шляхом у-ночи́
Ішли цигани, а йдучи́—
Звичайне, вольнії—співали;
Ішли, ішли, а потім стали,
Шатро край шляху розпяли́,
Огонь чималий розвели́
І кругом його посідали:
Хто з шашликом, а хто і так—
За те він вольний, як козак
Колись-то був.
Сидять, куняють,
А за шатром в степу співає,
Неначе пяна, з приданок
До-дому йдучи, молодиця:
(Голос за шатром)
»Ой у нові́й хаті
Полягали спати;
Молодій приснилось,
Що мати сказилась,
Свекор оженився,
Батько утопився.
І...... гу!......«

Цигани слухають, сміються:
»І де ті люди тут возьмуться?
Отсе, мабуть, із-за Дністра,
Бо тут все степ... Мара́! мара́!«
Цигани крикнули, схопились,
А перед ними опинилось

Те, що співало.
Жаль і страх!
В свитині латаній дрiжала
Якась людина; на ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров: аж струпом стала,—
І довгі коси в репяхах
Об поли бились в ковтунах;
Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На са́мім полумї.
»Ну, так!
Оженився неборак!«—
Сама собі вона шептала,
І тяжко, страшно усміхалась...
Що-ж се таке?—Се не мара,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигани.

А відкіля́ ти, молодице?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)
»Як була я молодиця,
Цілували мене в лиця;
А як стала стара баба,—
Цілували-б, була-б рада.«

Циган.

Співуча, нічого́ сказать!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

Відьма.

Я співаю;
Чи то сижу́, чи то гуляю,
Все співаю, все співаю,—
Уже забула говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була́, що заблудила?

Відьма.

Хто? я? чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить:
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеться вовкулак... (Усміхається).
Я в приданках була, впила́ся,
І молода не придала́ся...
А все то про́кляті пани
З дівчатами таке́є діють...
Ще треба другу одружить,
Піду ще сина хоронить,
А то без мене не зуміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь тут з нами!
У нас, їй Богу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає.

Відьма.

Кого-ж годуєте-єсте?
Кого ви спати кладете́?
Кого колишете в-ночи?
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь?
Ох, діти!
І все діти... І все діти...
Не знаю, де од їх подітись?
Де не піду,—й вони за мною!
Вони з'їдять мене колись!...

Циган.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітий нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду...

І відьма тяжко зарида̀ла.
Цигани мовчки дивувались,
Покй поснули, де хто впав.
Вона-ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл.
Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позирав,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спиться багатому,
Сивому, гладко́му?
Чом не спиться убоґому,
Сироті старому?
Оден дума, як би його

Достроїть палати;
Другий дума, як би його
На подзвін придбати.
Оден старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий—і так собі
Де-небудь під тином.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадають,
А того ще й лають.
Не спиться старому ні в полі, ні в хаті,
А треба як-нébудь віку доживати.

II.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє,
Позирає на приблуду,
Й на подзвін не дбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить—подивись!

Відьма.

Дивилась я вже—ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспишся.

Відьма.

Не просплюсь,
Я вже ніколи не просплюсь!...

Оттак де-нéбудь і загúну
У буряні... (Співає тúхо:)

»Гáю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь,
В зеленому баговúнні
Трохи одпочину...
Та може ще, хоч каліку,
Приведý дитину.«

Дарма! Аби собі ходило,
Та вміло матір проклинать...
А он,—чи бачиш? На могилі
Очима лупа кошеня!
Іди до мене: кицю, кицю!...
Не йде проклятє бісеня...
А то дала-б тобі напиться
З моєї чистої криниці... (Приспівує:)

»Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила, наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи Жидові на кров продать,
А гроші пропити?«

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш блúзченько,—оттут...!
Ото-то й то!
А ти не знаєш,
Що я в Волóщині була?
Я роскажý, як нагадаю...

Близнят в Бендерах привела́,
У білих Яссах колихала,
У Дуна́єві купала,
В Туреччині сповила́,
Та до-дому однесла́,—
Аж у Київ; та вже дома,
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила́...
Упила́ся, упила́сь!...
І досі пяна!...
І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже й Бога не боюся
І не соро́млюся людий.
Коли-б мені оттих дітий
Найти де-небудь!
Ти не знаєш,
Чи є в Туре́ччині война?

Циган.

Була колись, тепер не́ма,
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я ду́мала, що й досі,
Аж уже немає...
Слухай лишень! Скажу́ тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку,
Та сина Івана...
Дочку свою Наталочку,
Та шукаю пана,
Того Ірода, що знаєш?...
Стрівай! Нагадала...
Як була я молодою

І гадки не мала,
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив,—
Ірóд!
І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то-б утопилась,
Було-б легше...
От набачив,
Та й бере в покої,
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою
Бере мене.
У Бендери
Прийшли ми; стояли
З Москалями на кватирах,—
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз против Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,
На дітий своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з Москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернáми,
Острижена; тай байдуже!...
У селах питала
Шлях у Київ...
І що з мене
Люди насміялись!...
Трохи́ булá не втопилась,
Та жаль було кинуть

Близняточок.
То сяк, то так
На свою Вкраїну
Доплентала.
Одпочила,
Вечора діждала,
Та й у село.
Хотілось, бач,
Щоб люди не знали.
От я крадусь по-під-тинню
До своєї хати.
В хаті темно.
Нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю;
Вхожу в хату,—аж щось стогне,
Ніби умірає:
То мій батько... І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти...
О, прокляті,
Лукавії діти,
Що ви дієте на світі!...
Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі;
Вбігаю у хату,
А він уже ледве дише.
Я до його: »Тату!
Мій таточку! Се я прийшла!«
За руки хватаю.
»Се я,« кажу. А він мені
Шепче: »Я прощаю...
Я прощаю«.—Тілько й чула...

Здається, я впала
І заснула...
Як-би була
До віку проспала!

О-півночі прокинулась:
Як у ямі—в хаті,
А за руку батько да́вить...
»Тату«,—кличу,—»тату!«
А він уже так, як крига...
На-силу я руку
Випруча́ла... Що, цигане,—
Як-би таку суку
Тобі дочку,—що-б ти зробив?

Циган.

Їй-Богу, не знаю.

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду,—
Потім не згадаю...
Дітий, бач-ся, годувала,
Та в засік ховала...
Та очіпок—се вже в-ранці—
Клоччям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига...
Прибралась, ходила,
Поки люди домовину
На дворі робили:
Доробили, положили,
Понесли́, сховали,—
І одна я, як билина
На полі, осталась
На сім світі...

Були діти—
І тих не осталось!...
(Плаче і співає:)
»Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала—
Дочку оддавала,
Сина оженила...
І..... гу!.....«

III.

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш.

Відьма.

Хіба я скиглю, навісний?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?
Росказуй дальше!

Відьма.

Що даси?
Навариш завтра мамалиги?
Я кукурузи принесу.
Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї...
Громадою з хати
Виганяли...
Нагадала!...
Я собак дражнила
По-під вікнами з старцями,

I байстрят носила
За плечима,—щоб привчались...
Аж і пан приїхав.
Оттоді було громаді,
I всім досто лиха,
Щоб мене не виганяли
З батьківської хати!
Та й взяв мене з близнятами
До себе в палати.

Ростуть мої близняточка,
А я утішаюсь,
I з лютою гадюкою
Я знову кохаюсь.
Докохалася до краю:
Сина у лакеї
Занапастив, а з дочкою...
Чи чуєш?—з своєю...
Чи се не гріх по вашому?
Чи в вас так уміють?
А мені дав карбованця
Та послав у Київ,
Послав Богу молитися.
Ото-ж я й ходила,
I молилась...
Ні, цигане,
Я марне молилась!...
Чи в вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає:
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.
Вертаюся із Києва,—
Замкнуті покої.
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з ньою,
З Натал ю...

Чи чуєш ти?
І остриг, проклятий,
Дитя своє.
Полетіла
Я його шукати
В Волощину, та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
Діточо́к шукаю,
Наталоньку!...
Чи теє—ні!
Я шукаю пана!
Задушу́!...
Возьміть до себе
І мене, цигани!
Я медведя водитиму;
А як найду ката,
То й спущу́ його на його...
Одійди, проклятий!...
Ні, не спущу,—сама його
Загризу...
Чи чуєш?
Одружимось, моє серце!
Я й досі дівую;
А сина вже оженила,
А дочка й так буде!...
Лазитиме по-під-тинню,
Поки найдуть люде
Неживою...
Чи ти бачив?
Там такий хороший,
Мій син Іван!...
А знаєш, що?
Позич мені грошей:
А я намиста накуплю,
Та й тебе повішу,

А сама піду до-дому...
Дивись: миша, миша
Несе у Київ мищеня.
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме...!

Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?...

Тай замовкла, мов заснула.
Цигани вставали,
Розбірали шатро своє,
В дорогу рушали,—
Та й рушили.
Пішли степом,
І вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі молилася
Та й пошкандибáла
За циганами, а йдýчи,
Тихенько співала:
»Кажуть люде, що суд буде,
А суда не буде,
Бо вже мене осудили
На сім світі люде...«

IV.

Із-за Дністра пішли цигани
І наВоли́нь, і на Україну.
За селом село минали,
В городи́ ходили,
І марóю за собою
Приблуду водили.

I співала й танцювала,
Не пила й не їла,
Неначе смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись:
Щось таке їй поробила
Стара Маріула,—
Якимсь зіллям напувала,
То воно й минуло.

Потім її сама стала
Вчить лікарювати:
Які трави, що од чого,
І де їх шукати;
Як сушити, як варити,—
Всьому, всьому вчила
Маріула; а та вчилась
Та Богу молилась.

Минуло літо; уже й друге,
І третє настало:
Уже прийшли в Україну...
Їй жаль чогось стало.
Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалась з циганами,
Помолилась Богу,
Тай пішла собі, небога,
На свою країну,
Рада-рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села прохожала,—
Болящих питала,

І травами напувала,
І всім помагала.

В-осени прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у раї.
Все забула:
Злеє і незлеє;
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Святим ангелом вітала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Жити вона стала.
І сусіди не цурались,
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала;
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
»На-що мені (було, каже):
Чи то в мене діти?«
Та й заплаче.
Оттак вона
Сама собі в світі
Вік недовгий доживала.

Дівчата, бувало,
І днювали, й ночували,

Й хату прибірали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили;
І ворожить не просили—
Так собі любили!...
В хатиночці чисто, тихо,
Ясно, мов у раї,
І, знай, двері поскрипують—
Ніхто не минає:
Той добрийдень, прийде, скаже,
Той зілля попросить,
Той калачик, паляничку,
Всього понаносить,—
Аби було́ з ким пожити,
Добром поділитись.
Оттак вона жила́ дома
І вкрита, і сита;
І любили, й поважали,
І всього давали,
А все-таки покриткою
І відьмою звали...

V.

З подаґрою і подушками,
З трьома, чи й більше, лікарями,
Із-за німецької землі
Весною пана привезли,
Самого тілько...
Де-ж ті діти?
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
(І так трапляється на світі!
А що-ж ми маємо робить?)
Ото-ж взяли його лічить,—

Лічили, аж у-трьох лічили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба, не буде вже грішить,
А ще-б хотілося...
Простила!
Святого зілля наварила,
І, милосердная, з села
Лічити ворога пішла
В палати сўмнії.
Просила,
Щоб пана зіллям напоїть:
Божилася, що буде жить!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщéчок, та й пішла;
Ідучи діточóк згадала,
Заплакала, і жаль її стало,
Що панові не помогла!

Весна зиму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає.
Із ирію журавлі
Летять вйсоко ключами,
А степами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благають!
А тим часом непрощѐний
Грішний уміра̀є;
Уже його, лукавого,
Сакраментували,
Клали долі на соломі,
І стелю знімали,—

Не вмірає... І лікарі
Нічого не вдіють!...

Якось трохи полегшало:
»Покличте Лукію!«
Шепнув, та аж затрусився.
Привели в палати
Мою відьму.
І лікарі
Вже стали благати,
Щоб помогла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішногс
»Отче-наш« читала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе,
І на неї... та й закричав:
»Не треба, не треба!
Іди собі!..: Або стрівай...
Чи ти не забула?
Прости мене! Прости мене!...«
І сльози блиснули
В-перше з-роду.
— »Я прощаю...
Я давно простила...«
І свічечку дала в руки
І перехрестила.

Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А її за свою душу
Молитись покинув.

VI.

Сорокоусти наймала,
У Київ ходила
Та за пана, за ворога,
Господа молила.

I в-осени вернулася
В село зимувати.
Ніби матір, привітали
Ласкаві дівчата,
І знов стали на досвітки
До неї ходити
І знов стали, як матері,
Лукії годити.
А вона їх научала,
Як на світі жити.
Розказує, як і вона
Колись дівувала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стригою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з циганами,
І як її вчила
Лікарювать Маріула,
І все, що робилось,—
Усе, було, розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестяться; жахаються,—
Ніби пан у хаті...
А вона їх розважає,
Просить, заклинає,
Щоб з панами не кохались,
Бо Бог покарає;
Бо »підете й ви по світу
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила;
Дітий своїх, на сміх людям,
Пустите по світу
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої! діти!«

Оттак вона научала.
Дівчата хрестились
Та плакали, а у-ночі
Пани все їм снились:
Із рогами, із хвостами,
Одрізують коси,
Та кусають, та сміються,
І простоволосих
На собак, то-що, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю,
І людий скликають
Дивитися.
Оттаке-то
Дівчаточкам снилось!
А все-таки на досвітки.
До неї ходили.
Прийшла весна зеленая,
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зілля,
Та там і осталась.
І обідать і вечерять
Варили дівчата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою
Без попа сховали,
На могилі й осиковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,
І осику поливали

Дрібними сльозами.
І виросла на могилі
Осика заклята.
Оттам відьма похована:
Хрестітесь, дівчата!

Хрестітеся, не кваптеся
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави.

7/III. 1847.
Седнів.
Остання редакція
6. III. 1858.

Перводрук: »Вечерниці« 1862, ч. 16, 17, 18, до слів: А все таки покриткою І відьмою звали.

* * *

Ой одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені Бог
А-ні щастя, ні долі;

Тілько дав мені Бог
Красу, карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.

А-ні братіка я,
Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,
Та вже й вянути стала...

Де-ж дружина моя?
Де ви, добрії люде?
Їх нема... Я сама,
А дружини—й не буде!..

Петербург,
у цитаделі.

Перводрук: »Народное Чтеніе« 1860, кн. III, стр. 151.

* * *

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий;
Встає сам у-ночи,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
— »Наносили землі,
Та й до-дому пішли;
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти:
По своїй по земли
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились,
І оттут полягли
У могилі заклятій«...
Тай замовк, зажуривсь
І на спис похиливсь,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,
Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра, із села
Луна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Передрук: Львівське видання II, стр. 205, і вид. Кожанчикова.

…………⁂…………

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині—
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, не оплаканий своїми,
В неволі плачучи́ умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій—не своїй землі.
І не помя́не батько з сином,
Не скаже синові: »Молись,
Молися, сину! за Вкраїну
Його замучили колись.«

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: »Мета« 1863,
ч. 4, стр. 272—273.

............❖............

»Не кидай матері!« казали,
А ти покинула, втекла.
Шукала мати—не найшла,
Та вже й шукати перестала:
Умерла плачучи́.

Давно
Не чуть нічого, де ти гралась;
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибите вікно;
В садочку темному ягнята
У-день пасуться, а в-ночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам спати.
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилою, ждучи
Тебе неквітчану—і в гаї
Ставочок чистий висихає,
Де ти купалася колись;
І гай сумує, похиливсь,
У гаї пташка не співає—
Й її з собою занеслá;
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де ти ходила,
Колючим терном поросла.
Куди полинула, де ділась?
До кого ти перелетіла?
В чужій семї, в чужій земли,
Кого ти радуєш? до кого,
До кого руки прирослú?
Віщує серце, що в палатах
Ти розкошуєш, і не жаль
Тобі покинутої хати...
Благаю Бога, щоб печаль
Тебе до віку не збудила,
Щоб у палатах не найшла,
Щоб Бога ти не осудила,
І матері не проклялá!

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: Львівське **видання, том II,** стр. 221—222.

••••••••••••••••••••••

КАЛИНА.

»Чого ти ходиш на могилу?«
На-силу мати говорила:
»Чого ти плачеш ідучи?
Чого не спиш ти у-ночі,
Моя голубко сизокрила?«
— »Так, мамо, так!«...
І знов ходила,
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі
В-ночі процвітає,—
То дівчина заручена
Калину сажає
І сльозами поливає,
І Господа просить,
Щоб послав він дощі в-ночі
І дрібнії роси,
Щоб калина прийнялася,
Роспустила віти:
»Може пташкою прилине
Милий з того світа;
Зовю йому кубелечко
І сама прилину,
І будемо щебетати
З милим на калині;
Будем Бога вихваляти,
Тихо розмовляти,
Будем в-купочці у-ранці
На той світ літати.«

І калина прийнялася,
Віти розпустила,

І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте, не сон-трава
В-ночі процвітає,
То дівчина з калиною
Плаче-розмовляє:

»Широкая, високая
Калино моя,
Не водою до схід сонця
Поливаная!
Широкії сльози-ріки
Тебе полили,—
Їх славою лукавою
Люди понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червоную
Калину мою.
Калиночко червоная,
Світе мій ясний!
Повий мою голівоньку,
Росою умий
І вітами широкими
Од сонця закрий!
В-ранці найдуть мене люди,
Мене осміють;
Широкії твої віти
Діти обірвуть.«

В-ранці рано на калині
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала—не вставала:
Утомилось молодеє,
На віки спочило...

Вставало сонце з-за могили,
Раділи люди встаючи́;
А мати й спати не лягала,
Дочку вечерять дожидала
І тяжко плакала ждучи́.

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: »Хата« (Куліша) 1860
стр. 73—76.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шляхи широкії
До-купи зійшлися;
На чужину з України
Брати́ розійшлися;
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молоду дівчи́ну.

Посадила стара мати
Три ясені в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясені,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,

Калина зовяла.
Не вертаються три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину...

Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: »Основа« 1861,
кн. I, стр. 5—6.

Веселе сонечко ховалось.

(Н. І. Костомарову.)

Веселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних;
Гостей зачинених своїх
Сердешним чаєм напували,
І часових переміняли,
Синємундірних часових.
І до дверий, на ключ замкнутих,
І до решітки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,

З Кирґізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волі
Ще мо́ляться Богу.
Прилітайте-ж, мої любі!
Тихими реча́ми
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

1847. Перводрук: Видання Кожанчикова 1867 р.
Орська кріпость.

КНЯЖНА.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихе́сенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає;
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над са́мою водою
Верба похилилась,—
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойда́ються
Нехре́щені діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,

А сич в лісі та на стрісі
  Недолю віщує;
Як сон-трава при долині
  В-ночі розцвітає;
А про людий—та нехай їм!
  Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю!...
                    Зоре мо́я,
  Мій друже єдиний!
Що вони, поганці, діють
  В нас на Україні!...
Розкажу́ я те, що знаю,
  Тобі, й спать не ляжу,
А ти рано тихе́сенько
  Богові розкажеш.

I.

Село! І серце одпочине...
Село на нашій Україні—
Неначе писанка: село
Зеленим гаєм поросло;
Цвітуть сади, біліють ха́ти,
А на горі стоять палати
Неначе диво, а кругом
Широколистії тополі;
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог вітає над селом!

  Село! село́! Веселі ха́ти!
Веселі зда́лека палати—
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й слі́ду не найшли,
Щоб і не зна́ли, де й шукати!

В тому́ господньому селі,
На нашій славній Україні,—
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь;—була й княгиня.
Ще молоді собі булй,
Жилй самі, булй багаті:
Високі на горі палати,
Чимáлий у ярý ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
По-над водою простяглóсь.

Колись там вéсело булó!
Бувало, літом і зімою
Музика гне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь, аж синій, похожає,
Та сам несміли́м наливає,
Та ще й покрикує: »віват!«
Гуляє князь, гуляють гості,—
І покотились на помості.
А завтра знову ожива́,
І знову пє, і знов гуляє;
І так за днями день минає.
Мужицькі душі аж пищать,
Судóвики благають Бога;
Пяниці, знай собі, кричать:
—»*И патріотъ, и братъ убогихъ!*
Нашъ славный князь! Вива́тъ! вива́тъ!«
А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однімає
У мужика,—і Бог не знає...
А може знає, та мовчить!

II.

Княгиня в-заперті сидить.
Ії і в сіни не пускає
Убогих брат.
А що-ж робить?
Сама втекла́ і повінчалась;
І батько й мати не пускали,
Казали: в го́ру не залазь!
Так ні—за князя! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною у-ночі
Засхнеш, не зна́тимеш нічо́го:
Не зна́тимеш, як хва́лять Бога,
Як люди люблять, живучи́.
А жить—так, Господи, хотілось!
Хотілось любити
Хоч годочок, хоч часочок,
На світ подивитись.
Не довело́сь,—а все було,
Всього понадба́ла
Стара мати; саму тебе
Мов намалювала,
Хоч моли́сь перед тобою,
Мов перед святою...
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить та сла́вить Бога
І добро творити,
Та божою красотою
Людий веселити,—
Так же ні! А молодії
Та карії очі
Щоб марніли в самотині...
Може, Бог так хоче?

Боже, Боже! Даєш волю
І розум на світі,
Красу даєш, серце чисте,
Та не даєш жити!
Не даєш на рай веселий,
На світ Твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть на-віки!

Не вéсело на світі жить,
Коли нема кого любить.
Оттак і їй, одній-єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині—
Аж страшно!
А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить:
Вона вже матірю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя.
І дав дожить
Господь їй радости на світі:
Узріть його, поцілувать
Своє єдинеє дитя,
І перший крик його почути...
Ох діти, діти, діти, діти!...
Велика Божа благодать!

III.

Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло,
І княгиня з дитиною
Не тією стала:

Ніби на світ народи́лась,
Гралась, весели́лась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колиха́ла,
Сама й годувала.
Бо княгині тілько вміють
Привести́ дитину,
А годувать та доглядать
Не вміють княгині;
А потім оха: »Забуває
Мене мій Поль, або Філат!«
За що-ж воно тебе згадає?
За те хіба, що привела́?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А пяного свого кня́зя
І не допускала.

Мов яблу́чко у садочку
Кохалась дитина,
І говори́ть уже стало;
І вчила княгиня
Тілько »мамо« вимовляти,
А »тато« не вчила...
І книжечо́к з куншти́ками
В Ромні накупила,
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Захо́дилась вчити;
І що-божий день купала,
Рано спати клала,
І пили́ночки на неї

Впасти не давала;
І всю ніченьку над нею
Вітала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй єднала,
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розплітала
І,—лишенько!—свого князя
Пяного згадала
У мундірі... та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,
Мов вимовить хоче:
— »Не плач, мамо! Не розплітай
Мої довгі коси—
Посічуться«...
Що-день божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива;
Мов тополя виростає
Світові на диво,
Виростає,—та недовго
Буде веселити
Свою матір: Бог карає
Княгиню на світі.
А за-віщо?
Чудно людям,
Бо люди не знають,
Чому добре умірає,
Злеє оживає?...

Занедужала княгиня —
І князь схаменувся,

За бабами-знахарками
По селах метнувся.
Наїхали, заходились:
Лічили, лічили,
Поки її, безталанну,
В труну положили.

IV.

Не стало на світі княгині,
І гусла знова загули,
А сирота її в селі,
Її єдиная дитина,—
Мов одірвалось од гіллі:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спеклося бідне на жару,
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру...
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа-б благословляла
За долю добрую твою.
Умилася; а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде,—
Побачим.

Гусла, загули...
Гуляє князь, гуляють гості;
Ревуть палати на помості,

А голод стогне на селі...
І стогне він, стогне по всій Україні,
Ка́ра Господе́ва; тисяча́ми ги́нуть
Голодниї люди. А ски́рти гню́ть,
А пани й полову Жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годо́чок хлібець не рожав,—
Тоді-б і в Пари́жі, і иншому краї
Наш брат хуторя́нин себе показав!...
Чи Бог теє знає?—Бо се було-б диво,
Щоб чути і бачить, і не покарать!
Або вже аж надто довготерпеливий!...

Минають літа. Люди ги́нуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти́ вже княжі погнили́,—
А він байду́же: пє, гуляє,
Та Жида з грішми виглядає.
Нема Жидка...
Хліба́ зійшли;
Радіють люди, Бога просять...
Аж ось —із Києва привозять
Княжну́... Мов сонечко зійшло́
Над обікраденим селом.

V.

Чорнобрива, кароока,—
Ви́литая мати,
Тілько смутна́, невесела...
Чого-б сумувати?
Або, може, вже такою
Вона й уродилась?
Або, може, молодеє

Чи не полюбило
Кого-небудь?
Ні, нікого...
Вéсела гуляла;
Мов лáсочка з кубéлечка,
На світ виглядала
З того Києва, аж поки
Побачила села
Знівéчені,—з того чáсу
Стáла невесéла.
Мов сизая гóлубонька,
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли...
Там словами привітала,
Там нагодувала;
Що-день божий обходила
Село; помагала
Усякому; а сúроти
До неї в покої
Прихóдили і матірю
Своєю святою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим чáсом жиди в селі
З грішми появились.
Радіє князь, запрóдує
З половою жито,
І молотить виганяє
Людий недобитих.
Змолотили, нівроку їм.
За одну годину
І з клуною провіяли...
Князь і не спочинув:
На могорич закликає;
Та п'є, та гуляє

Аж у гаї,—бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармйдер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи; аж лящить
Жіночий регіт; завиває,
Реве хазяїн: »Будем пить,
Аж поки доня наша спить!«

VI.

А доня в-заперті сидить
В свойому сумному покої,
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають;
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають;
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають, гудуть.
Дивітесь, очі молодії,
Як зорі божії встають,
Як сходить місяць, червоніє;
Дивітеся, покй вас гріє,
А зорі спати не дають!

Головою молодою
На руку схилилась,
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжна моя...
Дивилася,
Та й плакати стала...

Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?...
Та байдуже!
Поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

VII.

В гаю все пóкотом лежало—
Пляшки і гості: де що впáло,
Там і остáлось.
Сам не впав,
Останню каплю допивав,
Та й ту допив.
Встає, не пада,
Іде в покої... Скверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся: ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки...
Прокинься,
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку—покусає!...
Убий,—і Бог не покарає.—
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала,
І Саваофа не злякалась.
Ні, не прокинулася, спить.
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає...
Не чуть нічого... Час минає,
А потім крик, а потім ґвалт
І плач почули із палат.

Почули сови... Потім знову
Не чуть нічого... І в той час
Скирти́ і клуня зайняли́сь,—
І зорі зникли...
Хоч-би слово,
Хоч-би де голос обізвавсь!
Пани́ в гаю́ не воруши́лись,
А люди збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь...

Прокинулись в-ранці гості,
Аж бачать, що лихо;
Покинули свого кня́зя,
Та любо, та тихо...
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжно́ моя безталанна,
Знівечений цвіте!
Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сім світі,
Гріхи батькові.
О, доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоч на старість,
Хоч на чужім полі,
На безлюдді! Не покинеш, —
Поведе́ш до кра́ю,
До самої домови́ни,
Сама й поховаєш...

В селі не бачили її не чули,
Де вона поділась,—
Думали, на пожари́щі
Небо́га згоріла...

VIII.

Стоіть село невéсело.
На горі палати
Почорніли.
Князь хиріє,
Нездужає встати;
А підвестй немá комý,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погáні.
Люди трохи очуняли;
Господа благають,
Щоб княжнá до їх вернулась;
А її немає,
І не буде вже святої...
Де-ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.

Родилась на світ жить, любить,
Сіять Господньою красою,
Вітать над грішними святою,
І всякому добро творить,
А сталось ось-як: у черницях
Занапастилося добро;
Не стало радости у Бога
Для нещасливої княжнй.

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якось я в Чигирин
І в манастир отой дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, сáмотній стоїть.

Оттам мені і розказала
Стара черниця новину́,
Що в манастир отсей убогий
Княжна́ якась із-за Дніпра
Зайшла вторік: одпочивала
Та й Богу душу оддала́...
»Вона була ще молодою
І прехорошая собою;
На сонці дуже запекла́сь,
Та й занедужала; лежала
Недовго щось—седмиці з три—
І все до крихти розказала
Мені і Ксенії сестрі,
І вмерла тут.
І де ходила,
В яких-то праведних міста́х,
А в нас сердешна опочила...
Отсе її свята могила!...
Ще й не поставили хреста...«

1847. Орська кріпость.

Перводрук: по́чаток — до зорі — Хата 1860, стр. 85—86.

············

Моїм соузникам.

Згадайте, братія моя—
(Бодай те лихо не верталось!),
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали
І, певне, думали: »Коли
На раду тиху, на розмову,—
Коли ми зійдемося знову

На сій зубоженій земли?«
— Ніколи, братія, ніколи!
З Дніпра у-купі не пємо,
Розійдемось, рознесемо́
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо́
Між людьми, як люде...

А поки те буде,
Любітеся, брати мої,
Украйну любіте,
І за неї, безталанну,
Господа моліте!
А його забудьте, други,
І не проклинайте;
І мене в неволі лютій
Инколи згадайте!...

1847. Перводрук: »Основа« 1862 р., кн. 3, стр. 1.
...рська кріпость.

..........✣..........

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє;
Радіють люди, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну:
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гаї, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре!—і сльози капуть.

Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку, щоб і не чули!

1847. Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II.
Орська кріпость.

··········✧··········

Мені тринайцятий минало;
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було—
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у буряні
Молю́ся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так при́язно молилось,
Чого так ве́село було́.
Господнє небо і село,
Ягня, здаєтьсь, веселилось,
І сонце гріло—не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся,—дивлю́ся:
Село почорніло,
Боже небо голубе́є—

І те помарніло.
Поглянув я на ягнята—
Не мої ягнята;
Обернувся я на ги—
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули сльози...
Тяжкі сльози... А дівчина,
При са́мій дорозі,
Недалеко коло мене
Плоскінь вибірала,
Та й почула, що я плачу:
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала...

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє: лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня́! А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Госпо́дь не дав дожить
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи́ на ниві,
Нічого-б на́ світі не знав,
Не́ був би в світі юродивим,
Людий і Бога-б не прокляв!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Кожанчиківське й Львівське видання 1867.

············

Не гріє сонце на чужи́ні,
А дома надто вже пекло́;
Мені не ве́село було́
Й на нашій славній Україні:
Ні хто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого,
Блукав собі, молився Богу,
Та люте панство проклинав,
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа,
Тоді повісили Христа,—
Й тепер не втік би син Марії!
Ніде не ве́село мені,
Та ма́буть ве́село й не буде
І на Украйні добрі люде,—
Отже такі й на чужині!
Хотілося б (та й то для того,
Щоб не робили Москалі
Труни́ із дерева чужо́го),
Аби хоч крихотку землі
Із-за Дніпра́ мого́ святого
Святії вітри принесли́...
Та й більш нічого!
Так-то, люде,
Хотілося-б... та що й гадать!
На-що вже й Бога турбувать,
Коли по-нашому не буде!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Праський »Кобзар« 1876, т. II, стр. 257—258.

СОН.

Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні з-далека—
З Переяслава старого,
З Виблої могили;—
Ще старшої, мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь, аж он передо мною
Неначе дива виринають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак—
Дніпро з лугами виграває;
А он-де, он-де за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.—

Давно стоїть, виглядає
Запорожця з Лугу,
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу;
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На світ з домовини.
Може, чаєш оновлення?

Не жди тії слави!
Твої люди окрадені,
А панам лукавим
На-що здалась козацькая
Велика слава?

І Трахтемирів геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов пяний старець торбинки.
А он старе Монастирище,—
Колись козацькеє село.
Чи те воно тоді було?
Та все пішло царям на грище:
І Запорожжя, і село,
І манастир святий, скарбниця—
Все, все неситі рознесли,
А ви,—ви, гори, оддали...
Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятії!...
Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, Ляхи погані...

Простіть, високії, мені,
Високії і голубії,
Найкращі в світі, найсвятії!
Простіть! Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклягну святого Бога,
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися в глибокім,

В Дніпрі широкому, оттак
Стоїть одним-одна хатина.
З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить... А сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивиться, і ду́ма,
А сльози капають. »Гай-гай!«
Старий промовив: »Недоуми!
Занапастили божий рай!
Гетьманщина!...«
І думнє́є
Чоло похмаріло:
Мабуть, щось тяжке́—тяжке́є
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...
»Блукав я по́ світу чимало,
Носив і свиту́ і жупан.
На-що вже лихо за Уралом
Оттим Кирґізам,—отже й там,
Єй-же Богу, лучше жити,
Ніж нам на Украйні!
А може тим, що Кирґізи
Ще не християни?...
Наробив Ти, Христе, лиха!
А переіначив
Людий божих?
Котилися
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої,
І своєї крові...
А получшали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!

Без ножа і авто-да-фе
Людий закували,
Та й мордують...
Ой-ой, пани,
Пани християни!«

Затих мій сивий, битий тугóю,
Поник старою буй-головóю.
Вечірнє сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє-біліє,
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похилі
Требратні дáвні могили вкрили;
З Трубайлом Альта між осокóю
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою
І все те, все те радує очи
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступáють із-за хмари;
Хмари звеселіли,
А старий мій подивився,—
Сльози покотились.
»Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На ці святі гори
Одинокий вік дожити,

Тебе восхвалити,
І Твоєю красотою
Серце веселити,
І поховать побитеє
Гріхами людськи́ми,
На гора́х отси́х висо́ких,
І вітать над ними!«

Утер сльози нехолодні,
Хоч не молодії,
І згадував літа́ свої,
Давнії, благії:
»Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось?
Які моря́ переплива́в?
І темнийі га́йок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сіяв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв.
І все те, все те в Україні!«
І усміхнувся сивий дід:
Бо, може—ніде правди діть—
Було таке, що й женихались,
Та розійшли́ся, не побрались:
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати.
Старий мій знову зажуривсь;
Ходив довге́нько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати,
А місяць хмарою повивсь.

Оттакий-то на чужи́ні
Сон мені приснився!

Ніби знову я на волю,
На світ народився.
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окраде́них,
У маленькій хаті;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести́ і положити
На Дніпрових горах!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867, т. II, стр. 120—124.

ІРЖАВЕЦЬ.

Наробили колись Шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави;
А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Січи,
Веде своїх недобитків
Та плаче ведучи,—
Того́ плаче, що поради
Не подала мати,
Як пшени́ченьку пожати,
Полтаву достати?
Ой пожали-б, як-би були
Одностайне стали,
Та з Хвастовським полко́вником
Гетьмана єднали;

Не стреміли-б списи́ в стрісі
У Петра у свата,
Не втікали-б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий,
Не плакала-б Матір Божа
В Криму́ за Украйну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорожці
Великий Луг і матір-Січ,
Взяли́ з собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли́,
І в Крим до хана понеслѝ
На нове горе—Запоро́жжя.

Заступила чорна хмара
Та білую хмару,
Опанував Запорожцем
Поганий Татарин;
Хоч позволив хан на пісках
Нови́м коше́м стати,
Та не зволив Запорожцям
Церкву будувати;
У наме́ті поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися...

Боже мій з тобою,
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не нищив? Як би розказать
Про якого-небудь одного маґната
Історію-правду, то перелякать
Саме-б пекло можна! А Данта старого
Полупанком нашим можна-б здивувать.

І все-то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже-ж йому любо людий мордувать?
А за-що сердешну мою Україну?!
Що вона зробила? За-що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?!...

Кобзарі нам розказали
Про войни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття,
Про лютії кари,
Що Ляхи нам завдавали,
Як нас розпинали.
Що-ж діялось по Шведчині,—
То й Ляхи-б злякались,
Оніміли-б з переляку
Пяні небораки!
Оттак її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли...
І здалека
Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули,
Як погнали на болото
Столицю робити,
Як плакали по батькові
Голоднії діти,
А як потім на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали...
Чули, чули Запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине;
Чули, чули небожата,

Чули та мовчали,
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали;
Мордувались сіромахи,
Плакали,—і з ними
Заплакала Матір Божа
Сльозами святими;
Заплакала Милосердна,
Нënаче за сином,
І Бог зглянув на ті сльози
І на Україну:
За козацькі і за тії
Пречистії сльози
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися Запорожці,
Принеслй з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої;
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Оттам вона й досі плаче
Та за козаками.

1847.
Орська кріпость.

Перводрук (з пропусками) у львівському виданні 1867, т. II, стр. 117—119.
Доповнено у праському.

N. N.

О, думи мої! О, славо злая!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся... але не каюсь!
Люблю, як щиру, вірную дружину,
Як безталанную свою Вкраїну!
Роби, що хочеш, з темним зо мною,
Тілько не кидай... В пекло з тобою
Пошкандибаю . . . .
Ти привітала
Нерона лютого, Сарданапала,
Ірода, Каїна, Христа, Сократа.
О непотребная! Кесаря—ката
І грека доброго ти полюбила
Однаковісінько,—бо заплатили.
А я убогий, що принесу я?
За що сірому ти поцілуєш?
За пісню—думу: »Ой, гаю мій, гаю?«
І не такі, як я, дармо співають!
І чудно, і нудно, як поміркую,
Що часто котяться голови буї
За теє диво... Мов пси, гризуться
Брати з братами, й не схаменуться...
А теє диво, всіми кохане:
В шинку покритка, а люди—пяні!...

1847. Перводрук: Петербурський »Кобзар« 190'
Орська кріпость.

Ляхам.

(Присвята Брониславу Залєскому).

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було́,
Оттам-то ве́село жило́сь!
Братались з вольними Ляхами,
Пишались вольними степами;
В садах кохалися, цвілѝ,
Неначе лілії, дівчата;
Пишалася синами мати,
Синами во́льними...
Рослѝ,
Росли сини і веселили
Старії, скорбнії літа́...
Аж поки іменем Христа
Прийшли кьсондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлилѝ
Широке море сліз і крови,
А сиріт іменем Христовим
Замордували, розпялѝ...

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава;
Україна плаче, стогне-плаче,
За головою голова
До долу пада; кат лютує,
А кьсондз скаженим язико́м
Кричить: Te Deum! Allelujah!

Оттак-то, Ляше, друже-брате,
Несит ії кьсондзи, магнати
Нас порізнили, розвелѝ;
А ми-б і досі так жилѝ.

Подай же руку козакови
І серце чистеє подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.

1847. Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. I,
Орська кріпость. стр. 57.

Чернець.

(П. А. Кулішу).

У Києві на Подолі
Було́ колись і ніколи
Не ве́рнеться, що діялось,
Не вернеться сподіване...
Не вернеться...
А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Се́рцю жа́лю завдавати.
У Києві на Подолі
Братерськая наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупа́ні
Розвернулася весела;
Оксамитом шляхи стеле
І єдва́бом застилає,
І нікому не звертає.
У Києві на Подолі
Козаки гуляють:
Як ту воду, цебро́м-відро́м
Вино розливають;

Льохи, шинки з шинкарками,
З винами, медáми
Закупили Запорожці
Та й тнуть коряками!
А музика реве, грає,
Людий звеселяє;
А із Братства те бурсацтво
Мовчки виглядає:
Нема голій школі волі,
А то-б догодила!...
Кого-ж то там з музиками
Люди обступили?

В червоних штáнях оксамúтних
Матнéю вулицю мете—
Іде козак. Ох літа, літа!
Що-ви творите? На то-те-ж
Старий ударив в закаблуки,
Аж встала курява. Оттак!
Та ще й приспівує козак:
»По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Ой би таки молодиці
Сіяти мак, мак!
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Останеться й передам!

А вже-ж тії закаблуки
Набралися лиха-муки.
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Останеться й передам!«

Аж до Межигорського Спаса
Потанцював сивий,

А за ним і товариство
І ввесь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: »Пугу, пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!«
Свята брама одчинилась,
Козака впустили;
І знов брама зачинилась
На вік зачинилась
Козакові.
Хто-ж цей сивий
Попрощався з світом?
Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

»Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить,—
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивитись;
Та посидіть у-пригорі,
Та хоч пожуритись.
Іде чернець Дзвонковую [1])
У яр воду пити,
Та згадує, як-то тяжко
Було в світі жити!
Іде чернець у келію
Між стіни німії,
Та згадує літá свої,
Літá молодії;
Бере письмо святе в руки,

[1]) Дзвонковая криниця прозивається недалеко од монастиря (примітка Шевченка).

Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко лігає...

І тихнуть Божії слова;
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі.
Музика... танці... і Бердичів...
Кайдани брязкають... Москва...
Бори, сніги і... Єнісей...
І покотились із очей
На рясу сльози...
»Бий поклони
І плоть старечу усмиряй,
Святе писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві не потурай:
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе ввесь вік дурило;
Приспи-ж його, і занехай
Свою Борзну і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають—щоб ти знав...«

І старець тяжко заридав,
Читать писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:
»Для чого я на світ родився?
Свою Україну любив?«

До утрені завив з дзвіниці
Великий дзвін. Чернець мій встав,

Надів клобу́к, взяв патерицю,
Перехрестився, чо́тки взяв...
І за Укра́їну молитись
Святий чернець пошкандибав.

1847. Перводрук: »Основа« 1861, кн. I, стр. 7—10.
Орська кріпость.

············

Один у другого питаєм:
На́-що нас мати привела́?
Чи для добра, чи то для зла?
На-що живем? Чого бажаєм,
І не дознавшись уміраєм,
І покидаємо діла?

Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли́!

1847. Перводрук: »Народное Чтеніє« 1859,
Орська кріпость. кн. 6, стр. 133.

············

Самому чудно, а де-ж дітись?
Що діяти і що почать?
Людий і долю проклинать—
Не варт, єй Богу! Як же жити
На чужині, на самоті?

І що робити в-заперті?
Як-би кайдани перегризти,
То гриз по-троху-б... Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти...
Горе нам,
Невольникам і сиротам,
В степу безкраїм за Ура́лом!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: »Львівське видання« 1867 р., т. II, стр. 220.

············

Ой стрічечку до стрічечки
Мережаю три нічечки,
Мережаю вишиваю,—
У неділю погуляю!

Ой плахточка-червчаточка,—
Дивуйтеся, дівчаточка!
Дивуйтеся, парубки́,
Запорожські козаки!

Ой дивуйтесь, лицяйтеся,
А з иншими вінчайтеся,—
Пода́вані рушники́...
Оттаке-то, козаки!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 220—221.

············

ХУСТИНА.

Чи то на те Божа воля?
Чи такая її доля?
Рослá в наймах, виростала,
З сиротóю покохалась;
Неборак, як голуб, з нею,
З безталанною своєю,
Од зіроньки до зіроньки
Сидять собі у вдівоньки,—
Сидять собі, розмовляють,
Пречистої дожидають.
Діждалися...
З Чигирину
По всій славній Україні
Заревлú великі дзвони,
Щоб сідлали хлопці коні,
Щоб мечі-шаблі гострили
Та збірались на весілля,
На веселе погуляння,
На кріваве залицяння.

У неділеньку та ранесенько
Сурми-труби виїгравали;
В поход у дорóгу славні компанії
До схід сонечка рушали.
Випровожáла вдова свого сина,
Ту єдиную дитину,
Випровожáла сестрá свого брата,
А сірóму—сиротина.
Випровожала: коня напувала
До зірниці із криниці,
Виносила збрую, шаблю золотую
І рушницю-гаківницю,

Випровожала три поля́, три милі,
Прощалася при долині,
Дарувала шиту шовками хустину.
Щоб згадував на чужи́ні.

Ой хустино-хустиночко,
Мережана-шита!
Тілько й слави козацької—
Сіделечко вкрити!

Вернулася, журилася,
На шлях битий дивилася,
Квітчалася, прибіралась,
Що-день божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге;
А на третє—линуть
Преславнії компанійці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім з-тиха—
Не дивися, безталанна!
Везуть тобі лихо:
Везуть труну дубовую,
Китайкою криту,
А за нею з старшиною
Іде, в чорній свиті,
Сам полковник компанійський,
Характерник з Січи;
За ним ідуть есаули,
Та плачуть ідучи.
Несуть пани есаули
Козацькую збрую:
Панци́р битий порубаний,

Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали.
А на зброї козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного,—
Розбиті копита,
А на йому сіделечко
Хустиною вкрите.

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: «Хата« Куліша (1860
стр. 86—89.

А. О. Козачковському.

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду пятака
(Бо я було трохи не голе,—
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І визерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую »Сковороду«,
Або »Три царіє со дари«;
Та сам собі у буряні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую, було, та плачу...

І довелося знов мені
На старість з віршами ховатись,

Мережать книжечки, співати
І плакати у буряні,—
І тяжко плакать!
І не знаю,
За-що мене Господь карає...
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховають;
А все за того пятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Оттак Господь мене карає....

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче,
Як конаю я в неволі,
Як я нужу світом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,—
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати.
Коли-ж яке покваниться,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
Віршує і плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив;
Щоб не довелося, брате,
І йому каратись,
Як я тепер, у неволі
Караюся, брате!...

Неначе злодій, по-за валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами вийду по над Уралом
На степ широкий мов на волю.
І [illegible] побите

Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою,
Тихо усміхнеться,
І полине голубкою
По-над чужим полем,—
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гóру висóкую
Вихожу, дивлюся,
І згадаю Україну—
І згадать боюся...
І там степи, і тут степи,
Та тут не такії:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами...
А тут бурян, піски, тали́,
І хоч-би на́ сміх де могила
О да́внім-да́вні говорила...
Неначе люди не жили́!
. . . .
Од спокон-віку і до-нині
Ховалась од людий пустиня,
А ми таки її знайшли;
Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили—
Всього́ наробимо колись!...

О моя доле! Моя країно!
Коли я вирвусь з цїї пустині?
Чи може (крий Боже!)
Тут і загину,
І почорніє червоне поле...?

— »Айда в казарми! Айда в неволю!«
Неначе крикне хто надо мною,—
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, крáдуся по-над Урáлом,
Неначе злодій той, по-за валами.
Оттак я, друже мій, святкую
Оттут неділеньку святую!
А понеділок?
Друже-брате!
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи, розібють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію...
І все на світі проженуть,
І спинять ніч: часи літами,
Віками глухо потечуть;
І я кровавими сльозами
Не раз постелю омочý.

Не малодушіє в неволі
В-ночі сльози точить,
А гріхи мої великі
Вилитися хочуть.
Не виллються, не покинуть
Душу катувати...
Страшно мені, друже-брате,
Смерті сподіватись!...

Перелічý і дні і літа:
Кого я? де? коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі,
Неначе пó лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили,
А воля в гостях упилáсь,

В степу́, небога, заблудила
Та й упиваться зареклáсь.
Не поможе, милий Боже!
Як то кажуть люде:
»Буде каяття на світі,
Вороття не буде...«

Благаю Бога, щоб світало:
Мов волі, сонця, світу жду.
Цвіркун замовкне, »зорю« бють—
Благаю Бо́га, щоб смеркало!
Бо на позо́рище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди бють.
Так день—і тиждень так мин:
І може, друже мій, оттак
Минуть останнії літá!...
Як перед Богом сповідаюсь:
За правду нá світі караюсь
І не клену долі,
Тілько Господа благаю:
»Не дай, Боже, в чужім краю
Згинуть у неволі!...«

Минають літа молодії;
Минула доля, а надія
В неволі знову—за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жáлю завдає.
А може ще добро побачу?
А може лихо переплачу,
Води Дніпрової напюсь,
На тебе, друже, подивлю́сь?
І, може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти

З тобою, друже мій?...
Боюсь,
Боюся сам себе спитати:
Чи се коли сподіється?
Чи може вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе?...
А йноді так буває,
Що й сльози не стане,
І благав би я о смерті—
Так тая Украйна,
І Дніпро крутоберегий,
І ти, друже-брате,
Не даєте мені Бога
О смерті благати!

1847. Орьска кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. I, стр. 192—196.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Я. Кухаренку[1]).

»Не варт, їй Богу, жить на світі!...«
»То йди топись...«—»А жінка, діти?...«
»Отож-то, бачиш, не бреши!
А сядь лишень та напиши
Отсю бувальщину,—то може
Инако скажете, небоже!
Пиши оттак: »Було
Село...«

[1]) Перша редакція.

Та щоб не лізти на чужину,
Пиши: »у нас на Україні.
А в тім селі вдова жила́,
А у вдови́ дочка була́
І син семиліток...
Добро, мавши діток,
У розкоші, хвалиш Бога...
А вдо́ві убогій,
Мабу́ть, не до його,
Бо залили́ за шкуру сала,—
Трохи́ не пропала:
Думала—в черниці
Або йти топиться,—
Так жаль маленьких діток стало:
Звичайно, мати, що й казать!
Та, може, снився таки́ й зять
(Бо вже Катруся підростала)...
Чи вже-ж їй вік продівувать,
Зносити брівоньки ні за-що?
Ні, дівонька вона не та!

Таки-ж у тім селі, трудящий
(Бо всюди си́роти—ледащо)
У наймах виріс сирота́,
Неначе батькова дитина!
То сяк, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупани́ну,
Та ні відсіль і ні відтіль—
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни навпростець
Шеле́сть за рушниками!

Не торгувались з старостáми
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і пан-отець
Усім на диво та на чудо,—
За три копи звінчав у бýдень!...

Просохли очі у вдовú.
Оттак-то друже мій, живи,—
То й вéсело на світі бýде.
І буде варт на світі жить,
Як матимеш кого любить.
Хоч кажуть от ще що, небоже:
Себе люби, то й Бог поможе!
А доведеться умірать?
Здихать над грішми? Ні, небоже!
Любов—Господня благодать!
Люби-ж, мій друже, жінку, діток,
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять!«

Спочинем трохи, поговорим...
Що, яринá ще не зійшла?

Другий.

Та де та яринá взялáсь?
У мене ще на жито орють.
Оттим-то й ба, що живетé
Відкóли, дядьку, а не чули,—
А може й чули, та забули,—
Журнáл друкують...

Перший.

Те-те-те!

Другий.

Та що ви думаєте: польський
Або »Хазяїн« той московський?

Не та ловись! Журнал *Реву*,
Чи те... *Ла-Мод*,—купив для Паші
Торік в Ромні...

Перший (нишком).

Так от як наші!
Не чув, як на́ світі живу!...

Другий.

У са́мому тому́ журна́лі
Моя Паше́та начитала,
Як Німці сіяли траву,
А потім вижали серпами!
І все написано стихами,
Та не такими, як у нас...

Перший.

Як би ти, брате, свині пас...
За слово вибачай!

Другий (мов не чує).

Гей, хлопче!
(Ходить, посвистує, а потім співає):
»Хлопче, молодче,
З карими очима!
На-що тобі жінка—
Камінь за плечима!...«

Перший.

Та годі вже тобі співать!

Другий.

Що, може, хочете кончать?
А я, признаться, думав—теє...

Перший.

А я—так думаю инеє:
Що випємо та поспемо́,

А там і ладу не дамо́.
Сідай лиш та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе!

»Одружились небожата.
Дивувались люди:
Як-то вони, ті сироти,
На світі жить будуть?
Минає рік, минув другий,
Знову дивувались,
Де в тих сиріт безталанних
Добро теє бралось?
І в коморі, і на дво́рі,
На току́ й на ниві;
І діто́чки, як квіто́чки,
Й самі чорнобриві,
У жупа́нах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті—
То й так не минають.
Не минали себелюби;
Та все жалкували,
Що си́роти таким добро́м
Старців годували!
»Коли гине, то спродали-б:
Адже-ж у їх діти!...«
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І непа́тля голо́дная!
Ходили, ходили,
Поки в-ночі, жалку́ючи,
Хату запалили...
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщенні,
То і не жаль було-б,—чи так?
А то сірісінький сіряк

Оттак лютує...
Тяжко, брате,
Людий на старість розпізнати,
А ще гірше—з-замолоду
Га́дину кохати:
Очарує зміїними
Карими очима...
А, пек тобі! Забув, дурню,
Що смерть за плечима?

До стебла́ все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіди,—і багаті,
І вбогі,—раділи.
Багатії, бач, раділи,
Що ба́гатші стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!
Посхо́дились жалкувати,
Жа́лю завдавати:
»Шко́да, шко́да! Як би зна́ття—
Копі́йчи́ну-б дбати,
То все-б таки не так воно...
А що пак, Максиме!
(Бо його Максимом звали)
Попро́дай скотину,
Та ходи до мене в на́йми:
Що бу́де, те й бу́де!
Буде́м знов чумакува́ти,
Поки вийдем в люде,
А там знову...«
Подякував
Максим за пораду.
—»Побачу ще, як там буде;
Коли не дам ради,
То тоді вже, певне, треба

Іти в найми знову...
Де то моя Катерина,
Моя чорноброва!...
Вона мене все рáдила,
І тепер порадить!...«

Та останняя ся рада
На віки завадить...
Воли твої і корови
Разóм поздихали,
А Катрýся з москалями
Десь помандрувала.

Тепер оттак пиши, небоже.
»Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічи: »Боже, Боже!«
Та й більш нічого.
Од цариці
Прийшов укáз—лобй голить.
»Не дав вдовиці утопиться,
Не дам же й з торбою ходить!«
Сказав Максим,—і грунт покинув;
Бо вдовиного, бачиш, сина
В прийом громада повезлá.
Такі-то темнії діла
Творяться нишком на сім світі!
А вас, письменних, треба-б бити,
Щоб не кричали: »ах, Аллáх!...
Не варт, не варт на світі жити!...«
А чом нас темні не кричать?...

Другий.

Хіба-ж живуть вони і зараз,
Як ви сказали, [illegible]
Любов

Перший.

...Що, що? Недочуваю!...

Другий.

Вони, кажу́ вам, прозябають,
Або́, по-вашому, ростуть,
Як та капуста на городі.

Перший.

Оттак, по-вашому,—ну, годі-ж!
Нехай собі і не живуть...
А все, скажу́ таки: як хочеш,
А ви їм жить не даєте́,
Бо ви для себе живете́,
Заплющивши письменні очі.

Другий.

Отже як будем так писать,
То ми́ й до вечора не ко́нчим.
Ну, де той безталанний зять?

Перший.

Вернувсь вдови́ченко до-дому,
А зять пішов у москалі;
Не жаль було його нікому,
Та ще й сміялись у селі!
Отже, да́лебі, не знаю,
Чи вона верталась,
Катерина, до матері,
Чи так і пропала?
Була́ чутка, що стрижену
В У́мані водили
По вулицях: украла щось...
Потім утопилась.
Та все-то те,—знаєш, люди
Втоплять і задушать,—
А може то така правда,

Як на вербі груші.
Знаю тілько, що про неї
І пісню проклали,—
Я чув тоді, на досвітках
Дівчата співали:
»Шелесь, шелесь по дубині,
Шапки́ хлопці погубили;
Тілько наймит не згубив,
Удовівну полюбив...«
Соромітна... нехай їй лихо!
Минали літа тихо-тихо,
(Оттак пиши),—і за гріхи
Карались Господом Ляхи,
І пугав Пугач над Уралом,
Піїти в одах вихваляли
Войну й царицю,—тілько ми
Сиділи нишком, слава Богу!

Після великої зіми
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив—,
Та срібний хрестик заробив!
Чого він придибав? Нема в його́ хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого-ж він пришлентав? А хто його́ зна!
Чи чув ти, що кажуть: легше умірати
Хоч на пожари́ні в своїй стороні,
Ніж в чужій—в палатах! Чи чув ти? Ба ні...

Другий.

Ей, дядечку! Швидче будемо писати,
Бо хочеться спати і вам, і мені...

Перший.

Зажуривсь москаль-каліка:
Де йому подітись?
Вдови́ченко в пікінерах,

Вдова на тім світі!
До кого-ж він прихилиться?
До перезімує?
Уже осінь; незабаром
Зіма залютує.
Нема йому в світі долі:
Полинула в поле...
Попросився зімувати
До дяка у школу,
Бо таки й письма, спасибі,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тоді, бач, носили
Сиві коси з кучерями
Усі до одного—
І борошном посипали,
Бог їх зна для чого?...
Максим,—таки як письменний,—
Було, помагає.
І на клиросі дякові,
І псалтир читає
Над покойними, й хавтури
З школярами носить,
А в Пилипівку, сірома,
Христа-ради просить.
(Нічого: знай, своє пиши,
Та перед людьми не бреши!)
Хоч би тобі лихе слово
Почув хто од його!
»І талан, і безталання—
Все, каже, од Бога!«
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима;
А в неділю або в свято,

Мов причепуриться,
Шкандибає на вдовину
Пустку подивиться.
Сяде собі у садочку,
І вдову згадає,
І за її грішну душу
Псалтир прочитає.
Катерину »о здравії«
Тихенько помяне,
Утре сльози: »все од Бога!«
Й веселенький стане.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в школі,—
Бере заступ і лопату,
Шкандибає в поле.
І край шляху, при долині—
Отже не вгадаєш,
Що каліка виробляє?—
Криницю копає!
Та й викопав.
На те літо
Криницю святили—
На самого Маковія,
І дуб посадили
На прикмету проїзжачим.
А на друге літо
Москаля вже неживого
Найшли в балці діти
Коло самої криниці:
Вийшов подивиться
Останній раз, сіромаха,
На свою криницю.

Громадою при долині
Його поховали,
І долину, і криницю

На память назвали
Москалевою.
                    На Спаса
Або Маковія
І досі там воду святять;
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде,—не минають
Зеленого дуба:
В холодочку посідають,
Та тихо, та любо,
Пючи воду погожую,
Згадують Максима...

Оттак живіть, недоуки,
То й жить не остине!

1847.
Орьска кріпость.

Перводрук: (по первому рукопису) у празькому виданні, т. II, стр. 156—165.

••••••••••❖••••••••••

Привикне, кажуть, собака за возом
бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу:
Папір тілько, чорнило трачу...
А перш (їй-Богу, не брешу!)
Згадаю що, чи що пабачу,
То так утну, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Вкраїну;
На неї гляну, подивлюсь,
І мов добро кому зроблю,
Так любо серце одпочине.
Як-би сказать, що не люблю.

Що я Украйну забуваю,
Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю́,—
Єй-Богу, братія, прощаю
І Милосердному молю́сь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив,
То може де-що і осталось.

1847. Орьска кріпость.

Перводрук: Львівське видання, 1867 р., т. II, стр. 224.

* * *

А нумо знову віршувать!
(Звичайне, нишком!) Нумо знову,
Поки нови́нка на основі,
Стари́нку божу лицювать,
А си́річ—як би вам сказать,
Щоб не збрехавши? нумо знову
Люди́й і долю проклинать!
Людий за те, щоб нас знали
Та нас шанували,—
Долю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
А то, бач, що наробила:
Ки́нула малого
На розпу́тті, та й байду́же!...
А воно убоге,
Молодеє, сивоусе—
Звичайне, дитина!
І поди́бало тихенько
По-під чужим тином

Аж за Урал. Опинилось
    В пустині, в неволі...
Як же тебе не проклинать,
    Лукавая доле?
Не прокляну-ж тебе, доле,
    А буду ховатись
За валами; та нищечком
    Буду віршувати,
Нудить світом, сподіватись
    У гості в неволю
Із-за Дніпра широкого
    Тебе, моя доле!

Початок 1848 року. Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1
т. II, стр. 225.

..........⁂..........

У Бога за дверми лежала сокира.
(А Бог тоді з Петром ходив
По світу, та дива творив.)
    А кайзак, на хі́рю
    Та на тя́жке лихо,
    Любенько та тихо
    І вкрав ту сокиру,
    Та й потяг по дрова
    В зелену діброву;
Древи́ну ви́бравши, та й по
Як вирветься сокира з рук
Пішла по лісу косови́ця!
Аж страх, аж жаль було дивиться:
Дуби́ і всякі дерева́
Великолітні, мов трава
В покоси стелються; а з яру

Встає пожа́р, і диму хмара
Святеє сонце покрива.
І стала тьма, і од Ура́лу
Та до Тинґіза, до Аралу[1])
Кипіла в озерах вода.
Палають села, города́,
Ридають люди, виють звірі
І за Тобо́лом у Сибірі
В снігах ховаються. Сім літ
Сокира божа ліс стинала,
І пожари́ще не вгасало,
І мерк за димом божий світ.
. . . .
На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,
Святеє сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:
Де город був або́ село—
І голови́я уже не тліла,
І попіл вітром рознесло́,
Билини навіть не оста́лось;
Тілько одним-одно хиталось
Зелене дерево в степу.
Червоніє по пустині
Червона глина та печи́на,
Бурян колючий, та будяк,
Та инде тирса з осо́кою
В яру чорніє під горою;
Та дикий николи кайзак
Тихенько вийде на го́ру,
На тім захилім верблюді.
Непевне діється тоді:
Мов степ до Бога заговорить,
Верблюд заплаче, і кайзак

[1]) Аральске море (Прим. Шевченка).

Понурить голову і гляне
На степ і на Кара-бута́к[1]).
Синґіч-агач[2]) кайзак вспомяне,
Тихенько спуститься з гори
І згине в глиняній пустині.
Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стоїть дерево високе,
Покинуте Богом;
Покинуте сокирою,
Огнем непалиме,
Шепочеться з долиною
О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева святого,
На долину заїзжають,
Дивуються з його,
І моляться і жертвами
Дерево благають,
Щоб па́рости розпустило
У їх біднім краю.

1848.
Орьска кріпость.

Перводрук: Кожанчиківське видання і Львівське 1867 р., т. II, стр. 206—208.

[1]) Невеличка річка. (Прим. Шевченка).
[2]) Одно дерево. (Прим. Шевченка).

ВАРНАК.

Тиняючись на чужині
По-над Елéком, стрів я діда
Вельми́ старого—наш земляк
І недомучений варнак
Старий той був. Та у неділю,
Якось у полі ми зустрілись
Та й забала́кались.
Старий
Згадав свою Воли́нь святую
І волю-долю молодую,
Свою бувальщину. І ми
В траві за ва́лом посідали,
І розмовляли, сповідались
Оден другóму. »Довгий вік!«
Старий промовив. »Все од Бога,
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марне, всує
Я сам занівечив свій вік.
І ні на кóго не жалку́ю,
І ні у кого не прошу́ я,
Нічóго на́ світі. Оттак,
Мій сину, друже мій єдиний,
Так і заги́ну на чужи́ні,
В неволі.«—
І старий варнак
Заплакав нишком.—Сивий брате!
Поки живе надія в хаті,—
Нехай живе: не виганяй!
Нехай пустку нетоплену
Иноді нагріє,
І потечуть з очий старих

Сльози молодії;
І умитеє сльозами,
Серце одпочине,
І полине із чужини
На свою країну!

»Багато де-чого не стало,«—
Сказав старий: »Води чимáло
Із Ікви в море утекло́.
Над Іквою було́ село;
У тім селі, на безталання
Та на погибель, виріс я...
Лихая доленько моя!
У нашої старої пані
Малії паничі були,—
Таки однóлітки зо мною.
Вона й бере мене в покої
Синкам на играшку. Росли,
Росли панята, виростали...
Як ті щенята, покусали
Не óдного мене́ малі.

»Отó-ж і вчити почали́
Письму панят. На безголовя
І я учу́ся. Слі́зьми, кровю
Письмо те полилóся! Нас,
Дешевших панської собаки,
Письму учить? Молитись Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більше нічóго
Не повинен знать невольник—
Така його доля!...
Ото-ж і вивчився я, виріс,
Прошу собі волі;
Не дає—і в москалі,
Проклята, не голить.

Що тут на світі робити?
Пішов я до рала...
А паничів у гвардію
Поопределяли.

»Година тя́жкая настала,
Настали тяжкії літа!..
Ото-ж працю́ю я за ралом;
Я був убогий сирота,
А у сусіда виростала
У наймах дівчина.
І я—
О, доле, доленько моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно... Не нам Твої діла
Судить, о Боже наш великий!
Ото-ж вона мені на лихо
Та на погибель підросла́.
Не довело́сь і надивитись...
А я вже думав одружитись,
І веселитися, і жить,
Людий і Господа хвалить.
А довело́ся...

»Накупили
І краму, й пива наварили,—
Не довело́ся тільки пить.
Старої пані бахур сивий
Окрав той крам, розлив те пиво,
Пустив покри́ткою... Дарма!
Минуло... годі!... Не до-ла́ду
Тепер і згадувать! Нема,
Нема!... Минулося, пропало!...
Покинув ниву я і рало,
Покинув хату і горо́д,—

Усе покинув. Чорт нарадив,—
Пішов я в писарі в громаду.

»То сяк, то так минає год.
Пишу́ собі, з людьми братаюсь,
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий... Паничі
На третє літо поз'їзжались,
Уже засватані.
Жили́,
В дворі гуляли, в карти гра́ли,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї, перебірали—
Звичайне, паничі!
Ждемо́,
І ми ждемо́ того́ весілля...

»Ото́-ж у клечальну неділю
Їх і повінчано обох,
Таки в домашньому костьолі:
Вони Ляхи булú. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,
Як молодії ті булú...
Заграла ве́село музи́ка,—
Їх із костьола повелú
В возобновленнії покої...
А ми й зострілп їх, і всіх—
Княжат, панят і молодих—
Всіх перерізали. Рудою
Весілля вмилося! Не втік
Ні-же єдиний католік,—
Всі полягли́, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Упоравшись, пішли шукати

Нової хати; і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лугах,
В степах широких, в байраках
Крутих, глибоких—всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

»Мене господарем обрали;
Семя моя що-день росла,
І вже до сотні доростала.
Мов поросяча, кров лилась!
Я різав все, що паном звалось,
Без милосердія і зла,
А різав так...
І сам не знаю:
Чого хотілося мені?
Ходив три года я з ножами,
Неначе пяний той різник.
До сльоз, до крови, до пожару—
До всього, всього я привик.
Було, мов жабу ту, на списі
Спечеш дитину на огні,
Або паняпку білолицю
Розіпнеш голу на коні,
Та й пустиш в степ...
Всього тоді, всього бувало—
І все докучило мені.

»Одурів я. Тяжко стало
У вертепах жити;
Думав сам себе зарізать,
Щоб не нудить світом,
І зарізав би... Та диво,
Диво дивне сталось
Надо мною, недолюдом.

Вже на світ займалось...
Вийшов я з ножем в халяві
З Броварського лісу,
Щоб зарізатись; дивлю́ся,—
Мов на небі висить
Святий Київ наш великий!
Святим дивом сяють
Храми божі, ніби з са́мим
Богом розмовляють.
Дивлю́ся я, а сам млію...
Тихо задзвонили
У Києві, мов на небі...
О, Боже мій милий!
Який ди́вний Ти!...
Я плакав,
До полудня плакав...
Та так мені любо стало!
І малого зна́ку
Нудьги тії не осталось,—
Мов переродився...
Подивився кругом себе—
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ
Святим помолитись,
Та суда́—суда́ людсько́го
У людий просити.«

1848.
Орьска кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р. т. II, стр. 162—169.

⁂

Ой гляну я, подивлю́ся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Бог милосердний
Хоч на старість волі?

Пішов би я в Україну,
Пішов би до-дому:
Там би мене привітали,
Зраділи-б старому;

Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу;
Там би я... та шкóда й гадки:
Не будé нічого!...

Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію!

1848. Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
Орська кріпость. т. II, стр. 226.

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер старому,
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

Ой пійду я степом-лугом
Та розважу свою тýгу
— »Не йди!—кажуть: з цеї хати
Не пускають погуляти!«

1848. Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
Орська кріпость. т. II, стр. 227.

ЦАРІ.

Старенька се́стро Аполлона!
Як-би ви часом, хоч на час,
Придибали таки до нас,
Та, як бувало во дні оні,
Возвисили-б свій божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися-б обоє
Царів, або́-що, воспівать!
Бо як по правді вам сказать,
То дуже вже й мені самому
Обридли тії мужики,
Та паничі, та покритки:
Хотілося-б зігнать оскому
На коронованих главах,
На тих пома́занниках божих.
Так що-ж? Не втну! А як поможеш
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і па́трають, то може
І ми-б подержали в руках
Свято-пома́зану чуприну.
Покиньте-ж свій святий Парнас,
Придибайте хоч на годину,
Та хоч старенький божий глас
Возвисьте, дядино! Та ла́дом,
Та добрим скла́дом, хоч на час,
Хоч на годиночку у нас
Ту короновану громаду
Покажем зпе́реду і зза́ду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порадо!

I.

Не видно нікóго в Iéрусалимі;
Вратá на запорі, неначе чумá
В Давидовім граді, Господом хранимім,
Засіла на стóгнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та люта година
Покрила Ізраіль: царева война!
Цареві князі, і всі сили,
І óтроки, і весь нарóд,
Замкнувши в гóроді ківот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх;
А в городі младиї вдови
В своїх світлицях, чорноброві,
Запершись плачуть, на малих
Дітий взираючи. Пророка,
Своró несвтого царя,
Клепуть Давида сподаря.
А він собі, узявшись в бóки,
По кровлі кéдрових палат
В червленій ризі похожає,
Та, мов котюга, позирає
На сало, на зелений сад
Сусіди Гурія.
А в сáді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружіє Гурієве,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Лоно біле мила,

І царя свогó святóго
У дурні пошила...

На двóрі вже смéркло, і тьмóю повитий
Дрімає, сумує Ієрусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий,
Давид похожає, і—о цар неситий!
Сам собі говорить: »Я... Ми повелим!...
Я цар над божіїм нарóдом,
І сам я—Бог в моїй земли,
Я—все!...«
А трохи згодом
Раби вечерю принеслú
І кінву доброго сікеру.
І цар сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Таки Вирсавію... Нівроку—
До божого царя-пророка
Сама Вирсавія »приспѣ«...
І повечеряла, й сікéру
З пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем.
І Гурій спав;
Йому, сердешному, й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що з дому цар його украв
Не золото, не серебрó,
А лучшеє його добро,
Його Вирсавію украв.
А щоб не знáв він тії шкоди,
То цар убив його, та й годі!...
А потім цар перед народом
Зáплакав трохи, одурив
Псалмóм старого Анафана,

І знов веселий, знову пяний
Коло рабині заходивсь.

Оттак святі царі живуть!
А як же прості? Я не знаю,
І раю вам цього не знать,
Та ні у кого не питать,
Щоб не завадило, буває...

II.

Давид, святий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Фамар
І син Амóн. І це не диво:
Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у простих,
А ось які...
Амон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стенає та ридає,
Багряну ризу роздирає,
І сипле попіл на главу:
»Без тебе я не поживý
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!«
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить,—аж стогне, та лежить:
Кепкує з дурня; аж голосить,

Аж плаче, бідний, батька просить,
Щоб та Фамар сестра прийшла:
»Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Фамарі,
Щоб коржика мені спекла,
Та щоб сама і принесла́,
То я, вкусив його, возстану
З одра́ неду́га...«

В-ранці рано
Фамар спекла і принесла́
Опрісноκ братові. За руку
Амон бере її, веде
У темну храмину́, кладе
Сестру на ліжко. Ламле руки
Сестра, ридає, і рвучи́сь
Кричить до брата: »Схаменись!
Амоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я... я—
Сестра единая твоя!
Де дінусь я? де діну славу;
І гріх, і стид? Тебе самого
І Бог і люди проклянуть!«
Не помогло такй нічого!...

Оттак царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітесь, людські діти!...

III.

І поживе Давид на світі
Не малі літа.
Одрях старий, і покривали
Многи́ми ризами його́,
А все-таки не нагрівали

Котюгу блудного сьогó.
От óтроки й доміркувались,
Як нагрівать царя свогó
(Натуру вовчу добре знали),
Та, щоб нагріть його, взялú,
Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели—
Да гріють кровю молодою
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою...
Облизáвсь старий котюга
І роспустúв слúни,
І пазурі простягає
До Самантянини;
Бо булá собі на лихо
Найкраща між ними,
Між дівчатами,—мов крин той
Зельний при долині
Між цвітáми. Ото-ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата
Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знáю;
Знаю тілько, що цар грівся
І... і »не позна ю«.

IV.

По двóру тихо походжає
Старий веселий Рогволóд;
Дружина, óтроки, нарóд
Кругом його во златі сяють.
У князя свято: виглядають
Із Литви князя-жениха́

За рушниками до Рогніди.
Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвелá,
Драгим єлеєм полилá
І сипала в огнúще ладон;
Мов ті Валькірії, круг неї
Танцюють, граються дівчата
І приспівують:
»Гоя, гоя, гоя!
Новії покої
Ну-мо лиш квітчати,
Гостий сподіватись!«

За Пóлоцком, неначе хмара,
Чорніє кýрява. Біжать
І óтроки й старі бояри
Із Лúтви князя зустрічать;
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Лúтви йде князь сподіваний,
Ще незнáємий, давно жáданий,
А із Києва, туром-бýйволом,
Іде вéприщем за Рогнідою
Володúмир князь со Киянами.
Прийшли і город обступили
Кругом, і город запалили.
Владúмир князь перед народом
Убив старого Рогволода,
»Потя« народ, княжну »поя«,
»Отіде в волості своя!«—
Отіде з шумом; і „растлі ю“,
Тую Рогніду молодую,
І прожене ю, і княжнá
Блукає пó світу одна,—
Нічого з ворогом не вдіє...

Так оттакії-то святії
Отті царі!

V

Бодай кати їх постинали
Оттих царів, катів людських!
Морóка з ними, щоб ви знали!
Мов дурень ходиш кругом їх,—
Не знаєш, на яку й ступити!
Так щò-ж мені тепер робити
З цими поганцями?
Скажи,
Найкраща сéстро Аполлона!
Навчи, голубко! Поможи
Полазить трохи коло трона!
Намистечко, як зароблю́,
Тобі к Великодню куплю́.
Пострижемóся-ж у лакéї
Та ревностно, в новій ліврeї,
Захóдимось царів любить.
Шкода і олово тупить:
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
На щò-ж себе такú дурить?
Ходімо в селища: там люди!
А там де люди,—добре буде;
Там будем жить, людий любить,
Святого Господа хвалить!

1848.
Кос-Арал.

Первздрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 248—256.

Добро, у кого є госпо́да,
А в тій госпо́ді є сестра,
Чи мати добрая! Добра́,
Добра́ такого таки з роду
У мене, правда, не було́,
А та́к собі якось жилось...

. . . .

І довелось колись мені,
В чужій далекій стороні
Заплакать, що немає роду,
Нема пристанища, госпо́ди...

. . . .

Ми довго в морі пропадали;
Прийшли в Дарю, на якор стали;
З »ватаги« пи́сьма принесли́,
І всі тихенько зачитали.
А ми з колеґою лягли́,
Та щось такеє розмовляли.
Я думав: де-б того добра́,
Письмо чи матір, взять на світі?
»А в тебе єсть?«—
»Жона і діти,
І дім, і мати, і сестра,
А письма нема...«

. . . .

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 186
т. II, стр. 233.

Титарівна.

Давно це діялось колись,
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дурили,
З громади кпили, хлопців били.
Та верховóдили в селі,
Як ті гусари на »постóї«;
Ще за гетьманщини святої—
Давнó це діялось колись.

У неділю на селі,
У оранді, на столі
Сиділи лірники, та грали
По шелягу за танéць.
Кругом аж кýрява вставала:
Дівчата танцювали
І парубки.—»Уже й кінець!
А ну-те иншу!«—»Та й це добра!«
І знову ліри заревли,
І знов дівчата, мов сороки,
А парубки, узявшись в бóки,
Навпрúсідки пішли...

Найкращий парубок Микита
Стоїть на лаві в сірій свиті;
Найкращий хлопець, та байстрюк,
Байстрюк собі, та ще й убогий.
Так і нікóму не до його!
Стоїть собі, як той...
Плечима стелю підпирає,
Та дивиться, і замірає,
На титарівну.
А та в квітах,
Мов намальована, стоїть

Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій свиті!
Шеляга виймає
І за того остатнього
Музику наймає,
І нерівню титарівну
У танець вітає.
— »Одчепися, пройдисвіте!«
І зареготалась
Титарівна: »Хіба тобі
Наймичо́к не стало?«
Насміялась титарівна
З бідного Микити,
Насміялася при людях,
Що він в сірій свиті.
Буде тобі, титарівно!
Заплачеш, небого,
За ті сміхи!

Де-ж Микита?
В далеку дорогу
Пішов собі... З того ча́су
Не чуть його стало.
З того ча́су титарівні
Щось такеє сталось...

До-дому плачучи́ прийшла́,
І спати плачучи́ лягла́,
І не вечеряла!... Не спала:
Яка лягла, така і вста́ла,
Мов одуріла. Що робить?
Сама не знає.. А Микита,
Неначе сич, у сірій свиті
Перед очима все стоїть:

Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час з того́ нерівні
Ти насміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль
І сором душу оступили,
І ти заплакала. Чого?
Того́, що тяжко полюбила
Микиту бідного того́!

Диво дивнее на світі
З тим серцем буває:
У-вечері цурається,
В-ранці забажає,
Та так тяжко забажає,
Що хоч на край світа
Шукать піде. Оттак тепер
Не знає, де дітись,
Титарівна. Хоч у воду,
Аби до Микити!...

. . . .

Стережітесь, дівчаточка,
Сміятись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні!

Як та билина засихала,
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезли́,
Святими травами поїли,
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу,
Все виглядать його ходила.
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужає і встать.
Так от що сміхи наробили!

А він канув, провалився;
Його вже й забули,
Чи й був коли. Год за годом,
Три годи минули.

На четвертий год в неділю,
У оранді на селі,
На широкому столі
Сліпі лірники сиділи;
По шелягу брали
І ту саму грали,
Що і позаторік. Дівчата
Так само дрібно танцювали,
Як і позаторік.
Завзятий,
У синій шапці, у жупані,
В червоних, як калина, штанях,
Навприсідки вліта козак,
Та ще й приспівує оттак:
»Та спасибі батькові,
Та спасибі матері,
Що нас добули!
Як нас добували,
Жито розсипали
В-ночі на печі!...«

— »Горілки! меду! Де отаман
Громада, сотський? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходіте биться, чи бороться!
Бо я борець...«

Не неділю,
Не дві, не три і не чотири,
Як тій болячці, як тій хирі,
Громадою годили
Тому борцеві. Вередує,

Як той панич. І де взялóсь
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, п'є,
Та хлопцям жáлю завдає
Тими́ дівчатами. Дівчата
Аж понедýжали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не бореться ні з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорáми у садочок
До титаря вчащає.
А титарівна зострічає,
Приспівує, примовляє;
»Чи не той це Микита,
Що з вильотами свита?...«

Той, це той, що на селі
Ти насміялася колись;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрюкові,
Як панові годиш.

Не день, не два титарівна
В садочок ходила;
Не день, не два, як панові,
Микиті годила.
Догодилась титарівна
До сáмого краю,
І не счулась...
Дні минули,
Місяці минають;
Минá літо, мина осінь;
Мина сьомий місяць, осьмий,

Уже й девятий настає,—
Настане горенько твоє!

. . . .

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці
Не води напиться
Ледве ходить титарівна,
Трохи пожуриться,
Поплакати, погадати:
Як їй дівувати?
Де їй дітись од сорома,
Де їй заховатись?

. . . .

Раз у-вечері, зімою,
У одній свитині,
Іде боса титарівна
І несе дитину;
То підійде до криниці,
То знов одступає...
А з калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.
А сам пішов, співаючи,
Соцькому сказати,
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

———

У неділеньку раненько
Збіралася громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя теє шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в багови́нні!
Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька, матір нарікали,
Громадою осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люди знали,
Дітий своїх научали;
Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько-мати.

Борця́ того́ в селі не стало,
А люди в Польщі зострічали
Якогось панича,—питав:
— »Чи жива, каже, титарівна,
Чи насміхається з нерівні?«
Ото він са́мий! Покарав
Його́ Госпо́дь за гріх великий—
Не смертію: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по́ світу ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Во віки.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, 190—196.

Титарівна біля криниці.

»Повій вітре понад яром,
Та нажени чорну хмару,
А щоб дощик помілив,
Стежки, доріжки залив,
Та щоб люди не ходили,
Мого сина не збудили!«

У неділеньку рано та раненько
Збіралася громадонька
І старая й молодая,
І велика і малая,
Та криницю виливала,
Сповитого сина доставала.
Вивели матір у кайданах,
Що хотіли, те робили:
В труну з сином положили,
Живу з сином поховали.

Перводрук: »Україна«, 1907, стр. 10—11.

••••••••••✣✣••••••••••

Ну, що б, здавалося,—слова?!
Слова та голос—більш нічого!...
А серце бється, ожива,
Як їх почує. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люди.
Помолившись,
Не те, щоб дуже зажурившись,
А так на палубі стояв

І сторч на море поглядав,
Мов на Іу́ду.
Із тума́ну,
Як кажуть, стала виглядать
Червонолúцяя Діяна.
Я вже подумав спать лягать,
Та й став, щоб трохи подивиться
На кру́глолицю молодицю...
Чи теє—дівчину. Матрос,
Таки земляк наш з Островно́ї[1]),
На вахті стоя,
Журився сам собі чогось;
Та й заспівав,—звичайно, тихо,
Щоб капита́н не чув: бо з-лиха
Якийсь лихий, хоч і земляк.
Співа матрос, як той козак,
Що в на́ймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись
Я чув, як сто́я під вербою,
Тихенько дівчина співала;
І жаль мені малому стало
Того сірому сироту,
»Що він утомився,
На тин похилився,—
Люди кажуть і говорять:
Мабуть, він упився.«
І я заплакав: жаль малому
Було сіроми сироти.
. . . .

Чого-ж тепер заплакав ти?
Чого тепер тобі старому

---

[1]) Оренбургської губернії. (Примітка Шевченка).

У цій неволі стало жаль?
Що світ завязаний, закритий?
Що сам єси тепер москаль?
Що серце порване, побите?
І що хороше-дороге
Було в йому, то розлилося?
Що ось як жити довелося?
Чи так, лебедику?...—Еге!...

1848. Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
Кос-Арал. т. II, 255—256.

....

Мов за подушне, оступили
Отсе мене на чужині
Нудьга і осінь. Боже милий!
Де ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу[1]), і пишу,
Віршую нищечком, грішу,
Бог-зна колишнії случаї
В душі своїй перебіраю
Та списую,—щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу... Лютий злодій
Впирається таки, та й годі!...

1848. Перводрук: »Основа« 1862, кн. VI, стр. 4.
Кос-Арал.

---

[1]) Остров. (Примітка Шевченка).

....

П. С.

Не жаль на злого: коло його
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміє одурить.

І досі нудно, як згадаю
Ґотичеський з часами дом,
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаґ побачить: значить пан
У себе з причетом гуляє.
Отсей годований кабан,
Отсе ледащо—щирий пан,
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий *патріот*,
Та й християнин ще до того!
У Київ їздить всякий год,
У свиті ходить між панами,
І пє горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку:
Оттут він ввесь, хоч надрюкуй!
Та ще в селі своїм дівчаток
Перебірає; та спроста
Таки своїх байстрят з десяток
У год подержить до хреста,
Та й тілько-ж то...

Кругом паскуда!
Чому-ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть? Люди, люди!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси,—
То оддасте...

Не жаль на його,
На пяного Петра кривого,
А жаль великий на людий,
На тих юрóдивих дітий!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Видання Кожанчикова

Г. З.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать... А я
Про тебе, воленько моя,
Отсе нагадую: ніколи
Ти не здавалася мені
Такою свіжо-молодою
І прехорошою такою,
Так як тепер на чужині,
Та ще й в неволі...
Доле! доле!
Моя проспіваная воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,
Хоч усміхнися!

І ти, моя єдиная,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдиная,
Ведеш за собою
Літа мої молодії—
І передо мною,
Мов море, виступають
Широкії села

З вишневими садочками
І люди веселі...
І ті люди, і село те,
Де колись, мов брата,
Привітали мене.
Мати!
Старесенька мати!
Чи збіраються ще й досі
Веселії гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По-да́вньому, по-старому—
Од світу до світу?
А ви, мої молодії
Чорнявії діти,
Веселії дівчаточка,
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле?
А ти, мій покою?
Моє свято чорнобриве,—
І досі між ними
Тихо, пишно похожа́єш?
І тими очима,
Аж чорними—голуби́ми,
І досі чаруєш
Людські душі?
Чи ще й досі
Дивуються всує
На стан гнучий? Свято моє,
Єдинеє свято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки-дівчата
Й защебечуть по свойо́му
Доброму звича́ю,—
Може й мене нена́роком
Діточки згадають;

Може яка і про мене
Скаже яке лихо.

Усміхнися, моє серце,
Тихесенько-тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого...
А я, доленько, в неволі
Помолюся Богу.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Хата« Куліша 1860 р., стр. 80—83, п. з. »На Вкраїну«.

Як-би зострілися ми знову,
Чи ти-б злякалася, чи ні?
Якеє тихеє ти слово
Тоді-б промовила мені?
Ніякого! І не пізнала-б!
А може-б потім нагадала,
Сказавши: снилося дурній...
А я зрадів би, моє диво,
Моя ти доле чорнобрива,
Як-би побачив, нагадав
Веселеє та молодеє
Колишнє лишенько лихеє.
Я заридав би, заридав
І помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Слізьми—водою розлилось
Колишнеє святеє диво.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання т. II, стр. 237.

МАРИНА.

Неначе цвяшок в серце вбитий,
Отсю Марину я ношу́.
Давно-б списать несамовиту,
Так що-ж? сказали-б, що брешу́:
Що на панів, бачиш, сердитий,
То все такеє і пишу́,
Про їх собачії звичаї.
Сказали-б просто: дурень лає
За те, що сам крепак,
Неодукований сіряк.
Неправда! Єй-Богу, не лаю!
Мені не жаль, що я не пан,
А жаль мені, і жаль великий,
На просвіщенних християн.
І звір того не зробить дикий,
Що ви, бючи поклони,
З братами дієте.
Закони
Катами писані за вас,—
То вам байдуже! В добрий час
У Київ їздите що-року,
Та сповідаєтесь, нівроку,
У схимника!
Та й те сказать:
Чого я турбуюсь?
А-ні злого, ні доброго
Я вже не почую.
А як, кажу́, хто не чує,
То тому й байдуже.
Прилітай же з України,
Єдиний мій друже,
Моя думо пречистая,
Вірная дружино,

Та розкажи, моя зоре,
Про тую Марину:
Як вона у пана злого
І за-що страдала—
Та нищечком, щоб не чули,
Абó не дознались;
А то скажуть, що на шля́хах
Чинимо розбої,
Та ще дальше запровторять,—
Пропаде́м обоє!

I.

. . . .

. . . .

. . . . . Недавно се було.
Через село весілля йшло,
А пан з костьолу їхав,—
Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зйком та за сміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, Лях ледачий.
А він так добре бачив,
А надто молодую.
За-що пак милує Госпóдь
Лиху́ю твар такую,
Як цей правитель? Другий год,
Як він з німецькими плугами
Забрався голий в цей куток,—
А що тих бідних покритóк
Пустив по світу з байстрюками!
Отже́ й нічóго! А жонатий,
І має двоє діточок,
Як янголяточок.
Дивітесь: вийшла погуляти,

Мов краля, пані молодая
З двомá маленькими дітьмú.
Із кóча пан мій вилізає,
І посилá за молодим;
А пóтім діточок вітає
І жінку, кралю молодую,
Аж тричі, бідную, цілує.
І розмовляючи, пішли
Собі в покої.
Незабáром
І молодого привелú.
На завтра в город одвезлú,
Та й заголили в москалі.
Оттак по нашому звичаю,
Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть, без пари
Судилось Господом зносить
Красу і молодість. Мов чари,
Розсипалось та розлилóсь...
І знову в люди довелóсь
Проситись в найми?
Ні, не знову:
Вона вже панна покойова,
Уже Марисею зовуть,
А не Мариною. Найпаче
Сердешній плакать не дають;
Вона-ж сховається, та й плаче.
Дурна! Їй шкода мужика,
Та жаль святого сіряка.
А глянь лиш гарно крýгом себе:
І раю кращого не треба!
Чого ти хочеш—забажай:
Всього́ дадуть, та ще й багато.
Не треба, кажеш, дайте хату?
Цього вже лучше й не благай!

Бо це—сама здорова знаєш...
Дивися, оґирем яким
Сам пан круг тебе похожáє:
Уже чи добрим, чи лихим,
А будеш панською ріднею,
Хіба повісишся...
За нею
Приходила мати
У пана просити;
Звелів не пускати,
А як прийде—бити.
Що тут їй робити?
Пішла ридаючи в село:
Одним-одно дитя було,
Та й те пропало...

. . . .

II.

Неначе ворон той, летячи,
Про непогоду людям кряче:
Так я про сльози та печаль,
Та про байстрят оттúх ледачих.
Хоч і нікому їх не жаль,
Росказую, та плачу.
Мені їх жаль...
Мій Боже милий!
Даруй словам святую силу—
Людськéє серце пробивать,
Людськії сльози проливать:
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путя́ми добрими ходить,
Святого Господа любить,

І брата миловать!...
                    На-силу
Прийшла до-дому. Подивилась—
Цвіти́ за образом святим,
І на вікні стоять цвіти́;
На стінах фарбами хрести,
Неначе добрая картина,
Понамальовані. Марина,
І все Марина, все сама...
Тілько Мариночки нема...
І ледве-ледве вийшла з хати.
Пішла на го́ру, на прокляті
Палати глянуть, та й пішла́
Аж до палат.
                    Під тином сіла
І ніч цілісіньку сиділа
Та плакала. Уже з села
Вата́жники ватагу гнали,
А мати плакала, ридала.
Уже і сонечко зійшло,
Уже й зайшло, смеркати стало,—
Не йде, сердешная, в село,
Сидить під тином. Проганяли,
Уже й собаками цькували,—
Не йде, та й годі...

А Марина в сукні білій,
Неначе біли́ця,
Богу мо́литься, та плаче,
Замкнута в світли́ці.
Опріч пана, у світлицю
Ніхто не вступає:
Сам і їсти їй приносить,
І просить, благає,
Щоб на його подивилась,
Щоб утерла очі,—

І дивитися не хоче,
І їсти не хоче.
Мордується Лях поганий,
Не зна, що й почати;
А Марина сохне вяне,
У білих палатах.
Уже й літо минулося,
Зіма вже на дворі;
А Марина сидить собі,
Уже й не говорить
І не плаче. Оттак її
Доконав, небогу,
Той правитель! А все-таки
Не вдіє нічого,
Хоч заріж її, та й годі!
Така вже вродилась!

Раз у-вечері зімою
Марина дивилась
На ліс чорний; а з-за лісу
Червоний, діжою,
Місяць сходив.—»І я колись
Булá молодою!«
Прошептáла, задумáлась,
Потім заспівáла:

»Хата на помості,
Наїхали гості;
Розплітали коси,
Та стрічки знімали,
А пан просить сала,
А чорт їсти просить.
Гуси, гуси білі
В ирій полетіли,
А сірі—на море.«
. . . .

III.

Завили пси на дворі,
Зареготалися псарі,
А пан, червоний—аж горить,
Іде в світлицю до Марини,
Як Кйрик пяний.
Ніби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тином, знай, собі сидить.
Стара неначе одуріла.
Мороз лютує, аж скрипить,
Луна червона побіліла,
І сторож боязно кричить,
Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь!—палати зайнялйся.
Пожáр! пожáр!...
І де взялйся
Ті люди в Бога! Мов з землі
Родйлися і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожáр той дивувались.
Та й диво там таки було́!
Марйна го́ла на-голо́
Перед будинком танцювала
У-парі з матірю, і—страх!—
З ножем окровленим в руках,
І приспівувала:
»Чи не це-ж та кумáся,
Що підтикалáся?
Як булá я пані
В нóвому жупáні—
Паничі липлйлись,
Руку цілували.« (До матері).
— А ви до мене на весілля

З того світу прийшли?
Мені вже й косу розплели,
Та пан приїхав. Гиля! гиля!
Чи то не гуси,—то пани!
Дивися—в ирій полетіли...
Агу! Гиля! До сатани,
До чорта в гості!... Чуєш? чуєш?
У Києві всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш? Он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить пити... А ти знаєш,
Що я зарізала його?...
Дивися! Он-де головнею
Стоїть на комині... Чого,
Чого ти дивишся на неї?
Це мати, мати! Не дивись—
А то з'їси. Ось на—дивись!

(Дає дулі і співає:)

»Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискаля!
— Москалі, москалі
Запасок навезли;
Паничі—
Дукачів,
А поповичі з міста
Навезли намиста.
Бий, дзвоне, бий!
Хмару розбий!
Нехай хмари
На Татари,
А сонечко на християни!
Бий, дзвоне, бий!«

Мати.

Мариночко! Ходімо спать!

Марина.

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо. Поганий—
Дивися!—лізе цілувать.
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (До людий:)
Хрещені люди, поможіте!

Марина.

Беріть мене! Беріть, вяжіте!
Ведіть до пана у світлицю!
А ти чи підеш подивиться,
Якою паннею-Марина
У пана в-заперті сидить?
І вяне, сохне, гине, гине
Твоя єдиная дитина,—
Твоя Мариночка? (Співає:)
»Ой гиля, гиля, сірії гуси!
Гиля на Дунай!
Завязала головоньку,
Тепер сиди та думай!«
І пташкам воля,—в чистім полі
І пташкам весело літать,
А я зовянула в неволі. (Плаче:)
Хоча-б намисто було взять:
Отсе-б повісилась... От бачиш,
Тепер і шкода!... Хоч топись!
Чого-ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко! Дивись:
Це я, Мариночка твоя!
Дивися: чорная змія
По снігу лізе... Утечу!
У ирії знову полечу!
Бо я зозулею вже стала...
Чи він у гості не приходив?

Убили, мáбуть, на войні...
А знаєш, снилося мені:
У-день неначе місяць сходив,
А ми гуляєм по-над морем
У-двох собі. Дивлюся: зорі
Попáдали неначе в воду,
Тілько осталася одна,
Одна-однісенька на небі.
А я, неначе навіснá,
В Дунáєві шукаю броду,
З байстрям розхрістана бреду.
Сміються люди надо мною,
Зовуть покриткою, дурною;
І ти смієшся, а я плáчу.
Ба ні, не плачу—регочусь...
Дивися, як я полечу,
Бо я—сова...

Та й замахала,
Неначе крилами, руками
І пострибáла через двір
У поле, виючи мов звір.

Пошкандибáла стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до óдного спеклись,
Неначе добрі поросята;
Згоріли білії палати,
А люди тихо розійшлись.
Марини й матері не стало...
Уже весною, як орали,
Два трупи нá полі найшли
І на могилі поховали.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 152—161.

Пророк.

(Н. В. Тарновскій.)

Неначе праведних дітий,
Госпо́дь, любя́ своїх людий,
Послав на землю їм пророка—
Свою любов благовістить,
Святому розуму учить.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лили́сь, текли́
І в серце падали глибоко,
І ніби тим огнем пекли́
Холодні душі.
Полюбили
Пророка люди, і молились
Йому, і сльози, знай, лили́.
А потім?... Люди, род лукавий,
Госпо́днюю святую славу
Розтли́ли... і чужим бо́гам
Пожерли жертви, омерзи́лись,
І му́жа свята—горе вам!—
На стогнах ка́менем побили,
І заходи́лися гулять,
Святою кровю шинкувать.
І пра́ведно Госпо́дь великий,
На вас, на лютих, на вас диких
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми му́рувать,
І—роде лживий і жестокий!—
Вомісто кро́ткого пророка—
Царя вам повелів ізбрать!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 237.

Сичі.

На ниву в жито у-ночі,
На полі, на роздолі,
Зліталися по волі
Сичі—
Пожартувать,
Поміркувать,
Щоб бідне птаство заступить,
Орлине царство затопить
І геть спалить,
Орла-ж повісить на тичині
І, при такій годині,
Республіку зробить.
І все-б, здавалося? А ні!
Щоб не толочили пашні,—
Воно було-б не-диво,
Як би хто инший на тій ниві
Сільце поставив, а то зирк—
Таки голісінький мужик
Поставив любо, та й пішов
В копиці спать собі, а рано,
Не вмившися, зайшов
Гостий одвідать. Та й погані,—
Усі до одного сичі!
Отсе тобі вари й печи!
Щоб не нести до-дому
Таке добро, то повбивав,
А инших гратися оддав
Приборканих воронам,
І не сказав нікому.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II.

Між скалами, неначе злодій,
По-над Дністром іде в-ночи
Козак, і дивиться йдучи
На каламутну темну воду,
Неначе ворогові в очи,
Неначе вимовити хоче:
— »Дністре, во́до каламу́тна!
Винеси на волю,
Або втопи принамені,
Коли така доля!«
Та й роздягся на камені.
У воду кинувся, пливе,
Аж хвиля синяя реве,
І, ревучи, на той беріг
Козака виносить.
Стрепенувся сіромаха:
І голий, і босий,
Та на волі; й більш нічого
У Бога не просить.
Пострівай лиш: може, брате,
На чужому полі
Талану того́ попросиш,
Та тієї долі...
Пішов собі темним я́ром,
Та співає йду́чи:
»Ой з-під гори, та з-під кручі
Ішли мажі рипучи;
А за ними йде та чорнявая,
Та плаче—рида йдучи.«

Уже як хочете: хоч лайте,
Хоч і не лайте, й не читайте—
Про мене! Я і не прошу́,—
Для себе, братіки, спишу,
Ще раз те оливо потрачу;
А може дасть Бог, і заплачу,—

То й буде в мене...
Ну-мо знов!

Покинув матір і господу,
Покинув жінку; жаль, та й годі!
На Бесарабію пішов
Отсей козак. Погнало горе
До моря пити. Хоч говорять:
Аби файда́ в руках була,
А хлопа, як того вола,
У плуг голодного впряжеш.
. . . .
Троха́ лишень, чи так?
Ще з-малку з матірю старою
Ходив з торбами сей козак.
Оттак і виріс сиротою
У наймах. Сказано—шарпак,
То й одружився собі так:
Узяв хорошу, та убогу,—
Звичайне, наймичку. А пан...
(І неталан наш і талан,—
Як кажуть люди, все од Бога)
Нагле́дів, клятий: панські очі!—
Та й ну ґостинці засилать.
Так і гостинців брать не хоче,
Не хоче й пана закохать.
Що тут робить?—За чоловіка,
Укоротивши йому віка...
А жінку можна привітать.
Трохи́ не сталося оттак!
До нитки звівся мій козак,
Усе на панщині проклятій.
А був хазя́їн. . . . .
А жіночку свою люби́в,
І—Господи єдиний!—
Як те паня, як ту дитину,

У намистах водив.
Та знемігся неборака,—
Хоч продавай хату
Та йди в найми! Оттак його
Оттой пан проклятий
Допік добре! А жіночка,
Мов цього й не знає,—
У доброму намистечку
В садочку гуляє,
Як та краля.—»Що тут робить?«
Сердега міркує:
»Покину їх та утечу?!
Хто-ж їх нагодує?
Хто догляне? Одна—стара,
Не здужає встати;
А другая—молодая,
Дума погуляти.
Як же його? Що діяти?
Горе моє, горе!«

Та й пішов, торбину взявши,
За синєє море
Шукать долі. Думав прийти,
Та хоч жінку взяти,—
Стара мати і тут буде
Віку доживати
На господі.

Так оттак-то
Трапляється в світі!
Думав жити, поживати,
Та Бога хвалити,
А довелось на чужині
Тількo сльози лити,—
Більш нічого! Нудно йому
На чужому полі.

Всього надбав роботяга,
Та не придбáв долі,
Талану́ тогó святóго.
. . . .
Світ божий немилий—
Нудно йому на чужи́ні,
І добрó остило.
Хочеться хоч подивиться
На свій край, на милий,
На високії могили,
На степи широкі,
На садочок, на жіночку,
Кралю карооку.
Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю,
Бродягою.
О, Боже мій!
Якеє ти, поле,
Своє поле!—яке-то ти
Широке, широке,
Як та воля!...
. . . .
Прийшов до-дому у-ночі.
Стогнала мати на печі,
А жінка у коморі спала
(Бо пан нездужа.) Жінка встала,
Неначе пявка та впилáсь
І, мов водою, залилáсь
Дрібними, як горох, сльозами.
(І це трапляється між нами,
Що ніж на серце наставля,
А сам цілує.) Ожилá
Моя сердешна молодиця:
І де ті в Господа взяли́ся
Усякі штучнії їства!
Сама-ж, неначе нежива,

На плечі пада. Напоїла
І нагодувала,
І спать його, веселого,
В коморі поклала.
Лежить собі, неборака,
Думає-гадає,—
»Як то будем мандрувати,«
І тихо дрімає.
А жіночка молодая
Кинулась до пана,
Росказала: »оттак і так!«
Любо та кохано
Прийшли, взялѝ сіромаху,
Та й повезли з дому
Пройдисвіта, волоцюгу,
Прямо до прийому.

І там доля не кинула.
Дослуживсь до чину,
Та й вернувся в село своє,
І служить покинув.
Уже матір поховали
Громадою люди,
І пан умер. А жіночка
Московкою всюди
Хиляється—і по Жидах
І по панах, боса.
Найшов її, подивився
І, сивоволосий,
Підняв руки калічені
До святого Бога,
Заридав, як та дитина,
І—простив небогу.

Оттак, люди, научайтесь
Ворогам прощати,

Як сей неук!...
Де-ж нам грішним
Добра цього взяти?
. . . .

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. І, стр. 209—213.

І небо невмите, і заспані филі,
І по-над берегом гет-гет,
Неначе пяний, очерет
Без вітру гнеться... Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В отсій незамкнутій тюрмі,
По-над отсим нікчемним морем,
Нудити світом?
                    Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовклая трава,
Не хоче правдоньки сказать...
А більше ні в кого спитать.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862, кн. VII.

І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї,
То одинокому мені
Здається—кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славная країна.
Аж бачу, там тілько добро,
Де нас нема.
В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхать в Україну,
У те найкращеє село,—
У те, де мати повивала
Мене малого, і в-ночи
На свічку Богу заробляла;
Поклони тяжкії бючи,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину...
Добре, мамо,
Що ти зарані спать лягла!
А то-б ти Бога проклялá
За мій талан.

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорнійше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені; погнилú
Білéнькі хáти, повалялись;
Стави буряном порослú.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,—
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть.
. . . .
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім оттім селі,
А скрізь на славній Україні

Людий у ярма запрягли
Пани лукаві. Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини,
А препоганії пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Остатні продають штани...
. . . .

Погано дуже, страх погано
В отсій пустині пропадать;
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакать,—і мовчать.
А як не бачиш того лиха,
То скрізь, здається, любо, тихо,
І на Україні добро;
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну,
А по-над ним зеленіють
Широкії села;
А у селах, у веселих
І люди веселі.
Воно-б, може, так і сталось,
Як-би не осталось
Сліду панського в Україні!...
. . . .

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 18
т. II, стр. 242—243.

Не для людий, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Отсі вірші віршую я—
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стеляться на папері,
Плачучи́, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Одиноку душу,
Убогую. Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю.
Нехай летять до-домоньку
Легенькії діти
Та роскажуть, як то тяжко
Було́ їм на світі!...
І в семї веселій тихо
Дітий привітають,
І сивою головою
Батько покива́є,
Мати скаже: »Бодаї тії
Діти не родились!«
А дівчина подумає:
»Я їх полюбила!«

Перводрук: »Основа« 1861, I, кн. I, стр. 1—2.

Коло гаю, в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високії
Одна óдну хилить.
І без вітру гойдáються,
Мов борються в полі.
Отто сестри чарівниці—
Оттії тополі.

Закохалися обидві
В одного Івана;
А Іван, козак звичайний,
Обох їх не гáнив,
А лицявся то з тією,
То з другою любо,—
Поки в яру, у-вечері,
Під зеленим дубом
Не зійшлися усі троє.
— Оттак то ти, кате,
Знущаєшся над сестрами...

І пішли шукати
Трути-зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля, накопали
І стали варити;
Заплакали, заридали,—
А нема де дітись:
Треба варить!
Наварили;
Йвана отруїли,
Й поховали коло гаю
В полі на могилі.
І байдуже?
Ні, не дуже:
Бо сестри ходили

Що-день божий, в-ранці рано
Плакать над Іваном,
Поки самі потруїлись
Тим зіллям поганим.

А Бог людям на науку,
Поставив їх в полі
На могилі тополями;
І тиї тополі
Над Іваном, на могилі,
Коло того гаю,
І без вітру гойдаються,
І вітер гойдає.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862, кн. IX, стр. 1—2.

Як-би мені черевики,
То пішла-б я на музики...
Горенько моє!
Черевиків немає,
А музика грає, грає,
Жалю завдає!

Ой піду я боса полем,
Пошукаю свою долю.
Доленько моя!
Глянь на мене, чорнобриву!
Моя доле неправдива,
Безталанна я!

Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках—

Я світом нужу́...
Без роскоші, без любови,
Зношу́ свої чорні брови,
У наймах зношу́!

1848. Перводрук: »Народное Чтеніе«, 185
Кос-Арал. кн. 5, стр. 168.

I багата я,
I вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я!

Тяжко, важко в світі жить
I нікого не любить,
Оксамитові жупани
Одинокій носить!

Полюбилась би я,
Одружилась би я
З чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!

Батько—мати не сплять,
На сторожі стоять,
Не пускають саму мене
У садочок гулять!

А хоч пустять, то з ним,
З препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

1848. Перводрук у »Народномъ Чтеніи«, 1860,
Кос-Арал. кн. I, стр. 145—146.

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою—
Така доля моя!

Люди гордії, злі
Розрізнили, взяли
Та повезли до прийому—
Оддали в москалі!

І московкою я,
Одинокою я
Старіюся в чужій хаті—
Така доля моя!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук у »Народномъ Чтеніи«, 1860, кн. I, стр. 147.

Породила мене мати
У високих у палатах,
Шовком повила́;
У золоті, в оксамиті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла́.

І виросла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолицяя.
Убогого полюбила,
Мати заміж не пустила,—
Осталася я

У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати...

Недоля моя!
Як билина при долині
В одинокій самотині
Старіюся я.

На світ божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуся,
А матір стару —
Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа«, 1862, кн. I, стр. 2—3.

Ой я свого чоловіка
В дорогу послала,
А од шинку та до шинку
Стежечку топтала,
Та до куми заходила
Пшона позичати,
Оттих дітий годувати
В нетопленій хаті.

І нагодувала,
І спати поклала,
Сама пішла до дяка
Добувати пятака,
Та й заночувала.

А із Криму чоловік
Ледве ноги доволік;
Воли поздихали.

Вози поламались,
З батіжками чумаченьки
До-дому вертались.

Увійшов у хату,
Ударивсь об поли:
Лазять діти у запічку,
Голодні і голі.

»А де ваша, діти, мати?«
Сердешний питає.
— »Тату! тату! Наша мати
У шинку гуляє.«

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 244.

Ой виострю товариша,
Засуну в халяву,
Та піду шукати правди
І тієї слави.
Ой піду я не лугами
І не берегами,
А піду я не шляхами,
А по-над шляхами.
Та спитаю в Жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупáні,
І у ченця́, як трапиться—
Нехай не гуляє,
А святе письмо читає,

Людий поучає:
Щоб брат брата не різали
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867, т. II, стр. 245.

············

По улиці вітер віє
Та сніг замітає,
По улиці по-під тинню
Вдова шкандибає
Під дзвіницю,—сердешная,
Руки простягати
До тих самих, до багатих,
Що сина в салдати
Позаторік заголили...
А думала жити,
Хоч на старість у невістки
В добрі одпочити...
Не довелось!...
Виблагала
Тую копійчину,—
Та Пречистій поставила
Свічечку за сина...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862, кн. I, стр. 3.

············

Ой сяду я під хатою,
На улицю гляну,
Як то тії дівчаточка
Без своєї Ганни,
Без моєї Ганнусеньки,
У хрещика грають?

І граються невесело,
І не так співають
Дівчаточка...
А моєї
Голубки немає:
У свекрухи десь воркує,
Мене виглядає

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа«, 1862, т. I, стр. 4.

Закувала зозуленька
В зеленому гаї;
Заплакала дівчинонька—
Дружини немає.
А дівочі молодії
Веселії літа,
Як квіточка за водою,
Пливуть з цього світа.
Як би були батько-мати,
Та були-б багаті,
Було-б кому полюбити,
Було-б кому взяти.
А то нема; сиротою
Оттак і загину,
Дівуючи в самотині
Де не-будь під тином.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа 1862, I, а від слів: Як би були . . . »Кіевск. Стар.« — 1906.

Швачка.

Ой не пється горілочка,
Не пються й меди;
Не будете шинкувати,
Прокляті Жиди!

Ой не пється теє пиво,
А я буду пить;
Не дам же я вражим Ляхам
В Україні жить.

Ходім, батьки-отамани,
У Хвастов в неділю,
Та надінем вражим Ляхам
Кошуленьку білу,—
Ні, не білу, а червону...
Ходім, погуляєм,
Та в пригоді свого батька
Старого згадаєм,
Полковника хвастовського,
Славного Семена.
Ходім, браті! Не згинете,
Хлопці, коло мене.«

В Перéпяті гайдамаки
Нишком ночували;
До схід сонця у Хвастові
Хлопята гуляли.
Прийди з того Межигоря,
Наш славний Палію,
Подивися, що той Швачка
У Хвастові діє!
Добре діє!...

У Хвастові,
У славному місті,
Покотилось Ляхів, Жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі.
Базарами
Кров почервоніла,
А оранди з костьолами,
Мов свічки, згоріли.
В самім замку невеличку
Церковку святую
Не спалено,—оттам Швачка
Співа: »алилуя!«
Хвалить Господа, веселий,
І каже сідлати
Коня свого вороного:
Має погуляти
У Бихові, славнім місті,
З Левченком у-купі,
Потоптати жидівського
Й шляхотського трупу.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.
т. II, стр. 128—129.

⁂

Ой не пються пива́, меди́,
Не петься вода́;
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда:

Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Упав чумак коло воза,
Упав та й лежить.

Із Одеси преславної
Завезлй чуму́;
Покинули това́риша,—
Горенько йому́!

Воли його коло воза
Понуро стоять;
А із степу гайворони
До його летять.

»Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу:
Наклювавшись, подо́хнете
Коло мене в-купі.

Ой полетіть, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка, та скажіте,
Щоб службу служили,

Та за мою грішну душу
Псалти́р прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала!«

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.
т. II, стр. 245—246.

..........✤..........

На улиці невесело,
В хаті батько лає,
А до вдо́ви на досвітки
Мати не пускає.

Що-ж мені робити?
Де мені подітись?
Чи то з иншим полюбитись,
Чи то утопитись?

Ой надіну я серёжки
І добре намисто,
Та піду я на ярмарок
В неділю на місто;

Скажу йому: »Сватай мене,
Або одчепися!
Бо як мені у матері —
То лучше топиться.«

1848.
Кос-Арал.

Першодрук: Празьске видання, т. I, стр. 298.

У тієї Катерини
Хата на помості;
Із славного Запорожжя
Наїхали гості;
Оден Семен Босий
Другий Іван Голий,
Третій, славний вдовиченко,
Іван Ярошенко.

З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили такої,
Як ся Катерина!

Оден каже: »Брате!
Як би я багатий

То оддав би все золото
Отсій Катерині
За одну годину.«

Другий каже: »Друже!
Як-би я був дужий,
То оддав би я всю силу
За одну годину
Отсій Катерині.«

Третій каже: »Діти!
Нема того в світі,
Чого-б мені не зробити
Для цієї Катерини
За одну годину.«

Катерина задумалась
І третьому каже:
»Єсть у мене брат єдиний,
У неволі вражій,
У Криму десь пропадає.
Хто його достане,
То той мені, Запорожці,
Дружиною стане!«

Разом повставали
Коней посідлали,
Поїхали визволяти
Катриного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові
На кіл посадили;
Третій, Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко,

З лютої неволі,
Із Бакчисараю,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
»Вставай, вставай, Катерино,
Брата зострічати!«
Катерина подивилась.
Та й заголосила:
— Це не брат мій, це—мій милий!
Я тебе дурила.—
»Одурила!«
І Ка́трина
До-долу скотилась.
Голо́вонька.
»Ходім, брате,
З поганої хати!«
Поїхали Запорожці
Вітер доганяти.

Катерину чорнобриву
В полі поховали,
А славнії Запорожці
В степу побратались.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 197—198.

.........❧.........

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить;
По долині у ве́чері
Козак смутний ходить.

Ходить він годину,
Ходить він і другу,—
Не виходить чорнобрива
Із темного лугу;

Не виходить, зрадливая...
А з яру та з лісу,
З собаками та псарями,
Іде пан гульвіса.

Цькують його собаками,
Крутять назад руки,
І завдають козакові
Смертельнії муки;

У льох його, молодого,
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
По світу пускає...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 138.

..........✤..........

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з другóю.
А другáя тая,
Розлучниця злая,
Багатая сусідонька,
Вдова молодая.

А я вчора з нею,
З цією змією,
В полі плоскінь вибірала,

Та все й розказала:
Що як мене любить,
Жениться буде,
І до себе, злую суку,
Просила в придане.

Йване мій, Іване,
Друже мій коханий!
Побий тебе сила божа
На наглій дорозі!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання
т. II, стр. 247.

Не так тії вороги,
Як добрії люди—
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть вітати,
І питать тебе про тебе,
Щоб потім сміятись.
Щоб з тебе сміятись,
Щоб тебе добити.
Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити,
А ці добрі люди
Найдуть тебе всюди,
І на тім світі, добряги,
Тебе не забудуть!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 247.

Ой люлі, люлі, моя дитино,
В-день і в-ночи...
Підеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.

Сину мій, сину! Не клени тата,
Не помяни!
Мене прокляту, я твоя мати—
Мене клени!...

Мене не стане, не йди між люде,
Іди ти в гай:
Гай не спитає, й бачить не буде—
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись!...
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.

Як підеш в села, у тії хати,
То не журись;
А як побачиш з дітками матір,
То—не дивись!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа«
т. I, стр. 5.

..........◆◆..........

Ой чого ти почорніло,
Зеленее поле?
Почорніло я од крови
За вольную волю.

Круг містечка Берестечка,
На чотири милі,
Мене славні Запорожці
Своїм трупом вкрили;

Та ще мене гайворони
Укрили з півночи—
Клюють очі козацькії,
А трупу не хочуть...

Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю;
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи

Не вернетеся на волю,—
Будете орати
Мене стиха, та орючи
Долю проклинати...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р., кн. VII, стр. 1.

..........⁂..........

Туман, туман долиною—
Добре жити з родиною;
А ще лучше за горою
З дружиною молодою.

Ой піду я темним гаєм—
Дружиноньки пошукаю.
»Де ти? де ти? озовися!
Прийди, серце, пригорнися!

Ну-мо, серце, лицятися,
Та поїдем вінчатися,
Щоб не знали батько й мати,
Де ми будем ночувати.«

Одружилась, заховалась...
Бодай була не кохалась!
Легче було-б в труні гнити,
Як з тобою в світі жити.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862 р., кн. I, стр. 4—5.

У неділеньку у святую,
У досвітнюю годину,
У славному-преславному
Місті Чигрині,
Задзвонили в усі дзвони,
З гармати стріляли,
Превелебную громаду
До-купи скликали.

З святими корогвами,
Та з пречестними образами
Народ з попами
З усіх церков на гору йде,
Мов та божа бджола гуде.
З манастиря святого
У золоті, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо,
У ранную пору,

На високу го́ру
Сходились полковники.
І військо, як море,
З знамена́ми, з бунчугами
З лугу виступало,
Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Оніміли дзвони,
І громада покладає
Земнії поклони.
Молебствіє архимандрит
Сам на го́рі править,
Святого Бога просить, хвалить,
Щоб дав їм мудрости дознати,
Гетьмана доброго обрати.

І одноголасно, одностайне
Громада ви́брала гетьма́на,
Преславного Лободу́ Іва́на,
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчугами
Гетьмана укрили.

Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— »Спасибі вам, панове молодці,
Преславнії Запорожці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще-б краще ви зробили,
Як-би замість старого
Та обрали молодого
Завзятого молóдця,
Преславного Запорóжця
Павла Кравченка-Наливайка.

Я стар чоловік, нездужаю встати,
Буду йому пораду давати,
По-батьківськи научати,
Як на Ляха стати.

Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братця,
На Ляха водити,
Не мені тепер, старому,
Булаву носити.
Нехай носить Наливайко,
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі Ляхи
У своїй Варшаві!«

Громада чмéлем загулá:
У дзвони задзвонили;
Гармата заревла,
І бунчугами вкрили
Преславного Запорожця
Павла Кравчéнка-Наливайка.

1848.
Кос-Арал.

Порводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 115—117.

…………⁂…………

У перетику ходила
  По горіхи,
Мірошника полюбила
  Для потіхи.
Мельник меле, шеретує
Обернеться, поцілує—
  Для потіхи.

У перетику ходила
  По опе́ньки,
Лимаренка полюбила
  Молоде́нька.
Лимар кичку зашиває,
Мене горне, обнімає—
  Молоденьку.

У перетику ходила
  Я по дро́ва,
Та бондаря полюбила
  Чорнобро́ва.
Бондар відра набиває,
Мене горне, пригортає—
  Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,
  Моя мати,
Кого будеш по-переду
  Зятем звати—
Усіх, усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
  Будеш звати.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 248.

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
Я я молоденька
На шлях, на дорогу
Невеселая виходила;
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Того молодого
Чумаченька свого
Зострічати.

Ой зострілась я
За тими лозами
Та з чумацькими возами:
Ідуть його воли,
Воли половї,
Ідуть, ремигають;
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.

Ой копали йому в степу при дорозі
Та притиками яму;
Завернули його у тую рогожу,
Та й спустили Івана
У ту яму глибокую
На високій могилі.
Ой Боже милий,—милий, милосердий,
А я так його любила!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 249.

•••••••••••✣✣•••••••••••

Не тополю високую
Вітер нагинає—
Дівчиночка одинока
Долю зневажає.

— Бодай тобі, доле,
У морі втопитись,
Що не даєш мені й досі
Ні з ким полюбитись!

Як дівчата цілуються,
Як їх обнімають,
І щó тоді їм діється—
Я й досі не знаю...

І не знатиму. Ой, мамо!
Страшно дівувати,
Увесь вік свій дівувати,
Ні з ким не кохатись.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 250.

Утоптала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар;

Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
Пятака.

Я два шаги, два шаги
Пропилá,

За копійку дудника
Найнялá.

Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду!

Оттака я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько,—
Вийду я!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 240.

I широкую долину,
I високую могилу,
I вечірнюю годину,
I що снилось, говорилось—
Не забуду я.

Та що з того? Не побрались,
Розійшлися, мов не знались.
А тим часом дорогії
Літа тії молодії
Марне пронеслись.

Помарніли ми обоє:
Я—в неволі, ти—вдовою;
Не живем, а тілько ходим
Та згадуєм тії гóди,
Як жилú колись.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук в »Народномъ Чтенiи« 1860 р., кн. 1, стр. 143.

На-вгороді коло броду
Барвінок не сходить;
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

На-вгороді коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений; не виходить
Дівчина з хатини.

На-вгороді коло броду
Верба похилилась;
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.

Плаче, плаче та ридає,
— Як рибонька бється...
А над нею, молодою,
Поганець сміється.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р., кн. VII, стр. 3.

··········⁂··········

Як-би мені, мамо, намисто,
То пішла-б я завтра на місто;
А на місті, мамо, на місті
Там музики грають троїсті;
А дівчата з парубками
Лицяються... Мамо, мамо!
Безталанна я.

Ой піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,

Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики.—
Нехай люди не здивують,
Як я, мамо, потанцюю...
Доленько моя!

Не дай мені вік дівувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити!
А поки я заробляю,
Чорні брови полиняють...
Безталанна я!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р., кн. VII, стр. 2.

* * *

»Не хочу я женитися,
Не хочу я братись,
Не хочу я у запічку
Дітий годувати;
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити,
Оксамитові жупани
Наріллі носити.
А піду я одружуся
З моїм вірним другом,
З славним батьком запорожським
Та з Великим Лугом.
На Хортиці у матері
Буду добре жити,
У оксамиті ходити,
Меди-вина пити!«

Пішов козак нерозумний
Слави добувати,—
Осталася сиротою
Старенькая мати.
Ой згадала в неділеньку,
Сідаючи їсти:
»Нема мого сина Йвана,
І немає вісти!«

Не через два, не три літа,
Не через чотири
Вернувся наш Запорожець,
Як та хиря-хиря,
Обідраний, облатаний,
Калікою в хату.
Отсе тобі Запорожжя
І сердешна мати!
Нема кому привітати,
Ні з ким пожуритись!
Треба було-б молодому,
Треба-б одружитись!
Минулися молодії
Веселії літа,
Немає з ким остилого
Серденька нагріти;
Нема кому зострінути,
Затопити хату;
Нема кому води тії
Каліці подати!

1848.
Кос-Арал.

Першодрук в Кожанчиковому виданні.

ЧУМА.

Чума́ з лопатою ходила,
Та гробови́ща рила-рила,
Та трупом-трупом начиняла,
І »со святими« не співала,—
Чи го́родом, чи то село́м—
Мете собі, як помелом.

Весна. Садочки зацвіли́,
Неначе полотном укриті,
Росою божою умиті,
Біліють. Весело землі́:
Цвіте́, красується цвітами,
Садами темними, лугами;
А люди бідні в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у ха́тах,
Та й мруть.
По улицях воли
Ревуть голодні; на городі
Пасуться коні—не виходить
Ніхто загнать, нагодувать,
Неначе люди тії сплять.
Заснули,—добре, знать, заснули!
Святу неділеньку забули,
Бо дзвона вже давно не чуть.
Сумують комини без диму;
А за городами, за тином
Могили чорнії ростуть.

Під хатами, по-між садами,
Зашиті в шкуру і в смолі,
Гробокопателі в селі
Волочать трупи ланцюгами

За царину,—і засипають
Без домовини.
Дні минають,
Минають місяці. Село
На-вік замовкло, оніміло,
І кропивóю пороcлó.

Гробокопателі ходили,
Та й ті під хатами ляглú.
Ніхто не вийшов в-ранці з хати,
Щоб їх, сердешних, поховати,—
Під хáтами і погнилú.

Мов оазіс в чистім полі,
Село зеленіє.
Ніхто в його не заходить;
Тілько вітер віє,
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.

Довго воно зеленіло,
Поки люди з поля
Пожарище не пустили
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотліло,
Попіл вітром розмахало,
І сліду не стало.

Оттаке-то людям горе
Чумá виробляла!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 216—217.

І знов мені не привезлá
Нічого почта з України!
За грішнії, мабуть, діла
Караюсь я в отсій пустині
Сердитим Богом.

Не мені
Про теє знать, за щò караюсь;
Та й знать не хочеться мені!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселії случáї
І невеселії ті дні,
Що пронеслúся надо мною
В моїй Україні колись.

Колись божились та клялúсь,
Брáтались, сéстрились зо мною,
Покú, мов хмара, рòзійшлúсь
Без сльоз, роси тії святої.
І довелóся знов мені
Людий на старості...

Ні, ні!
Вони з холєри повмірали—
А то-б хоч клаптик переслали
Тогó паперу...

. . . .

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.

Люди скажуть, люди зрадять,
А вона мене порадить,—
І порадить і розважить,
І правдоньку мені скаже.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 251—252.

················

В неволі, в самоті немає,
Нема з ким серце поєднать;
То сам собі отсе шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовлять.
Шукаю Бога,—а нахожу
Таке, що цур йому й казать!
От-що зробили з мене годи
Та безталання!
Та ще й те,
Що літечко моє святе
Минуло хмарно, що немає
Ні-же єдиного случаю,
Щоб до-ладу було згадать.

А душу треба розважать,
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого...
Не чуть!
І мов у полі сніг заносить
Неохоло́нувший ще труп.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862 р., кн. II, стр. 7.

················

Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тої радоньки дати:

Що мені на світі
Сироті робити?
Чи йти в люди жити,
Чи дома журитись?

Ой піду я в гаї зелений,
Посажу́ я руту;
Як що зійде моя рута —
Остануся тута:

Прийде милий в мою хату
Хазяїнува́ти;
А як же ні, то я піду
Доленьки шукати.

Посходила тая рута,
В гаї зеленіє, —
А дівчина-сиротина
У наймáх марніє!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р.
кн. VII, стр. 2.

Не вернувся із походу
Гусарин-москаль.
Чого-ж мені його шкода?
Чого його жаль?

Що на йому жупан куций,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?

. . .

Ні, не того мені шкода,—
А марніє моя врода,
Люди не беруть;

А на улиці дівчата
Насміхаються, прокляті,
»Гусаркою« звуть!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Народное Чтеніе« 1859 р., кн. I, стр. 144—145.

У Вильні, городі преславнім,
Отсе лучилося недавно.—
Ще був тоді (от як на те
Не вбгаю в віршу сього слова!)—
Тоді здоровий-прездоровий,—
Зробили з його лазарет,
А бакалярів розігнали
За те, що шапки не ламали
У Острій Брамі...
Дурня знать
По походу! Отже назвать
Єй-Богу я його не вмію—
Того студента—що-ж нам діять?!

То синок був литовської
Гордої графині:
І хороше, і багате,
І одна дитина,
І училось не паничем,

І шапку знімало
В Острій Брамі.
Добре було,
Та лихо спіткало:
Улюбилося сердешне
(Було молодеє)
У жидівку молодую,
Та й думáло з нею,
Щоб сього не знала мати,
Звичайне побратись,—
Бо не можна ради дати,
Що то за проклята!
Мов змальована сиділа
До са́мої ночі
Перед вікно́м і втирала
Заплакані очі,—
Бо й вона такú любила,
І страх як любила!
Та на бульвар виходила,
І в школу ходила
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати;
І банкир якийсь із Любська[1])
Жидівочку сватав.
Що тут на світі робити?
Хоч іти топитись
До Закрету: не хочеться
Без Жидівки жити
Студентові.
А Жид старий—
Ніби теє знає—
Дочку свою одиначку
В хаті замикає,
Як іде до лавок в-ранці,

[1]) Любськ — за̀мок над Вілією. (Прим. Шевченка.)

І наймá сторóжу,
Стару Рухлю.
Ні, небоже,—
Рухля не поможе!
Уже де вона на світі
Роман сей читала
З шовковою драбинкою?
І Рухля не знала,
Може, сама догадалась;
Тілько заходилась
Та сплелá й собі такую,
І в-ночі спустилась
До студента на улицю.
І де-б утікати?
А вони (звичайне, діти!)
Любо цілуватись
Коло воріт заходились.
А Жид із на-двору,
Мов скажений, вибігає
З сокирою.
Горе!
Горе тобі, стара мати!
Нема твого сина:
На улиці валяється
Убита дитина,
Убитая жидовином.
Горе тобі, мати!
Жидівочка... (де та сила
Взялася в дитяти?!)
Вихватила ту сокиру,
І батькові в груди
Аж по обух вгородила!

Оттаке-то чудо
У тім місті преславному,
У тій Вильні сталось.

Дивувались довго люди:
Де вона сховалась,
Жидівочка та гадюча,
Що батька убила?
А вона в-ночі любенько
В Вілії втопилась,
Бо найшли її в Закрéті,—
Там і поховали.
А графиня без дитини,
Сердешна, осталась;
Поїхала у Рим, кажуть,
Та десь опинилась,
Та з маркизом якимсь голим,
Кажуть, одружилась.
Може й брешуть, бо, звичайне,
На те вони люди:
І вдовицю не забудуть,
І тую осудять.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Пражське видання,
т. II, стр. 79—82.

Заступила чорна хмара
    Та білую хмару;
Виступили з-за Лиману
    З Турками Татари;
Із Полісся шляхта лізе,
    А гетьман попович
Із-за Дніпра напирає;
    Дурний Самойлович
З Ромоданом. Мов та галич,
    Вкрили Україну.
Та й клюють, єлико-мога.

А ти, Чигирине!
А ти, старий Дорошенку,
Запорожський брате!
Нездужаєш, чи боїшся
На ворога стати?

— »Не боюсь я, отамани,
Та жаль України!«
І заплакав Дорошенко,
Як тая дитина.
— »Не розсиплем вражу силу
Не встану я знову!
Возьміть мої гетьманськії
Клейноди, панове,
Та однесіть Москалеві:
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На світі немає.
А я, брати Запорожці,
Возьму собі рясу,
Та піду поклони бити
В Межигор до Спаса.«

Задзвонили в усі дзвони,
Гармата грімала;
У дві лави Задніпрянці
З Москалями стали,
Аж на милю.
Між лавами
Понеслй клейноди.
Годі тобі, Петре, пити
Із Тясмина воду!
Положили ті клейноди
Попенкові в ноги,—
Іди, Петре, в Межигоря
Молитися Богу!

Не пустили Дорошенка,—
    У рясі пізнали,
Закували у кайдани,
    В Єсницю послали;
А з Сосниці в Яррополче[1])
    Віку доживати.
Оттак тобі довелося,
    Запорожський брате!
Виглянуло над Чигрином
    Сонце із-за хмари:
Потягли в свої улуси
    З Турками Татари.
А Ляхи з своїм Чарнецьким,
    З поганим Степаном,
Запалили церкву божу,
    І кости Богдана
Й Тимошеві в Суботові
    Гарненько спалили,
Та й пішли собі у Польщу,
    Мов добре зробили.
А Москалі з Ромоданом
    В неділеньку рано
Пішли собі з поповичем
    Шляхом »Ромоданом«.

Мов орел той приборканий,
    Без крил та без волі,
Зневіг славний Дорошенко,
    Сидячи в неволі,
Та й умер з нудьги.
                                        Остило
    Волочить кайдани!
І забули в Україні
    Славного гетьмана.

---

[1]) Село коло Москви. (Прим. Шевченка.)

Тілько ти, святий Ростовський,
Згадав у темниці
Свого друга великого,
І звелів каплицю
Над гетьманом змурувати
І Богу молитись
За гетьмана, панахиду
За Петра служити.

І досі ще, що-рік божий,
Як день той настане,
Ідуть править панахиду
Над нашим гетьманом
В Ярополчі.

Кінець 1848 року.
Кос-Арал.

Перводрук: Пражське видання 1876 р., кн. II, стр. 314—316.

Ѳ. М. Лазаревському.

Не до-дому в-ночі йдучи
З куминої хати
І не спати лягаючи,
Згадай мене, брате!
А як прийде нудьга в гості
Та й на ніч засяде,
Оттоді мене, мій друже,
Зови на пораду!
Оттоді згадай в пустині,
Далеко над морем,
Свого друга веселого,
Як він горе боре,

Як він, свої думи тії
І серце убоге
Заховавши, ходить собі
Та молиться Богу,
Та згадує Україну
І тебе, мій друже,
Та иноді й пожуриться...
Звичайне, не дуже,
А так тілько...
На дворі, бач,
Наступає свято,—
Тяжко його, друже-брате,
Самому стрічати
У пустині...
Завтра рано
Заревуть дзвіниці
В Україні, завтра рано
До церкви молиться
Підуть люди.
Завтра-ж рано
Завиє голодний
Звір в пустині, і повіє
Ураган холодний,
І занесе піском, снігом
Курінь, мою хату.
Оттак мені доведеться
Свято зустрічати!

Що ж діяти? На те й лихо,
Щоб з тим лихом битись.
А ти, друже мій єдиний,
Як маєш журитись,
Прочитай отсю цідулу
І знай, що на світі
Тілько й тяжко, що в пустині
У неволі жити...

Та й там живуть, хоч погано...
Що-ж діяти маю?
Треба-б вмерти,—так надія,
Брате, не вмірає!

24. XII. 1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Хата« 1860 р.

Неначе степом чумаки
У-осени верству проходять,
Так і мене минають годи;
А я й байдуже: книжечки
Мережаю та начиняю
Таки віршами; розважаю
Дурную голову свою
Та кайдани собі кую,
Як ці добродії дознають...

Та вже нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу:
Уже два годи промережав,
І третій в добрий час почну.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 235.

Т. ШЕВЧЕНКО

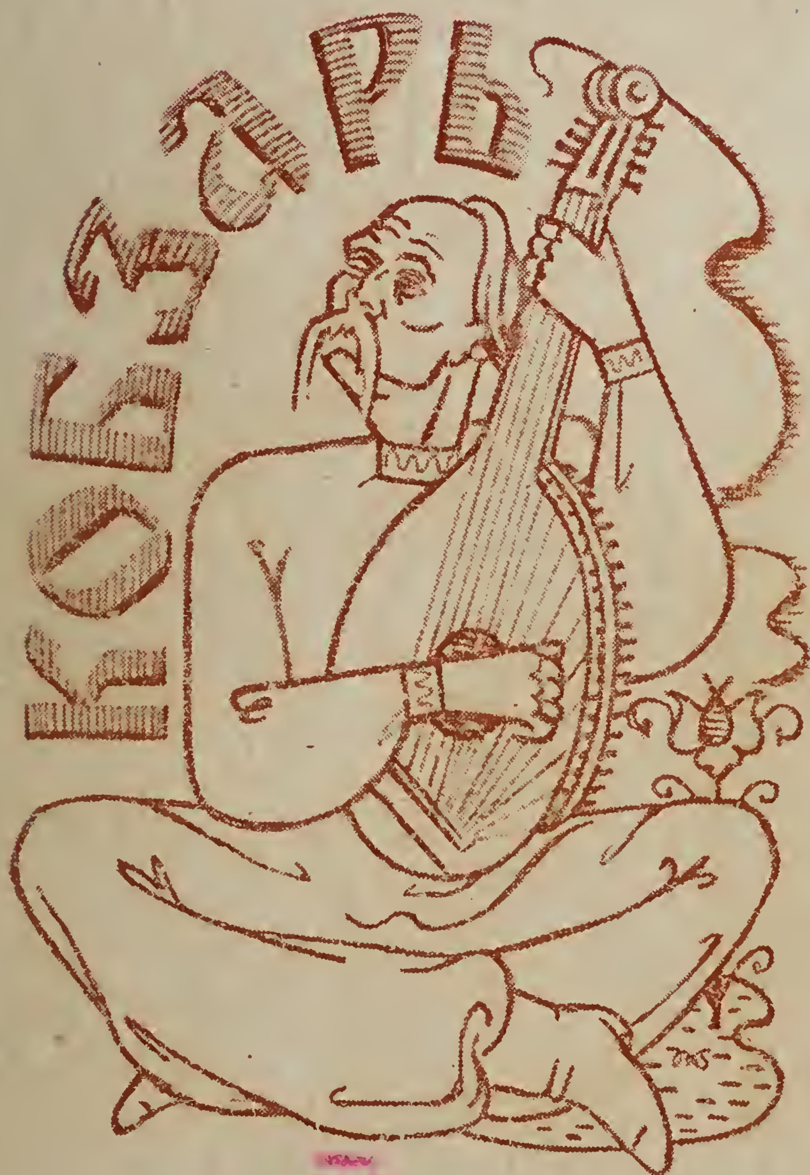

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

КОБЗАРЬ

Повне видання

ТОМ IV

ПЕРЕДРУК З
UKRAÏNIAN PUBL.
WINNIPEG MAN.

70

СОТНИК.

I.

У О́главі... Чи по знаку
Кому сей О́глав білохатий?
Троха́ лиш!
Треба́ росказати,
Щоб з жалю не зробить сміху.

Од Борисьпо́ля недалеко,—
А буде так як Борисьпо́ль,
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь;
Неначе з Оглава дівчата
Ватагу вийшли виглядати,
Та й стали.
Буде вже давно:
Оттут, бувало із-за тину
Вила́сь квасоля по тичи́ні;
І з оболонками вікно
В садочок літом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тином, сотни́кова хата.
А сотник був собі багатий,
То в його, знаєте, росло
На божій харчі, за дитину,
Чиєсь байстря.
А може й так
Узяв собі старий козак
Чию сирітку за дитину,
Та й доглядає в затишку́,
Як квіточку, чужу дочку.
А сина (сотник був жонатий,

Та жінка вмерла)—сина дав
У бурсу в Київ обучати.
А сам Настусю підждав,
Таки годованку, щоб з нею
Собі зробитися ріднею:
Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось старому
Самому в дурнях побувать.
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радився ні з ким,
А тілько сам собі гадає.
А жіночки—лихий їх знає!
Уже сміялися над ним.
Вони цю страву носом чують...

II.

Сидить сотник на причілку
Та думку гадає;
А Настуся по садочку
Пташкою літає;
То посидить коло його,
Руку поцілує,
То усами страшенними
Сивими пустує,—
Ну, звичайне, як дитина,
Пестує старого.
А старому не до того:
Иншого якогось,
Гріховного пестування
Старе тіло просить.
І пальцями старий сотник
Настусині коси,
Мов дві гадини великі,
До-купи сплітає,

То розплете, то круг шиї
Тричі обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає,
Мов кошеня на припічку,
З старим котом грає.

Сотник.

Та одчепи́сь, божевільна!
Дивись лишень: коси,
Мов русалка, розтріпала.
А чому ти й доси
Ніколи не вплетеш кісни́ки
Отті, що титка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,
То я-б кісники заплела́,
Наділа-б жовті черевики,
Червону-б юпку одягла,
Заквітчала-б барвінком коси...

Сотник.

Стрівай, стрівай, простоволоса!
Дурненька: де-б же ти взяла
Того́ барвінку заквітчатись?

Настя.

А коло тину... Там такий
Поріс зелений, та хрещатий,
Та синій—синій-голубий,
Зацвів...

Сотник.

Не будеш дівувати!

Настя.

А що-ж, умру хиба?

Сотник.

Ба ні!
А снилось в-осени мені,—
Тоді як щепи ми щепили,—
Як приймуться... мені приснилось...
Як приймуться, то в-осени
Ти вийдеш заміж.

Настя.

Схаменись!
І щепи ваші поламаю!

Сотник.

І як барвінок зацвіте...

Настя.

То я й барвінок позриваю!

Сотник.

А од весілля не втечеш!

Настя.

Ба ні, втечу, та ще й заплачу. (Плаче.)

Сотник.

Дурна ти, Насте, як я бачу:
І посміяться не даси!
Хиба не бачиш, я жартую.
Піди лиш, скрипку принеси,
Та з лиха гарно потанцюєш,
А я заграю.

Настя.

Добре, тату!
(І веселенька—шасть у хату!)

Сотник.

Ні, трохи треба підождать!
Воно-б то так, та от-що, брате:

Літа не ждуть, літа летять;
А думка прóклята марою
До серця так і приросла.
— А ти вже й скрипку принесла?!
Яку-ж ми вчистимо з тобою?

Настя.

Е, ні, стрівайте! Цур не грать!
А то не буду й танцювать.
Поки барвінку не нарву,
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квітчається і співає. Сотник налагожує скрипку.)

Сотник.

Отже одна вже й увірвалась.
Стрівай, і другу увірву!

Настя.

(Вертається заквітчана, співаючи:)

Як-би мені крила; крила
Соколинії,
Полетіла-б я за милим,
За дружиною;
Полетіла-б у діброву,
У зелений гай,—
Полетіла-б, чорноброва,
За тихий Дунай!

III.

(Тим часом, як вона співає, у садочок входить молодий хлопець в соломяному брилі, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах, з торбиною за плечима і з нагаєм.)

Петро.

З тим днем, що сьогóдня,
Боже помагай!

Настя.

Тату! тату! Петро, Петро
Із Київа прийшов!

Сотник.

А, видом-видати, слихом-слихати! Чи по волі, чи по неволі?

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

Ов!

Настя.

Богословом! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїшся (Підходить до сина, хрестить його і цілує.) Боже тебе благослови, моя дитино! Настусю! Поведи його в покої, та нагодуй, бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та таки й так. (Іде в світлицю з Настусею.)

Сотник (сам).

І дарував же мені Бог
Таке дитя, такого сина!
І богослов уже... причина,
Причина мудрая. (Задумується.)
Чого,
Чого я думаю? У попи!
А як не схоче, то на Січ—
А там не згине вражий хлопець.
Іти лиш в хату.
От ще річ:
Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,

Щоб він гуляючи навчив
Настусю заповідь, щоб знову
Не довелось дяка наймать,
Як для покойної.
А знаю,—
Без цього вже не повінчає
Отець Хома... Піти сказать,
А то забуду. (Іде в хату.)

IV.

Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохатися в дітях,—
Так же ні: самому треба
Себе одурити,
Оженитися старому
На такій дитині!
Схаменися, не женися:
І вона загине,
І сам сивим посміщищем
Будеш в своїй хаті!
Будеш сам отте весілля
По-вік проклинати!
Будеш плакать, і нікому
Ті сльози старечі
Буде втерти!
Не женися,—
І гич не до речи!
Дивися: рай кругом тебе
І діти, як квіти.
За-що ж ти їх, молоденьких,
Хочеш погубити?

Ні, старий мій чепуриться,
Аж бридко дивиться,

А Настуся з богословом
Заповіди вчиться.
Он дивіться: у садочок
Вийшли погуляти,—
У-двох собі похожають,
Мов ті голубята.
А старого нема дома,
То їм своя воля
Натратися.
Дивітеся:
Там коло тополі
Стали собі, та й дивляться
Одно на другóго.
Оттак ангели святиї
Дивляться на Бога,
Як вони одно на друге.
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти отсе, Настусю,
Справді, не читаєш?

Настя.

А хіба я школяр, чи що? Не хочу, та й годі!

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сьогодня вивчи, хоч пяту!

Настя.

І пятої, і шостої,—ніякої не хочу!

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі... Е, ні! Нехай повінчає!

Петро.

Та читай же! А то...

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую, ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш цілуй собі, а я таки не читатиму!

Петро (цілує її і примовляє):

Отсе тобі раз, отсе тобі два...
(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату, не давши знаку.)

Настя (пручається).

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде,— треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

Діти! Годі вже вам учиться! Чи не час обідать?
(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!
Отсе дитина! Ні, Настусю!
Я коло тебе захожуся
Тепер, лебедонько, не так!
Поки сто раз не поцілує,
Й читать не хоче.
А бурсак!...
Собачий сину, знаєш смак!

Ось я тебе попомуштрую—
Не так, як в бурсі!
Помелом!
Щоб духу в хаті не було.
Великий світ наш,—не загинеш.
Дивися, пся його личина,
Отсе-то так, що богослов!...
У батька краде! Добре, свате!
Які-то стали люди злі!
А що то діється у хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

V.

Оттакі батьки на світі,—
На-що вони дітям?
На наругу перед Богом!
А шануйте, чтіте,
Поважайте його, діти!
Бо то батько сивий,
Батько мудрий.
Добре оттим
Сиротам щасливим,
Що не мають оттих батьків,
То й не согрішають!

Настя (вибігає заплакана з хати).

Не дає і пообідать,
В Київ проганяє.
А, Боже мій милостивий!
Що мені робити?
Помандрую. (Дивиться в хату, заміра вся.)
Ух, який сердитий!
Та, не вдарить...

А я таки
У Київ з Петрусем
Помандрую, хоч що хочеш!
Я не побоюся,
Серед ночі помандрую!...
А відьма злякає?...
Ні, не зляка. (Загляда знову.)
Сердешненький!
Книжечки складає
У торбину і бриль бере.
Прощай, моє любе,
Моє серце!...
У-вечері?
За царину? Буду,
Раньше буду! Ось на, лови!
(Кидає через тин цвіток.)
Чуєш? Дожидайся-ж! (Виходить сотник.)

Настя (співає).

»Не ходи, не нуди, не залицяйся!—
Не сватай, не піду, не сподівайся!«

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає!
Неначе та сорока скаче.
Настусю! Чом же ти не плачеш?
Адже-ж Петруся вже немає.

Настя.

Дивітеся, яка печаль!
То й плачте, коли жаль!

Сотник.

Мені байдуже.

Настя.

А мені
Ще байдужіше, він не мій.

А я вже, заповіді знаю
Усі до одної!

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.

А повінчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говіли;
Як одговіємось—тоді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідко! (Танцює і приговорює.)
У горо́х
В чотирьох
У-ночі́ ходила;
У-ночі́,
Ходячи́,
Намисто згубила.

Настя.

Та годі вам вже з тим намистом! Ішли-б швидче до отця Хоми, та порадилися. От що!

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу-ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько! Та заквітчайся! Та не жди мене, бо бути має, що я зостануся і на вечерню. (Цілує її і йде.)

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму.
Не ждатиму, не ждатиму,

У свитину вдягатимусь,
У намисто уберуся,
Доганятиму Петруся.

Обнімемось, поцілуємось, поберемося за рученьки, та й підем у-двох собі аж у Київ. Треба заквітчаться,— може, в останній раз! Бо він казав, що у Броварях і повінчаємося.

(Квітчається і співає.)

»Ой піду я не берегом-лугом,
Зострінуся з несу́женим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любилися ми з тобою дуже;
Любилися, та не побралися,
Тілько жа́лю серцю набралися.«

Отсе нагадала яку! Цур їй, яка погана! Побіжу лиш швидче. Оставайтеся здорові, мої високії тополі і хрещатий мій барвіночку! (Виходить.)

VI.

Іде до-дому у-ночи
Пяненький сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— »Нехай і наших люди знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! А ми-жонатий!
А ми...«
На-силу вліз у хату,
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настю, бачте, не збудить,
Та сорома не наробить.
Уже й »Достойно« оддзвонили,
Уже до-дому люди йдуть,
Не йде Настусенька, не чуть.
Насилу сотника збудили,

Та росказали: »так і так!«
Перехрестився неборак;
Коня найкращого сідлає
І скаче в Київ.
В Броварях,
Уже повінчана, гуляє
Його Настуся молода.
Вернувся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночі не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожалувавсь нікому.
. . . .

Турбується, заробляє
А того не знає,
Що на старість одуріє
І все занехаїть.
Оттак тепер і з сотником,
З дурним моїм, сталось:
Розігнав дітий по світу,
А добро осталось,—
Немає з ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому
Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям, і охати
У холодній хаті
Під кожухом. І нікому
Хату затопити
І вимести; по смітнику
Ходити, нудити,—
Поки пугач над стріхою
В вікно не завиє,
А наймичка холодного

Трупу не накриє
Кожушиною старою,
А ключ од комори
Із-за пояса украде

Оттаке-то горе
Із сотником отсе сталось!
Не минуло году,
Як Настусеньки не стало,
А вже на городі
Не осталося нічого.
Свині та телята
Уже бродять. А барвінок,
Барвінок хрещатий,
Притоптаний, коло тину
Засихає, вяне.
А сам сотник у кожусі,
Одутлий, поганий,
Коло клуні похожає.
І стоги невкриті,
І покої немазані,
І сволок немитий,
І челяді нема дома,
Й худоби немає...
А наймичка задріпана,
Та й та помикає
Старим паном.
Так і треба:
Не розганяй діток,
Сивий дурню!
Не довго жив
На свій заробіток
Пяний сотник.
Ще минуло
Літо коло світа,
А в-осени на улиці

Сотника убито,
А може вмер неборака,
Од шинкарки йдучи,—
Байдужé кому питати!
Забрали й онучі
Добрі люди, а самого
Гарно поховали
У леваді, і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль його: був багатий,
І ріднй і діти
Єсть у його, а нікому
Хрест постановити!
Умер сотник, і покої
Згнили, поваляялись;
Все пропало, погинуло.
Тілько і остались—
Що тополі на вигоні:
Стоять, мов дівчата
Вийшли в Оглава ватагу
З поля виглядати.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 168—183.

Як маю я журитися,
Докучати людям,
Піду собі світ-за-очі—
Що буде, те й буде!
Найду долю—одружýся,
Не найду—втоплюся,
Та не продамся нікому,
В найми не наймуся.

Пішов же я світ-за-очі...
Доля заховалась,
А воленьку люди добрі
І не торгували,
А без-торгу закинули
В далеку неволю,—
Щоб не росло таке зілля
На нашому полі...

3. I. 1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. I, стр. 243.

* * *

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море; покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину...
Очам любо...
Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповиє тобі душу,
Й це знаєш, де дітись.
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 243.

На-що мені женитися?
    На-що мені братись?
Будуть з мене, молодого,
    Козаки сміятись.
»Оженився«,—вони скажуть,—
    »Голодний і голий;
Занапастив, нерозумний,
    Молодую волю!«

Воно й правда... Що-ж діяти?
    Навчіть мене, люде!
Іти хиба до вас в найми?
    Чи до-ла́ду буде?
Ні, не буду чужі во́ли
    Пасти, заганяти;
Не буду я в чужій хаті
    Тещу поважати;

А буду я красуватись
    В синьому жупа́ні,
На конику вороному
    Перед козаками.
Найду собі чорнобривку
    В степу́ при долині—
Високую могилоньку
    На тій Україні.

На весілля товари́ство
    Вийде погуляти,
Та винесе самопали,
    Викотить гармати:
Як понесу́ть товариша
    В новую світлицю,—
Загомонять самопали,
    Гукнуть гаківниці.

Як положать молодого
    В новій хаті спати,—
Заголосить, як та мати,
    Голосна гармата:
Гукатиме, кричатиме
    Не одну годину,
І рознесе тую славу
    По всій Україні.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: »Хата« 1860 р., стр. 79—80
під заголовком: »Козацька доля«.

Удовиця.

Ой крикнули сірі гуси
    В яру на ставу;
Стала на все село слава
    Про тую вдову.
Не так слава, не так слава,
    Як той поговір,
Що заїздив козак з Січи
    До вдови на двір.
Вечеряли у світлиці,
    Мед-вино пили,
І в кімнаті на кроваті
    Спочити лягли.

Не минула слава тая,
    Не марне пішла:
Удовиця у мясниці
    Сина привела.
Вигодувала малого,
    До школи дала,

А із школи його взявши,
Коня купила;
А коня йому купивши,
Сідельце сама
Самим шовком вишивала,
Злотом окула;
Одягла його в червоний
В жупан дорогий,
Посадила на коника:
»Гляньте, вороги!
Подивітесь!«
Та й по
Коня вдовж села,
Та й привела до обозу,
В військо оддала,
А сама на прошу в Київ —
В черниці пішла...

1849.
Кос-Арал.

Перводрук; »Основа« 1861 р. кн. III, стр. 3.

..........❧..........

— Як-би тобі довелося
В нас попанувати,
То знав би ти, пане-брате,
Як їх називати,
Оттих твоїх безталанних
Дівчаток накритих;
А то верзеш бісй-зна-що,
Та й думаєш: ми-то,
Ми-то людям покажемо
Отсих безталанних,
Та навчимо шануватись

Паничів поганих!
Шкода й праці!
Поки сéла,
Поки пани в селах,
Будуть собі тинятися
Покритки веселі
По шинóчках з москалями,—
І не турбуйсь, брате!
Нехай буде так, як бýде,
А ще одну нáте
Отсю одну непокритку!...
Слухайте-ж, панята!

Дівчата на луці греблú,
А парубки копиці клали,
Та, знай, на сонце позирали,
Та нісенітницю верзлú,—
Звичайне, хлопці!
А дівчата,
Мов ті сороки, цокотали,
Та до криниці учащáли—
У яр погуляти.

Найкращая з всього села
Давненько вже у яр пішла,
Узявши глечик, та й немає;
А лановий і не шукає,
Мов і не бачить.
Не новий
Отсей лукавий лановий:
Стара собака, та ще й бита.
У балці стало щось кричать;
Побігли хлопці 'рятувать.
Аж там панич несамовитий,
Недоліток таке творúть—
Сердешну дівчину мордує;

Сердешна дівчина кричить.
Прибігли хлопці; не рятують:
Бояться пана.
А оден,
Що наймолодший, озирнувшись,
Та вилами пана
І просадив, мов ту жабу.
Застогнав поганець,
Та й опрігся.
Порадились,
Дали в город знати.
Суд наїхав; подивились,
Попились завзято
Судовики.
Закували
Хлопця молодого,
Та в тюрму захвасували,
Та й більше нічого...

На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою
Стоїть собі в холодочку;
А по-під корчмою
Сидять в путах арестанти;
Трохи одпочити
Позволено бідолахам
Та води напитись.
Сидять собі, розмовляють,
А де-хто й куняє.
А з-за гори поїзжане
На шлях виїзжають,
Аж три тройки. І звичайне,
Коло корчми стали
Дати коням одпочити,
Та й дружкі пристали,
Співаючи.

Ото-ж стали;
Молодая встала,
Взяла́ кварту оковити,
Та й почастувала
Сердешного невольника
І його сторо́жу...
Коли дивиться, погляне—
Боже, милий Боже!
Між невольниками в путах
Той самий єдиний
Її местник безталанний,
Несе з України
Аж у Сибір ланцюг, пута...
А ти будеш тута
У роскоші, і не будеш
Ні знати, ні чути
Його плачу вседне́вного?

Не почастувала
Свого местника святого
І не привітала,—
Тілько глянула на його...
Та й більше нічого!...

По-переду поїзжане,
Ру́шили в дорогу,
А за ними й невольники
Побрязкали путом
По-над шляхом,—і нікого
Не видно, не чути
Коло корчми...
Одна собі
Поки-що осталась
З шинкаркою.
Кругом неї
Димом розстила́лась

В полі ку́рява...
І смерклось.
(І вік не великий—
Не тілько день!)...
На хуторі
Танці та музики
Аж до півночи. Прида́ни
Постіль пішли слати
У комору; а молода
Вийшла мовчки з хати,
Та й пропала.
Скрізь шукали,
До світу шукали,
Та не найшли́...
Де-ж поділась?
— Де?
Помандрувала
За невольником убогим
У Сибір... Та й годі!

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 199—202.

Зарослі́ шляхи́ терна́ми
На тую Вкраїну—
Мабуть, я її на-віки,
На-віки покинув!
Мабуть, мені не вернутись
Ніколи до-дому;
Мабуть, мені доведеться
Читати самому
Отсі думи...
Боже милий,
Тяжко мені жити!

Маю серце широкее,
Ні з ким поділити.
Не дав-єси мені долі,
Молодої долі,
Не давав-єси ніколи,
Ніколи, ніколи!
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим
Поєднати.
Минулися,
Мої дні і ночи
Без радости, молодії,
Так собі минули
На чужині!
Не найшлося
З ким серцем ділитись,
А тепер не маю навіть
З ким поговорити.

Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Отсі думи і не ділить
Ні з ким, і нікому
Не сказать святого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти...
О, Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ оттой убогий,
На тую Вкраїну,
Не дай мені згинуть
Оттут на чужині!

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Празьке видання, т. II, стр. 127—128.

Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.
Любо, любо стало,
Пташечка зраділа
І защебетала...
Почула дівчина,
І в білій свитині
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

І вийшов до неї
З зеленого гаю
Козак молоденький:
Цілує, вітає,
За руки хватає.
І йдуть по долині
Тихою ходою
І йдучи співають,
Як діточок двоє;
Під тую калину
Прийшли, посідали,—
І поцілувались...

Якого-ж ми раю
У Бога благаєм?
Рай у вічі лізе,
А ми в церкву лізем,
Заплющивши очи:
Такого не хочем!
Сказав би я правду,

Самому завадить,
Та що з неї буде?
А попам та людям
Однаково буде...

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р., кн. I, стр. 5—6.

У нашім раї, на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває иноді: дивлюся,
Дивуюсь дивом, і печаль
Охватить душу; стане жаль
Мені її, і зажурюся
І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї матері святої,
Що в мир нам Бога принесла́.

Тепер їй, любо, любо жити:
Вона серéд ночі встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того світу,
Щоб знов на його надивитись,
Наговоритись.
»Це моє,
Моє!... «— І дивиться на його,
І молиться за його Богу,
І вийде з дому погулять,
Гордійше са́мої цариці,
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро:

»А подивіться!
Моє найкраще над всіми!«
І ненароком инший гляне,—
Весела, рада, Боже мій!
Несе до-дому свого Йвана;
І їй здається—все село
Весь день дивилося на його,
Що тілько й дива там було,
А більше не було нічого...
Щасливая!...
Літа минають,
По-троху діти виростають,
І виросли, і розійшлись
На заробітки, в москалі.
А ти осталася, небого,
І не осталося нікого
З тобою дома.
Наготи́
Старої нічим одягти́
І витопить зімою хати;
А ти нездужаєш і встати,
Щоб хоч огонь той розвести́,
В холодній молишся оселі
За їх, за діточок...

А ти,
Великомученице?
Села
Минаєш плачучи́ в-ночи́,
І полем-сте́пом ідучи́,
Свого́ ти сина закриваєш,
Бо й пташка иноді пізнає
І защебече: »Он байстря
Несе покри́тка на базар!«

Безталанная! Де ділась
Краса твоя тая,

Що всі люди дивувались?
Пропала, немає!...
Все дитиночка забрала
І вигнала з хати;
І вийшла ти за царину,
З хреста ніби знята.
Старці тебе цураються
Неначе прокази,
А воно таке маленьке,
Воно ще й не лазить.
І коли-то воно буде
Гратись, і промовить
Слово »мамо«,—великеє,
Найкращеє слово!
Ти зрадієш, і роскажеш
Дитині правдиво
Про панича лукавого,
І будеш щаслива...
Та недовго: бо не дійде
До зросту дитина,
Піде собі сліпця водить,
А тебе покине
Калікою на розпутті,
Щоб собак дражнила,
Та ще й вилає—за те, бач,
Що на світ родила,
І за те ще, що так тяжко
Дитину любила...
І любитимеш, небого,
Поки не загинеш
На морозі, межи псами,
Де-небудь під тином!...

Оттим мені і жаль стане
Матері небоги,
Що вона його так любить,

Так гине за його,
За те чадо поганеє,—
Запаástить в світі
Найкращеє добро своє,
Молодії літа.
А воно, буває, з його
Не вийде нічого,
Або вийде недолюдок,
Сатана безрога.
І ніколи із байстряти
Не матиме мати
Собі доброї дитини,
Хоч вона й багата.

Добре оттим панам жити:
Нічого не знають!
І не знають, як ті діти
У їх виростають,
Бо матері там не мають,
А мамку наймають.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862 р.,
кн. VIII, стр. 1—3.

На великдень, на соломі
Проти сонця діти
Грались собі крашанками,
Та й стали хвалитись
Обновами.
Тому к святкам
З лиштвою пошили
Сорочечку, а тій стьожку,
Тій стрічку купили;

Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові;
Кому свитку...
Одна тілько
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукави.
— Мені мати купувала...
— Мені батько справив...
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
»А я в попа обідала!«
Сирітка сказала...

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862 р., кн. II, стр. 1.

················

Було роблю що, чи гуляю,
Чи Богу молюся,
Усе думаю про його
І чогось боюся.
Дурна була, молодая,
Я все виглядала,
Чи не шле за рушниками,—
І не сподівалась,
Що він мене, дурну, дурить.
А серце боліло,
Ніби знало, що так буде,
Сказати не вміло.
А як-би було сказало,
То я-б не любила
Може була-б до криниці
У гай не ходила.

А то в-ранці і в-вечері
    Ходила, гуляла,—
Доходилась: осталася,
    На-віки осталась
Дівувати.
                    Тяжко мені
    У матері в хаті
Старітися, а своєї
    Вже хати не мати.

А ще й доси, чи роблю що,
    Чи то так гуляю,
Усе ду́маю про його;
    І сама не знаю,
Чого ду́маю, чого я
    У той гай ходила,
І за-що його так довго,
    Так тяжко любила.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.
т. II, стр. 241.

···········⁘···········

Буває, иноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий
І заспіває, як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря, молодість його,
Вітає ве́село над ним!
Що-ж се зробилося з старим?
Чого зрадів отсе?
                    Того́,
Що, бачите, старий подумав

Добро якесь комусь зробить.
А що-ж, як зробить?
Добре жить
Тому́, чия душа і дума
Добро навчилася любить.
Нераз такому любо стане,
Нераз барвінком зацвіте.
Оттак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівськѐ видання 1867 р., т. II, стр. 234.

Хіба самому написать
Таки посланіє до себе,
Та все до-чиста розказать,
Усе, що треба, що й не треба!
А то не діждешся його́,
Того́ писанія святого,
Святої правди ні од ко́го.
Та й ждать не маю од кого̀,
Бо вже-б, здавалося, пора!

Либонь, уже десяте літо,
Як людям дав я »Кобзаря«,
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
Не похвали собі, громадо,
Без неї може обійдусь,

А ради жду собі, поради;
Та, мабуть, в яму перейду
Із москалів, а не діждусь...

Мені, було́, аж серце мліло,
Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу́, для чого,
За-що я Вкраїну люблю́?
Чи варт вона огня святого?
Бо хоч зостаріюсь з за-того,
А ще не знаю, що роблю́.
Пишу́ собі, щоб не міняти
Часа святого так-на-так,
Та иноді старий козак
Верзеться грішному—усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні-коні.
А більш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні...
Чи доля так отсе зробила?
Чи мати Бо́гу не молилась,
Як понесла́ мене, що я,
Неначе лютая змія,
Розтоптана, в степу здихає,
Захода сонця дожидає?
Оттак-то я тепер терплю,
Та смерть із степу виглядаю...
А за-що? Єй-Богу, не знаю!
А все таки її люблю́,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і одинокий
(Бо, бачте, пари не найшов),
Аж до погибелі дійшов.

Нічого, друже! Не журися!
В дулѐвину себе закуй,
Гарненько Богу помолися,
А на громаду хоч наплюй—
Вона капуста головата!
А в-тім, як знаєш, пане-брате:
Не дурень—сам собі міркуй!

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 257—258.

Дурні та гордії ми люди
На всіх шляхах, по всій-усюди!
А хвалимось, що десь-то ми
І над землею, і водою,
І од палат та до тюрми
Усе царі... а над собою
Аж де́споти—такі царі,
І на престолі і в неволі.
І все-то те по добрій волі,
По волі розуму горить,
Як той маяк у синім морі,
Чи те... в житейськім.
Са́мо так
У нас у костяній коморі
Горить розумний той маяк,
А ми оливи наливаєм,
Та байду́же собі співаєм
Чи то в годину, чи в напа́сть.

Орли, орли ви сизокрилі,
Покѝ вам лихо не приснилось,
Хоч невеличке, хоч на час!

А там—під лавою в шиночку
Сховаєтесь у холодочку;
Огонь небесний той погас,
І в тую костяну комору
Полізли свині із-надвóру,
Мов у калюжу, та й сопуть.

І добре роблять, що кують
На руки добрії кайдани,
Та чáрки в руки не дають
Абó ножа, а то з-зарані
Гарненько з лиха-б напились,
А потім з жалю заридали
Та батька-матір прокляли
І тих, що до хреста держали.
А потім—ніж...
І потеклá
Свиняча кров, як та смола,
З печінок ваших поросячих,
А потім...

1849 (?) Первводрук: Автоґрафи і нові твори Шевченка, знайдені в архиві Департ. Пол. »Україна«, т. III, стр. 11—12.

••••••••••⁘⁘••••••••••

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодої.
А иноді така печаль
Оступить душу—аж заплачу!
А ще до-того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гіллі,

Одно-однісеньке під тином
Сидить собі в старій рядниці...
Мені здається, що се я.
Що це-ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки! Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа́;
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихиливсь,—
То оддадуть у москалі...

1849.
Кос-Арал.

Першодрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 229.

. . . .

Ми в-купочці колись росли,
Маленькими собі любились,
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх...
Не вгадали!
Старі зараня повмірали,
А ми малими розійшлись,
Та вже й не сходились ніколи.

Мене по волі і неволі
Носило всюди; принесло́
На старість ледве і до-дому.

Веселеє колись село
Чомусь тепер мені старому
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер, старим.
І бачиться, в селі убогім—
Мені так бачиться—нічого
Не виросло і не згнило,
Таке собі, як і було́:
І яр, і поле, і тополі,
І над криницею верба
Нагнулася, як та журба
В далекій, каторжній неволі;
Ставок, гребелька і вітрак
З-за гаю крилами махає;
І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов та й гуляє
По-під горою; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.
Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позаливались...
І не дощем, і не слова
Гладесенько Сатурн стирає!...
Нехай з святими спочивають
Мої старії!...
»Чи жива
Отта Оксаночка?« питаю
У брата тихо я.—
»Яка?«
»Отта маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись...«
— »Чого-ж ти, брате, зажуривсь?«
— »Я не журюсь...«—
»Помандрувала
Отта Оксаночка в похо́д

За москалями, та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того! З байстрям вернулась,
Острижена. Було, в-ночі
Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає, або кричить,
Або тихесенько співає,
Та ніби коси розплітає.
А потім знов кудись пішла;
Ніхто не знає, де поділась.
Занапастилась, одуріла...
А що за дівчина була!
Так-так що краля! І не вбога,
Та талану Господь не дав...

— »А може й дав, та хтось украв
І одурив святого Бога...«

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II. стр. 239.

..........⁘..........

Готово! Парус розпустили;
Посунули по синій хвилі
По-між кугою, в Сир-Дарю,
Байдару та баркас чималий.

Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу заклятую мою
Ти розважав таки два літа.
Спасибі, друже!
Похвались,
Що люди і тебе знайшли
І знали, що з тебе зробити.

Прощай же, друже!
Ні хвали,
А-ні ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в иншім краю,
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю колись...

1849 вересень.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.
т. II, стр. 239.

Ми в-осени такі похожі
Хоч капельку на образ божий, -
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч де-які...
Крутий байрак,
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий, або спить:
А по долині, по роздоллі
Із степу перекотиполе
Ягняточком собі біжить,
Біжить до річки, ніби пити
А річечка його взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр у море, на край світа.
Билину море покотило,
Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі зажуришися
Гаєм по долині...

Гай шепоче, гнуться лози
В яру при дорозі,

Думи душу осідають,
І капають сльози.

І хочеться сповідатись,
Серце розповити;
І хочеться—Боже милий,
Як хочеться жити!...
І любити Твою правду,
І весь світ обняти!...
Благо тобі, друже-брате,
Як є в тебе хата!

Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти;
Хоч дитина маленькая—
І воно вгадає
Твої думи,—заговорить
Сам Бог розмовляє
Немовлящими устами.

А тобі, мій одинокий,
Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужині
Та на самотині!
Хто з тобою заговорить,
Привітає, гляне?
Кругóм тéбе простяглáся
Трупом бездихáнним
Помарнілая пустиня,
Кинутая Богом...

Осень 1849.
Кос-Арал (?).

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 236.

············⁂············

Лічу в неволі дні і ночі—
    І лік забуваю!
О, Господи! Як то тяжко
    Тії дні минають!
А літа пливуть за ними,
    Пливуть собі з-тиха,
Забірають за собою
    І добро і лихо...
Забірають—не вертають
    Ніколи, нічого...
І не благай, бо пропаде
    Молитва за Богом.

Каламутними болотами
Між бурянами, за года́ми
Три годи сумно протекли́;
Багато де-чого взялй
З моєї темної комори,
І в море нишком однеслй;
І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро́—
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі,
Тії незримії скрижа́лі,
Незримим писані пером...

        І четвертий рік минає
    Тихенько, поволі,—
    І четверту начинаю
    Книжечку в неволі
    Мережати.
            Змережаю
    Кровю та сльозами
    Моє горе на чужйні.
    Бо горе словами
    Не роскажеться нікому

Ніколи, ніколи,
Нідé нá світі!
Нема слов
В далекій неволі!
Немає слов, немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога!
Нема на що подивитись,
З ким поговорити!
Жить не хочеться на світі,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?...
Не варт вона того жáлю!
Ось для чого мушу
Жить на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може, ще я подивлюся
На мою Украйну...
Може, ще я поділю́ся
Словами-сльозáми
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки не ті люди,
Що на цій чужині.
Гуляв би я по-над Дніпрóм
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі, невеселі.
Дай дожити, подивитись,
О, Боже мій милий,
На лани тії зелені

І тії могили!
А не дасй, то донесй
На мою країну
Мої сльози; бо я, Боже,—
Я за неї гину!

Може, мені на чужині
Лежать легше буде,
Як иноді в Україні
Згадувати будуть!
Донеси-ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу!...
Бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою,
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині, і ці думи
Зо мною сховають,
І мене на Україні
Ніхто не згадає!

А може тихо за літами,
Мої мережані сльозами
І долетять коли-небудь
На Україну, і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодеє,
Сльозáми тихо упадуть.
І покиває головою
І буде плакати зо мною,
І може, Господи, мене́
В своїй молитві помяне́!

Нехай, як буде, так і буде:
Чи то плисти́, чи то брести́!
Хоч доведеться розпясти́сь,
А я таки мере́жать буду
Тихенько білиї листи.

1850. Оренбург. Первodрук: »Основа« 1862 р., кн. III, стр. 2 (до слів: Моє горе на чужині) цілість в пражськім виданні II, стр. 140—143.

Ми заспівали, розійшлись
Без сліз і без розмови.
Чи зійдемо́ся-ж знову,
Чи заспіваємо коли?
А може й те..
Та де? якими?
І заспіваємо яку?
Не тут, і, певне, не такими,
І заспіваєм не таку!
І тут невéсело співали,
Бо й тут невéсело було́,
Та все-таки якось жило́сь.
Принаймні в-купі сумували,
Згадавши той веселий край,
І Дніпр той дужий, крутогорий,
І молодеє теє горе,
І молодий той грішний рай.

1850. Оренбург. Первoдрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 253.

Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так собі
Мене повивала,
Співаючи: »Нехай росте
Та здоровий буде!«
І виріс я, хвалить Бога,
Та не виліз в люде.
Лучше було не родити
Абó утопити,
Як мав би я у неволі
Господа гнівити.

А я так мало, небагато
Благав у Бога: тілько хату,
Одну хатиночку в гаю́,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанную мою,
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на ярѝ,
Та на лани золотополі,
Та на високії могили,—
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх понасипали?
Кого там люди поховали?
І в-двох тихенько заспівать
Ту думу су́мную, днеда́вну,
Про ли́царя, того́ гетьма́на,
Що на огні Ляхи спеклѝ.
А потім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли-б, поки не смеркає,
Поки мир божий не засне,
Поки з вечірньою зорьою
Не зійде місяць над горою

Туман на лан не прожене.
Ми-б подивились, помолились,
І розмовляючи пішли-б
Вечеряти в свою хатину.

. . . .

Даєш ти, Господи единий,
Сади панам в твоїм раю,
Даєш високії палати,
Пани-ж неситії, пузаті
На рай твій, Господи, плюють,
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тілько хаточки в тім раю
Благав, і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі,
Хоч на малесенькій горі.

1850.
Оренбург.

Перводрук: »Хата«, Птрбг. 1860,
стр. 83—84, п. з. »Хатина«.

ПЕТРУСЬ.

(Поема.)

I.

Були на хуторі пани,
І пан і пані небагаті.
І дочечка у їх росла,
Уже чимала піднялась;
І ґенерал її засватав,—
Бо страх хорошая була,

А ґенерал був страх багатий!
От і талан Госпóдь послав
На вбогий хутір...
Ублагали
Царя небесного! Взялú,
Її гарненько одяглú,
Та у неділю її повінчали,
І ґенеральшою назвали,
І цуґом в Київ повезлú.

Булó на хуторі погане
Мале байстря,—свиней паслó,
Петрýсем звалось; на придане
Воно за панною пішло
У ґенеральськеє село—
Свиней же пасти, безталанне.

За балом бал у ґенерала.
За ґенеральшою чимáла
Ордá панів і паничів,
І ґенеральша у-ночі
Тихенько плакать сóбі стала.
— »Занапастúла мене мати!
Зовяне марне у палатах
Краса і молодість моя!«
— »Ти, душко, плачеш?«
— »Хто се? я
Ні, я не плачу...«
— »Знаєш, Маню?
У городі тепер Армяне:
Купи собі, Машуню, шаль!«
— »Мені не треба тії шалі!«
— »Не завдавай же серцю жалю,—
Купи, голубко! Не печаль
Могó ти серця! А весною
В Париж поїдемо з тобою,

Або поїдемо в село,--
Як хочеш, серце!...«

Тихо-тихо
Зіма минала; кралось лихо,
Та в са́мім серці й уляглóсь
У ґéнеральші молодої.
Поїхали в село весною;
В селі бенкети загули́,
А ґенеральша плаче-плаче,
А ґенера́л того́ не бачить,—
А всі вже бачили в селі.

II.

З нудьги, із двóру погуляти
Якось заду́мавшись пішла
Та аж за царину́ зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Мале хлопяточко в стерні.
— »О горе, горенько мені!
Що я робитиму на світі?...
Се ти, Петрусю?«—

»Аже-ж я.«
— »Ходім до мене! Будем жити,
Як там на хуторі колись
Жилй, жили́.«—
Та й похилилась;
Очей не зводячи, дивилась
На Петруся.
Одним-одна
І виростала, й діву́вала,
І за старого ґенерала
Занапастили-продали́,

І в-купі гроші пропилú...
І тяжко—тяжко заридала.

»Ходімо, серце, погулять!,
Ходім, Петрусю, в сад, в палати!«

— »А хто-ж тут буде доглядать?
Хто попасе мої ягнята?«

— »Нехай, хто хоче!«

Й повелá
Його в палати; а в палатах
Причепурúла, одяглá,
А потім в школу оддалá,—
І любо їй.

Нехай радіє,
Покú надію серце гріє,
Покú росте з тогó зернá
Абó кукіль, або пшениця.
Бо ми не знаєм, що творúться
У Його там...

А Він хоч зна,
Та нам не скáже.

Як-би знала
Матуся горенько твоє,
Чи оддала-б за ґенерала
Дитя єдинеє своє?
Не оддала-б.

А в-тім —не знаю,
Бо всякі матері бувають!

Минають дні собі поволі;
Петрусь до школи та із школи
З книжками ходить та росте.
Сама аж ніби молодіє;

І ґенерал собі радіє,
Що діло, бачите, святе
У-двох таки вони зробили.

Петра на волю одпустили;
Зімою в Київ одвезли,
І там у школу оддали,
І там чимало поповчили.

Вернувся з Києва Петрусь
Уже Петром і паничем,
І кучері аж по плече,
І висипався чорний вус,
І ще...
Та се ще не втече,—
Роскажем инодіколись
Про те, що снилося Петрові.
А ґенеральші чорнобровій
Що снилося, тепер отсе
Й роскажемо...

III.

Перед іконою Пречистої
Горить лампада у-ночи.
Поклони тяжкії бючи,
Ридала, билася,—нечистую,
Огненную сльозу лила.
Вона благала Пресвятую,
Щоб та її, щоб та спасла,
Щоб одуріть її не дала,
Пренепорочная.
І вєус!
Молитва їй не помогла:
Вона, серденька, одуріла,
Вона, небога, полюбила

Свого Петру́ся.

Тяжко її

Душі негрішній, молодій,—

Та що-ж робить?

Не стало сили,—

Сердега разом одуріла.

Та й як його одній, святії

Прожити літа молодії?

Вони ж не вернуться!...

Як хоч,

А лихо, кажуть, перескоч,

А то задавить.

Ґенеральша

Не перескочила, бо їй

Хотілось жити молодій!

Хотілося-б... Густенька каша,

Та каша, бачте, то не наша;

А наш несолений куліш:

Як знаєш, так його і їш!

— »Петрусю! друже мій єдиний!

Моє ти серце! мій ти сину!

Рятуй мене, рятуй, рятуй!

О, Матір Божая, розкуй

Мою ти душу!«—

І ридала,

І батька й матір проклинала,

І все на світі.

А Петрусь,

Її єдиная дитина,

Гуляв собі пренеповинний

В саду, та арію якусь

Мугикав стих

Більш нічого

Петрусь не бачив.

А небога

Сама не знає, що робить

І що їй діяти з собою?
Чи то сховатись під водою?
Чи то їй голову розбить?
— »Поїду в Київ, помолюся:
Молитва, може, прожене
Діявола...
О, мій Петрусю!
Молитва не спасе мене...
Я у Дніпрові утоплюся!«

Моліте Господа, дівчата!
Моліте Господа, щоб мати
І вас оттак не завдала́
За ґенерала, за палати,
І вас оттак не продала́.
Любітесь, діточки, весною!...
На світі є кого любить
І без користі; молодою,
Пренепорочною, святою,
В малій хатині буде жить
Любов та чистая, і буде
Святий покой ваш стерегти
І в домовині.

Що-ж то буде
З превосходительною?
Що ти
Тепер робитимеш з собою,
З своєю божою красою?
Хто стерегтиме твій покой,
Украдений твоїм Петру́сем?
Хіба архистратиг?
Та й той
Не встереже тепер! Боюся,
І вимовить боюсь тепер
Твоє грядущеє...

IV.

У Київ їздила, молилась,
Аж у Почаєві була;
Чудовная не помогла,
Не помогла святая сила.
А ти аж плакала—молилась,
Та й занехаяла.
Везла́
Назад гадюку в серці люту,
Та трошки в пляшечці отрути.

Не їла три дні й не пила́,
Вернувшись з прощі, і три ночі
Не спала; впали карі очі,
Засохли губи, і в-ночи
Щось хо́дя шепче, сміючись.

Аж тиждень так собі нудила,
А потім трути розвела́
І ґенерала напоїла,
Та й спать упоравшись лягла́.

— »Тепер старого поховаю,
А молодого привітаю,
Та буду жить собі та жить,
Петру́ся—серденько любить...«—

Подумала, чи то сказала;
Хотіла спать, але не спала,
І ждала світу, і дожить
До світу божого боялась.

І задзвонили в-ранці рано
По ґенераловій душі;
Заговорили щось погане,
До ґенерала ідучи

Прощатись, люди.
Аж гуде,
З усіх-усюд народу йде,
То щось шепочуть про отруту,
І судових неначе ждуть,
І разом стихли на минуту:
Приїхали.
Ножі беруть
І ґенерала розчиняють,
І яд находять в животі.
Громада глухо присягає,
Заприсягла.
Питає суд:
— »Тепер скажіте, християне,
Хто отруїв його?«—
Гудуть,
Мов стиха дзвони: »Пані, пані!«—
Громада зично загула.

Тоді на ґанок вихожає
І до громади промовляє
Петрусь, і каже: »Я зробив!
Я ґенерала отруїв,
А ви не знаєте нічого!«—
Взяли Петруся молодого,
Та в город в путах одвезли.

Його недовго мордували
В тюрмі, в суді, а в добрий час
В кайдани добре закували,
Переголили про запас.
Перехрестивсь, от так убраний,
І поволік Петрусь кайдани
Аж у Сибір...

1850.
Оренбург.

Перводрук: »Основа«, р. 1862,
кн. VII, стр. 1—6.

Мені здається—я не знаю,
А люди справді не вмірають,
А перелізе ще живе
В свиню, абó-що, та й живе,
Купається собі в калюжі,
Мов перш купалося в гріхах.
І справді так!
Мені байдуже
За простих сірих сіромах;
Вони і Господом забуті,
Так що мені тут гріти-дути?
А де отті?
Невже в сажáх
Годує хам собі на сало?
А може й так!
Добра чимало
Вони творили на землі:
Ріками сльози розлилú,
А кров—морями...
Люди знають,
Кого годують, доглядають.
І що-ж ви скажете: за славу
Лили вони морá криваві,
Або за себе?
Ні! За нас,
За нас, сердешних, мир палили,
Поки їх в саж не засадили.
Як-би не те, то певне-б нас
Свинар в толóці.
Кляті! кляті!
Де-ж слава ваша? На словах!
Де ваше золото, палати?
Де власть великая?
В склепах,
В склепах, повапнених катами,
Такими-ж сáмими, як ви!

Жили ви людьми звірми,
А в свині перейшли.
Деж ти,
Великомученичe святий,
Пророче божий?
Ти між нами.
Ти, присносущий, всюди з нами
Вітаєш ангелом святим;
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо, про любов,
Про безталанную, про горе,
Або про Бога, да про море,
Або про марне литу кров
З людий великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами—
І ми заплачемо.
Жива
Душа поетова святая,
Жива в святих своїх речáх;
І ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах.
Спасибі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив
Свою єдину, перед Богом
Багато, брате, заробив!
Ти переслав мені в неволю
Поета нашого, на волю
Мені ти двері одчинив.
Спасибі, друже!
Прочитаю
Собі хоч мало—оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо заспіваю,
І Бога Богом назову!

1850.
Оренбург.

Перводрук: Львівське видання, 1867 р., т. II, стр. 252—253.

Як-би ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви-б ідилій[1]) не творили
Та марне Бога-б не хвалили,
На наші сльози сміючись.

За-що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм:
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози!
Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло...
Там неволя,
Робота тяжкая,—ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,

1) В автоґрафі, мабуть через похибку »елегій«.

Умер на панщині... а ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята.
Я до школи
Носити воду школярам,
Браті́ на панщину ходили,
Покі́ лобі́ їм поголили,
А сестри...
Сестри? Горе вам,
Мої голу́бки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах виросли, чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете́.

Мені аж страшно, як згадаю
Отту хатину край села.
Такії, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї
На праведній Твоїй земли!
Ми в раї пекло розвели́,
А в Тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо́,
І їх сльоза́ми поливаєм.
А може й те ще...
Ні, не знаю,
А так здається—сам єси...
(Бо без Твоєї, Боже, волі,
Ми-б не нуди́лись в раї голі!)
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами,
Та може радишся з панами,
Як править миром?!
Бо дивись:
Он гай зелений похиливсь,

А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по-над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти...
Правда, рай?
А подивися та спитай,
Що там твориться у тім раї!
Звичайне, радість та хвала́
Тобі єдиному святому,
За дивнії Твої діла́...
Оттим-бо й ба!
Хвали—нікому,
А кров, та сльози, та хула́,—
Хула́ всьому́!
Ні, ні! Нічого
Нема святого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люди проклялй...

1850. Перводрук: »Правда« 1876, т. V, стр. 125—127.
Оренбург.

············⁂···········

Буває, в неволі иноді згадаю
Своє стародавнє; шукаю—шукаю,
Щоб чим похвалитись, що й я таки жив,
Що й я таки Бога, колись-то хвалив:
Шукаю -шукаю...
Господи-б, хотілось
Згадать хоч що-небудь! Та отсе й натьнувсь
На таке погане, що так і заснув,
Богу не молившись.

От, мені приснилось
(Свинею заснувши,—звичайне, такий
І сон приверзеться), ніби край могили
Пасу я ягнята, а я ще малий.
Дивлюся: могила ніби розвернулась,
А з неї виходить неначе козак,
Уже й сивоусий собі неборак,
Та і йде до мене...
Я собі звернулось,
Щеня мов під тином,—звичайне, мале,
То й переляккалось.
От мене бере
Неначе на руки, та несе в могилу;
А чорна могила ще гірше розкрилась.
Дивлюся—в могилі усе козаки:
Який безголовий, який без руки,
А хто по коліна неначе одтятий;
Лежать собі хлопці, мов у теплій хаті.
— »Дивися, дитино, отсе козаки!«
Ніби мені каже:—»На всій Україні
Високі могили. Дивися, дитино:
Усі ті могили—усі оттакі:
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго.
Отсе воля спить.
Лягла вона славно, лягла вона в-купі
З нами—козаками. Бачиш, як лежить?
Неначе сповита!...
Тут пана немає:
Усі ми однако на волі жили,
Усі ми однако за волю лягли,
Усі ми і встанем,—та Бог його знає,
Коли-то те буде.
Дивися-ж, дитино.
Та добре дивися! А я роскажу,

За-що Україна наша стала гинуть,
За-що її я між ними в могилі лежу.
Ти-ж людям роскажеш, як виростеш, сину.
Слухай же дитино!...«
А потім ягнята
Приснились у житі; лановий біжить,
Та бє мене добре і піби, проклятий,
Свитину здирає...
І досі болить,
Як сон той згадаю! А як нагадаю
Козака в могилі, то її досі не знаю,
Чи то було справді, чи то було так—
Мара яка-небудь.
Мені той козак
Росказував ось що:

— »Не знаю, як тепер Ляхи живуть
З своїми вольними братами;
А ми браталися з Ляхами,
Аж поки третій Сиґизмунд
З проклятими його ксьондзами
Не роз'єднали нас. Оттак
Те лихо діялося з нами!

Во імя Господа Христа
І Матері Його святої
Ляхи прийшли на нас войною;
Святії божії міста
Ксьондзи скажені осквернили;
Земля козача зайнялась,
І кровю, сину, полилась,
І за могилою могила,
Неначе гори, порослú
На нашій, синочку, землú.
Я жив на хуторі . . .

. . . .

Я стар був, немощен. Послав
З табун я коней до обозу,
Гармату, гаківниць два вози,
Пшона, пшениці, що придбав;
Я всю мізерію оддав
Моїй Україні—небозі
І трьох синів своїх.

Нехай,
Я думав грішний перед Богом,
Нехай хоть часточка убога
За мене піде, за наш край,
За церков божую, за люди,
А я молитись в хаті буду.
Бо вже не здужав, сину, встать,
Рукй на ворога піднять.

Зо мною,—слухай же!—остались
Данило, чура мій, та я,
Та Пріся, донечка моя.
Воно ще тілько виростало,
Ще тілько-тілько наливалось,
Мов та черешенька.

За гріх,
За тяжкий, мабуть, гріх, великий,
Не дав мені святий Владика
Очий нарадувать старих
Моїм дитятком.

Не ходили
Ксьондзи по селах, а возили
На людях їх з села в село.
Такеє-то у нас було!
Якось їх, клятих, і до мене
В-ночі на хутір занесло;
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драґуни.

Дай мені
Хоч коли-небудь, Боже милий,
На світ Твій виглянуть з могили—
Спряжу всю шляхту на огні!
Вони, вони—не бійся, сину!—
Вони, ксьондзи, мою дитину
З собою в хату завелй,
Замкнулись, пяниї... я бачив...
А челядь пяна пôлягала
У клуні на соломі спать,
Драґуни теж.
А ми з Данилом
Соломи в сіни наносили,
А клуню просто запалили.
Не встануть, прôкляті, опять
Дітий козачих мордувать:
Усі до ôдного згоріли!
І Пріся бідная моя
Згоріла з клятими.
А я
На пожарйщі хрест з Данилом
Поставили, та помолились,
Заплакали, та й потяглй,
На коней сівши, до обôзу.
Синів всіх трьох моїх найшли,
Та в добрий час і полягли
Оттут у-купі...
. . . .

А як ми бились, умірали!
За-що ми голови складали
В отсі могили?
Будеш жить,
То може її знатимеш, небоже!
Бо слава здорово кричить
За наші голови...

А може
І про могили, і про нас
З старцями божими по селах
Правдива дума, невесела
Між людьми ходить...«

1850.
Оренбург.

Перводрук: Празьке видання, 1876, I.

⁂

І станом гнучим, і красою
Пренепорочно-молодою
Старії очі веселю,
Дивлюся иноді, дивлюсь:
І—чудно! мов перед святою,
Перед тобою помолюсь.
І жаль мені старому стане
Твоєї божої краси.
Де з нею дінешся-єси?
Хто коло тебе в світі стане
Святим хранителем твоїм?
І хто заступить? хто укриє
Од зла людського в час лихий?
Хто серце чистеє нагріє
Огнем любови? хто такий?
Ти сирота: нема нікого,
Опріче праведного Бога...
Молися-ж, серце! Помолюсь
І я з тобою.
Щось пророче
Мені вже зазирає в очи
І я вже Богу не молюсь,
Уже й на тебе не дивлюсь.

Мені приснилось: ти вже мати;
Не в оксамитах, не в палатах
Твоє голоднеє дитя...
І вянеш ти.
А дні летять,
Несуть все добре за собою;
Уже й надію понесли,
А ти—осталась на земли
Одна-однісенька; з тобою
Єдинеє добро було—
Твоє дитя, поки росло,
В колодочки поки вбивалось;
Оперилось,—і ти осталась
Стара і немощна.
Людий,
Людий неприязних благаєш,
І Христа ради простягаєш,
Коло зачинених дверий,
Старії руки.

Оттак я иноді тобою,—
Тобою, серце, молодою
Старії очі веселю,
Дивлюся иноді, дивлюся
На стан твій гнучий, і за тебе
Тихенько Богу помолюсь.

Молися й ти: з святого неба
На тебе, серце, низійшла
Твоя і доля, і недоля.

1850.
Оренбург.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 227—228.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії,
Вітає радість і надія
В очах веселих.
Любо їм
Очам негрішним, молодим!
І всі регочуться, сміються,
І всі танцюють.
Тілько я,
Неначе зáклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я...
Чого-ж я плачу?
Мáбуть, шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

1850. Оренбург.

Перводрук: Иллюстрація »Всемірное Обозрѣніе« р. 1861, № 177, стр. 27. — А дальше: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 229.

············

Чи то недоля та неволя,
Чи то літа ті, летячи,
Розбили душу? Чи ніколи
Й не жив я з нею? Живучи
З людьми в паскуді, опаскудив
І душу чистую?... А люди
(Звичайне, люди), сміючись,
Зовуть її і молодою,
І непорочною, святою,
І ще якоюсь... Вороги!
І люті, люті!

Ви-ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий,
Мою, колись святую, душу,
Та й смієтесь! Нехристіяне!
Чи не між вами-ж я, погані,
Так опоганивсь, що й не знать,
Чи й був я чистим коли-небудь?!
Бо ви мене з святого неба
Взяли між себе, і писать
Погані вірші научили!
Ви тяжкий камінь положили
Посеред шляху і розбили
О його, Бога боячись,
Моє малеє, та убоге,
Те серце праведне колись.
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого...
А ви
Дивуєтесь, що спотикаюсь,
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко, і як ви,
Душі убогої цураюсь,
Своєї грішної душі!..

1850.
Оренбург.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 256—257.

На батька бісового трачу [1])
І дні, і пера, і папір!
А иноді то ще й заплачу,
Таки аж надто...!

---

[1]) В автографі: Я трачу.

Не на мир
І на діла його дивившись,
А так мов иноді упившись,
Дідусь сивесенький рида.
Йому, як бачте, на сім світі
Нема до кого прихилитись,
Що він, сердешний, сирота.

1850.
Оренбург.

Первودрук: Львівське видання 1867, т. II, стр. 226.

І досі сниться: під горою,
Між вербами, та над водою,
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться: вийшла з хати
Веселая сміючись мати,
Цілує діда і дитя —
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе.
А дід сидить
І усміхається, і з-тиха
Промовить нишком: »Де-ж те лихо?
Печалі тії, вороги?«
І нищечком старий читає
Перехрестившись »Отче-наш«.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне...

День погас, —
І все почило. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

1850.
Оренбург.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. XI—XII, стр. 3—4.

Москалева криниця.

(Поема[1].)

(Батькови Кошовому Я. Кухаренкови, на память 7 апреля року 1857.)

Не на Вкраїні, а далеко,
Аж за Уралом, за Елеком[2]),
Старий недобиток варнак
Мені розказував оттак
Про сю криницю москалеву;
А я, сумуючи, списав,
Та рифму нищечком додав,
Та невеличку і дешеву
(Звичайне, крадене!) зобгав
Тобі поему на спомини,
Мій друже щирий, мій єдиний!

I.

— Після великої зіми,
За Катерини за цариці,
Москаль ту викопав криницю;

¹) Друга редакція.

²) Елек — тогобічна, невеличка річка Уральська; вливається в Урал між Оренбургом і Уральском. (Примітка Шевченка.)

А як він викопав, то ми
Отсе й розкажемо в пригоді,
А ви записуйте!
Не шкодить
Такую річ і записать,
Бо се не казка, а билиця,
Або бувальщина,—сказать.
Оттак пишіть: була криниця...
Ні, не криниця, а село—
Пишіть!—давно колись було
Межи садами, при долині,
Таки у нас, на Україні,
Було те божеє село.
В селі тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малоліток.
Добре мати діток
Багатому: хвалить Бога
В роскошах; а вбогій
Вдові не до того
(Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала)—
Думала іти в черниці,
Або вбитись, утопитись,
Так жаль маленьких діток стало
(Звичайне, мати,—що й казать!),
Та може ждався таки й зять,
Бо вже Катруся підростала
(Катрусею вдовівна звалась)-
Чи вік же їй продівувать,
Зносити брівоньки ні за-що?
Хіба за те, що сирота?
А красота-то, красота!
Мій Боже милий! А трудяще,
А чепурне, та роботяще,
Та тихе! Бач, і сирота,

А всім була на-вдивовижу.
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая квіточка з роси,
Як тее сонечко з-за хмари—
Ввесь похолону, неживий
Стою, бувало...
А-ні кара, ні кайдани,
Ні-же літа, сину,
Тії сили не втомили.
Оттак і загину,
Так і згину. Бо, дивися:
Смерти сподіваюсь,
А ридаю, мов дитина,
Як я нагадаю
Катерину...
Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй,
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То роскажи, сину,
Що ти бачив діявола
Своїми очима!...

II.

Так, бачиш, дівонька отта
Росла́ собі; і роботящий
(Бо всюди сироти—ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
Ото-ж той са́мий сиротина
У наймах, сяк собі, то так,
Придбав, сірома, грошенят,
Одежу справив, жупанину,

Та—ні відсіль і ні відтіль—
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб і сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростець—
Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями,
Не торгувавсь і пан-отець
(На диво людям та на чудо!):
За три копи звінчав у-будень,—
Без пихи, так, як довелось...
Оттут-то, голубе мій сизий,
Оттут-то й лихо почалось.

III.

Уже либонь після Покрови,
Вертався з Дону я, та знову
(Бо я вже двічи посилав
До дівчини за рушниками)
Послать і в-третє міркував,—
Та з чумаками, та з волами
Як-раз в неділю на весілля
До удовівни причвалав.
Пропало! Все добро пропало,
А-ні щетинки не осталось!...
Пропав і я,—та не в шинку,
А на *»кобилі«*...
На віку
Всі люди бачать лихо, сину;
Але такого, мій єдиний,
Такого лютого—ніхто,
Ніхто і з-далека не бачив,
Як я, лукавий...

А тим часом
Просохли очі у вдови:
Неначе в Бога за дверима,
У зятя та в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тілько поглядає.
А я в шинку з пяницями
Душу пропиваю.—
Та й пропив; запродав душу,
І душу і тіло:
Тіло катові, а душу...
О, Боже мій милий!
Хотілося-б жить на світі,
Та ба! Треба вчитись,
Ще з-малечку треба вчитись,
Як на світі жити,
А то битимуть, та й дуже!...
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв,
Чи я занедужав,
Чи то мене злая доля
Привела до того,—
Таки й досі ще не знаю,
Не знаю нічого;
Знаю тілько, що тверезий
(Бо вже а-ні вина,
Ні меди, ні оковита
Не пився, сину!)...
Оттаке-то сподіялось!
Вмер батько і мати;
Чужі люди поховали,
А я, мов проклятий,
Мов Іуда одринутий
І людьми і Богом,

Тиняюся, ховаюся,—
І дійшло до того,
Що я, в-ночі підкравшися,
Максимову хату
(Бо його Максимом звали,
Вдовиного зятя)
Запалив.
Згоріла хата...
А душа проклята
Не згоріла... моя душа!...
Мій друже, мій брате!
Не згоріла, а осталась,
Тліє, й досі тліє...
І коли вона зотліє,
Коли одпочине? —
Святий знає...

IV.

З переляку
Вмерла Катерина;
А Максим на пожарище
Та на попелище
Подивився—нема ради!
Тілько вітер свище
У димарі та в комині...
Що на світі діять?
І що тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати.
Вдова осталась не сама,
А з сином парубком; женити
Його збіралась в-осени,—
Аж гульк! Од матушки-цариці,

Таки із са́мої столиці,
Прийшов указ—лоби голить.
Се в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Вкраїні в нас, бувало,
У козаки охочі йшли,
А в пікінери вербували,
Та теж охочих.
                На селі
Зібралася громада радить,
Кого голить у москалі.
Порадили громадою,
Та сучого сина,
Вдовиче́нка ледащи́цю,
Забили в скрепи́цю,
Та й повезли́ до прийому.
Он яке твори́ться
На сім світі,—яка правда
У людий, мій сину!...
Така її досі, я дума́ю,
В нас на Україні;
Та другої і не буде
В невольниках-людях.

V

»Ні вже«, каже, »добрі люде,
Не так воно буде,—
Оттак хіба!«
                Максим каже:
»Які з мене люде
У наймитах! Іду служить:
Нехай«, каже, »вдовин син
Та не стане під аршин,
А я стану«.

Із прийому
Вернувся до-дому,
До матері вдовиченко;
А Максим з прийому
Пішов собі у москалі,
Помолившись Богу

Мені полегшало,—а з чого,
З чого полегшало мені?
З того, що ворога не стало?...
Якого-ж ворога, мій Боже?
Моя пекельная душа
Кого боялася?
Максима?
Ні, не Максима, а когось,
Когось боялася, проклята:
Люциперові служила,
Та його й страшилась!

VI.

Через год отто її велика
Зіма наступила;
До Зеленої неділі
В байраках біліли
Сніги білі. Тоді-ж отто
І Очаков брали
Москалі, а Запоріжжя
Перше зруйнували.
Розбрелося товариство...
А що то за люде
Були тії Запорожці!
Не було її не буде
Таких людий!
Під Очаков
Погнали й Максима;

Там-то його скалічено,
Та на Україну
Повернено з одставкою.
Бачиш, праву ногу,
Чи то ліву, підстрелено...
Мені не до того
Було тоді! Знову люта
Гадина впилася
В саме серце, кругом його
Тричі повилася,
Як той Ирод.
Що тут робить?
Не дам собі ради;
А Максимові кривому
Нічого не вадить:
Шкандибає на милиці,
І гадки не має;
А в неділеньку святую
Мундір надіває,
І медаль і хрест причепить,
І заплете косу
Та ще й борошном посипле.
Я не знаю й досі,
На-що воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та святеє
Борошно псували?
На іграшку, я думаю,
Так собі, аби-то!
Отто-ж було, мов ґенерал,
Максим сановито
Прибереться у неділю,
Та й пошкандибає
У храм божий; на крилосі
Стане та й співає
З дяком таки, а то возьме

Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вивчився читати
У москалях).
Неневиний був
Максим оттой, брате,
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий; було тобі
Ні-же а-нікого
Не зачепить, ні-же ділом,
Ні-же яким словом.
»І талан і безталання—
Все«, каже, »од Бога,
Вседержителя святого,
А більш ні од кого«.

Преблагий був муж на світі
Максим оттой, сину;
А я, а я—не вимовлю,
Моя ти дитино!—
Я... вбив його!... Пострівай лиш,
Трохи одпочину,
Та тоді вже...

VII.

Так ти кажеш,
Що бачив криницю
Москалеву? що ще її досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на роздоллі?...
А не росказали
Тобі люди там нічого?

Вже повимірали
Тії люди, мої свідки,
Праведнії люди;
А я й досі караюся,
І каратись буду
Й на тім світі...

Ось послухай,—
Доводить до чого
Сатана той душу нашу:
Як не схаменеться
Та до Бога не вернеться,
То так і ввіпеться
Пазурами в саме серце.
Ось слухай же, сину,
Про Максима праведного!
Було, не спочине
Ніколи він, а в неділю,
Або в яке свято,
Бере святий псалтир в руки
Та й іде читати
У садочок (у садочку
Та у холодочку
Катерину поховали).
Отто-ж у садочку
За упокой душі її
Псалтир прочитає;
Потім собі тихесенько—
Тихо заспіває
»Со святими«,—та й заплаче,
А потім помяне
»О здравії« тещу з сином,—
І веселий стане.
»Все од Бога«, скаже собі:
»Треба вік дожити!«
Оттакий-то муж праведний

Був він на сім світі.
А у будень, то він тобі
Не посидить в хаті;
Все нишпорить по-надвірю:
»Треба работати!«
Було скаже по-московськи:
»А то, лежа в хаті,
Ще опухнеш.«
Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.
»Нехай«, каже, »колись люди
Будуть воду пити,
Та за мою грішну душу
Господа молити.«
Вийшов в поле геть од шляху,
У балку спустився,
Та й викопав при долині
Глибоку криницю.
(Не сам один: толокою
Йому помагати
Й добрі люди приходили
Криницю копати).
І виложив цямриною,
І над шляхом в полі
Височенний хрест поставив.
Зо всього роздолля
Широкого було видно.
Се, бачиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили з криниці
Люди воду пити,
Та за того, що викопав,
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже — он бачиш,
Доходить до чого?
Що я стратить наміряюсь
Максима святого...
Оттаке-то!
А за-віщо?
За те, за що Каїн
Убив брата праве́дного
У світлому раю.
Чи то було у неділю,
Чи в якеє свято
(Слухай, сину, як навчає
Сатана проклятий!) —
»Ходім,« кажу́, »Уласович,
На твою криницю
Подивитись!«
— »Добре,« каже,
»Ходімо напитись
Води з неї погожої.«
Та й пішли обоє;
І відерце і віже́чки
Понесли́ з собою.
От приходим до криниці —
Я перш подивився,
Чи глибока.
»Власовичу!«
Кажу́, »потрудися
Води достать: я не вмію.«
Він і нахилився,
Опускаючи відерце;
А я... я за ноги
Вхопив його, та й укинув
Максима святого
У криницю...

Такеє-то
Сотворив я, сину!
Такого ще не творилось
В нас на Україні,
Та й ніколи не створиться
На всім світі, брате!...
Всюди люди, а я один—
Діявол проклятий!...

IX.

Через тиждень вже витягли
Максима з криниці,
Та у балці й поховали;
Чималу каплицю
Поставили громадою,
А його криницю
»Москалевою« назвали...

От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву,—
Нелюдська билиця!
А я... пішов у гайдамаки,
Та на Сибірі опинивсь
(Бо тут Сибір була колись) [1])
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда...
Помолись
За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні—
Чи не полегшає мені?...

16. V. 1857.
Новопетровський форт.

Первподрук: »Основа«, 1861 р.,
кн. II, стр. 1—12.

[1]) Не дуже давно посилали каторжних на Елек, чи Елецьку защиту, для ломки солі. (Примітка Шевченка.)

НЕОФІТИ.

Сія глаголетъ Господь: сохраните судъ и сотворите правду, приближи бо ся спасеніе мое прійти и милость моя откроется.

(Ісаія, глава LVI, ст. 1.)

(М. С. ЩЕПКИНУ НА ПАМЯТЬ 24. декабря 1857.)

Возлюбленнику муз і ґрацій!
Ждучи́ тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.
Привітай же благодушне
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привітає́ш: убогая,
Сірая, з тобою
Перепливе вона Лету,
І огнем-сльозою
Упаде́ колись на землю,
І притчею стане
Розпинателям наро́днім,
Грядущим тиранам.

ПРОЛОГ.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій в-заперті,
На шлях дивлю́ся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладови́щі,— більш нічого
З тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу! Ще живуть,

І Богу моляться, і мруть
Хрещені люди.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомальований стоїть.
(Не вбогий, мабуть, хтось лежить!...)
І намальовано: розпятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили.
А я—
Такая доленька моя!—
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми...
Дивлюсь, дивлюся, помолюся,
І горе, горенько моє,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи, і тюрма
Неначе ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в святих
Та праведних Твоїх питає:
Що він зробив їм, той святий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що він зробив їм?
І за що
Його святого мордували,
Во узи кували,
І главу його честную
Терном увінчали,
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору,
І повісили між ними?
За що?

— Не говорить
Ні сам сивий Верхотворець,
Ні його святії
Помошники, поборники,
Кастрати німії.
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
Оттакими злодіями
Тюрми́ начиняєм,
Як і Син отсей Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимось Богу,
І на храмах його честний
Хрест златокова́ний
Поставили, та й молимось,
Та бємо́ поклони.
А то були фараони,
Кесарі, то погань,
Погань лютая, без Бога,
Сказано—дракони!
А Назорей милосердний
Назвав їх братами,—
За те й повісили Його,
Неначе злодія...
Не знаю,
Для чого, справді, ми читаєм
Святую заповідь Його!
Честную кров Його пємо,
Мов у шинкарки меду чарку...
О, суєслови!
На жидах?...
Не на жидах,—на нас лукавих,
На дітях наших препоганих

Святая кров Його!...
Кати!
Собаки без очей, скажені,—
Ви і не бачите! Земні
Бєте поклони, за хрести
Ховаєтесь од сатани,
І просите з-тиха
Супостатам християнам
То чумй, то лиха,
То всякого безголовя—
А все по закóну...
А, бодай вас!
Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоїдам!

Перелечу во время оно,
Як той мерзений Рим з Нерóном
В паскудних орґіях конав,
А нóвий день із тьми-недолі
На Колізей і Капітолій
Уже світив, уже сіяв.
Уже огненнії язики
Із краю в край, по всій землі
Святеє слово пронеслй,—
І никли гордії владики
Перед святим його хрестом.

Перенесись во время оно,
Душе моя, і стоном-дзвоном,
І трубним гласом возгреми
Із мурів темної тюрми!

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!

Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий,
І слово розумом святим
І оживи і просвіти! —
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки—море
Сльози кровавої лила,
Так як і Ти, і прийняла
В живую душу світ незримий
Твойого розпятого Сина.
Ти, матір Бога на землі,
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила.
Ридаю,
Молю, ридаючи; пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово—Божеє кадило,
Кадило істини!
Амінь.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в римській йдольській землі
Се беззаконіє творилось
Либонь за Деція царя,
Чи за Нерона—сподаря,—

Сказать за-певне не зумію;
Нехай за Нèрона!
Росії
Тоді й на світі не було́,
Як у Італії росло́
Мале дівча, і красотою,
Святою, чистою красою,
Як тая лілія, цвіло́.
Дивилася на неї мати
І молоділа, і дівчати
Людий шукала, і найшла;
Та помолившись Гіменéю
В своїм веселім ґінекéю,
В чужий веселий одвела́.
Незáбаром зробилась мати
Із доброї тії дівчати:
Дитину-сина привела́.
Молилася своїм пенатам
І в Капітолії принесла́
Нема́лі жертви!...
Ублагала
Капітолійський той синклит,
Щоб первенця її вітали
Святії йдоли.
Горить
І день і ніч перед пенатом
Святий огонь. Радіє мати.
В Алкида син її росте.
Росте... лицяються гетери,
І перед образом Венери
Горить кадило золоте.

II.

Тоді вже схóдила зоря́
Над Вифлеємом; правди слово,

Святої правди і любови,
Зоря всесвітняя зійшла,
І мир і радість принесла́
На землю людям.
Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла́,
Неначе гадина в болоті,
І Сина Божія во плоті
На тій Голгофі розняла́
Межи злодіями.
І спали,
Упившись кровію, кати,
Твоєю кровію! А Ти
Возстав от гроба! Слово встало,
І слово правди понесли́
По всій невольничій земли
Твої апостоли святії.

III.

Тоді-ж ото її Алкид,
Та ще гетери молодії,
Та козлоногий пяний дід
Над са́мим Аппієвим шля́хом
У гаї гарно роздяглúсь,
Та ще гарнійше попилúсь,
Та й покланялися Пріяпу.
Аж гульк!—іде святий Петро,
Та йдучи в Рим благовістити,
Зайшов у гаї води напитись
І одпочити.
— »Благо вам!«
Сказав апостол утомле́ний,
І оргію благословив.

І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове:
Любов, і правду, і добро,
Добро найкращеє на світі—
То братолюбіє.
І ситий,
І пяний й голий Фавн оттой,
І син Алкид твій, і гетери—
Всі, всі упали до землі
Перед Петром, і повели
До себе в терми на вечерю,
Того апостола...

IV.

І в термах оргія. Горять
Чертоги пурпуром і златом,
І курять амфори; дівчата,
Трохи не голії, стоять
Перед Кипридою, і в-лад
Співають гимн. Приуготован
Веселий пир, і полягли
На ложах гості. Регіт, гомін!...
Гетери гостя привели
Сивобородого...
І слово
Із уст апостола святого
Драгим єлеєм потекло.
І стихла оргія. А жриця
Киприди, оргії цариця,
Поникла радісним чолом
Перед апостолом, і встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби.

І єдиний
Твій син Алкид пішов за ними
І за апостолом святим,
За тим учителем своїм.
А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Свого́ Алкида... Ні, нема!
Уже́ й смеркає, вже й світає,
Твого́ єдиного немає,
Уже́ й не буде! Ти сама
Помолишся своїм пенатам,
Сама вечерять сядеш въ хаті,—
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинать,
І сивіть кленучи́!
І—горе!—
Умреш-єси на самоті,
Мов прокаже́нна...

V.

На хресті
Стрімглав повісили святого
Того́ апостола Петра.
А неофітів в Сиракузи,
В підземнії страшнії узи
В кайданах одвезли́.
І син,
Твій син Алкид, твоя дитина,
Твоя єдиная родина,
Любов єдиная твоя,
Гниє в неволі, у кайданах.
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сібір,
Чи теє... в Скифію. І ти...

І чи одна ти?
Божа мати,
І заступи вас, і укрий!
Нема семї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб не заплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі,
Або в далекій стороні,
В британських, ґальських леґіонах
Не муштрувались...
О, Нероне,
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить...
Припливуть
І прилетять зо всього світа
Святії мученики—діти
Святої волі; круг одра,
Круг смертного твого повстануть
В кайданах, і... тебе простять:
Вони—брати і християне,
А ти собака, людоїд,
Деспот скажений!...

VI.

Аж кишить
Невольника у Сиракузах
В льохах і тюрмах, а Медуза
В шинку з старцями пяна спить:
От-от прокинеться, і потом
І кровю вашою, деспоти,
Похмілля справить.
Скрізь шукала
Дитину мати: не найшла...
І в Сиракузи поплила,

Та там уже його в кайданах
Найшла, сердешная, в тюрмі.
Не допустили й подивитись!
І мýсіла вона сидіти
Коло острога, ждать і ждать,
Як Бога з неба, виглядать
Свойого сина, аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Бульвар мести́.

А в Римі свято,
Велике свято! Тиск нарóду,
Зо всього царства воєводи,
Преторіане і сенат,
Жерці і лі́ктори стоять
Круг Капітолія, і хором
Співають гимн і курять дим
З кадил і áмфор.
І з собором
Іде сам Кесар; перед ним
Із бронзи литую статýю
Самого Кесаря несуть.

VII.

Непевне видумали свято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, Кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим ледащо вихваляти;
То разом щоб доконать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто Кесаря назвать
Самим Юпітером — та й годі!
І написали воєводам

По всьому царству: так і так,
Що Кесар—бог, ще більш од бога,
І майстрові далú ковать
Із бронзи Кесаря; до того,
Так, *нота-бене*, додалú,
Що брóнзовий той Кесар буде
І милу̀вать.
Сердешні люде,
Неначе в ирій, потяглú
У Рим на прощу. Приплилá
Із Сиракуз і та небога,
Благати Кесаря і бога.
І чи однá вона?
Мій Боже!
Прийшло їх тисячі в сльозáх,
Прийшло з-далека...
Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принеслú?
Кому ви принеслú з сльозами
Свою надію? Горе з вами,
Раби незрячії! Кого,
Кого благаєте, благії?
Раби незрячії, сліпії?
Чи-ж камінь милує кого?
Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікòму
Не поклонітесь! Все брехня:
Попи й царі!...

VIII.

Перед Нерóном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора сенатóри

І всі патриції, і вчора
Лилася божа благодать:
Кому чи чином, чи грошима,
Кому в аренду Палестину,
Байстрятам де-що, а кому
Самі благоволили дать
Свою підложницю в супруги,
Хоча й підтоптану—нічого:
Аби з-під Кесаря!
А в кого
Сестру благоволили взять
У свій гарем,—і се нічого:
На те він бог! А ми під бога
Себе повинні підкладать,
Не тілько сéстер...
Преторіане помолились;
Преторіанам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,—
А Ми помилуємо вас.
І ви, плебеї-гречкосії,
І ви молилися,—та вас
Ніхто не милує, не вміють
Вас і помилувать гаразд!...

IX.

На третій день уже пустили
Молитися за християн.
І ти приходила, молилась,—
І милосердний істукáн
Звелів везти із Сиракузи
У Рим в кайданах християн.
І рада ти, і весела,
Кумирові знову
Помолилась.

А кумир той,
Юпітер той новий,
Ось побач, якеє свято
Буде завдавати
В Колізеї!
А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже
Радій лиш, небого:
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога!

X.

А поки-що з матерями
Алкидова мати
Пішла його зустрічати,
Святих привітати
На березі.
Пішла-єси,
Трохи не співаєш,
Та кесаря-Юпітера
Хвалиш — вихваляєш:
»От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером. А я, дурна,
Ходила благати
У Афини Юпітера...
Дурна, більш нічого!...«
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,
Та й пішла по-над болотом,
На Тибр поглядає.
А по Тибру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи ґалєра.

На ґалєрі
Везуть твого сина
З неофітами в кайданах;
А твоя дитина
Ще й до щогли прикована:
Не неофіт нóвий,
А апостол великого
Христового слова...
Оттакий-то він!
Чи чуєш?
У путах співає
Твій мученик:
»Псалом нóвий Господéві
І нóвую славу
Воспоéм честни́м собором,
Серцем нелукавим!
Во псалтирі і тимпані
Воспоéм благáя,
Яко Бог кара неправих,
Прави́м помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвáлять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять;
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І во-віки стане слава,
Преподобним слава!«

XI.

А ти на березі стояла,
Неначе темная скала,
Дивилась, слухала, ридала,
І *Аллилуя* подала́
За матерями християнам.
Мов дзвони, загули́ кайдани
На неофітах; а твій син,
Єдиний твій, апостол но́вий,
Перехрестившись, возгласив:
»Молітесь, братія, молітесь
За брата лютого! Його
В своїх молитвах помяніте;
Перед гординею його́,
Брати́ мої, не поклонітесь!
Молитва—Богові! А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророка побиває,
Нехай усіх нас розпинає!
Уже внучата зачали́сь;
І виростуть вони колись:
Не местники внучата тії—
Христові воїни святії!
І без огня і без ножа
Стратеги Божії воспрянуть,
І тисячі і тьми поганих
Перед святими побіжать!
Молітесь, братія!«—
Молились,
Молилися перед хрестом,
Закуті в пута неофіти
Молились радісно.
Хвала́,
Хвала́ вам, души молодії,

Хвала́ вам, лицарі святії,
Во віки-віки похвала!...

XII.

І в Рим ґалера припливла.
Минає тиждень. Пяний Кесар,
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладан, миро,
Женуть гуртами християн
У Колізей...
Мов у різниці,
Кров потекла. Ликує Рим...
І ґладіятор і патрицій—
Обидва пяні,—кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, тризну править
По Сціпіонах.
Лютий, лютий,
Мерзенний старче! Роскошуй
В своїх гаремах! Із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, святим
Тебе убють,—ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Убють обухом!

XIII.

Другий день
Реве арена. На арені
Лідийський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,

В болоті-крови замісивсь;
А Сиракузських Назореїв
Ще не було́ у Колізе́ї.
На третій день і їх в кайданах
Сторо́жа з голими мечами
Гуртом в різницю привела́.
Арена звірем заревла́...
А син гнів ї гордо на арену,
Псалом співаючи, ступив,
І пяний Кесар, мов скажений,
Зареготавсь.
І леопард
Із ями вискочив на сцену...
Ступив, зирнув,—і полила́сь
Святая кров.
Ще Колізею
Ревучим громом пронесла́сь
І стихла буря...
Де-ж була́?
Де ти сховалась? Чом на його,
На Кесаря свого́ святого,
Не кинулась?—
Бо стерегли:
Кругом в три лави обступили
Зеве́са ліктори; за ним,
Твоїм Юпітером святим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька на дво́рі.
І що ти зможеш?—»Горе! горе!
О, горе лютеє моє́!
Моя ти доленько! Без його
Що я робитиму? До кого
Я прихилю́ся?«...
І небога
Кругом зиркнула,—і о мур,

Об мур старою головою
Ударилась, і неживою
Під браму впала.

XIV.

З позо́рища у-ве́чері
У терми сховався
Святий Кесар з лікторами;
Колізей остався
Без Кесаря і без Ри́млян,
І ніби заплакав
Сполохнувшись, сумно-сумно
Над ним ворон крякав.
Одинокий, мов гора та
На полі, чорніє
Колізей той серед Риму.
Тихо-тихо віє
Із-за Тибру, із Альбано
Вітер по-над Римом;
А над чорним Колізеєм,
Ніби із-за диму,
Пливе місяць круглолиций,
І мир первозданний
Одпочив на лоні ночі.
Тілько ми, Ада́ме,
Твої чада преступнії,
Не одпочиваєм
До самої домовини
У проспанім раї;
Гриземося, мов собаки,
За маслак смердячий,
Та тебе ще зневажаєм,
Праотче ледачий!...
Та цур тобі!

XV.

Трохи́ одпочила
Стара мати недобита;
Живущую силу
Сила ночі оживила;
Встала, походила
Коло за́мкнутої брами
Та щось шепотала:
Чи не Кесаря святого
Нишком проклинала?
А може й так...
Тихесенько
До брами підкралась,
Послухала, усміхнулась
І щось прошептала—
Якесь слово... І нищечком
Коло брами сіла
Її зажурилась.
Незабаром
Брама одчинилась,
І на возах, на колесницях,
Із Колізея, із різниці
Святії вивезли тілá,
І повезли́ на. Тибр: тілами
Святих убитих годували
Для цáрського таки столá
У Тибрі рибу.
Встала мати,
Кругом оглянулась, взялáсь
За биту голову руками,
І тихо, мовчки за возами
Марóю чорною пішла.
На Тибр.

А Скифи сіроокі,
Погоничі, рабів раби,
Подумали: сестра Морока
Із пекла вийшла провожать
У пекло Римлян.
Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами Скифи повертали.

І ти осталася одна
На березі, і ти дивилась,
Як розстелялися, стелились
Кругі широкії над ним,
Над сином праведним твоїм...
Дивилась, поки не осталось
Живого сліду на воді,—
І усміхнулася тоді
І тяжко-страшно заридала,
І помолилась в перший раз
За нас Розпятому.
І спас
Тебе розпятий Син Марії
І ти слова його живії
В живую душу прийняла,
І на торжища і в чертоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла!

8. XII. 1857.
Нижній-Новгород.

Первodрук: »Вечерниці«, 1862, ч. 31—33, і в »Основі«, 1862, кн. IV, стр. 1—17.

ЮРОДИВИЙ.

Во дні фельдфебеля-царя
Капрáл Гаврúлович Безрукий
Та унтер пяний, Долгорукий,
Украйну правили.
Добрá
Таки чимáло натворили,—
Чимáло люду оголили
Отсі сатрапи ундіра.
А надто стриженний Гаврилич
З своїм єфрейтором малим
Та жвавим, нà-лихо лихим,
До того люд домуштровали,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою і всім,
І »благосклóнні пребували
Всегда к єфрейторам своїм.«
А ми дивились і мовчали,
Та мовчки чухали чуби,—
Німії, подлії раби,
Підніжки царськії, лакеї
Капрала пяного!
Не вам,
Не вам, в мережаній ліврей
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свобóду!
Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О, роде суєтний, проклятий,
Коли ти видохнеш?
Коли
Ми діждемóся Вашинґтóна
З новим і прáведним закóном?

А діждемо́сь таки колись!
    Не сотні вас, а міліони
Полян, Дулебів і Древлян
Гаврилич гнув во время оно;
А вас, моїх святих Киян,
І ваших чепурних Киянок
Оддав своїм прафосам пяним
У наймички́ сатрап капрал,—
Вам і байду́же.
                А між вами
Найшовсь таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала,
Та ще й у церкві, і пропало,
Як на собаці.
                Так-то, так!
Найшовсь таки один козак
Із міліона свинопасів,
Що царство все оголосив:
Сатрапа в морду затопив
А ви, юро́диві, тим часом,
Поки́ нездужає капра́л,
Ви огласили юродивим
Святого лицаря!
                А бивий
Фельдфебель ваш—Сарданапал,
Послав на каторгу святого,
А до побитого старого
Сатрапа »на́всегда« оставсь
Преблагосклонним.
                Більш нічого
Не викроїлося, і драму
Глухими, темними рядами
На смітник винесли.
                А я...
О, зоре ясная моя!

Ведеш мене з тюрми, з неволі,
Як раз на смітничок Миколи,
І світиш, і гориш над ним
Огнем невидимим, святим,
Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
Його безбожнії діла...
Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жестокий!
Чого накоїв на землі!
    А ти, Всевидящеє око!
Чи ти дивилося з-висока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сібір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали?!
            А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло?! Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в киоті, а царі...
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуться їм кайдани,
А я полину на Сібір
Аж за Байкал; загляну в гори,
В вертепи темнії і в нори
Без дна глибокії, і вас,
Споборники святої волі—
Із тьми, із смрада і з неволі,
Царям і людям на показ,
На світ вас виведу на-далі
Рядами довгими в кайданах...

Кінець 1857 р. Нижній-Новгород.
Перводрук: Записки тов. імени Шевченка.

••••••••••✣••••••••••

ДОЛЯ.

Ти не лукавила зо мною;
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала; ти взялá
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвелá
До пяного дяка в науку.
»Учися, серденько: колись
З нас будуть люди«,—ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився.

А ти збрехала!
Які з нас люди?... Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли,—у нас нема
Зернá неправди за собою....

Ходімо-ж, доленько моя,
Мій друже вбогий, нелукавий
Ходімо дальше: дальше слава,
А слава—заповідь моя.

9. II. 1858.
Нижній-Новгород.

Перводрук: »Хата«, 1860 стр. 89.
(До слів: Зерна неправди за собою . . .)

···········⁂···········

МУЗА.

А ти, пречистая, святая,
Ти сестро Феба молодая,
Мене ти в пелену взяла́
І геть у поле однесла́;
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздо́ллі,
Тума́ном сивим сповила́;
І колихала, і співала,
І чари діяла...
І я...
О, чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала
І всюди, зоренько моя,
Ти непорочною сіяла.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі,
Ти сіяла, пишалася,
Як квіточка в полі.
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І по-надо мною
Полинула, заспівала
Ти, золотокрила,
Мов живущою водою
Душу окропила!
І я живу, і надо мною
З своєю божою красою
Гориш ти, зоренько моя.
Вітаєш ти, мій херувим,
Золотокрилий серафим,

Моя порадонько святая,
Моя ти доле молодая,
Не покидай мене!
                    В-ночи
І в день, і в вечері, і рано
Вітай зо мною, і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду!
                    Поможи
Молитву діяти до краю;
А як умру, моя святая,
Моя ти мамо, положи
Своґо ти сина в домовину,
І хоч єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи!

9. II. 1858. Нижній-Новгород. Перводрук: »Основа«, 1860, кн. V, стр. 24.

СЛАВА.

А ти, задріпанко, шинкарко,
Перекупко пяна,
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм
Набор розпустила?
Чи з ким иншим мізкаєшся
З нудьги та з похмілля?
Горнись лишень ти до мене,
Та витнемо з лиха,
Гарнесенько обіймемось,
Та любо, та тихо

Пожартуєм, чмокнемося,
Та й поберемо́ся,
Моя крале мальована,
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую.
Ти хоча й пишалась
І з пяними кесарями
По шинках хилялась,
А надто з тим Миколою
У Севастополі,
Та мені про те байдуже...
Мені, моя доле,
Дай на себе подивитись,
Дай і пригорнутись,
Під крилом твоїм любенько
В холодку заснути!

9. II. 1858. Перводрук: »Основа« 1862, кн. V, стр. 25.
Нижній-Новгород.

СОН.

(М. А. Марковичці.)

На панщині пшеницю жа̀ла;
Втомилася, не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповила́, нагодувала,
Попе́стила, і ніби сном.
Над сином си́дя, задрімала.

І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,
На вольній, бачиться,—бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
І усміхнулася, небога.
Прокинулась—нема нічого!...
На Йвася глянула, взяла́
Його, гарненько сповила́,
І копу дожинать пішла,
Покй не чути ланового.

13. VII. 1858. Петербург. Перводрук: »Русская Бесѣда«, 1859, кн. III.

··········✣✣··········

Я не нездужаю,—нівроку,—
А щось такеє бачить око;
І серце жде чогось... Болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеш?
Добра не жди,
Не жди сподіваної волі,
Вона заснула: цар Микола
Її приспав, а щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,

Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі, небога,
До суду божого страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого пяного
Та византійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого!

22. XI. 1858.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання,
т. II, стр. 210.

Подражаніє XI. псалму.

Мій Боже милий! Як то мало
Святих людий на світі стало!
Оден на другого кують
Кайдани в серці, а словами,
Медоточивими устами
Цілуються і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтар повезуть?....
А ти, о Господи єдиний,
Скуєш лукавії уста,
Язик оттой велерічивий,
Мовлявший: »Ми—не суєта!
І возвеличимо на-диво
І розум наш, і наш язик...
Та й де той пан, що нам закаже
І думать так, і говорить?«
»Воскресну я!« той пан вам скаже:
»Воскресну нині, ради їх,

Людий закованих моїх,
Убогих нищих... Возвелйчу
Малих оттих рабів німих!
Я на сторóжі коло їх
Поставлю слово...«

I пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша, і слова.
Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, словеса
Твої, о Господи, такії;
Розкинь же їх, Твої святії,
По всій землі!

І чудесам
Твоїм увірують на світі
Твої малі убогі діти.

15. II. 1859.
Петербург.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. X, стр. 1.

Марку Вовчку.

(На память 24 генваря 1859.)

Недавно я по-за Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмірало,
І виблагав!

Госпóдь послав
Тебе нам, кроткого пророка,

І обличителя жестоких,
Людей неситих.
Світе мій,
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите,
Убоге серце, неукрите,
Голоднеє!
І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову,
І думу вольную—о, доле,
Пророче наш, моя ти доню!—
Твоєю думу назову!

17. II. 1859.
Петербург.

Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 215.

Подражаніє Ісаії глава XXXV.

Радуйся, ниво неполитая!
Радуйся, земле, неповитая
Квітчастим злаком!
Розпустись,
Рожевим крином процвіти!
І процвітеш, позеленієш,
Мов Іорданові святії
Луги зелені, береги.
І честь Кармилова і слава
Ливанова, а не лукава,
Тебе укриє дорогим

Золототканим, хитро шитим,
Добром та волею підбитим,
Святим омо́фором своїм.
І люди темнії, незрячі
Дива Господнії побачать.

І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті.
Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива!
Се Бог судить, визволяє
Довготерпеливих
Вас, убогих, і воздає
Злодіям за злая.

Тоді як, Господи, святая
На землю правда прилетить
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі про́зрять, а кривії,
Мов са́рна з гаю помайнують,
Німим отверзуться уста́,
Прорветься слово, як вода,
І дебр-пустиня неполита,
Сцілющою водою вмита,
Прокинеться, і потечуть
Веселі ріки, а озе́ра
Кругом гаями поростуть,
Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озе́ра,
І не верстовії,
А вольнії, широкії,
Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть

Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами,
Без ґвалту і крику,
Позіходяться до-купи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселії села.

25. III. 1858.
Петербург.

Перводрук: Основа 1861, кн. XI—XII, стр. 2—3.

N. N.

Така, як ти, колись лілея
На Іордáні процвілá,
І воплотила, пронеслá
Святеє слово над землею.
Як-би то й ти, Дністрóвий цвіте...
Ні, ні! Крий Боже! Розіпнуть,
В Сібір в кайданах поведуть,
І ти, мій цвіте неукритий—
Не вимовлю...
Веселий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на сім світі,
І більш нічого не давай!
Та не бери її весною
В свій рай небесний, не бери,
А дай Твоєю красотою
Надивуватись на землі!

19. IV. 1859.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання, т. II, стр. 212.

ПІСНЯ.

(Ф. І. Черненку на память 22. IX. 1859.)

Ой по горі ромен цвіте,
Долиною козак іде
Та у журби питається:
Де та доля пишається?

Чи то в шинках з багачами?
Чи то в степах з чумаками?
Чи то в полі на роздоллі
З вітром віється по волі?

Не там, не там, друже-брате!
У дівчини, в чужій хаті,
У рушничку та в хустині
Захована в новій скрині.

7. VI. 1859.
Лихвин (у Харківщині).

Перводрук: »Хата«, стр. 90.

·········⁂·········

Ой маю, маю я оченята —
Нікого, мати, та оглядати,
Нікого, серденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята —
Нікого, матінко, та обнімати.
Нікого, серденько, та обнімати!

Ой маю, маю і ноженята —
Та ні з ким, матінко, потанцювати.
Та ні з ким, серденько, потанцювати!

10. VI. 1859.
Пирятин.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 260.

СЕСТРІ.

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: »де-ж я прихилю́сь
І де подінуся на світі?«
І сниться сон мені: дивлю́сь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
Сіяє батько та горить.
Дивлю́сь: у темному садочку,
Під вишнею у холодочку,
Моя єдиная сестра,
Многострадальная святая,
Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.

І їй здається: виринає
З-за хвилі чо́вен, доплива
І в хвилі човен порина...
»Мій братіку! Моя ти доле!«
І ми прокинулися: ти
На панщині, а я—в неволі!...

Оттак нам довело́ся йти
Ще з-ма́лечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем жи́ві,
То Бог поможе перейти.

20. VII. 1859.
Черкаси.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. VI, стр. 47—48.

Колись дурною головою
Я думав: горенько зо мною!
Як доведеться в світі жить,
Людий і Господа хвалить?
В багні колодою гнилою
Валятись, старітися, гнить,
Умерти—й сліду не покинуть
На обікраденій землі!...
О, горе, горенько мені!
І де я в світі заховаюсь?
Що-день Пилати розпинають,
Морозять, шкварять на огні...

21. VII. 1859.
Черкаси.

Перводрук: »Основа«, 1862, кн. I, стр. 6.

Як-би то ти, Богдане пяний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь,—
Упився-б, здорово упивсь!

І... препрославлений, козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті-б похмеливсь.
Або-б в калюжі утопивсь,
В багні свинячім...

Амінь тобі, великий муже,
Великий, славний, та не дуже!...
Як-би ти на́-світ не родивсь,
Або в колисці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе, преславного... Амінь!

18. VIII. 1859.
Переяслав.

Перводрук: Львівське видання 1867, т. II, стр. 260. Тільки від 1—4 рядка, від 5 до кінця у пражському »Кобзарі«, II, стр. 213.

Та головонько моя бідна,
Того моя мила зблідла?
Чи пшеницю жа́ла,
Чи ячмінь вязала,
Чи в недуженці лежала?
Була на риночку,
Пила горілочку,
На похміллячко лежала,
З родиною зійшлась,
Горілки напилась.

Київ 1859.

Перводрук: »Критичний розслід над текстом Кобзаря«, Доманицького, стр. 328.

Во Іудеї, во дні они,
Во время Ирода царя,
Кругом Сіона й на Сіоні
Романські пяні леґіони
Паскудились.
А у царя,
У Ирода таки самого,
І у порогу й за порогом
Стояли ліктори. А цар,
Самодержа́вний государ,
Лизав у ліктора халяву,
Щоб той йому на те, на се,
Хоч пів-динарія позичив.
А той кишенею трясе,
Виймає гроші і не лічить,
Неначе ста́рцеві дає.
І пяний Ирод знову пє!
Як ось—не в са́мім Назареті,
А у якомусь у вертепі—

Марія сина привела́
І в Вифлеем з малим пішла.
Біжить почтар із Вифлеєма
І каже: »Царю! так і так!
Зіновать, кукіль і будяк
Росте в пшениці!
Кляте пле́мя
Давидове у нас зійшло,—
Зотни, покú не піднялось!«
— »Так що-ж!« промовив Ирод пяний:
»По всьому царству постинать
Малих дітий; а то погані
Нам не дадуть доцарювать!«
Почтар, нівроку, був підпилий,
Оддав сенаторі приказ,
Щоб тілько в Вифлеємі били
Малих дітий
Спаси ти нас,
Младенче праведний, великий,
Од пяного царя-владики!
Од гіршого-ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
Та де-ж нам тую матір взяти?
Ми серцем голі до-гола̀!
Раби з кокардою на лобі,
Лакеї в золотій оздобі,
Онуча, сміття з помела
Його Величества!... та й годі.

24. X. 1859.
Петербург.

Перводрук: »Львівське видання« 1867 р., т. II, стр. 133.

МАРІЯ.

(Поема.)

„Радуйся, ты во обновила
еси зачатыя студно.“

(Акаф. Пр. Богор., ік. 10.)

—

Все уповані́е мое
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твое,—
Все уповані́е мое
На тебе, Мати, возлагаю,
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Оттих окрадених, сліпих
Невольників; подай їм силу
Твойого мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли́
До са́мого, само́го краю!
Достойно-пітая!

Благаю,
Царице неба і землі!
Воньми їх стону і пошли́
Благий конець, о всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим і весе́лим
Святую доленьку твою.
А нині—плач, і скорб, і сльози
Душі убогої—убогий
Останню лепту подаю.

I.

У Йосипа, у теслярá,
Чи в бондаря тогó святого,
Марíя в наймичкáх рослá.
Росла собі і виростала,
І на порі Марія стала,
Рожевим квітом розцвілá
В убогій і чужій хатині,
В святомý тихому раю.
Тесляр на наймичку свою,
Неначе на свою дитину,
Теслý булó і струг покине,
Та й дивиться.
І час мине,
А він і оком не мигне,
І думає: »А-ні родини,
А-ні хатиночки нема,—
Одна-однісенька!... Хіба...
Ще-ж смерть моя не за плечима!«

А та стоїть собі під тином
Та вовну білую пряде
На той бурнýс йому святéшний
Або на беріг поведе
Козу з козяточком сердешним
І попасти і напоїть;
Хоч і далеко, так любила-ж
Вона той тихий божий став,
Широкую Тиверіяду.
І рада, аж сміється, рада,
Що Йосип, сидячи, мовчав,
Не боронив їй, не спиняв
На став іти.
Іде, сміється;
А він сидить, та все сидить,

За струг, сердега, не береться.
Коза напється та й пасеться,
А дівчина собі стоїть,
Неначе вкопана, під гаєм,
І смутно-сумно позирає
На той широкий божий став.
І мовила: »Тиверіядо!
Широкий царю о́зера́м!
Скажи мені, моя порадо:
Якая доля вийде нам
З старим Іо́сифом? О, доле!«
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилиться в яру́.
»Йому я стану за дитину;
Плечми моїми молодими
Його старії підопру́!«
І кинула кругом очима,
Аж искри сипнули з очий,
А з добрих молодих плечий
Хито́н полатаний до-долу
Тихенько зсунувся: ніколи
Такої божої краси
Ніхто не у́зрить!...

Злая-ж доля
Колючим терном провела́,
Знущалася над красотою.
О, доленько!...

По-над водою
Ходою тихою пішла,
Лопух край берега найшла,
Лопух зірвала і накрила,
Неначе бриликом, свою
Головоньку тую́ смутну́ю,
Свою головоньку святую,
І зникла в темному гаю.

О світе наш незаходимий!
О ти пречистая в женах!
Благоуханний зельний крине!
В яких гаях, в яких ярах,
В яких незна́ємих вертепах
Ти заховаєшся од спеки
Огнепалимої тії,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святії думоньки твої?!
Де ти сховаєшся?
Ніде!
Огонь заклюнувся вже,—годі!
Уже розжеврівся, і—шкода!—
Даремне сила пропаде́,
До крови дійде, до кості́
Огонь той лютий, негасимий,
І, недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний.
Вже пророчить,
Тобі вже зазирає в очи
Твоє грядущеє. Не зри!
Сльозу пророчую утри,
Заквітчай голову дівочу
Лілеями, та тим рясним,
Червоним маком, та й засни
Під явором у холодочку,
Покі́ що буде!

II.

У-вечері, мов зоря тая,
Марія з гаю виходжає
Заквітчана. Фаво́р-гора,
Неначе з злата-серебра́.

Дале́ко-ви́соко сіяє,
Аж сліпить очі.
Підняла́
На той Фавор свої святії
Очиці кроткії Марія,
Та й усміхнулась; зайняла́
Козу з козяточком з-під гаю
І заспівала:
»Раю, раю,
Темний гаю!
Чи я, молодая,
Милий Боже,—
В Твоїм раї—
Чи я, погуляю,
Нагуляюсь?«

Тай замовкла;
Круг себе сумно озирнулась,
На руки козеня взяла́
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.
А йдучи, козеня, небога,
Ніби дитину на руках,
Хитала, бавила, гойда́ла,
До лона тихо пригортала
І цілувала.
Козеня,
Неначе теє кошеня,
І не пручалось, не́ кричало,
На лоні пе́стилося, гралось.
Миль зо дві любо з козеням
Трохи́-трохи́ не танцювала,—
І не втомилась.
Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину;

Зустрів її і привітав,
І тихо мовив:—»Де ти, в Бога,
Загаялась, моя небого?
Ходімо в кущу, опочий;
Та повечéряємо в-купі
З веселим гостем молодим.
Ходімо, доненько!«
»Який,
Який се гость?«
»Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать,
І каже: Божа благодать
На ветхую Єлизавету
Учора рано пролилáсь,—
Учора,—каже,—привелá
Дитину-сина, а Захарій
Старий нарек його Іваном!
Так бачиш що...«

А гость роззутий,
Умитий, з кýщі вихожав
В однóму білому хитоні
Мов намальований сіяв.
І став велично на порозі
І, уклонившися, вітав
Марію тихо...
Їй, небозі,
Аж дивно, чудно. Гость стояв,
І ніби справді засіяв.
Марія на йогó зирнула
І стрепенýлась,—пригорнулась,
Неначе злякане дитя,
До Йосипа свогó старого.
А потім гостя молодого
Просила, ніби повелá,
Очима в кущу.

Принеслá
Води погожої з криниці,
І молоко, і сир козлиці
Їм на вечерю подалá;
Сама-ж не їла й не пилá,
В куточку мовчки прихилилась
Та дивувалася, дивилась
І слухала, як молодий
Дивочний гость той говорив.
І словеса його святиї
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось.

»Во Іудеї не було,—
Промовив гость,—тогó ніколи,
Що нині ýзриться. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіються новій,—
І виростуть, і пожнемó,
І в житницю соберемо
Зернó святеє. Я Мессію
Іду народу возвістить!«
І помолилася Марія
Перед апостолом.

Горить
Огонь тихенько на кабúці,
А Йосип праведний сидить
Та дýмає...
Уже зірниця
На небі ясно зайнялáсь;
Марія встала та й пішла
З глекóм по воду до криниці.
І гость за нею, і в ярóчку
Догнав Марію...

Холодо́чком
До сходу сонця провела́
До са́мої Тиверіяди
Благовістителя, і рада—
Радесенька собі прийшла
До-дому.

III.

Жде його Марія
І ждучи плаче; молодії
Ланіти, очі і уста
Марніють зримо.
»Ти не та,
Не та тепер, Маріє, стала,
Цвіт зельний, наша красота!«
Промовив Йосип: »Диво сталось
З тобою, донењко моя!
Ходім, Маріє, повінчаймось,
А то... (й не вимовив—убють
На улиці!) і заховаймось
В своїм оа́зисі.«
І в путь
Марія на́-швидку́ збіралась
Та тяжко плакала, ридала.
Ото-ж вони собі ідуть;
Несе з торбиною на пле́чах
Нову коновочку старий:
Спродать би-то, та молодій
Купить хустиночку до-речі
Та й за повінчання оддать.

О, старче праведний, багатий!
Не од Сіона благодать,
А з тихої твоєї хати
Нам возвістилася.

Як-би
Пречистій їй не дав ти руку,
Рабами-б бідиії раби
І досі мерли-би.

О, муко!
О, тяжкая душі печаль!
Не вас мені, сердешних, жаль,
Сліпі ви, нищії душою,—
А тих, що бачать над собою
Сокиру, молот—і кують
Кайдани нóвії. Убють,
Заріжуть вас, душеубийці,
І із кровавої криниці
Собак напоять!

Де-ж подівсь
Дивочний гость отой лукавий?
Хоч-би прийшов та подививсь
На брак той славний і преславний,
На брак окрадений!
Не чуть,
Не чуть його, а-ні Мессії.
А люди ждуть чогось, і ждуть
Чогось непевного...
Маріє!
Ти-ж, безталанная, чого
І ждеш, і ждатимеш од Бога
І од людий Його?!
Нічого,
Ні-же апостола тогó
Тепер не жди! Тесляр убогий
Тебе повінчану веде
В свою убогую хатину.
Молись і дякуй, що не кинув,
Що на розпуття не прогнав;

А то-б цеглиною убили,
Як-би не вкрив, не заховав!
В Єрусалимі говорили
Тихенько люди, що стялй
У городі Тиверіяді,
Чи то якогось розп'ялй
Провозвістителя Мессії
»Його?!« промовила Марія,
І веселенькая пішла
У Назарет.
І він радіє,
Що наймичка його неслá
В утробі прáведную душу
За волю рóзпятого мужа.

Ото вони собі ідуть;
Прийшли до-дому, і живуть
Повінчані, тá невеселі.
Тесля́р колисочку дебéлу
Майструє в сінях; а вона,
Пренепорочная Марія,
Сидить собі коло вікна
І в поле дивиться, і шиє
Маленькеє сороченя—
Комусь то це...?

IV.

»Хазя́їн дома?«
На двóрі крикнуло. »Указ
Од кесаря, йогó самóго,
Щоб ви сьогодня, сей-же час,
Ви на ревізію у гóрод,
У город Вифлеє́м ішлй!«
І зник, пропав той тя́жкий голос,
Тілько луна в яру гулá.

Марія зараз заходилась
Пекти опрісноки; спекла,
В торбину мовчки положила
І мовчки за старим пішла
У Вифлеєм.
»Святая сило,
Спаси мене, мій Боже милий!«—
Тілько й промовила. Ідуть,
Сумуючи собі обоє,
І вбогії—перед собою
Козу з козяточком женуть,
Бо дома ні на кого кинуть.
А може Бог пошле дитину
В дорозі, от і молоко
Сердешній матері. Скотина
Іде пасучися, рядком
Ідуть за нею батько й мати.
І починають розмовляти
По-волі тихо.
»Семіон
Протопресвітер«—Йосип мовив—
»Такеє-то пророче слово
Сказав мені: святий закон
І Авраама і Мойсея
Возобновлять мужі Єссеї;
І,—каже,—поти не умру,
Поки Мессію не узрю!—
Чи чуєш ти, моя Маріє?
Мессія прийде!«
»Вже прийшов,
І ми вже бачили Мессію!«
Марія мовила.
Найшов
Опріснок Йосип у торбині,
Дає та й каже: »На, дитино!
Покй що буде, укріпись!

До Вифлеєма не близенько,
Та й я спочину: утомивсь!«
Та й сіли на шляху гарненько
Полуднувать.
Ото-ж сидять,
А сонце праведне швиденько
До-долу котиться і—глядь!
Сховалося, і смеркло в полі,
І—диво дивнеє!... ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива!
Аж здрігнув
Святий тесляр—мітла з востоку
Над са́мим Вифлеємом, боком,
Мітла огненная зійшла,
І степ і гори осіяла.
Марія з шля́ху не вставала—
Марія сина привела́,
Єдиную тую дитину,
Що нас од ка́торги спасла́
І, пресвятая, неповинна
За нас, лукавих, розпяла́сь!
А недалеко, край дороги,
Отару гнали чабани,
Та й їх побачили.
Небогу,
Її й дитяточко взялѝ
І у вертеп свій принеслѝ,
І чабани його убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано,
У Вифлеємі на майда́ні
Зійшовся люд і шопотить,
Що щось непевне з людьми бу́де
Во Іуде́ї; гомонить

І тихне люд. »О люде, люде!«
Чабан якийсь біжить, кричить:
— »Пророчество Іеремії,
Ісáії збулóсь, збулóсь!
У нас, у пастирий. Мессíя
Родúвся вчора!«...
Загуло
У Вифлеємі на майдáні:
»Мессія!... Ісус!... Осанна!...«
І люд розхóдивсь.

V.

Через час,
Чи через два, прийшов указ
І леґіон з Єрусалима
Од того Ирода; незриме
Й нечуте сталося тоді:
Ще діточки сповиті спали,
Ще купіль гріли матері,—
На марне гріли!... не купали
Маленьких діточок своїх:
Ножі салдати сполоскали
В дитячій праведній крові!
Такеє-то на світі сталось!
Дивітеся-ж, о матері,
Що роблять Ироди царі!

Марія навіть не ховалась
З своїм младенцем. Слава вам,
Убогим людям, чабанам,
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спаслú
Од Ирода!
Нагодували
І напоїли, і далú

Кожух і свиту на дорогу
І, небораки, додали́
Ослицю дійну, і небогу
З її дитяточком малим
І посадили й провели́
В-но́чі тайними манівцями
На шлях Мемфіський.
А мітла,
Мітла огненная світила,
Неначе сонце, і дивилась
На ту ослицю, що несла́
В Єгипет кроткую Марію
І нарожденного Мессію.

Як-би де на́ світі хоч раз
Цариця сіла на ослицю,
То слава стала-б про царицю
І про великую ослицю
По всьому світу.
Ся-ж несла́
Живого істинного Бога!
Тебе-ж, сердешну, Копт убогий
Хотів у Йосипа купить,
Та здохла ти: мабуть, дорога
Таки завадила тобі!

У Нилі скупанеє спить
В пелю́шках долі під вербою
Дитяточко. А між лозою —
З лози колисочку плете
Та плаче праведная мати,
Колиску тую плетучи́.
А Йосип заходився хату
Із очерету будувати,
Щоб хоч укритися в-ночі.
З-за Нилу сфінкси, мов сичі,

Страшними мертвими очима
На теє дивляться; за ними
На голому піску стоять
По шнуру піраміди в-ряд,
Мов фараонова сторожа,
І ніби фараонам знать
Вони дають, що правда божа
Встає вже, встала на земли,
Щоб фараони стереглись.

Марія найнялася прясти
У Копта вовну; а святий
Іосиф взявсь отару пасти,
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік.
Коло хатини
В повіточці своїй малій
Той бондар праведний, святий
І гадки, праведний, не має—
Барило й бочку набиває,
Та ще й курникає.
А ти?
Не плачеш ти і не співаєш;
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як його вчити, навести
На путь святий, святого сина,
І як його од зол спасти,
Од бур житейських одвести...

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасеться, а дитина
І невеличке козеня
У сінях граються; а мати
Сидить на призьбі коло хати
Та вовну з кужілля пряде.

Аж ось і сам старий іде
З ціпочком тихо по-під тином:
Носив у город шапличок
Продать: йому медяничок,
А їй немудрую хустину,
Собі-ж несе на постоли
Ремéню доброго.
Спочинув,
Та й каже: »Доню! не журись:
Царя вже Ирода не стало!
Чогось у-вечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь,—
Такеє-то мені сказали.
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
Ходім до-домоньку, дитино!«
— »Ходім!« сказала, та й пішла
На Нил сороченята прати
В дорогу синові. Паслáсь
Коза з козятком коло хати,
А Йосип сина забавляв,
На призьбі сúдя, поки мати
На річці прала ті малі
Сорóчечки; а потім в хаті
Поморщив добре постолú
Собі в дорогу. Та й знялúсь
До сходу сонця, по торбині
На плечі взявши, а дитину
У-двох в колисочці неслú.

VI.

То сяк, то так прийшли до-дому.
Бодай не довелось нікому
Узріть такеє!

Благодать,
Гайочок тихий серед поля,
Одна-єдиная їх доля,
Оттой гайочок—і не знать,
Де він кохався, і хатина—
Все, все сплюндровано.
В руїні
Їм довелóся ночувать.
В ярок Марія до криниці
Швиденько кинулася: там
Колись-то з нею яснолиций
Зустрівся гость святий...
Бурян,
Будяк колючий з кропивóю
Коло криниці поросли́.
Маріє, горенько з тобою!
Молися, серденько, молись!
Окуй свою святую силу,
Довготерпінієм окуй,
В сльозах кровавих загартуй!
Небога трохи не втопилась
У тій криниці.
Горе нам
Було-б іскупленим рабам!
Дитина-б тая виростала
Без матері, і ми-б не знали
І досі правди на земли—
Святої волі.
Схаменулась
І тяжко-важко усміхнулась
Та й заридала. Полились
На цямрину святії сльози
Та й висохли; а їй, небозі,
Полéгшало.
Єлисавета,
Стара вдова, у Назареті,

З малим синком своїм жила́,
Таки з Іваном, та й була́
Якась рідня їм.
В-ранці рано
Свою дитину, безталанна,
Нагодувала, одягла́,
І за святим своїм пішла
У Назарет той до вдовиці,
В сусіди, в наймички́, проситись.
Дитяточко собі росло́,
З Іва́сем удове́нком гралось,
Уже чима́ле підросло́.
Якось вони собі гуляли
У-двох на улиці; знайшли
Дві палочки, та й понесли́
До-дому матерям на дро́ва:
Звичайне, діточки!
Ідуть
І веселенькі і здорові,—
Аж любо глянуть, як ідуть.
Ото-ж воно, мале, взяло́
Другу́ю палочку у Йвася
(Івась у коники гулявся),
Зробило хрестик, та й несло́
До-дому, бачте, показати,
Що й він уміє майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітий зустріла, і зомліла
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку.
»Злий,
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить отсе. Покинь, покинь!«
А він, маленький, неповинний,
Святую шибеничку кинув

І заридав, і проли́лись
Ще в перший раз младенчі ози
На лоно матернє.
Небозі
Ніби поле́гшало. Взяла́,
У холодо́чок завела́,
В бурян, в садок, поцілувала
Та коржиком нагодувала,
Свіженьким коржиком; воно-ж
Попе́стилось собі, погралось
Та й спатоньки, мале, лягло́,
Таки-ж у неї на колі́нах.
Ото-ж і спить собі дитина,
Мов янголято́чко в раю́,
І на єдину свою́
Та мати дивиться і плаче
Тихенько-тихо: ангел спить...
То щоб його-то́ не збудить!
Та й не догле́діла: неначе
Окропу капля, як огонь,
На його впала, і воно
Прокинулось.
Швиденько сльози
Марія втерла сміючи́сь,
Щоб він не бачив, і небозі
Не довело́ся одури́ть
Малого сина: подивилось,
І заридало.

Заробила,
Чи то позичила вдова,
Пів-копи тую на буквар.
Сама-б учила, так не знала-ж
Вона письма того́. Взяла́,
Та в школу хлопця одвела́
У іессейську; доглядала-ж

Сама його, сама й навчала
Добру і розуму.
Івась,
Таки вдовенко, в його вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в школу
І вчились в-купочці. Ніколи
Ані пограється з дітьми,
Ані побігає; самий
Одсн-однісенький, бувало,
Сидить собі у бурянї
Та клепку теше: помагало
Святому батькові в трудах.

VII.

Якось по сьомому годочку
(Малий вже добре майстрував),
Одпочиваючи в куточку,
Старий на сина дивувавсь:
Який-то з його майстер буде?
Які-то люди з його будуть?
Та взявши відер, кандійок,
І батько, й мати, і воно
Пішли на ярмарок у самий—
Самісінький Єрусалим;
Хоч і далеко, так спродати
Дорогше можна.
От прийшли,
Розташувались. Батько й мати
Сидять собі та продають
Добро своє. А де-ж дитина?
Побігло десь... Шукає сина
Та плаче матір,—і не чуть,
Де ділося! У синагогу
Зайшла благать благого Бога,

Щоб син її найшовсь; аж—глядь!
Межи раввинами дитина,
Її хлопяточко, сидить,
І научає неповинне:
Як в світі жить, людий любить,
За правду стать, за правду згинуть—
Без правди горе!—»Горе вам,
Учителі архиєреї!...«
І дивувались фарисеї
І книжники його речам,
А радость матері Марії
Неізреченная!
Мессію,
Самого Бога на землі
Вона вже зріла...
Спродались,
Во храмі помолились Богу,
І веселенькії в дорогу
До-дому рушили в-ночи,
По холодочку.
Виростали,
І в-купі вчились, ростучи,
Святії діточки; пишались
Святії тії матері
Своїми дітками.
Із школи
Путем терновим розійшлись
Обидва: божії глаголи,
Святую правду на земли
І прорікали, й розпялись
За воленьку, святую волю!...

Іван пішов собі в пустиню,
А твій—між люди; а за ним,
За сином праведним своїм.
І ти пішла.

В старій хатині,
В чужій покинула його,
Святого Йосипа свого;
Пішла тинятись по-під-тинню,
Аж поки-поки не дійшла
Аж до Голгофи...

VIII.

Бо за сином
Святая мати всюди йшла;
Його слова, його діла,—
Все чула й бачила, і мліла,
І мовчки-трепетно раділа,
На сина дивлячись.
А він
Сидить було на Єлеоні,
Одпочива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед ним,—
Сіяє в золотім виссоні
Ізраїльський архиєрей,
Романський золотий плебей!
І час, і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне,
Та аж заплаче, дивлячись
На іудейськую столицю.
Й вона заплаче, ідучи
У яр по воду до криниці,
Тихесенько, і принесе
Води погожої, і вмиє
Утомлені стопи святиї;
І пити дасть, і отрясе,
Одус прах з його хитона,
Зашиє дірочку, та й знову
Під смокву піде і сидить

І дивиться—о, всесвятая!—
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дітвора біжить
Із гóрода: його любили
Святії діточки; слідкóм
За ним по улицях ходили,
А иноді й на Єлеон
До його бігали малії.
Отó-ж прибігли.—»О, святії,
Пренепорочнії!« сказав,
Як ýзрів діточок, привстав
І цілував, благословляя;
Погрався з ними, мов маленький,
Надів бурнýс, і веселенький,
З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нóве,
Поніс лукавим правди слово.
Не вняли слову, розпялй!...

Як розпинать його велй,
Ти на розпутії стояла
З малими дітьми. (Мужики,
Його брати, ученикй
Перелякались, повтікали.)
— »Нехай іде, нехай іде!
Оттак і вас він поведе!«
Сказала дітям і упала
На землю трупом.

Розпялáсь
Твоя єдиная дитина.
А ти, спочинувши під тином,
У Назарет оттой пішла.
Вдову давно вже поховали
В чужій позиченій труні
Чужії люди, а Івана

Її зарізали в тюрмі.
І Йосипа твого́ не стало!
А ти, як палець той, осталась
Одна-однісенька.
Такий
Талан твій латаний, небого!
Брати́ його, ученики́
Нетвердії, душеубогі,
Катам на муку не дали́сь:
Сховались, потім розійшлись,
І ти їх мусіла збірати...
Ото-ж вони якось зійшлись
В-ночі круг тебе сумувати,
І ти, великая в женах,
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненним словом;
Ти дух святий свій пронесла́
В їх душі вбогії...
Хвала́
І похвала́ тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святії,
По всьому світу розійшлись,
І іменем твойого Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли́
По всьому світу; ти-ж під тином,
Сумуючи, у бурянї
Умерла з голоду.
Амінь.

Х.—11. XI. 1859.
Петербург.

Перводрук: »Пражське видання«,
т. II, стр. 215—235.

Подражаніє Єдуарду Сові[1]).

Посажу коло хатини,
На спомин дружи́ні,
І яблоньку, і грушеньку,
На спомин єди́ній!

Бог дасть, впростуть. Дружина
Під древами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими.

А я буду груші рвати,
Діткам подавати,
З дружи́ною єди́ною
Тихо розмовляти:

— Тоді, серце, як бралися,
Сі древа садив я...
Щасливий я!—»І я, друже,
З тобою щаслива!«

19. XI. 1859. Перводрук: »Основа« 1862, кн. II, стр. 2.
Петербург.

---

[1]) Єдуард Желіґовский підписувався псевдонімом Антоній Сова. Тому тут і повинно-б бути: Антонію Сові.

ПОДРАЖАНІЄ ІЕЗИКИЇЛЮ.

(Глава 19.)

Восплач, пророче, сине божий,
І о князях, і о вельможах,
І о царях оттих!
І рци:
На-що та сука, ваша мати,
Зо львами кліщилась, щенята?
І добувала вас лихих,
І множила ваш род проклятий?
А потім в вас, щенят зубатих,
Зробились львичища. Людий,
Незлобних праведних дітий,
Жрете, скажені!... Мов шуліка
Хватає в бур'яні курча,
Клює і рве його.
А люде,—
Хоч бачать люде, та мовчать.
Ото-ж львиня те—дике, люте!
Підстерегли його, взяли́,
Та, заковавши добре в пута,
В Єгипет люде одвели
На ка́торгу.
А мати... мати
Спустила друге бісновате
Своє скаженеє звіря,—
Та вже такого сподаря,
Що гради й весі пожирало,
Земля трясласи, трепетала
Од реву львичища того́.
Окули люде і цього,
Заперли в ще́лепи удила,
І в Вавилоні посадили

В тюрму глибоку, щоб не чуть
Було́ на світі того рику
Самодержавного владики,
Царя неситого...
Минуть,—
Уже по-трохи і минають,
Дні беззаконія і зла.
А львичища того́ не знають,—
Ростуть собі, як та лоза
У темнім лузі, уповають
На корінь свій, уже гнилий,
Уже червивий, і малий,
І худосильний.
Вітер з поля
Дихне, погне і полама́.
І ваша злая своєволя
Сама скупається, сама
В своїй же крові.
Плач великий,
Во-місто львичищого рика,
Почують люди, і той плач—
Нікчемний, довгий і поганий—
Межи людьми во притчу стане,
Самодержавний оттой плач.

6. XII. 1859.
Петербург.

Текст по копії Л. Жемчужникова опублікований О. Кониським у Записках наукового товариства ім. Шевч. т. 39.

ОСІЇ ГЛАВА XIV

(Подражаніє.)

Погинеш, згинеш, Україно!
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші!
Вкраїно,
Мій любий краю неповинний!
За-що тебе Господь кара,
Карає тяжко?
За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів оттих поганих
До краю нищить,—покара,
Убє незримо...
І правдиво!
Бо довго довготерпеливий
Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу,
І рек во гніві: »Потреблю
Твою красу, твою оздобу;
Сама розіпнешся! Во злобі
Сини твої тебе убють
Оперені, а злозачаті
Во череві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчата,
І плача, матерньго плача,
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленная земля,
Що я—держитель, і все бачу!«

Воскресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату опочий!

Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи.
Спочивши, скорбная, скажи,
Пророци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє—огнем,
Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах;
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий цар,
Їх кроткий, пяний господар!
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
Не дасть коня вам, охляп сісти
Та утікать; не втечете
І не сховаєтеся!
Всюди
Вас найде правда-мста, а люди
Підстережуть вас, на то те-ж
Уловлять, і судить не будуть:
В кайдани туго окують,
В село на зрище приведуть.
І на хресті оттім, без ката
І без царя, вас, біснуватих,
Ростнуть, розірвуть, розіпнуть,
А кровю вашою, собаки,
Собак напоять!..
І додай,
Такеє слово їм додай,
Без притчі, вискажи: зробили,
Руками скверними створили
Свою надію, її речете,
Що цар—наш Бог, і цар—надія,
І нагодує і огріє
Вдову і сирот. Ні не те!
Скажи їм бо, що збрешуть боги

Ті идоли в чужих чертогах!
Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхеє, не древлє слово
Розтліннеє, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської...

25. XII. 1859.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання,
стр. 236—237.

Дівча любе, чорнобриве
Несло з льоху пиво,
А я глянув, подивився—
Та аж похилився.
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить?
Боже сильний! Твоя сила—
Та тобі-ж і шкодить.

15. I. 1860.
Петербург.

Перводрук: Львівське видання, 1867,
т. II, стр. 261.

Ой діброво, темний гаю,
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш!

Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом,

Аж сам собі дивується
На свою діброву.

Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую,

І сповиє дорогою
Білою габóю,—
Та й спать ляже, втомившися
Турбою такою.

15. 1. 1860.
Петербург.

Перводрук: Празьське видання, т. І, стр. 75.

Подражаніє сербському.

Наїхали старости,
Й молодик за ними.
Вони собі пішли в хату
З батьком розмовляти,
А я в його, молодого,
В того чорнобривця,
Беру коня, та й нічого...
Веду до криниці.
Кінь утомлений, копита
Розкуті, розбиті,
Сіделечко мережане
Зопсуте, невкрите.
— »Скажи, коню, до кого це
Ви так нагло гнались?
До якоїсь чорнобривки
Всю ніч майнували.

Чи ти-ж, коню, будеш пити
З нашої криниці?
Чи буде та чорнобривка
Сей рік молодиця?«

4. V. 1860.
Петербург.

Перводрук: Львівське видання 1867 р. т. II, стр. 261.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі, і талярі,
І пута кутії пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

Мені-ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердешний рай.
І більш нічого не давай!

24. V. 1860.
Петербург.

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели свої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені-ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25. X. 1860.

III.

Злоначинающих спини,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзиждущим рукам
І покажи і поможи,
Святую силу низпошли!

А чистих серцем?—Коло їх
Постав Ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам в-купі на землі
Єдиномисліє подай,
І братолюбіє пошли!

27. X. 1860.

IV.

Тим несситим очам,
Земним богам, царям
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
І хвалебні псалми
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам.
Роботящим умам
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждать
І посіяне жать—
Роботящим рукам.

Добросердним, малим,
Тихолюбцям святим,
Творче неба й землі,
Долгоденствіє їм
На сім світі, на тім
Рай небесний пошли!

Все на світі—не нам,
Все богам тим, царям:
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
Моя любо, а нам—
Нам любов між людьми!

31. V. 1860. Перводрук: Пражське видання, стр. 238—240.
Петербург.

Колись-то ще, во время оно,
Помпілій Нума, римський цар,
Тихенький, кроткий государ,
Втомившись пишучи закони,
Пішов любенько погулять
І одпочить, та спочивавши
Додумать, як би то скувать
Кайдани на Римлян.
І взявши
Гнучкий одноліток лози,

Каблу́чку за́ходивсь плести́,—
На шию-б то.
Коли погляне—
У холодочку під платаном
Дівча заквітчанеє спить.
Дріадам нічого́ робить
Перед такою красотою,
Перед богинею такою!
Сама Еґерія в гаю́,
Клену́чи доленьку свою,
Повісилась.
А мудрий Нума
І на дівча і на цвіти́
Дивуеться собі і дума:
Який би ретязь ще сплести́?

28. V. 1860.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання, т. II, стр. 367.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

В Путивлі граді в-ранці рано
Співає-плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує,
Словами жа́лю додає:
»Полечу, каже, зигзицею,
Тією чайкою-вдовицею,
Та по-над Доном полечу́,
Рукав бобровиїї омочу́
В ріці Каялі, а на тілі,
На княжім білім помарнілім
Омию кров суху, отру́
Глибокії, тяжкії рани.«

І квилить-плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу́:
»Вітрило, ві̓тре мій єдиний,
Легкі́й, крилатий господине!
На-що на̀ дужому крилі
На вої любії мої,
На кня́зя, ладо моє миле,
Ти ханові метаєш стріли?
Не мало неба, і землі,
І моря синьо́го?
На морі
Гойда́й насади-кораблі!
А ти, прелютий!...
Горе, горе!
Моє веселіє украв
В степу на тирсі розсипав!«

Сумує, квилить, плаче рано
В Путивлі граді Ярославна,
І каже: »Дужий і славний
Широкий Дніпре, не мовчи!
Пробив-єси високі скали,
Текучи в землю Половецьку,
Носив-єси на байдаках
На Половчан, на Кончака
Дружину тую Святославлю.
О, мій Славутицю пресвітлий!
Моє ти ладо принеси,
Щоб я постіль веселу слала,
У море сліз не посилала,
Сльозами моря не доливала!

І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі на валу́ на брамі
Святеє сонечко вітає
І каже

»Сонце пресвятеє!
На землю радість принесло,
І людям, і землі—моєї
Туги-нудьги не розвело.
Святий, огненний господине!
Спалив-єси луги, степи,
Спалив і князя, і дружину,—
Спали мене на самоті!
Або не грій і не світи!...
Загинув ладо, й я загину!«

4. VI. 1860.
Петербург.

II.

З-перед-світа до вечора,
А з вечора до досвіта
Летить стріла калена,
Брязчить шабля о шеломи,
Трощить списи гартовані
В степу, в незнаємому полі,
Серед землі половецької.

Земля чорна копитами
Поорана, порита;
Кістьми земля засіяна,
А кровію полита.
І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.

Що гомонить оттам, зичить
У-досвіта?
То повертає
Той Ігорь військо на пригоду
Тому буй-туру Всеволоду.

І бились день,
І другий билися.

Та коло полудня на третій
Поникли Ігореви стязі.

Оттак на березі Каяли
Брати різнились, бо не стало
Крови-вина!
Допрували
Хоробрі Русичі той пир
Сватів упоїли,
Й самі простяглися
За землю руськую.
Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високі гнýлись деревá,
До-долу гнулися, журились...

6. VII. 1860.
Петербург.

III.

В Путивлі граді в-ранці рано
Сумує, плаче Ярославна:
»Полечу, рече, зозулею,
По-над Дунаєм полечý!
Рукав бобряний омочý
В ріці Каялі, і омию
На княжому дебéлім тілі
Засохлу кров його... отру
Глибокії на любім рани.«
І плаче—плаче Ярославна
В Путивлі городі, й рече:
»Вітрило, вітре, господине!
На-що ти вієш, несеш
На легкому крилі своєму
Хановські стріли на моє
Єдине ладо її його вої?

14. IX. 1860.
Петербург.

Першодрук: Львівське видання 1867 р., т. II, стр. 135—137.

На смерть Григорія, митрополита Петербурґського.

Умре муж велій в власяниці.
Не плачте, сироти, вдовиці.
А ти, Асконченський, возплач
Во-утріє на тяжкий глас!
І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви, отечества любитель,
О юнкоборцеві возплач!
І вся, о *»Русская Бесѣда«*,
Во глас єдиний ісповєдуй
Свої гріхи, — і плач, і плач...

17. VI. 1860.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання
т. II, стр. 241.

Гимн черничий.

Удар, громе, над тим домом,
Над тим божим, де мремо ми,
Тебе-ж, Боже, зневажаєм.
Зневажаючи співаєм:
Аллилуя!

Як-би не ти, ми-б любились,
Кохалися-б та дружились.
Та діточок виростали,
Научали-б та співали:
Аллилуя!

Одурив ти нас, убогих;
Ми-ж, окрадені небоги,
Самі тебе одурили
І скиглячи возопили:
Аллилуя!

Ти постриг нас у черниці,
А ми собі—молодиці,
Та танцюєм, та співаєм,
Співаючи примовляєм:
Аллилуя!

20. VI. 1860.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання,
т. II, стр. 241.

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозою,
Між лозою зялиною,
З червоною калиною.

Дніпро беріг рие, рие,
Яворові корінь мие;
Стоїть старий, похилився,
Мов козак той зажурився;

Що без долі, без родини
Та без вірної дружини,
І дружини, і надії
В самотині посивіє!

Явір каже: »похилюся,
Та в Дніпрові скупаюся.«
Козак каже: »погуляю,
Та любую пошукаю.«

А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка із гаю
Вихожаючи співають.—

Повбірані, заквітчані
Та з таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають—
Вються, гнуться та співають...

24. VI. 1860.
Петербург.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. X, стр. 2.

••••••••••❖••••••••••

Росли у-купочці, зросли,
Сміятись, гратись перестали,
Неначе й справді розійшлись.
Зійшлись незáбаром, побрались;
І тихо, вéсело пройшли,
Душею, сéрцем неповинні,
Аж до самої домовини...
А між людьми-ж вони жилú!

Подай-же й нам, всещедрий Боже,
Оттак цвісти, оттак рости,
Так одружитися і йти,
Не сварячúсь в тяжкій дорозі
На той світ тихий перейти!
Не плач, не вопль, не скрегіт зуба—
Любов безвічную, сугубу
На той світ тихий принести!

25. VI. 1860.
Петербург

Перводрук: Пражське видання,
т. I. стр. 358.

••••••••••❖••••••••••

Світе ясний, світе тихий,
Світе вольний, несповитий!
За-що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій теплій хаті
Оковано, омурано,
Премудрого одурено,
Багряницями закрито
І розпятієм добито?...
Не добито!
Стрепенися
Та над нами просвітися!
Просвітися!... Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
»Явленними« піч топити,
Кропилами будем, брате,
Нову хату вимітати

27. VI. 1860.
Петербург.

Перводрук: Партицького: »Провідні ідеї« і т. д., Львів 1872, стр. 29.

Ликері.

(На память 5 августа 1860.)

Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа—
Раби, невільники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі.
Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,

І не кленись, і не молись
Нікому в світі!
Збрешуть люди,
І византійський Саваоф
Одурить. Не одурить Бог,—
Карать і миловать не буде.
Ми не раби його, ми люде!
Моя ти любо! Усміхнись,
І вольную, святую душу
І руку вольную, мій друже,
Подай мені! То перейти
І Він поможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій.

5. VIII. 1860.
Стрільна.

Перводрук: Пражське видання, т. I, стр. 356.

Н. Я. Макарову.

(На память 14 сентября.)

Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався,
Та недосвіт перед світом
В садочок украдся;
Потоптав веселі квіти,
Побив, поморозив...
Шкода того барвіночка,—
Й недосвіта шкода!

14. IX. 1860.
Петербург.

Перводрук: Львівське видання, т. I, стр. 213.

І Архимед, і Галілей
Вина й не бачили; єлей
Потік у черево чернече.
А ви, святиї предотечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим.
Буде бите
Царями сіянеє жито,
А люди виростуть.
Умруть
Ще незачатиї царята—
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі.

24. IX. 1860.
Петербург.

Перводрук: Празьке видання,
т. II, стр. 243.

Л.

Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насажу,
Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодаті,
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати.
Присняться діточки мені,
Веселая присниться мати,
Давне-колишній та ясний
Присниться сон мені... і ти!...
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся!

У малий
Райочок мій знід-тиха-тиха
Підкрадешся, наробиш лиха,
Запалиш рай мій самотний.

27. IX. 1860.
Петербург.

Перводрук: Празьке видання, т. I, стр. 363.

..........⁂..........

Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи.
Орю
Свій переліг, убогу ниву,
Та сію слово: добрі жнива
Колись-то будуть!...
І дурю
Себе такий, себе самого,
А більше, бачиться, нікого.

Орися-ж ти, моя ниво,
Долом та горою,
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися-ж ти, розвернися,
Полем розстелися,
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися-ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!

Вийдуть люди жито жати—
Веселії жнива!...
Розвернися-ж, розстелися-ж,
Убогая ниво!

Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?
Дурю! Бо лучше одурить
Себе таки, себе самого,
Ніж з ворогом по-правді жить
І всує нарікать на Бога!

5. X. 1860.
Петербург.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. VI, стр. 3—4.

САУЛ.

В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному, у нас,
І по-над Індом і Євфратом
Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в свойому раї.—
І гадки-гадоньки не має:
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає.
Аж ось—лихий царя несе
З законами, з мечем, з катами,
З князями, темними рабами.
В-ночі підкрались, зайняли
Отари з поля, а пасущих,
І шатра їх, убогі кущі,
І все добро; дітий малих,

Сестру, жену, і все—взялй,
І все розтлйли, осквернили,
І осквернéних, худосилих,
Убогих серцем, завдалй
В роботу-кáторгу.
Минали
За днями дні. Раби мовчали,
Царі лупилися, росли,
І Вавилони мурували.
А маги, бонзи і жерці
(Неначе наші пан-отці)
В храмáх, в пагодах годувались,
Мов кабани царям на сало
Та на ковбáси.
І царі
Самі собі побудували
Храми, кумирні, олтарі—
Раби німії поклонялись.

Жидам сердешним заздро стало,
Що й невеличкого царя
І з кізяка хоч олтаря
У їх немає.
Попросили
Таки старого Самуїла,
Щоб він, де хоче, там і взяв,
А дав би їм, старий, царя.
Ото-ж премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв єлей,
Та взяв од козлищ і свиней
Того Саула здоровила,
І їм помазав во царя!

Саул, »не будучи дурак«,
Набрав гарем собі чималий,
Та й заходився царювать.

Дивилися та дивувались
На новобранця чабани
Та промовляли, що й вони
Такі не дурні: »Ач якого
Собі ми виблагали в Бога
Самодержавця!«
А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівча, бере ягницю,
Будує кедрові світлиці,
Престол із золота кує,
Благоволення оддає
Своїм всеподданнійшим голим;
І в багряниці довгополій
Ходив по храмині, ходив,
Аж поки, лобом неширокий,
В своїм гаремі одинокий,
Саул сердега—одурів.

Незабаром зібралась рада:
»Панове, чесная громадо!
Що нам робить? Наш мудрий цар,
Самодержавець-господар,
Сердешний—одурів! Панове!
Чи нам його тепер лічить?
Чи заходиться та зробить
Царя здоровшого?«
По мові,
По мудрій раді розійшлись
Смутнії пастирі.

В кедровій,
В новій палаті цар не спить,
Не їсть, не пє, не гомонить,
А мовчки долі всемогучий
Дере порфиру на онучі,

І віби морщить постолй,
Плете волоки, озуває,
І у кедрових стін нових
Про батькове ослй питає;
То візьме скипетр і заграє,
Мов на сопілці.
І Саул,
Чабан Саул, сидить, співає,
Покй не втне »на караул!«
І Самуїла не згадає.

Ото-ж вельможі її чабани,
Веніамйнові внучáта,
Телця отрокам принеслй,
Щоб їм дозволено співати
У сінях царських.
Заревлá
Сивоборода, волохата
Рідня Саулова пузата,
Та ще й гуслйра привела,
Якогось чабана Давида.
»І вийде цар Саул, і вийде«
Чабан співає—»на війну!...«

Саул прочумався—та й ну,
Як тої москаль, у батька, в матір
Свою рідненьку волохату
І вздовж і впóперек хрестить;
А гуслярá тогó Давида
Трохи не вбив...
Як-бй він знав,
Яке то лихо з його вийде,
З того лукавого Давида,
То мов гадюку-б розтоптав
І ядовитую-б розтер
Гадючу слину!

А тепер
Плугами, ралом не розорем
Прокляту ниву: проросла
Колючим терном.
Горе, горе!
Дрібніють люди на землі,
Ростуть і висяться царі!

13. X. 1860.
Петербург.

Перводрук: Пражське видання, т. II, стр. 244.

Минули літа молодії...
Холодним вітром од надії
Уже повіяло.
Зіма!...
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись нема,
Анікогісінько нема!
Сиди-ж один, покй надія
Одурить дурня, осміє,
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу...
Сиди-ж один собі в кутку,
Не жди весни, святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди—
І нічогісінько не жди!...

18. X. 1860.
Петербург.

Перводрук: Львівське видання, т. I, стр. 255.

Титарівна-Немирівна
Гаптує хустину
Та колише московщиня,
Малую дитину..

Титарівна-Немирівна
Людьми гордувала,
А москаля-пройдисвіта
Нищечком вітала.

Титарівна-Немирівна
Почесного роду,
Виглядає пройдисвіта
Москаля з походу.

19. X. 1860. Петербург.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. VIII, стр. 2.

Хоча лежачого й не бють,
То і полежать не дають
Ледачому...
Тебе-ж, о суко,
І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть...
Не проклєнуть, а тільки плюнуть
На тих оддоєних щенят,
Що ти щенила.
Муко, муко!
О, скорб моя, моя печаль!
Чи ти минеш коли?
Чи псами
Царі з міністрами-рабами

Тебе, о люту, зацькують?
Не зацькують!
А люди тихо,
Без всякого лихого лиха,
Царя до ката поведуть!

20. X. 1860. Перводрук: Празьке видання, т. II, стр. 256.
Петербург.

* * *

I тут, і всюди, скрізь погано!
Душа убога встала рано,
Напряла мало, та й лягла
Одпочивать собі, небога.
А воля душу стерегла.
»Прокинься«, каже: »плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма,
І правди не землі нема!«
Ледача воля одурила
Маленьку душу: сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносилі,
Уже ворушаться царі...
І буде правда на землі!...

30. X. 1860. Перводрук: »Основа«, 1861, кн. V, стр. 2.
Петербург.

* * *

О, люди, люди небораки!
На що здалися вам царі?
На що здалися вам псарі?
Ви-ж таки люди, не собаки!

В-ночі і ожеледь і мряка,
І сніг і холод.
І Нева́
Тихесенько кудись несла́
Тоненьку кригу по-під мостом.
А я ото-ж таки в-ночи
Іду та кашляю йдучи́.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задри́пані дівчата,
А дід, сердешний інвалід,
За ними гнеться, шкандиба́є,
Мов у кошару заганяє
Чужу худобу...
Де-ж той світ?
І де та правда? Горе! горе!
Ненагодованих і голих
Дівчаточок, як ту отару,
Женуть (*»послѣдній долгъ отдать«)*,
Женуть до матері байстрят!
Чи буде суд? чи буде кара
Царям, царятам на земли?
Чи буде правда між людьми?...
Повинна буть, бо сонце стане
І осквернéну зéмлю спáлить.

3. XI. 1860.
Петербург.

Перводрук: »Основа«, 1861, V.

············❖············

Як би з ким сісти, хліба з'їсти,
Промовить слово, то воно-б,
Хоч і як-нéбудь, на сім світі,
А все-б таки́ якось жилóсь.
Та ба! Нема з ким! Світ широкий,

Людий чимало на землі,
А доведеться одиноким
В холодній хаті кривобокій,
Або під тином простягтись!...
Або...
Ні, треба одружитись,
Хоча-б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одуріти
В самотині...
Пшениця, жито
На добрім сіялось лану,
А люди так собі пожнуть
І скажуть: »Здесь його убито,
Сердешного, на чужині«...
О, горе, горенько мені!

4. XI. 1860.
Петербург.

Першодрук: »Основа«, 1861, кн. IV, стр. 4.

* * *

І день іде, і ніч іде.
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?!

5. XI. 1860.
Петербург.

Першодрук: »Основа«, 1861, кн. V, стр. 5.

* * *

Тече вода з-під явора
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина;
Пишається калинонька,
Явір молодіє,

А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
Та по-під горою,
Хлюпощуться качаточка
По-між осокою.
А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Тече вода край города,
Вода ставом стала;
Прийшло дівча воду брати,
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

7. XI. 1860.
Петербург.

Перводрук: »Основа«, 1861, кн. VI, стр. 48.

Якось-то йду я у-ночи
По-над Невою, та йдучи
Міркую сам таки з собою:
»Як-би то, думаю, як-би
Не похилилися раби,
То не стояло-б над Невою
Отсих осквернених палат.
Була-б сестра і був би брат;

А то... нема тепер нічого,
Ні Бога навіть, ні пів-Бога:
Псарі з псарятами царять,
А ми, дотепні доїзжачі,
Хортів годуємо та плачем!...«

„Оттак-то я собі в-ночи,
По-над Невóю ідучѝ,
Гарненько дýмав, і не бачу,
Що з того боку, мов із ями,
Очима лупа кошеня:
А то два ліхтарі горять
Коло апостольської брами.
Я схаменувся, осінивсь
Святим хрестом і тричі плюнув,
Та й знову думать заходивсь
Про те-ж таки, що й перше думав.

13. XI. 1860. Первводрук: Празьке видання, т. II, стр. 259.
Петербург.

Бували войни й військовії свари:
Галагани, і Кисілі, і Кочубеї-Ногаї,—
Було добра того чимало!
Минуло все, та не пропало.
Осталпсь шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда.
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть; і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упадé.

Розтрощить трон, порве порфиру,
Роздáвить вашого кумира,
Людськії шашелі!
Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане йдола святого,
І вас не стане!
Будяки
Та кропивá, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купою на купі
Смердячий гній,—і все те, все
По-троху вітер рознесе.

А ми помолимося Богу
І небагатії й невбогі.

26. XI. 1860. Перводрук: Празьке видання, т. II, стр. 259.
Петербург.

N. T.

Великомýченице кýмо.
Дурна єси ти, нерозумна!
В раю веселому зросла,
Рожевим цвітом процвілá,
І рáю красного не зріла.
Не бачила,—бо не хотіла
Поглянути на божий день,
На ясний світ животворящий!
Сліпа була-єси, незряща,
Недвига серцем: спала день
І спала ніч.

А кругом тебе
Творилося, росло, цвіло́
І процвітало, і на небо
Хвалу́ Творителю несло́:
А ти, кумасю, спала, спала,
Пишалася, та дівувала,
Та ждала, ждала жениха,
Та ціломудріє храни́ла,
Та страх боялася гріха
Прелюбодійного.
А си́ла
Сатурнова іде та йде,
І гріх той праведний плете,
У сиві коси заплітає.
А ти нібй не добачаєш:
Дівуєш, молишся, та спиш,
Та Матір Божію гнівиш
Своїм смиренієм лукавим.
Прокинься, кумо, пробудись
Та кру́гом се́бе подивись!
На́чхай на ту дівочу славу,
Та щирим серцем, не лукаво,
Хоч раз, сердего, соблуди́!

XII. 1860. Перводрук: Пражське видання, т. II, стр. 260.
Ґетербург.

···········⁂···········

Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, підросли́,
Гайок, садочок розвели́
Кругом хатини, і пишались,
Неначе князі. Діти грались,
Росли собі та виростали...

Дівчаток москалі украли,
А хлопців в москалі забрали...
А ми неначе розійшлись,
Неначе брались—не єднались.

5. XII. 1860.
Петербург.

Перводрук: Празьке видання, т. I, стр.

.........⁂.........

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходиться рештувать
Вози в далеку дорогу?
На той світ, друже мій, до Бога
Почимчикуєм спочивать...
Втомилися і підтоптались,
І розуму таки набрались,
То й буде з нас!
Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать...
Весела хата, щоб ти знала!

Ой не йдімо, не ходімо,—
Рано, друже, рано!
Походимо, посидимо,
На сей світ поглянем.
Поглянемо, моя доле!
Бач, який широкий,
І широкий та веселий,
Ясний та глибокий!
Походимо-ж, моя зоре!
Зійдемо на гору,
Спочинемо...

А тим часом
Твої сестри-зорі
Безвічнії, по-під небом
Попливуть, засяють...
Підождімо-ж, моя се́стро,
Дружино святая,
Та нескверними устами
Помолимось Богу,
Та й рушимо тихе́сенько
В далеку дорогу.
Над Летою бездонною
Та каламутно́ю
Благослови мене, друже,
Славою святою!

А поки те, да се, да оне,
Ходімо просто—навпростець
До Ескулапа на ралець,
Чи не одурить він Харона
І Парку-прялку?...
І тоді,
Поки-б химе́рив мудрий дід,
Творили-б, лежа, епопею—
Парили-б скрізь по-над землею,
Та все б гекса́метри плели́,
Та на гори́ще-б однесли́
Мишам на сніданнє...
А потім
Співали-б прозу—та по нотам,
А не як-не́будь...
Друже мій!
О, мій сопутниче святий!
Поки́ огонь не захоло́нув,
Ходімо лучше до Харона!

Через Лету бездонную
Та каламутну́ю

Перепливем, перенесем
І славу святую,
Безвічнюю, молодую...
Або—цур їй, друже!
І без неї обійдуся,
Та як буду здужать,
То над самим Флеґетоном,
Або над Стиксом у раю,
Іначе над Дніпром широким,
В гаю, предвічньому гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу,
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралю, посажу;
Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах
І веселенько заспіваєм...

14—25. II. 1861.
Петербург.

Перводрук: «Основа» 1861,
кн. V, стр. 3—4.